

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

**UMEŠČENOST PRVIN SOCIOLEKTOV V SODOBNI URBANI
PROZI ANDREJA ERMENCA SKUBICA IN GORANA
VOJNOVIČA**

DIPLOMSKO DELO

Mateja Curk

Mentorica: doc. dr. Helena Dobrovoljc

Somentorica: doc. ph. dr. Alenka Jensterle-Doležalová

Vipava, september 2010

ZAHVALA

Ob koncu pisanja diplomske naloge se iskreno zahvaljujem mentorici, doc. dr. Heleni Dobrovoljc, ki mi je z nasveti, predlogi in spodbudo pomagala pri ustvarjanju prve tako zahtevne in široko zastavljene naloge. Moja zahvala je namenjena tudi somentorici, doc. ph. dr. Alenki Jensterle-Doležalovi, ki je usmerjala moje delo med študijsko izmenjavo na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi, in doc. dr. Tanji Petrović, ki mi je z nasveti pomagala obogatiti ideološki vidik naloge. Hvala mojim staršem in sestri, ki me pri študiju spodbujajo.

NASLOV

Umeščenost prvin sociolektov v sodobni urbani prozi Andreja E. Skubica in Gorana Vojnovića

IZVLEČEK

Naloga uvodoma opredeljuje teoretični izrazni okvir, v katerega je v prvem delu naloge umeščena teorija zvrstnosti, začeta leta 1932 v Praškem lingvističnem krožku in nato v drugi polovici 20. stoletja prevzeta v slovensko jezikoslovje. Prvi del obravnava nastanek slovenskega knjižnega jezika in knjižne norme ter Toporišičevo (Toporišič, 1971) ureditev poimenovanj v slovenski teoriji zvrstnosti. Temu je dodana sodobnejša opredelitev socialnih zvrsti Andreja E. Skubica (Skubic, 2005) s poudarkom na govoricah družbenih skupin (sociolekti).

V drugem delu na osnovi Skubičeve (Skubic, 2005) umestitve sociolektov v diskurz slovenske literature in Barthesovega (Barthes, 1971) pojma »pisave« umestimo analizirani deli, *Fužinski bluz* (Skubic, 2001) in *Čefurji raus!* (Vojnović, 2008), v peto razvojno stopnjo »pisave kot govora« (Barthes, 1971). Predstavitvi literarnih del sledi analiza upovedovalnih položajev z neknjižnimi prvinami pri petih literarnih osebah.

Tretji del začenjamo s teoretičnim opisom odraza praške teorije zvrstnosti v SSKJ, predstavivijo dogajanja v času od izida SSKJ do SP 2001 in zaključimo z obravnavo vključenosti jezikovne zvrstnosti in sociolektov v SP 2001. Drugi praktični del naloge predstavlja jezikovna analiza prvin sociolektov v govorici literarnih oseb iz obeh romanov. V analizi se osredotočimo predvsem na leksikalno raven in skušamo ugotoviti, kakšen je odnos med knjižnim in neknjižnim jezikom v delih sodobne slovenske urbane proze.

KLJUČNE BESEDE

strukturalizem, Praški lingvistični krožek, teorija knjižnega jezika, teorija zvrstnosti, standardni in kulturni jezik, diskurzi in sociolekti, upovedovalni položaji, prvine sociolektov

TITLE

Elements of sociolects in contemporary urban prose from Andrej E. Skubic and Goran Vojnović

ABSTRACT

In assignment initially theoretical context of linguistic expressions is defined. First part continues to place the theory of language stratification, started in 1932 in Prague Linguistic Circle and in the second half of 20th century assumed in Slovene linguistics. First part also discusses about creation of Slovene literary language and literary norm, continuing with arrangement of expressions in Slovene theory of language stratification by Toporišič (1971). Next to this contemporary definition of social stratification by Andrej E. Skubic (2005) is presented, concentrating on speeches of social groups (sociolects).

Second part of assignment – based on research about elements of sociolects in discourse of Slovene literature by Skubic (2006) and the concept of »script« by Roland Barthes (1971) – places analysed literary works, *Fužinski bluz* (Skubic, 2001) and *Čefurji raus!* (Vojnović, 2008) into the fifth degree of development »script as speech« (Barthes, 1971). After presentation of literary works the analysis of communicative situations, where non-literary elements are used in speeches of all five literary figures, is discussed.

At the beginning of the third part the theoretical description of reflexion of Prague theory of linguistic stratification in SSKJ is presented. Moreover the presentation of activities during the time when SSKJ was published to SP 2001 is described, concluding with discussion about inclusion of linguistic stratification and sociolects in SP 2001. In the second, practical part linguistic analysis of elements of sociolects and speeches of literary figures are presented. The analysis is concentrated on lexical linguistic level and try to determine the relation between literary and non-literary language in works of contemporary Slovene urban prose.

KEY WORDS

structuralism, Prague Linguistic Circle, theory of literary language, theory of language stratification, standard and cultural language, discourses and sociolects, communicative situations, elements of sociolects

KAZALO VSEBINE

I UVOD	1
IZRAZNI OKVIR	1
DISKURZ LITERATURE IN GOVORICE POSAMEZNIKOV	3
SODOBNA URBANA PROZA	4
1 MODERNE JEZIKOSLOVNE TEORIJE: STRUKTURALIZEM V JEZIKOSLOVJU	7
1.1 STRUKTURALISTIČNI FUNKCIONALIZEM	9
1.1.1 Tri obdobja razvoja knjižnega jezika v češkem jezikoslovju (po A. Jedlički, 1965) in Havránkova pojmovanja v <i>Teoriji knjižnega jezika</i> (1969)	13
1.1.1.1 Funkcijska razčlenitev knjižnega jezika po Havránku (1969)	21
1.1.1.2 Lastnosti knjižnega jezika, ki po Havránku (1969) vplivajo na razločevanje stilnih zvrsti	22
1.1.2 Nadaljnji razvoj knjižnega jezika in stilna diferenciacija knjižnega jezika v delu Aloisa Jedličke (1975)	24
1.1.2.1 Alois Jedlička (1975) o stilistiki	27
1.1.3 Kako je razprave Zdeněka Starega (1993, 1995) o praškem strukturalizmu analiziralo sodobno slovensko jezikoslovje	30
1.1.3.1 Andrej E. Skubic (2005) o dometu funkcionalistične teorije knjižnega jezika pri opisu jezikovne stvarnosti	31
1.1.3.2 Monika Kalin Golob (1996) o teoriji jezikovne kulture pri Zdeněku Starem (1995)	32
1.2 VPLIV PRAŠKE TEORIJE KNJIŽNEGA JEZIKA NA SLOVENSKO JEZIKOSLOVJE	35
2 NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN KNJIŽNE NORME	40
2.1 PROBLEMI KONCEPTA KNJIŽNEGA JEZIKA	46
2.1.1 Teorija standardnega jezika po Brozoviću (1970)	47
3 ZVRSTNOST SLOVENSKEGA JEZIKA: TEORIJA ZVRSTNOSTI NA SLOVENSKEM	51
3.1 TOPORIŠIČEVA UREDITEV POJMOVANJ IN POIMENOVANJ V TEORIJI ZVRSTNOSTI SLOVENSKEGA JEZIKA	52
4 SOCIALNE ZVRSTI, GOVORICE DRUŽBENIH SKUPIN IN USTANOV	57
4.1 GOVORICE DRUŽBENIH SKUPIN	59
4.1.1 Interesne govorice v tradicionalni slovenski teoriji	60
4.1.2 Razdelitev sociolektov in njihove značilnosti po Skubicu	62
4.1.2.1 Kultivirani in nadkultivirani sociolekti	63
4.1.2.2 Obrobni sociolekti	65
4.1.2.3 Ekscesni sociolekti	67
II LITERARNA ANALIZA	69
1 UMEŠČENOST SOCIOLEKTOV V DISKURZ SLOVENSKE LITERATURE	69
1.1 POJEM »PISAVE« V RAZPRAVI ROLANDA BARTHESA, NIČTA STOPNJA PISAVE (1953)	70
1.2 PETA RAZVOJNA STOPNJA PO BARTHESU (¹ 1971, ² 1979): PISAVA KOT GOVOR	73
1.2.1 Pisava kot govor v slovenski literaturi	74
2 ANDREJ E. SKUBIC, <i>FUŽINSKI BLUZ</i> (2001) IN GORAN VOJNOVIĆ, <i>ČEFURJI RAUS!</i> (2008)	78
2.1 LITERARNA KRITIKA O FUŽINSKEM BLUZU (2001)	78
2.1.1 Omnibus štirih zgodb	78

2.1.2 »Slepa mesta« in jezik v <i>Fužinskem bluzu</i> (2001).....	81
2.2 KAJ JE O ROMANU ČEFURJI RAUS! (2008) POVEDAL G. VOJNOVIČ IN KAJ LITERARNI KRITIKI	82
2.2.1 Zgodba o priseljencih	82
2.2.2 Umestitev obeh literarnih del v (sodobno) slovensko urbano prozo	83
2.2.3 Vojnovičevo ustvarjanje	83
2.2.4 Ali je <i>Čefurji raus!</i> (2008) roman?	84
2.2.5 Vojnovičev čefur, njegov jezik in stereotipi o čefurjih	84
2.3 O UPOVEDOVALNIH POLOŽAJIH Z NEKNJIŽNIMI PRVINAMI.....	87
2.3.1 Primeri upovedovalnih položajev in literarne teme, kjer knjižne in neknjižne prvine rabi Vera Višnar.....	88
2.3.1.1 Analiza knjižnih jezikovnih prvin	88
2.3.1.2 Analiza neknjižnih jezikovnih prvin.....	93
2.3.2 Neknjižni leksemi v (samo)govoru Igorja Ščinkovca	96
2.3.2.1 Analiza neknjižnega in tujejezičnega besedišča pri ubesedenju javnih in zasebnih tem na področju javnega.....	97
2.3.3 Neknjižni leksemi, umeščeni v delirij Petra Sokiča	107
2.3.3.1 Analiza neknjižnih in tujejezičnih leksemov ter vulgarizmov v upovedovanih literarnih temah.....	108
2.3.4 Govorica Janine Pašković kot odraz razcepljenosti njene nacionalne identitete... 115	
2.3.4.1 Analiza sestave Janininega besedišča na področju javnega	117
2.3.4.2 Analiza sestave Janininega besedišča na področju zasebnega	121
2.3.5 Prevlada neknjižnih leksemov v govorici Marka Đorđića	123
2.3.5.1 Razmerji knjižni – neknjižni jezik, slovenske – tujejezične jezikovne prvine	124
2.3.5.2 Razpršenost neknjižnih prvin v vseh literarnih temah in upovedovalnih položajih	125
2.3.5.3 Moč ubeseditve aktualnih tem v Markovem jeziku.....	133
2.3.5.4 Jezik prve generacije priseljencev in odgovor na vprašanje – v katerem jeziku Marko izraža svoja čustva?.....	133
2.3.5.5 Kje je Markov dom?	135
III JEZIKOVNA ANALIZA	137
1.1 ODMEVI PRAŠKE TEORIJE ZVRSTNOSTI V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (1970–1991) IN REŠITVE SLOVENSKEGA PRAVOPISA (2001)	137
1.2 OD SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (1970–1991) DO SLOVENSKEGA PRAVOPISA (2001)	140
2 JEZIKOVNA ANALIZA PRVIN SOCIOLEKTOV V GOVORICI LITERARNIH OSEB	144
2.1 KULTIVIRANI SOCIOLEKT VERE VIŠNAR.....	145
2.1.1 Glasovna raven Verine govornice	146
2.1.2 Značilnosti leksikalne ravni.....	147
2.1.2.1 Vulgarizmi – razločevanje med kletvicami in psovkami	149
2.1.3 Tujke, vključno s strokovnimi izrazi v Verini govorici.....	151
2.1.4 Verin odmik od razumskega k čustvenemu.....	155
2.2 EKSCESNA SOCIOLEKTA PETRA SOKIČA IN IGORJA ŠČINKOVCA	159
2.2.1 Izreka in slovnica	160
2.2.2 Značilnosti leksemov v ekscesnem sociolektu	162
2.2.3 Delno podomačene in nepodomačene izposojenke, razvrščene v pet skupin	164
2.2.3.1 Leksemi splošno obrobne izvora	164

2.2.3.2 Kreativno ekscesno besedišče	166
2.2.3.3 Leksemi, povezani s hedonizmom kot vrednota	167
2.2.3.4 Splošno vulgarne besede ali kreativno nasproten pomen vulgarnih oblik? ...	168
2.2.3.5 Ožje kultivirano besedišče	169
2.2.4 Knjižno pogovorni in neknjižno pogovorni ali neknjižno ljudski leksemi v SP 2001	170
2.2.5 Izrazi iz tujih jezikov, ki so v slovenščini podomačeni	172
2.3 OBROBNA SOCIOLEKTA JANINE PAŠKOVIĆ IN MARKA ĐORĐIĆA	176
2.3.1 Opredelitev obeh govoric	177
2.3.2 Značilnosti jezikovnih ravni obrobnih priseljenskih sociolektov	178
2.3.3 Razdelitev leksemov glede na kreativno ustvarjalnost obrobne sociolekta	180
2.3.3.1 Besedotvorne posebnosti	181
2.3.3.2 Oblikoslovne posebnosti ali posledica podobnosti med slovenščino in srbohrvaščino	184
2.3.3.3 Leksemi z novim ali prenesenim pomenom in leksemi, povezani s hedonizmom	186
2.3.3.4 Vulgarizmi najstnikov	188
IV SKLEP	193
KRITIČNO O PLK IN SLOVENSKI TEORIJI ZVRSTNOSTI	193
KORPUSNO JEZIKOSLOVJE	195
FUŽINSKI BLUZ (2001) IN ČEFURJI RAUS! (2008) V DISKURZU LITERATURE ..	197
KRITIČNO O OBRAZIH JEZIKA (SKUBIC, 2005)	198
PRIHODNOST STANDARDNEGA JEZIKA	199
V LITERATURA IN VIRI	201

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Verini govorici	88
Preglednica 2: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Igorjevi govorici	97
Preglednica 3: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Petrovi govorici	108
Preglednica 4: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Janinini govorici	116
Preglednica 5: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Markovi govorici	124

KAZALO SLIK

Slika 1: Tematski krog rabe knjižnih jezikovnih prvin	93
Slika 2: Tematski krog rabe neknjižnih jezikovnih prvin	96
Slika 3: Tematski krog do sedaj opisane zgodbe Igorja Ščinkovca	102
Slika 4: Tematski krog Igorjeve zgodbe, v opisu označene z 1.–8.	107
Slika 5: Tematski krog Petrove zgodbe	115
Slika 6: Tematski krog Janinine zgodbe na področju javnega	121
Slika 7: Tematski krog Janinine zgodbe na področju zasebnega	123
Slika 8: Tematski krog Markove zgodbe	132

I UVOD

Pripoved o umeščenosti prvin sociolektov v sodobni urbani prozi začenjamo na koncu, in sicer pri novejših obravnavah jezikovnih zvrsti. Sistemska **funkcionalna** slovnica M. A. K. Hallidaya (Halliday, 1994)¹ utemeljuje svojo delitev jezikovnih zvrsti na osnovi semiotičnih funkcij jezikovnega znaka. Halliday se je deloma navdihoval pri praških funkcionalistih in po njihovem vzoru pozna tudi funkcionalna slovnica dvojno osnovno delitev na oseh socialno/funkcijsko, vendar z nekoliko drugačno vsebino. Preden se podamo v opis glavnih Hallidayevih tez, pojasnimo, kje se skriva rdeča nit, povezujoča funkcionalno slovnico, teorijo o sociolektih in funkcionalistično slovnico. Odgovor je teorija zvrstnosti, ki so jo začeli razvijati praški funkcionalisti, nato pa je vplivala tako na slovensko teorijo zvrsti kot tudi na slovnico teorijo, ki se je razvila v Avstraliji. Razdelitev jezika na zvrsti je motivirana z ločevanjem med knjižnim in neknjižnim, saj se prav tu zvrstnost začne. O teoriji knjižnega jezika se bomo poučili pri Pražanih, ki so se o tem, kaj je knjižno in kaj neknjižno, spraševali v prvi polovici 20. stoletja. Živost jezika zahteva nenehno dopolnjevanje teorij in stoletje pozneje je znanstveni pristop k zvrstnosti slovenskega jezika prilagojen novim okoliščinam. S časom je nastalo več različnih teorij, ki jih je treba ovrednotiti in preverjati, v kolikšni meri ustrezajo slovenskemu jeziku. Da bi videli, kako se je s tem delom spopadel slovenski jezikoslovec Andrej Ermenc Skubic, na katerega delo se bomo oprli, moramo poznati njegova teoretska izhodišča in izhajajoče interpretacije, ki predstavljajo v slovenskem prostoru novost, hkrati pa presenečajo s svojo inovativnostjo.

IZRAZNI OKVIR

Na socialni osi najdemo pri Hallidayu **dialekt**. Ta os semiotičnega pomena sporoča, »kaj govorim« oziroma »kdo sem«. Izraza dialekt pri tem ne smemo razumeti zgolj v geografskem pomenu, temveč kot sistem v okviru diasistema, govorico družbenega sistema. Izraz dialekt je Skubic (2005) nadomestil z aktualnejšim – **sociolekt**. Socialna os se nanaša na trajnejše vidike posameznikovega jezika, specifična pa je tako na ravni izraza kot na ravni pomena. Dialekt je izhodišče, govorčev osnovni nabor sredstev, na osnovi katerega v skladu s trenutnimi zahtevami tvori specifično oblikovana besedila. Hallidayevo razumevanje jezika pa ne napoti k hierarhizaciji jezikov kot pri teoriji knjižnega jezika, temveč zavzema

¹ Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold (nav. po Skubic, 2005).

nasprotno stališče: demokratična družba mora pluralnost upoštevati in se ji v socializacijskih ustanovah prilagajati. Skozi dialog jezikov in ne skozi nadvlado enega od njih je treba presegati pluralnost.

Na drugi osi, ki jo prevajamo kot »kaj govorim (trenutno)«, odsevajo zahteve trenutnega položaja, v katerem govorec govori, in ga Halliday (1994) imenuje **register**. Pojem smiselno nadomešča praški pojem funkcijske zvrsti, a je notranje strukturiran drugače: temelji na kombinaciji učinka treh glavnih semiotičnih funkcij jezikovnih sredstev in te so: ideacijska, medosebna in besedilotvorna metafunkcija. V pričujoči nalogi se natančnejšemu opisu funkcij ne bomo posvečali, vendar nam poznavanje treh spremenljivk po Hallidayevem prepričanju lahko veliko pove o strukturi besedila. Metafunkcije so učinkovita povezava med družbeno stvarnostjo in funkcioniranjem konkretnih jezikovnih sredstev (npr. modalnosti, besednega reda, zapisa in izreke, pomenov ...).

Hallidayevo teorijo Skubic (2005, str. 77–79) vodi v smer, kamor bo v nadaljevanju odšla njegova teorija o obrazih ustanov in obrazih družbenih govoric, ko zapiše, da je »dialekt povezan s pestrostjo govoric posameznikov, registri pa so povezani z ustanovami dane družbe, ki določajo, kaj je v njej z jezikom mogoče narediti in česa ne«. Ustanove imajo nadzor nad interpretacijo stvarnosti (ideacijska funkcija), nad hierarhijo subjektov (medosebna funkcija) in nad tehnologijami za tvorbo besedil (besedilotvorna funkcija). Ob taki družbeni ureditvi lahko opazujemo, kako ustanove posegajo neposredno v jezikovno gradivo, v izbiro in organizacijo sredstev.

Praška teorija in sociolingvist William Labov prvo os, to je os jezikovne variacije poimenujeta stili, slovenska teorija funkcijske zvrsti in John J. Gumprez, ki se ukvarja s sociolingvistiko interakcije, jo imenujeta nadstavljen zvrstnost, Halliday pa register. To zvrstnost Skubic (2005) v skladu z rabo v kritičnem jezikoslovju imenuje **os žanrov in diskurzov**. S pojmom žanra se Skubic (2005, str. 84) ukvarja precej nadrobno v poglavju o sistemskem funkcionalizmu, od koder prevzemamo le ključno opredelitev pojma – »žanr je register, ki je mogoč in predpisan v kontekstu kulture; je tip besedila, za katerega je bilo povedano, kako ga govoriti in pisati«. Druga os, kot piše Skubic (2005, str. 79), le od daleč ustreza terminu jezikovnih oblik v praški teoriji oziroma socialnih zvrsti v slovenski, Gumprez in Halliday pa jo imenujeta dialektalna zvrstnost. To zvrstnost Skubic (2005) imenuje **sociolekt**, zaznamuje pa pripadnost družbeni skupini, ki jo opredeljujejo različni dejavniki.

DISKURZ LITERATURE IN GOVORICE POSAMEZNIKOV

Potem ko Skubic (2005, str. 83) v skladu s še vedno prisotnim prezrtjem področja dialektologije zapiše, da se jezikoslovcem zdijo »edine res pomembne vrste besedil prestižni tiskani žanri«, ki naj bi utelešali domnevno »nevtralni«, knjižni jezik, pogled na rabo jezika razširi in spoznava, da večina jezika, ki ga vsak dan uporabljamo in slišimo, ni knjižna oziroma standardna. Ko pa se prilagajamo zahtevam standardnega izražanja, smo prisiljeni izstopiti iz sebe in jezik prilagoditi zahtevam ustanove. Zakaj se bomo torej v nalogi ukvarjali z literarno prozo, ki je primarno tiskani žanr z dobršno mero prestiža? Skubičev *Fužinski bluz* (2001) in Vojnovičev *Čefurji raus!* (2008) bosta zaradi nestandardnih jezikovnih prvin težko prepričala ljubitelje uglajenega leporečja in klasičnih opisov, ki jih ne manjka v slovenski in svetovni književnosti. Ko pa se posvetimo jeziku, postaneta literarni deli veliko bolj zanimivi. V njiju se diskurz Literature združuje z govoricami posameznikov, ki so bolj ali manj oddaljene od predpisanega standarda. V povezavi s tem bomo na osnovi izpisanega gradiva skušali ugotoviti, kakšen vpliv ima sodobno leposlovje na normo standardnega jezika in obratno, v kolikšni meri so v standardu oziroma knjižnem jeziku upoštevana jezikovna sredstva, uporabljena v literarnih zvrsteh.

Zavajajočemu pojmu *knjižni jezik* se ob izboru literarnih del pridruži *zaznamovanost* jezikovnega sredstva. Po Bahtinu je sredstvo zaznamovano, če odstopa od tistega, kar je za določeni kontekst normalno (nezaznamovano). Ob tem Bahtin zagovarja stališče, da nezaznamovanega sredstva ni. Bahtinovo trditev je dopolnil Gumprez, ko je zapisal, da vsako sredstvo vzpostavlja kontekst, vendar pa določena sredstva s tem kontekstom manipulirajo (nav. po Skubic, 2005, str. 72). Koncept teorije zaznamovanosti je bil, kot piše Helena Dobrovoljc (2005, str. 11), razvit najprej v praški jezikoslovni šoli v zgodnjih tridesetih letih 20. stoletja za vrednotenje lastnosti elementov v nasprotnostnih parih. Pojem zaznamovanih in nezaznamovanih vrednosti določene kategorije, prikazanih v nasprotnostnih parih, je za glasoslovni sistem, z upoštevanjem razlikovalnih lastnosti nasprotja, prvi uvedel N. Trubeckoj (1931, 1939). Z nasprotjem zaznamovano proti nezaznamovanemu lahko določimo razmere tudi pri drugih jezikovnih prvinah, npr. R. Jakobson (1932) je pojem zaznamovanosti razširil in ga uporabil za oblikoslovne kategorije in pomenoslovje – natančneje za pomensko analizo leksike in pomen slovničnih kategorij, kot so sklon, število, oseba, čas in vid.

Pri analizi v drugem in tretjem delu pričujoče naloge se bomo osredotočili na zaznamovana jezikovna sredstva na leksikalni ravni, ki manipulirajo s kontekstom literature, manj pozornosti pa bodo deležne druge jezikoslovne ravnine. Pri analiziranju besedišča bosta imela orientacijsko vlogo informativno-normativna jezikovna priročnika, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) in *Slovenski pravopis* iz leta 2001 (v nadaljevanju SSKJ in SP 2001).

SODOBNA URBANA PROZA

13. februarja 2008 je pod naslovom *O urbani literaturi pri nas* potekal pogovor, ki ga je vodil Gregor Podlogar, povabljeni gostje pa so bili Andrej Skubic in Primož Čučnik, glavna predstavnika sodobne slovenske urbane proze, in kritika mlajše generacije, ki sta zadnjih nekaj let spremljala avtorje, povezane z urbano literaturo, in sicer Urban Vovk in Petra Koršič. Pogovora se ni mogel udeležiti le Andrej Skubic, o tem, kaj so povedali, pa lahko beremo v transkribirani verziji, objavljeni v *Literaturi* marca 2008. Ker smo v naslov diplomske naloge vključili izraz sodobna urbana proza, je treba uvodoma rabo tega izraza utemeljiti. Pojem sodobna proza je časovno opredeljen z letnicama izdaje Skubičevega in Vojnovičevega dela. Deli, izšli v letih 2001 in 2008, ustrezata pomenu sodobnega, nanašajočega se na novejši čas. Odgovoriti na vprašanje, kaj literarni deli uvršča v urbano literaturo, pa je veliko težje. S tematiko urbane literature se je prvi ukvarjal Aleš Debeljak pred dvajsetimi leti (*Slovenska lirika in urbani primanjkljaj*), v zadnjem času je nekaj o tem napisal Urban Vovk v uvodniku revije *Literatura* leta 2004, v *AirBeletrini* pa Dražen Dragojević, v *Književnih listih* sta si o tem dopisovala Vincetič in Čučnik.

Gregor Podlogar (2008, str. 105) najprej opredeli rabo pojma *urbano*, ki izhaja iz arhitekture, ima latinski pomen in se je sekundarno prenesel v umetniško zvrst. Kot oznaka za določeno literaturo se je začel uporabljati v sedemdesetih letih. Oznaka izhaja predvsem iz anglosaškega sveta, iz ZDA in Velike Britanije. Status prvega urbanega pesnika Podlogar podeli Waltu Whitmanu, čeprav pri njem ne moremo neposredno govoriti o urbanosti, temveč gre za pesnika, ki je prvi slavil pomen mestnega življenja in napredka civilizacije. Verjetno najboljši primer urbane poezije nasploh pa je Frank O'Hara, navkljub dejstvu, da se sam nikoli ni deklariral za urbanega pesnika. Zajeto širše – gre predvsem za avtorje, ki so se v sedemdesetih letih v Ameriki deklarirali za urbano literaturo oziroma urbano fikcijo, ki pa je v

današnji strokovni literaturi povezana predvsem s črnsko književnostjo oziroma tako imenovano hip-hop literaturo.

Pri nas pa je bil pojem »slovenska urbana literatura« razumljen drugače, za kar Podlogar (2008, str. 106) najde razlog v tem, da je šlo pri urbani literaturi v svetu primarno za obrobne skupine, ki nimajo glasu in ki pišejo o problemih, ki nastajajo okrog njih. Poleg tega gre pri urbani literaturi za ubesedenje izkušnje »pouličnega«. V slovenski literaturi ne moremo iskati globlje tradicije urbane literature, saj je avtorjev zelo malo. Avtor urbane literature je namreč lahko le tisti, katerega delo je v celoti urbano. To pa zaplete vprašanje o tradiciji urbane literature pri nas. Pojem ni bil nikoli popolnoma definiran in nikoli do zdaj ni bil v povezavi s primarnim pomenom, osredotočenim na anglosaško literaturo, povezano s črnsko literaturo, multikulturalnostjo in mestno izkušnjo.

Tradicijo slovenske urbane literature Gregor Podlogar (2008) ponazarja s primeri: *Stolpnice*, ciklus iz pesniške zbirke *Okoli* Gregorja Strniše, zgodnji romani Andreja Moroviča, zbirka *Sutre* Uroša Zupana in po Podlogarjevi oceni verjetno najboljša primera, *Fužinski bluz* Andreja Skubica ter *Ritem v rokah* Primoža Čučnika. Vojnovičevo delo seveda ni bilo omenjeno, ker je izšlo pozneje istega leta, je pa željo po njem posredno čutiti v besedah Urbana Vovka (2008, str. 111), ki je povedal, da si želi brati urbano literaturo, ki bi prišla iz »deprivilegirane miljeja«, ne nujno prav v ljubljanskem kontekstu, in bila izpisana v govorici, v kateri se ta skupnost dejansko sporazumeva. O pogledu posameznika kot pripadnika določene skupnosti, ki živi v mestu, a ravno v tem zaznava problematiko, je Urban Vovk dejansko razpravljal tudi po izidu Vojnovičevega proznega prvenca (Vovk, 2009). Sogovorniki se od tradicije vedno znova vračajo k opredeljevanju urbanega. Primož Čučnik (2008, str. 112) se ne spomni, da bi se kdaj označil za urbanega pesnika in mu je ta pojem najbližje toposu modernega mesta. Med urbanostjo in arhitekturnim konceptom mesta vidi naravno povezanost, koncept mesta ga je navdušil kot nekaj, kar je večje od posameznika in zato ga vznemirja. Misli nato zaidejo k načinu pisanja, kjer je jasno, zakaj je urban *Fužinski bluz* (2001), v poeziji pa je potrebno koncept razumevanja mesta ali sodobnega velemesta prenesti na raven oblike. Sam je to poskušal na različne načine (npr. z uvajanjem glasovnosti, večglasja, hitrega menjavanja glasov), pri čemer vsak glas govori nekaj drugega.

S tem je pogovor prišel do glavnega vprašanja v kontekstu urbane literature – urbana literatura nujno ubeseduje mestno izkušnjo oziroma izkušnjo mesta. Vprašanje pa je, ali je to

tudi neke vrste načelo pisanja. Ob tej dilemi Petra Koršič (2008, str. 114) najprej opazi, da izkušnja stvarnosti, realnosti ni več izpisana skozi tako imenovane »dojete marginalce«, ampak se tukaj spremeni način ubesedovanja in v bistvu nimamo več hierarhičnega odnosa do postavitve sveta – »svet je brez središča, so samo obrobnosti in te štejejo«. Urbano je pogosto dojeto kot tisto, kar ni visoko, vzvišeno, torej je prekinilo neko tradicijo, ki je obstajala dotlej. Jezik (npr. mlade slovenske proze) je na vse to skušal odgovoriti z vsakdanjim registrom, želi slikati realnost in vsakdanjost, a tega ne počne več vzvišeno, ampak brez strahospoštovanja do stvarnosti.

Pri določanju urbane literature za Urbana Vovka (2008, str. 115–117) mesto kot prizorišče ni dovolj. Pomembno je, kako se kulturna ali splošna družbena vprašanja obravnavajo in odslikavajo v določenem literarnem delu, in šele v tem primeru lahko govorimo o »specifično urbanem fokusu«. Pomen urbanega žarišča kot intelektualne izmenjave po oceni kritika slabi, kar omogočajo novi mediji. Vovk (2008) kot problem izpostavi dejstvo, da v Sloveniji ni več pravih stičišč družbenih silnic, ki bi tvorile zgodbe, ki jih ne manjka Kenu Loachu, saj je v enem od intervjujev povedal, da si mu zgodb za filme ni treba izmišljevati. Ker se redno vozi z metrojem, odkrije veliko več primernih zgodb, kot bi si jih lahko sam izmislil.

Nazadnje se vprašajmo še, ali urbano literaturo definira jezik. Čučnikova težnja je pisati tako, kot v resnici govorimo, vendar se na koncu izkaže, da gre zgolj za približek govornemu jeziku. Z jezikom se premalo ukvarja literarna kritika. Čučnik (2008, str. 119) izpostavi, da se »del publicistične kritike raje ukvarja s površino«, torej z vsebino njegovih pesmi, medtem ko »se presežek skriva v jeziku«. Problemsko zastavljeno opredelitev sodobne urbane proze Čučnik (2008, str. 126) sklene z mislijo R. Barthesa, da je »mesto neke vrste diskurz oziroma jezik. Mesto govori s svojimi prebivalci in prebivalci govorijo svoje mesto«. To, kar nam ponuja najprej Skubic v *Fužinskem bluzu* (2001) in nato Vojnović v *Čefurjih raus* (2008) je morda prav to, da urbana literatura lahko in mora govoriti več različnih jezikov.

1 MODERNE JEZIKOSLOVNE TEORIJE: STRUKTURALIZEM V JEZIKOSLOVJU

Podlago za moderno jezikoslovje najdemo v izvoru strukturalistične misli v začetku 20. stoletja. Frane Jerman (1971, str. 192) v reviji *Sodobnost* zapiše, da sega **strukturalizem** vse do časa Goetheja in Humboldta. Strukturalizem po Jermanovem prepričanju prav tako ni enotna filozofija, ampak poseben metodološki vidik, katerega temeljna značilnost je metodološka prioriteta celote nad njenimi deli. Strukturaliste z raznih znanstvenih in filozofskih področij družijo teza, da je med celoto in vsoto njenih delov kvalitativna razlika. Celota se tako na primer razlikuje od mehničnega sestava delov po svoji funkcionalnosti. Strukturalistično metodologijo lahko najdemo v sociologiji (Durkheim), v psihologiji (Dilthey) in v celostni psihologiji (Wertheimer, Koffke, Köhler). Najbolj plodno pa se je strukturalizem uveljavil v lingvistiki in estetiki.

Poglavje o modernih jezikoslovnih teorijah Skubic (2005) začne s teorijo ključne osebe strukturalističnega jezikoslovja, švicarskim jezikoslovcem **Ferdinandom de Saussurom** (1857–1913), katerega nazori dolgo časa niso bili zanimivi za slovensko jezikoslovje. Glavni tok slovenskega jezikoslovja je bil še vedno usmerjen predvsem v kultiviranje knjižnega jezika in v skladu s tem so se jezikoslovci na Slovenskem osredotočali na analizo jezika pisnih, predvsem pa leposlovnih in novinarskih besedil. De Saussure pa je odklanjal načrtno popraviljanje predmeta jezikoslovnega raziskovanja in poleg tega je odklanjal celo zanimanje za umetni knjižni jezik. Kot pravi predmet jezikoslovčevega raziskovanja je de Saussure razglasil **jezikovni sistem** (*langue*), ki je v primerjavi s praktično zaznavnim **govorom** (*parole*) nekaj, kar pri posamezniku ni popolno in kar popolno obstaja le v skupnosti. Za de Saussura (1989, str. 24)² je, kot piše Skubic (2005, str. 38), »jezikovni sistem družbeni del govornice (*langage*), ki je zunaj posameznika in, ki ga ne more niti ustvariti niti spremeniti«. V tem pa je problematična točka, ki jo očitajo sociolingvisti in vsi kritično usmerjeni raziskovalci jezika, ki jezik razumejo kot neposredno substanco simbolnega družbenega boja, ki jo posamezniki tudi dejavno ustvarjajo in spreminjajo. Zato je na primer Mihail Bahtin (nav. po Vološinov, 1973)³ strukturalizem kritiziral kot »abstraktni objektivizem«. Skubic

² De Saussure, F. (1989). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.

³ Vološinov, V. N. (1973). *Marxism and the Philosophy of Language*. New York in London: Seminar Press.

(2005, str. 38) pa k tem kritikam dodaja, da je de Saussure v resnici prvi izrecno izjavil, da je »predmet jezikoslovčevega zanimanja **idealizacija**, ki pri nobenem posamezniku ni popolna in ki je, kot odločno zavrača Chomsky, zunaj posameznika«. Poleg tega je de Saussure (1989) v jezikoslovnem raziskovanju ločil **diahrono** raziskovanje spreminjanja v času od **sinhronega** raziskovanja organizacije jezikovnega sistema v danem času oziroma brez ozira na čas. Ta zamejitev problematike pa je dejansko omogočila osredotočenje na **vprašanje jezikoslovne teorije**, torej na način opisa jezikovnih pojavov in ne zgolj na argumentiranje posameznih točk jezikovnega razvoja.

Dihotomija jezik/govor za de Saussura (1989) razrešuje problematiko raznolikosti v jeziku in je, kot piše Skubic (2005), način, kako je jezikoslovec z abstrahiranjem zavestno zamejil področje dela, ki bi sicer lahko postalo neobvladljivo. Govor je tako v skladu z de Saussurovim pojmovanjem heterogen, jezik pa je homogene narave. Ob tem pa Skubic (2005) opaza, da de Saussure (1989) ne poda natančnih meril, po katerih naj poteka tovrstna abstrakcija, temveč poudari, da se jeziki, ki se med seboj zelo malo razlikujejo, imenujejo dialekti. Temu izrazu pa, kot de Saussura (1989, str. 231) povzame Skubic (2005, str. 38), »ni potrebno dajati strogega pomena, saj med pojmom dialekt in jezik obstaja kvantitativna razlika, ne pa tudi razlika v naravi«. S tem de Saussure (1989) po Skubičevem mnenju sporoča, da sta dialekt in jezik jezikovna sistema in jezikoslovčeva odločitev je, katerega bo raziskoval in opisal.

Skubic (2005, str. 39) poudarja, da de Saussure (1989) svojega abstraktnega, idealiziranega sistema jezika nikjer ne enači s knjižnim jezikom. **Knjižni jezik** je zanj le eden od obstoječih »dialektov«, ki je izbran s tihim dogovorom in postane prenosnik vsega, kar zanima narod kot celoto. Knjižni jezik po de Saussuru (1989) sprejema narečne prvine drugih območij, postaja vedno bolj mešan, a nikoli ne izgubi prvotnega značaja. De Saussure (1989, str. 235) vidi v knjižnem jeziku celo za jezikoslovca motečo prvino, ker »kali pogled na naravno geografsko raznolikost, da bi opazovali prvobiten fenomen, zunaj vsakega vnašanja tujega jezika in negovanja knjižnega jezika«. Skubic (2005, str. 39) nadaljuje z drugim de Saussurevim navedkom, ko pravi, da »knjižni jezik še bolj povečuje nezasluzeno pomembnost pisave. Ima namreč svoje slovarje, svoje slovnice, v šoli se uči iz knjige in po knjigi; jezik tu opravlja kodeks, ki je tudi sam napisano pravilo, podvrženo strogemu pravilu – ortografiji« (nav. po de Saussure, 1989, str. 36). Kar jeziku za razliko od dialekta omogoča tolikšno kohezivnost, da ga lahko abstrahiramo, de Saussure (1989, str. 246) poimenuje z angleškim izrazom

»intercourse« in ga razloži s pomočjo dveh v vsaki človeški skupnosti nenehno delujočih sil. Po eni strani deluje partikularistični duh oziroma »lokalizem«, ki povzroča, da ožja jezikovna skupnost ostaja zvesta tradicijam, ki so se v njenem okolju razvile, na drugi strani pa njihovo delovanje korigira delovanje nasprotno sile, imenovane »intercourse«, ki se kot načelo združevanja zoperstavlja razgrajujočemu delovanju lokalistične miselnosti.

S poudarkom na de Saussurovem odnosu do knjižnega jezika je Skubic (2005, str. 39–40) želel izpostaviti »dejansko nevtralnost de Saussurovega metodološkega pristopa«, ki so ga mnogi sociolingvisti zavračali kot »poskus idealiziranja enovitega sistema in ukinjanja variabilnosti«. Skubic (2005) trdi, da je po de Saussurovem izvirnem pojmovanju pojem *langue* mogoče aplicirati na katerokoli govorico in nikakor ne samoumevno na knjižni jezik. Določena mera abstrakcije in idealizacije pa je po Skubičevem prepričanju nujna za vsak opis, ki skuša biti sistematičen, saj nihče ne more v svojo raziskavo zajeti celotne populacije in celote njene jezikovne rabe.

1.1 STRUKTURALISTIČNI FUNKCIONALIZEM

Kot reakcija na de Saussurovo teoretsko revolucijo se je v Pragi v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja začel razvijati **strukturalistični funkcionalizem**. V tem času so na Češkem vladale specifične razmere. To obdobje Skubic (2005, str. 40) opisuje kot čas nacionalne osamosvojitve in vstopa dotlej podrejenega češkega jezika na vsa področja družbenega življenja. Praški lingvistični krožek (v nadaljevanju PLK) je leta 1926 ustanovil Vilem Mathesius, njegovi sodelavci pa so bili Jan Mukařovský, Roman Jakobson, Bohumil Trnka in drugi. Praški strukturalisti so, kot beremo v Jermanovem članku (Jerman, 1971, str. 192), proti prevladujočim nazorom mladogramatične šole z njenim opisnim historizmom postavili, ob naslonitvi na ideje Ferdinanda de Saussura in Baudouina de Courtenaya, sinhronistični vidik, stališče dinamičnega, funkcijskega sistema, združenega z živim predivom notranjih odnosov. V tridesetih letih je bila pomembna polemika med češkimi avantgardnimi pesniki in pisatelji ter J. Hallerjem, urednikom revije *Naše řeč*, ki je kritiziral pesniški jezik s konservativnega stališča. Haller se namreč ni strinjal z jezikom Nezvala, Vančure in drugih. V ta spor se je vmešal tudi PLK s ciklom predavanj, ki so kasneje izšla v obliki zbornika. Spor je odločil **Jan Mukařovský** z mojstrsko razpravo *Knjižni jezik in pesniški jezik (Jazyk spisovný a jazyk básnický, 1932)*, v kateri je ostro razmejil dvojno funkcijo jezika, in sicer jezik kot sredstvo za

sporazumevanje in sporočanje ter jezik kot sredstvo za doseganje estetskega učinka. S tem funkcionalističnim pristopom je Mukařovský opredelil novo pojmovanje jezika na področju literarne znanosti in estetike. V slovensko okolje pa so se jezikoslovni nazori praškega strukturalizma začeli uveljavljati šele v drugi polovici šestdesetih let z avtorji, kot so B. Urbančič, J. Toporišič, B. Pogorelec, T. Korošec, J. Dular in A. Vidovič Muha.

Praška šola strukturalističnega funkcionalizma je deloma povzela revolucionarne de Saussurove koncepte, deloma pa je podala njihovo kritiko, ki je ni prezrlo niti sodobno jezikoslovje (Skubic, 2005, str. 40–41). **Roman Jakobson** je na primer opozoril na omejitve v uvodu de Saussurovega pojma arbitrarnosti jezikovnega znaka. **Vilém Mathesius** pa je izpostavil neločljivost sinhronega raziskovanja jezika od diahronega, saj je za jezikovni sistem značilna *prožna stabilnost*, to je nenehno stanje počasnega vstopanja novih in izstopanja zastarelih jezikovnih sredstev. Od de Saussura se razlikuje tudi odnos praških strukturalistov do jezikovne raznolikosti, zlasti do notranje razplatenosti knjižnega jezika. Potem ko je de Saussure videl v knjižnem jeziku nekaj drugotnega, je češko jezikoslovje v takrat prelomnem času videlo teoretsko prenovo kodifikacije knjižnega jezika kot eno svojih temeljnih nalog. Kot piše Skubic (2005, str. 40), so se češki jezikoslovci morali soočiti s »**pojmovanjem jezika** kot monolitne nacionalne svetinje in razviti mehanizme za normiranje jezika na vseh ravneh in za vse namene«. Razviti je bilo treba »**koncept jezika kot diasistema več podjezikov**« (nav. po Skubic, 2005, str. 40).

V nekaterih interpretacijah češke teorije ob konceptu jezika govorijo tudi o tako imenovanih **delnih normah**, ki zadevajo posamezne jezikovne ravnine. H. Dobrovoljc (2004, str. 14–15) na primer omenja češko jezikoslovko Ivo Nebeskó in njeno analitično obdelavo razmerja med normo jezika in normo knjižnega jezika, objavljeno v publikaciji *Jezik, norma, knjižnost* (*Jazyk, norma, spisovnost*, 1996). Potem ko je I. Nebeská (1996) opredelila lastnosti jezikovne in knjižnojezikovne norme,⁴ H. Dobrovoljc (2004, str. 14–15) sklene, da je pojmovna delitev na splošno normo in normo knjižnega jezika utemeljena, »niso pa razrešene posamezne norme jezikovnih ravnin, torej delne norme, med katerimi je tudi pravopisna norma«. V jezikoslovni teoriji je pravopisna norma pojmovana kot delna norma knjižnojezikovne norme. H. Dobrovoljc (2004, str. 11) opisuje pravopisno normo kot »normo

⁴ Po Nebeskí (1996) so lastnosti jezikovne norme: inherentnost, implicitnost, pravilnost uporabe jezikovnih sredstev, ustaljenost, obveznost, enotnost, funkcijskost, nezaznamovanost in kultiviranost; lastnosti knjižne norme pa so: interiorizacija in inherentnost, implicitnost, pisna oblika, ustaljenost, obveznost, enotnost, funkcijskost in variantnost, prestižnost (nav. po Dobrovoljc, 2004, str. 15).

izrazne jezikovne ravnine, ki obstaja kot celota pisnih jezikovnih sredstev, uporabljanih v skladu s pravili«. Ob pravopisni normi Dobrovoljčeva izpostavi tudi dvome posameznikov o ločevanju med normo in predpisom zaradi izrecno določenih pravil pravopisne norme.

Vlogo glavnega teoretika jezikoslovnih zvrsti v praški šoli v tridesetih letih 20. stoletja je Skubic (2005, str. 40) pripisal **Bohuslavu Havránku**, avtorju klasičnega dela *Knjižni jezik in njegova kultura (Spisovný jazyk a jeho kultura, 1932)*. Kot opisuje Skubic (2005), se v okviru diasistema **podjeziki** delijo po dveh glavnih oseh. Prvo os tvorijo v praški teoriji **jezikovne oblike** (češ. *útvary*), ki so domnevno notranje celoviti sistemi in imajo popolnoma razvite specifičnosti na vseh jezikovnih ravneh: v pomenoslovju, leksiki, slovnici in glasovju. Najštevilčnejšo skupino tvori množica majhnih **narečij**, številčno manj je **nadnarečij**, ki se govorijo na gosto naseljenih območjih z veliko gostoto komunikacije, zaradi katere se narečja združujejo, en sam pa je **knjižni jezik**, sredotežni sistem v diasistemu, kodificiran v slovnica, slovarju, pravopisih ter stilističnih in retoričnih priročnikih.

Drugo os v praški teoriji tvorijo **funkcijski jeziki** z glavnimi štirimi vrstami,⁵ in sicer **razgovorni, praktičnostrokovni, znanstveni in umetnostni** funkcijski jezik (Skubic, 2005, str. 40–41). Klasifikacija funkcijskih zvrsti je bila ena osrednjih problematik teorije jezikovne zvrstnosti praške strukturalistične šole. V članku *Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije* (1994/95, str. 155) Skubic zapiše, da »se zdi strukturalistično definiranje jezikovnih zvrsti v načelu induktivno«. Tezo Skubic (1994/95) utemelji z opazanjem, da strukturalizem pri definiranju funkcijskih zvrsti ne izhaja iz vnaprej postavljenih meril razločevanja jezikovnih funkcij, temveč opaža posebnosti nekaterih skupin besedil, iz katerih sklepa o združujočih dejavnikih oziroma skupnih funkcijah. Funkcijskozvrstnih razvrstitev je več. Ena izmed njih je klasična Havránkova razvrstitev iz leta 1963, ki pozna konverzacijski (sporazumevalna funkcija), delovni (praktičnostrokovna), znanstveni (teoretičnostrokovna) in pesniški (estetska funkcija) jezik. Druge funkcijske zvrsti (npr. publicistično) Havránek sicer omenja, vendar Skubic (1994/95) domneva, da jim je pripisan šele sekundarni pomen, saj jih Havránek ne uvršča v osnovno štiričlensko shemo. Potrditev Skubic (2005, str. 111) najde v članku *Naloge knjižnega jezika in njegova kultura (Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura, 1963, str. 51)*, kjer je Havránek poudaril, da je specifičnost **umetnostnega jezika** kot funkcijske zvrsti ta, da »ni prvotno namenjen

⁵ Pri nas T. Korošec v razpravi *Sinteza stilističnih raziskav v češkem jezikoslovju* (1973, str. 96) to imenuje »stilno področje oz. sfera«.

sporočanju«, temveč je njegova funkcija estetska. Lastnosti umetnostnega besedila so izrazito podrejene strukturi literarnega dela in jezikovni aktualizaciji (deavtomatizaciji), s čimer tvorec besedila doseže značilno zapleteno semantično ravnino. Estetska funkcija je torej predvidoma v podrejenosti sporočanjских prvin zahtevam oblike besedila ter zahtevam aktualizacije jezikovnih sredstev. Kljub vsemu pa je Havránek trditev, da umetnostni jezik ni prvotno namenjen sporočanju za Skubic (2005), precej nenavadna. Posebnost umetnostnega jezika v primerjavi z vsemi drugimi je bila omenjena tudi v slovenski teoriji zvrstnosti (Toporišič 1974, Dular 1979),⁶ pozneje pa je postala delitev jezika na štiri funkcijske zvrsti, kot zapiše Skubic (2005), nehierarhična.

Učinek umetnostnega jezika je podobno kot Havránek četrto stoletja pozneje opisoval **Roman Jakobson** (*Lingvistični in drugi spisi*, 1989). Zanj poetska funkcija kot osnova pesniškega jezika temelji na posebni osredotočenosti besedila samega nase in na način svoje tvorjenosti. V kontekstu delitve jezikovnih funkcij glede na komunikacijske prvine je Jakobson (1989, str. 158) definiriral poetično funkcijo jezika kot »dominantno, določujočo funkcijo besedne umetnost«, kot »naravnost k sporočilu kot takemu, osredotočanje na sporočilo zaradi njega samega« (nav. po Skubic, 1994/95, str. 165). Skubic (2005, str. 110–112) omenja, da se poetska funkcija po Jakobsonu pojavlja tudi v drugih vrstah besedil, celo v vsakdanjem govoru, vendar pa je prvotna le v estetskem besedilu. Obenem poetska funkcija ni edina funkcija literature, kjer sta lahko prisotni tudi na primer referencialna in emotivna funkcija. Podobno kot Havránek tudi Jakobson trdi, da tisto kar literaturo dela literaturo, ni prvotno povezano s sporočanjem posebnih zunajjezikovnih vsebin. Med strukturalistične definicije Skubic (1994/95, str. 165) uvršča tudi Toporišičevo definicijo umetnostnega govora, kjer Toporišič (1992, str. 339)⁷ ugotavlja, da se umetnostni govor od drugih funkcijskih zvrsti »loči po tem, da postavlja močno v ospredje svojo stvarno in netvarno pojavnost /.../ Za cilj mu ni izražanje dokumentirane (v času in prostoru preverljive) stvarnosti, ampak ustvarjanje umiselnega sveta«. V Jakobsonovi in Toporišičevi definiciji Skubic (1994/95) najde skupno točko v tem, da umetnostni govor postavlja v ospredje svojo lastno pojavnost. Toporišič (1992) namreč izrecno opozori, da je izražanje preverljive stvarnosti za umetnostni govor zgolj drugotnega ali celo nikakršnega pomena. Na osnovi tega Skubic (1994/95, str. 165)

⁶ Toporišič, J. (1974). *Slovenski knjižni jezik* 3. Maribor: Obzorja.

Dular, J. (1979). *Zvrstnost slovenskega jezika*. SSJLK. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

⁷ Toporišič, J. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

zaključiti, da lahko pri umetnostnem govoru rečemo, da resnična vrednost sploh ni pomembna oziroma je predpostavljeno, da je ni.

Z argumentom, da se tako pojem jezikovne oblike kot funkcijskega jezika nanaša na *langue*, torej na jezikovni sistem in ne na govor, je Havránek po Skubicem mnenju (Skubic, 2005, str. 41) v prvem obdobju poudarjal, da v tem kontekstu ne kaže uporabljati besede *stil*. Stil je namreč za Havránka le »individualizacijska (samosvoja) organizacija jezikovne strukturne celote, kakršna je vsaka dana govorna raba« (Havránek 1963a),⁸ kar zadeva problematiko *parole*. Nadaljevalci praške šole so to nesoglasje skušali razrešiti z redefiniranjem pojma **stilne plasti** (Jedlička 1977, Jedlička 1978) oziroma **stila** (Chloupek in dr. 1990, Sgall in Hronek 1992). Za Jedličko je stilna plast fond specifičnih jezikovnih sredstev znotraj celovitega inventarja dane jezikovne oblike (na primer knjižnega jezika). Stilna plast temelji na pojmu **stilnega tipa** kot zbirke komunikacijskih norm, v skladu s katerimi govorec izbira jezikovna sredstva iz celovitega inventarja in jih organizira v besedilu, ki ga tvori na danem **stilnem področju** (Jedlička, 1978, str. 95).⁹ Ob tem Skubic (2005, str. 41) sklene, da je ekonomično kot jezikovne (pod)sisteme obravnavati le zvrsti, kot so narečje, nadnarečje in knjižni jezik, medtem ko je na primer publicistična stilna plast le manjša zbirka posebnih sredstev, katerih selekcija poteka v skladu s komunikacijskimi normami.¹⁰

1.1.1 Tri obdobja razvoja knjižnega jezika v češkem jezikoslovju (po A. Jedlički, 1965) in Havránkova pojmovanja v *Teoriji knjižnega jezika* (1969)

O dogajanju v tridesetih letih 20. stoletja na področju češke lingvistike, delih PLK in tako imenovani praški šoli piše Alois Jedlička v članku *Teorija Praške šole o knjižnem jeziku*, ki je bil leta 1965 objavljen v reviji *Jezik in slovstvo*.¹¹ Metodološko izhodišče PLK je bil funkcijsko-strukturni vidik, njegovo glavno področje je sprva bila fonologija, sčasoma pa so pozornost zbudile tudi razprave o knjižnem jeziku, v okviru katerih se bomo v nadaljevanju posvetili razpravi Bohuslava Havránka *Teorija knjižnega jezika* iz leta 1969.¹² Problematika

⁸ Havranek, B. (1963a). K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Československá akademie věd.

⁹ Jedlička, A. (1987). *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova.

¹⁰ Več o stilistiki v poglavju 1.1.2.1.

¹¹ Članek je prvič izšel v *Travaux linguistiques de Prague* 1, Praga 1964, za objavo v reviji *Jezik in slovstvo* pa ga je avtor nekoliko predelal in dopolnil.

¹² Predavanje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 16.5.1969. Prevod, *Teorija knjižnega jezika*, je popravljena različica češkega izvirnika, ki je izšel v časopisu *Naše řeč* 52/1969 in v zborniku *Kultura češkega jezika (Kultura českého jazyka)* v Liberecu 1969.

knjižnega jezika je bila v praški šoli najbolj obdelana s strani B. Havránka in V. Mathesiusa. Med najpomembnejša dognanja praške šole sodi funkcijsko pojmovanje knjižnega jezika, teorije norme in kodifikacije, teorije stilne razslojitve knjižnega jezika in teorije jezikovne kulture, katere sestavni del je tudi lingvistično usmerjena teorija jezikovne vzgoje.

Havránek (1969, str. 196) piše o tem, da je knjižni jezik postal predmet znanstvenega jezikoslovnega preučevanja ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja, ko se je jezikoslovje uveljavilo kot znanost. Kasneje pa se je preučevanje usmerilo k preteklim obdobjem jezika, zaradi česar je bil knjižni jezik vedno bolj podcenjevana umetna tvorba v nasprotju z »naravnim« jezikom, deležnim vedno večjega zanimanja s strani jezikoslovcev. Teorija knjižnega jezika je bila konec šestdesetih let 20. stoletja mlada disciplina, ki je sprva obsegala razlago knjižnih sporočil, pozneje pa prizadevanje, da bi govorna ali pisna sporočila dosegla primerno slogovno raven.

Da bi sodobni knjižni jezik postal enakovreden predmet raziskovanja, je bilo treba spremeniti osnovno metodologijo in načela jezikoslovnega raziskovanja. Treba si je bilo zastaviti vprašanje, čemu jezik v konkretnih jezikovnih sporočilih služi, s kakšnim namenom in v katerih položajih ga uporabljamo. Predmet jezikoslovnega raziskovanja je po Havránkovem prepričanju moral postati poleg razvoja jezika tudi določeno stanje in uveljaviti se je morala **antinomija med diahronim in sinhronim pogledom na jezik**, ki se osredotoča na sodobni jezik in njegovo stanje v istem obdobju. Navedena načela Havránek (1969, str. 196–197) predstavlja kot pogoj za postavitev teorije knjižnega jezika, ki je knjižni jezik naredila za predmet jezikoslovnega raziskovanja in dala objektivna merila za določitev njegove kakovosti. Razvoj teorije knjižnega jezika se je, kot piše Havránek (1969), v jezikoslovju pripravljaj od prvih desetletij 20. stoletja, izoblikoval pa se je na Češkoslovaškem približno štirideset let pred nastankom Havránkovega članka. Izoblikovanje teorije knjižnega jezika je v izhodišče postavilo stališče, da je **knjižni jezik** posebna **avtonomna oblika narodnega jezika** kot jezikovne celote.

Razvoj nazorov češke lingvistične teorije v zvezi s problematiko knjižnega jezika Jedlička (1965, str. 186) predstavlja kot proces, v katerem shematično razločuje tri obdobja, in sicer I. obdobje pred nastopom PLK, II. programski nastop PLK in III. sedanje stanje.

I. Stara teorija pred programskim nastopom PLK leta 1932 je istovetila **knjižni jezik** z jezikom knjige in je kot njegovo značilnost poudarjala konservativnost jezikovnih sredstev ter njegove norme. Na tem mestu Jedlička (1965, str. 186) navaja češkega jezikoslovca, komparativista in bohemista J. Zubatega (Zubatý, *Naše řeč* 3, 1919, str. 103), ki pravi, da je »konservativnost pogoj ustaljenosti knjižnega jezika in ena njegovih najosnovnejših potreb«. V nadaljevanju pa je Zubatý (1919) izrazilo enostransko oznako knjižnega jezika spremenil in dopustil možnost, da se slovnični, besedni in glasovni neologizmi lahko uveljavijo v sistemu knjižnega jezika nad starejšimi izrazi, če se toliko razširijo, da so sposobni življenja. Za Jedličko (1965) je ena najosnovnejših potreb knjižnega jezika ustaljenost (stabilnost oziroma »prožna stabilnost«, če uporabimo Mathesiusov izraz). Zaradi poudarjanja konservativnosti knjižnega jezika so imeli pri kodificiranju prednost zastarevajoči elementi pred živimi, kar pa ustaljenosti ni podpiralo, ampak jo je rušilo.

Jedlička (1965, str. 187) piše, da je stara teorija v knjižnem jeziku videla nasprotje tako imenovani **ljudski govorici**, ki je bila »naravna« v nasprotju z »umetnim« knjižnim jezikom, izpostavljenim posegom teorije. Nasprotje med knjižnim jezikom in ljudsko govorico se je poudarjalo tudi z nasprotji v glavnih značilnostih in lastnostih, ki zadevajo značaj tvorbe, njene funkcije in sredstva. Ta nasprotja so: pisnost – govornost, monolognost – dialognost, konservativnost – živost, javnost – zasebnost. V knjižnem jeziku je tako stara teorija videla pisan jezik, jezik monolognih sporočil za javnost s sredstvi konservativnega značaja.

II. Nova teorija knjižnega jezika, predstavljena v programskem nastopu PLK 1932, je v pojmovanju knjižnega jezika uveljavljala predvsem *funkcijski vidik*. Knjižni jezik je v novi teoriji predstavljen kot večfunkcijska tvorba, z več stilnimi plastmi in temu so prilagojena tudi jezikovna sredstva. Nasprotji pisnost – govornost in konservativnost – živost so sedaj iskali znotraj knjižnega jezika in njegove norme, kar je omogočalo načelo variantnosti jezikovnih sredstev, ki je lahko prešla tudi v stilno diferenciranost. Po novem pojmovanju »ostane tradicionalna norma še vedno osnova knjižne norme, upoštevajo pa se novi elementi, ki so mlajši, živi in progresivni« (nav. po Jedlička, 1965, str. 187). Nova sredstva, ki so s stališča strukture pravilna in zakonita, postanejo del knjižne norme. Tako si stojita nasproti nekdanja historična pravilnost in pravilnost sedanje jezikovne strukture. Izhodišče za poznavanje knjižne norme so tudi v PLK pisana sporočila, upoštevajo pa se tudi govorjena, to je ustna jezikovna praksa intelektualnih krogov, brez osebne lokalne ali žargonske obarvanosti. Tako

izhodišče pomeni podporo predvsem živim elementom v normi, ne pa kodifikacije specifičnih govorjenih elementov.

Bohuslav Havránek (1969, str. 197) je pisal o »**posebnostih knjižnega jezika**«, ki so jih praški strukturalisti na začetku imenovali »**avtonomnost**« (**samostojnost**) in s tem poudarili razliko v primerjavi s preostalo jezikovno celoto. Kot posebno lastnost knjižnega jezika je Havránek (1969) izpostavil bogatejšo in vsestransko nalogo, ki jih knjižnemu jeziku omogoča funkcionalna razčlenjenost. Naslednja značilna poteza knjižnega jezika je zavestnejše in obveznejše razmerje do norme. To sta obenem tudi značilnosti, ki izhajata iz osnovne naloge knjižnega jezika, to je iz dejstva, da gre za jezik skupnega izražanja in sporočanja celotne skupnosti določenega naroda. Naloge knjižnega jezika pa so utemeljene s potrebami narodne skupnosti, torej so določene družbeno. Iz kulturne in družbene vloge ter potrebe knjižnega jezika izhaja tretja značilnost, to je reprezentativna, predstavniška oziroma narodno predstavniška vloga knjižnega jezika. Nekateri raziskovalci jo imenujejo tudi »prestižna« vloga. Naslednja značilnost knjižnega jezika je zajeta že v samem terminu »knjižni jezik« kot jezik književnosti, predvsem leposlovja. V leposlovju je namreč jezik poleg tega, da ima vlogo izražanja in sporočanja, tudi ustvarjalni dejavnik, notranja sestavina umetnostne in tudi estetske zgradbe dela. Zadnja značilnost knjižnega jezika, ki jo omenja Havránek (1969, str. 198), pa je vsebovana v češkem izrazu »spisovný jazyk« ali v slovenščini »pisni jezik«. Pisna podoba je ena temeljnih oblik knjižnega jezika in jo je dandanes sploh težko ločiti od pojma knjižni jezik. Ob sprejemanju pravopisnih sprememb se optična podoba kot predstava besednih sredstev ruši in zato jim širša javnost običajno nasprotuje. Havránek (1969) poudarja, da se knjižni jezik ne le piše, temveč tudi govori v vseh svojih kulturnih vlogah in to še posebej danes (to je v 20. stoletju), ko si je v množičnih sredstvih obveščanja pridobil precej pomembno mesto. V preteklosti pa je govorna podoba knjižnega jezika imela posebne splošno kulturne naloge in je bila pogosto celo pred pisno podobo.

Češka jezikovna situacija pa je, kot piše Jedlička (1965, str. 188), narekovala še dodatno omejitev. V zborniku *Knjižna češčina in jezikovna kultura (Spisovná čeština a jazyková kultura, 1932)* se zahteva upoštevanje ustne jezikovne prakse pri preučevanju norme sodobnega knjižnega jezika. Ob tem Jedlička (1965) omenja ugotovitev V. Mathesiusa o tem, da ni izbrane češke konverzacije, torej **konverzacijskega stila**, kot posebne **variante govornega stila**. To pomeni, da so praške strukturaliste zanimala predvsem govornjena sporočila izven okvira govornega stila.

Reševanje nasprotja javnost – zasebnost je omogočilo **načelo variantnosti jezikovnih sredstev**, še zlasti pa Jedlička (1965) izpostavi kot takrat aktualnega **problem razvojno pogojenih variant**. Polemična dominanta nove smeri je bila naperjena proti arhaiziranju kodifikacije, proti poudarjanju stare teorije o konservativnosti knjižnega jezika. Problem razvojno pogojene variantnosti jezikovnih sredstev je bil v novi teoriji v principu rešen. Proces diferenciacije jezikovnih sredstev je v knjižni normi živ, zato so tudi v kodifikaciji potrebne spremembe. Proces ima tudi socialne vzroke, kot je spremenjen položaj v jezikovni komunikaciji, naraščanje števila aktivnih uporabnikov knjižnega jezika in večja razširjenost sporočil v knjižnem jeziku. Poteka pa znotraj knjižne norme kot izravnavanje z vsakdanjo govorico.

Jedlička (1965, str. 189) razlaga, da je konservativnost, ki jo je poudarjala stara teorija, na eni strani pomenila možnost, da je ostro ločila konservativni knjižni jezik od ljudske govorice kot živega jezika. Po drugi strani pa si nasprotovala s tem, da je za kriterij konservativnosti in s tem tudi pravilnosti jemala ljudsko govorico. Ta kriterij se je opiral na predpostavko, da je ljudska govorica ohranila prvobitnost, se ubranila novotarj in v češkem jezikovnem položaju tudi tujih vplivov. V tem se je obenem izražalo nezaupanje v jezik mest in v knjižni jezik kot tak. Nova teorija je protislovnost rešila s tem, da je uveljavila funkcijski vidik: knjižni jezik in vsakdanja govorica sta v stalni zvezi, vendar se temeljno razlikujeta po funkciji.

III. Sedanje stanje.¹³ – Problem variant, nastalih zaradi pokrajinske diferenciranosti, Jedlička (1965, str. 190) odkriva kot nesporno aktualen v njegovem času. Ob tem pa se sprašuje, ali je taka variantnost sploh združljiva s pojmovanjem knjižne norme, zlasti z zahtevo po njeni enotnosti v nacionalnem obsegu in, ali je prav, da kodifikacija upošteva in dopušča pokrajinske variante, ki se pojavljajo v knjižni normi. Upravičenost razvojno pogojenih variant je nedvomna, če razumemo normo kot nekaj dinamičnega, podobno kot je to tudi knjižni jezik. S kodificiranjem razvojno pogojenih variant se izravnava statična kodifikacija z dinamiko norme. Razvoj norme torej poteka preko variant, ki so včasih sredstvo stilne diferenciacije. K temu pa Jedlička (1965) dodaja, da problem, od kod naj kodifikacija zajame variantnost, še vedno ni zadovoljivo rešen.

¹³ Tako je tretje obdobje razvoja nazorov češke lingvistične teorije o knjižnem jeziku imenoval A. Jedlička (1965, str. 186). Z današnjega stališča to pomeni čas 20. stoletja.

Variantnost je skupaj z enotnostjo ena od lastnosti pravopisne norme, ki jih sodobna jezikoslovka (Dobrovoljc, 2004, str. 14) opisuje v razmerju do norme knjižnega jezika. Ozirajoč se na razpravo A. Jedličke (1965, str. 187) H. Dobrovoljc (2004, str. 18) zapiše, da »se variantnost vzpostavi zaradi upoštevanja novih elementov v sistemu«. Jezikoslovje v začetku 21. stoletja (Dobrovoljc, 2004) torej variantnost razlaga kot »posledico neenotne norme in rezultat razvojne dinamičnosti norme ter sočasnega soobstajanja tudi istofunkcijskih jezikovnih sredstev«.

Aktualnost pokrajinskih variant Jedlička (1965, str. 190) tesno povezuje z jezikovno-družbeno situacijo, z značajem jezikovne prakse in njenih pogojev. Za značaj prakse in posledično za značaj sedanje knjižne norme sta pomembna predvsem dva dejavnika. Najprej je to povečan delež govorjenih sporočil v javnem življenju, pri čemer sta pomembna tudi njihova vloga in pomen v javnem življenju. Jedlička (1965) opozarja na govorjena strokovna sporočila, govorjena publicistična sporočila, vlogo govorjene besede v gledališču in filmu in govorjena sporočila v knjižnem jeziku, ki so prav tako pomembna za ugotavljanje knjižne norme. Drugi dejavnik predstavlja dialogna oblika oziroma dialognost, značilna za govorna, razgovorna, torej za spontana javna sporočila, ki prodira vedno bolj v sporočila javnega sporazumevanja. Dialogne oblike redno uporablja radijska in televizijska publicistika, delno tudi novinarska (na primer zapisi okroglih miz in razgovorov, ki se ne odvijajo pred javnostjo, temveč v zaprtem krogu, a še vedno z namenom, da bi jih objavili).

Opisana dejavnika podpirata **uveljavljanje pokrajinskih elementov v knjižni rabi** in ne moreta ostati brez posledic za knjižno normo. Medtem ko ima v pisanih sporočilih večji vpliv naravni pritisk tradicionalne knjižne norme, pa v govorjenih sporočilih spontano prodirajo tudi novi elementi, med drugim tudi elementi pokrajinske rabe govornikov. Pri tem ima Jedlička (1965, str. 191) v mislih »teritorialno širše elemente, ki imajo tendenco, da postanejo ali pa so že variantna sredstva knjižne norme«. Mera in stopnja njihovega prodiranja v knjižno rabo sta odvisni od različnih dejavnikov in v mnogih primerih gre po prepričanju A. Jedličke (1965) le za individualno uporabo pokrajinskega elementa v konkretnem sporočilu, ne pa za prodor variante v knjižno rabo in še manj za manifestacijo variantnosti v knjižni normi.

S problematiko **razmerja med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico** se je češka lingvistika v zadnjem času, kot ugotavlja Jedlička (1965, str. 191), veliko ukvarjala. Glede **uveljavljanja pokrajinskih variant v knjižni rabi in normi** Jedlička (1965) izpostavlja

zlasti problem ugotavljanja meje med pokrajinskimi variantami, ki so že del knjižne norme ali imajo tendenco, da to postanejo, in neknjižnimi pokrajinskimi variantami. Sledi pa problem stilnega vrednotenja pokrajinskih variant v knjižni normi, pri čemer imajo pokrajinske variante v knjižni normi včasih relativno stilno vrednost.

Teorija knjižnega jezika mora reševati tudi težave, ki jih pred jezikoslovje postavlja jezikovna praksa. Gre za problematiko razmerja med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico, za variantnost sredstev znotraj knjižne norme. Nasprotji **pisani – govorjeni jezik** in **konservativnost – živost** se ne istovetita več z nasprotjem **knjižni jezik – vsakdanja govorica**. Nasprotje **javnost – zasebnost** pa ostaja še vedno povezano z razlikovanjem knjižnega jezika in vsakdanje govorice. Pri tem je knjižni jezik predvsem sredstvo javnega sporazumevanja, vsakdanja govorica pa se omejuje na zasebno sporazumevanje. K temu Jedlička (1965) dodaja, da v njegovem času to nasprotje slabi in se včasih zdi bolj kot nasprotje znotraj knjižnega jezika. Kot dokaz za to pa navaja dejstvo, da se v okviru knjižnega jezika oblikuje govorni stilni tip kot ena izmed oblik zasebnega sporazumevanja. V primerjavi z vsakdanjo govorico je značilnost norme knjižnega jezika njena enotnost, ki pa ne izključuje obstoja dvojničnih sredstev. V nasprotju s tem je za vsakdanjo govorico značilna pokrajinska in socialna dvojničnost sredstev. K temu Jedlička (1965) doda, da v sodobnem jezikovnem razvoju odkriva **zbliževanje med knjižno normo in normo vsakdanje govorice**, kar pa ne zanika delovanja razlikovalne tendence, ki se kaže z razvijanjem in uveljavljanjem specifično knjižnih sredstev (na primer v znanstvenem stilu).

Teorija knjižnega jezika (Havránek, 1969) je nadaljevala s predstavljanjem **nasprotij knjižnega jezika**. Havránek (1969, str. 199) pravi, da »podobe današnjega knjižnega jezika in njegove definicije ne moremo prenašati na pretekla zgodovinska obdobja«. Med razvojem se je namreč spreminjalo razmerje pisanega in govorjenega jezika, spreminjali pa so se tudi njegovi nosilci in naslovniki. Ob tem, ko govorimo o knjižnem jeziku kot o »skupnem izražanju in sporočanju v dani narodni celoti«, se moramo zavedati, da se v določenih zgodovinskih obdobjih knjižni jezik še zdaleč ni dotikal celotne socialne razčlenjenosti dane družbe in je imel v njej precej izjemen položaj. S stališča nalog in nosilcev knjižnega jezika ter njegove izjemnosti v preteklosti lahko pridemo do ugotovitve, da bi nalogo knjižnega jezika lahko izvrševal tudi mednarodni jezik. Tak mednarodni jezik je bila v velikem delu Evrope in zunaj njenih meja grščina, pozneje v precejšnjem delu evropskih dežel latinščina, na velikem delu slovanskega ozemlja pa stara cerkvena slovanščina. Raba mednarodnega

jezika je zagotavljala veliko širši doseg sporočil, obenem pa ustvarjala veliko razliko med nosilcem jezika in njegovim naslovnikom. Pri mednarodnem jeziku je bil doseg pri naslovniki približno enak z njegovimi nosilci, pri domačem jeziku pa so bili naslovniki neomejeni in je bila konkretna omejenost bolj odvisna od vsebine sporočila kot od same jezikovne oblike. S krepitvijo narodne zavesti je kot tekmeč mednarodnemu jeziku nastopil domači, narodni jezik, ki je vedno bolj postajal predstavnik narodne celote, saj je jezik ena tistih značilnosti, po katerih se narodi ločijo med seboj.

S tem Havránek (1969, str. 199) pride do prve **antinomije med mednarodnostjo in narodnostjo** kot nasprotja med mednarodnimi in narodnimi prvinami. V sedanjem času, kot ugotavlja avtor razprave, »spet narašča težnja k skupnemu mednarodnemu izražanju, kar se uresničuje s prizadevanji jezikov za prestiž mednarodnosti ali pa se prestiž jezikom preprosto priznava« (nav. po Havránek, 1969, str. 199). Po drugi strani pa se v vsakem jeziku, posebno v knjižnem, uveljavlja antinomija med mednarodnimi in domačimi prvinami. Znotraj knjižnega jezika, ki ima svoje staro izročilo, se poudarja omogočanje mednarodnega sporazumevanja in mednarodni izrazi. V 19. in 20. stoletju je tako na eni strani naraščalo število domačih knjižnih jezikov, znotraj obstoječega knjižnega jezika se je razvijala težnja po izražanju z domačimi jezikovnimi sredstvi, medtem ko se je na drugi strani, kot piše Havránek (1969), spet uveljavljalo prizadevanje za uporabo mednarodnih jezikovnih sredstev.

Druga antinomija, ki jo v knjižnem jeziku opaža Havránek (1969, str. 199), je »**razmerje med natančnostjo in dognanostjo izražanja in potrebami izražati nove pojme in stvari, pa tudi prizadevanjem po ohranjanju določenih tradicionalnih prvin jezika, torej ohranjanju stabilnosti**«. Knjižni jezik mora po Havránku (1969) na eni strani težiti k natančnemu izražanju, če želi dobro izvrševati svoje naloge, poleg tega pa je stalno pred novimi nalogami, kako izraziti nove pojme, stvari, nova poimenovanja. Izpopolnjevanje jezika utemeljuje adekvatnost (nižja stopnja natančnosti) izražanja, nova sredstva pa vse to odražajo v jeziku. V nasprotju s tem pa je stabilnost imanentna značilnost knjižnega jezika, saj mora knjižni jezik ohranjati tudi določeno tradicionalno ustaljeno obliko. Stalnost in sprejemanje novih prvin Havránek (1969) imenuje razumski sestavini jezika, vendar je po njegovem prepričanju stabilnost lahko prisotna tudi v čustveni vsebini, če jo pojmuje kot subjektivno ohranjanje. S stališča glavne podstave knjižnega jezika pa je stanovitnost temeljna imanentna značilnost knjižnega jezika in kot predpogoj njegove razumljivosti pripada razumski sestavini. Pri antinomiji novosti in stanovitosti gre za notranji boj med

prvinami in za nujnost izravnavanja nasprotij, kar zaobjema Mathesijev pojem »prožna stabilnost« (prožna stanovitnost). Izraz pojmuje knjižni jezik kot živ sodobni jezik, ki mora ustrezati novim nalogam in potrebam ter se neprestano razvijati.

Tretja antinomija v jeziku, ki jo opisuje Havránek (1969, str. 200), je **nasprotje med razumskim in čustvenim**. Težnja po internacionalnosti, natančnosti izražanja in izvrševanju novih nalog izhaja iz razumskosti, težnja po ohranjanju izročila pa iz čustvenosti. Pri tem čustvenost ni le subjektivna, ampak tudi intersubjektivna, prizadevanje za novosti in mednarodnost pa pogosto vključuje tudi mednarodne prvine.

Nove možnosti za preučevanje teoretičnih vprašanj knjižnega jezika in reševanje problemov knjižne norme Jedlička (1965, str. 192) vidi v »povezanosti sodobnega jezikoslovja z nekaterimi novimi strokami, kot so teorije informacij, ki sodelujejo pri reševanju vprašanj jezikovne prakse in nudijo statistične metode, ki prinašajo koristne rezultate pri ugotavljanju sodobne knjižne norme in njenega izravnavanja z drugimi normami nacionalnega jezika«. Kot vedno bolj aktualno Jedlička (1965) prepoznava tudi sociološko orientacijo jezikoslovnih raziskav, ki je uspešna pri proučevanju odnosa uporabnikov knjižnega jezika in odpošiljateljev knjižnih sporočil do norme in gibanja v njej, do stilnih tipov knjižnega jezika in do diferenciacije jezikovnih sredstev. To proučevanje Jedlička (1965, str. 192) odkriva kot »pomembno tudi za jezikovno vzgojo, njeno vsebino in metode«.

1.1.1.1 Funkcijska razčlenitev knjižnega jezika po Havráнку (1969)

Funkcijska razčlenitev knjižnega jezika je v *Teoriji knjižnega jezika* (Havránek, 1969, str. 201) »tradicionalno razločevanje po osnovnih, kompleksnih nalogah, funkcijah ali vlogah knjižnega jezika«. Mednje sodi **pogovorno sporočilna vloga**, v kateri prevladuje govornjena oblika, **vloga strokovnega sporočanja**, v okviru katere ločimo splošni strokovni jezik (vključno z jezikom publicistike) in znanstveni jezik, in nazadnje še **vloga umetnostnega jezika**. Ta najosnovnejša shematična delitev, kjer je glavno merilo določena skupina nalog, sega v strukturo jezikovnih sredstev, posebno v način njihove uporabe v konkretnem sporočilu.

V strukturalnem pogledu na konkretno jezikovno sporočilo Havránek (1969) podaja značilnosti vsakega posameznega stila in pravi, da je za **pogovorni stil** značilna enotna

pomenska ravnina, sorazmerno svobodno razmerje leksikalnih enot in nepopolno izražanje, razumljivost pa je podana s položajem in določenim konvencionalnim načinom izražanja. Pri **strokovnem sporočanju** je pomenska ravnina prav tako enotna, s tem da je po Havránku (1969, str. 201) v strokovnem jeziku v primerjavi z znanstvenim »razmerje leksikalnih enot do tega, kar je potrebno izraziti, določeno s konvencijo s ciljem beseda termin, pri znanstvenem jeziku pa teži k natančnosti in k besedi pojmu«. Sporočilo je v strokovnem stilu sorazmerno popolno, v znanstvenem pa idealno popolno. Določenost je pri strokovnem stilu dana z avtomatizirano strokovno konvencionalnih izrazov, pri znanstvenem pa z natančno definirano in kodificirano avtomatizacijo. Drugačen pa je **umetnostni jezik**, pri katerem je semantična ravnina komplicirana, razmerje izražalnih enot do izražanja in popolnost ter jasnost sporočila pa odvisna od zakonitosti same strukture umetnine. Pri temeljni delitvi knjižnega jezika na zvrsti želi Havránek (1969) pokazati predvsem na razlike v samem ustroju jezika in konkretne oblike sporočanja v funkcioniranju jezika.

1.1.1.2 Lastnosti knjižnega jezika, ki po Havránku (1969) vplivajo na razločevanje stilnih zvrsti

Merila za določitev stilnih zvrsti knjižnega jezika pri Havránku (1969, str. 202) izhajajo iz položaja (zasebno ali javno sporočilo), iz oblike (pisni ali govorjeni jezik), iz določenih konvencionalnih oblik (preprosto kratko obvestilo ali širše razpravljanje, knjiga ali krajši članek in podobno).

V razločevanju zvrsti odseva tudi bistvena značilnost knjižnega jezika v njegovem razvoju, in sicer **intelektualizacija** oziroma **racionalizacija knjižnega jezika**. Tu Havránek (1969) govori o lestvici, na kateri najdemo razumljivost, jasnost, določenost in natančnost. Poleg teh je merilo za stopnjo razvoja in merilo vrednotenja knjižnega jezika tudi intelektualizacija. Kot minimalno merilo z intelektualizacijskega stališča pa je ustreznost sporočila kot odgovor na to, ali je jezik izvršil svojo nalogo ali ne.

V jezikovnem sporočilu pa ne moremo imeti le intelektualiziranega jezika, ki bi deloval z ustaljenimi strokovnimi izrazi, formulacijami in ustaljenimi skladenjskimi vzorci. Prisotna je tudi nasprotna usmerjenost, ki jo je Havránek (1969) imenoval **aktualizacija ali tudi deavtomatizacija** in zajema razvijanje, spreminjanje in pretvarjanje jezikovne konvencije.

Brez aktualizacije bi jezik izključeval vsak dovtip, besedno igro, jezikovno upodobitev umetnostnih del, pa tudi živost sporočila, tudi znanstvenega.

Pojmi intelektualizacije, ustreznosti in natančnosti sporočila sodijo na področje razumskosti. Tu Havránek (1969) izpostavi problem, kaj bi bilo, če bi se izražanje, sporočanje in sprejemanje sporočil ne razločevalo. Ostaja pa tudi problem, kako izraziti in sporočiti individualno predstavo govorečega. Govorimo torej o duševnem odnosu govorečega in poslušalca, pri čemer pa moramo upoštevati, da individualno izražanje govorečega ne more biti tako individualno, da bi prenehalo biti obvestilo, oziroma da gre kljub vsemu za to, da bi poslušalec sporočilo lahko sprejel z istim pomenom, s kakršnim je bilo izrečeno.

Če na jezik gledamo z znanstvenega stališča, je razumljivo, da je njegovo vrednotenje v precejšnji meri odvisno od racionalnega merila, in sicer od merila ustreznosti. Teorijo knjižnega jezika, kot je bila oblikovana na Češkem, večinoma določajo racionalna merila. Ta teorija je do neke mere celo zanemarjala emocionalno sestavino sporočila. Havránek (1969) pa je prepričan, da se mora jezikoslovna znanost za spoznavanje jezika v celoti ozirati tudi na čustvene sestavine. Po Havráнку (1969) emocionalnih sestavin ne najdemo le v procesu govorjenja, temveč tudi v samem jezikovnem sistemu, ki je v svojem jedru sicer razumski in ga te sestavine na nek način pravzaprav motijo. V lestvici nalog knjižnega jezika tako obstaja v določeni meri klimaks in antiklimaks. S tem pa Havránek (1969, str. 203) ne želi reči, da je pogovorni jezikovni stil izključno čustven, saj bi to pomenilo potvorbo jezikovne resničnosti. Podobno Havránek (1969) svari pred nazorom, da je umetnosti jezik čustveni jezik.

Kot drugo osnovno merilo knjižnega jezika poleg ustaljenosti Havránek (1969) postavlja problem njegove **enotnosti**, ki je prav tako imanentna značilnost knjižnega jezika. Potreba po določeni enotnosti izhaja iz dejstva, da je knjižni jezik družbeni način izražanja v določenih vlogah vse narodne celote. Samo enotnost nam namreč po Havráнку (1969) lahko zagotavlja, da to, kar pove govoreči, poslušalec razume. Enotnost knjižnega jezika lahko projiciramo v pojmovanje norme knjižnega jezika kot njegove imanentne značilnosti.

K pojmu obveznosti norme, večje obveznosti in zavestnosti norme knjižnega jezika se vračamo tudi ob **variabilnosti**, ki je upravičena tako funkcionalno kot tudi stilistično in s potrebo novih nastopajočih prvin ter odmiranjem starih. Havránek (1969) za konec poudarja, da če na jezik in njegov sistem gledamo realno, vidimo, da jezikovna norma ne obstaja brez

variabilnosti in da je variabilnost še večja v bogatem stilno razčlenjenem knjižnem jeziku. Tako kot je knjižnemu jeziku potrebna **prožna ustaljenost**, mu je enako potrebna tudi **variabilna enotnost** (Havránek, 1969).

1.1.2 Nadaljnji razvoj knjižnega jezika in stilna diferenciacija knjižnega jezika v delu Aloisa Jedličke (1975)

Praška šola ni bila tuja slovenskemu jezikoslovju in mu je bila za spodbudo pri postavljanju teoretičnih temeljev knjižnega jezika in njegove kulture ter pri raziskovanju problematike knjižne slovenščine. Med taka dela Boris **Urbančič** (1976, str. 308) uvršča tudi knjigo **Aloisa Jedličke** *Knjižni jezik v sočasnem sporazumevanju (Spisovný jazyk v současne komunikaci, 1975)*. Kot piše Urbančič (1976), je delo aktualna sintetična obdelava problematike knjižnega jezika, s katero se je Jedlička ukvarjal v novejšem času in ki zajema glavna problemska in tematska območja knjižnega jezika, ki so bila takrat v ospredju zanimanja v posameznih deželah in raziskovalnih centrih, predvsem slovanskih. Ob poznavanju sovjetske in druge slovanske lingvistike je Jedlička (1975), izhajajoč iz temeljev, ki sta jih postavila Havránek in Mathesius ter nadaljevalci, **dalje razvijal teorijo knjižnega jezika in njegove kulture**. Problematika teorije knjižnega jezika je v delu A. Jedlička (1975) razdeljena na poglavja, ki obravnavajo jezikovno situacijo, tvorbe in oblike narodnega jezika in njihovi medsebojni odnosi, opredelitev knjižnega jezika, normo in kodifikacijo, stilno diferenciacijo knjižnega jezika, jezikovno kulturo in jezikovno vzgojo.

Pojem **jezikovna situacija** Jedlička (1975) razume kot skupek vprašanj in pojavov, pogojenih z obstojem in funkcioniranjem jezikovnih tvorb v jezikovni komunikaciji med pripadniki neke skupnosti. Za jezikovne zvrsti Jedlička (1975) uporablja izraz »*jazykový útvar*«, mednje pa uvršča knjižni jezik in dialekt kot nasprotni strukturni tvorbi na skrajnih polih narodnega jezika. Med njima je pogovorni jezik (češ. *běžně mluvený jazyk*) in zaradi nekaterih posebnosti tudi knjižna govorica.

S problemom **pogovornega jezika** se je češko jezikoslovje veliko ukvarjalo, tako je ta pojem tudi pri Jedlički (1975) jasno in logično opredeljen. Jedlička (1975) obravnava pogovorni jezik kot **neknjižno govorno tvorbo**, ki je prostorsko in socialno neomejena v pokrajinsko diferenciranih variantah. Pogovorni jezik je za Jedličko (1975) tipični predstavnik

govorjenega jezika, celo bolj tipičen kot narečje, ki je omejeno na določen prostor in določen krog ljudi.

V **slovenski jezikovni situaciji** pa je, kot ugotavlja Boris Urbančič (1976, str. 309), **pogovorni jezik** razmeroma mlada jezikovna zvrst. Funkcijo pogovornega jezika so sprva imela narečja, ko pa se je začel vpliv knjižnega jezika večati, se je v govorni komunikaciji začela v slovenščini oblikovati prehodna **pogovorna jezikovna plast**. Zaradi vpliva narečja in žargonov na eni strani in vpliva knjižnega jezika na drugi strani se pogovorni jezik v različnih položajih sporazumevanja in pri različnih nosilcih približuje enemu ali drugemu in posledično nima trdne norme. Problematika pogovornega jezika vključuje stališča vsebinske in terminološke narave, ob čemer Urbančič (1976) postavlja izvor razhajanj v razpravljanje, ki ne vključuje pojma **knjižne govorice**. Nastala je, ko se je začelo narečje v sproščenem sporazumevanju umikati pogovornemu jeziku in se je začel oblikovati bolj modificiran knjižni jezik. Knjižna govorica se rabi v pogojih govornosti povsod tam, kjer je primeren kultiviran jezik, torej predvsem v javnosti. Značilnost knjižne govorice je odsotnost ozkoknjižnih jezikovnih sredstev ter prisotnost tistih sredstev iz pogovornega jezika, ki jih jezikovna zavest že sprejema v kultivirano govorico, ne pa tudi v napisano besedilo. Urbančič (1976) poudarja, da je knjižna govorica del knjižnega jezika, pogovorni jezik pa je neknjižna jezikovna tvorba. V knjižni govorici se, kot piše Urbančič (1976, str. 309), odraža dinamika knjižnega jezika, saj lahko »to, kar danes prehaja iz pogovornega jezika v knjižno govorico, jutri postane nevtralno sredstvo v pisanih besedilih. Kar pa se danes še občuti kot sredstvo pisanih besedil in ne več knjižne govorice, bo lahko jutri v knjižnem jeziku zastarelo«.

Urbančič (1976) poudarja, da knjižne govorice ne moremo enačiti z govornim knjižnim jezikom, zato ji je v **slovenistični terminologiji** še najbližje Toporišičev **izraz splošni pogovorni jezik**, »katerega pojmuje kot del knjižnega jezika, za razliko od pokrajinskega pogovornega jezika« (nav. po Urbančič, 1976, str. 309). Pokrajinski pogovorni jezik ima po Urbančiču (1976) večje število neknjižnih, narečnih prvin, splošni pogovorni jezik pa je enoten za celotno slovensko ozemlje. Toporišičevim postavkam Urbančič (1976) dodaja, da bi bilo poenotenje splošnega pogovornega jezika nesmiselno, saj bi se z vključitvijo splošnega pogovornega jezika v knjižni jezik zbrisala meja med knjižnim in neknjižnim ter omajal občutek za knjižno normo, česar pa si kultiviran jezik ne more dovoliti. Na zabrisanost meje kaže tudi terminološki izraz *pogovorni jezik* (splošni in pokrajinski), ki pripada različnim strukturam. Urbančič (1976, str. 310) zagovarja stališče, da je bolj smiselno kodificirati

knjižno govorico, ki že obstaja, pogovorni jezik pa prepustiti naravnemu toku, ker zadostuje funkcijam, ki jih ima. Kot boljšo rešitev predlaga ohranitev enega izraza za pogovorni jezik ter ločevanje med izrazi knjižna govorica in govorjeni knjižni jezik. Knjižnost knjižne govorice je po Urbančičevem prepričanju terminološko primerno poudarjena, če kot opozicijo za neknjižnost drugih govornih struktur uporabimo termin **vsakdanja govorica**. V nizu **značilnost knjižnega jezika** Jedlička (1975) navaja že omenjene značilnosti, kot so veljavnost v jezikovni skupnosti brez regionalne in socialne omejitve, kodificiranost, relativna enotnost norme, relativna vezanost na omejeno skupino njegovih nosilcev in stilna diferenciranost. Znova je omenjena tudi prožna ustaljenost knjižnega jezika kot nasprotje poudarjanju konservativnosti in arhaiziranju pri starejšem poimenovanju. Glede nazivov za knjižni jezik v raznih jezikih pa Jedlička (1975) rabi predvsem izraz knjižna govorica.

Praška šola je postavila ostro ločnico med **normo in kodifikacijo knjižnega jezika**, ki jo po Havránku (1969) znova poudarja Urbančič (1976, str. 310), ko piše o delu A. Jedličke (1975). Za razvite knjižne jezike je značilno kodificiranje norme, ki jo družba v določenem času občuti in sprejema kot obvezno. Značilnost knjižne norme je prožna ustaljenost, relativna enotnost in funkcijska razslojenost. Norma je dinamična in spremenljiva, kodifikacija pa statična, določa normo samo v določenem trenutku in se v času svoje veljavnosti ne spreminja. Razhajanje med dinamičnostjo norme in statičnostjo kodifikacije skuša praška šola uravnovesiti tako, da v obliki variant upošteva tiste pojave v normi, ki so se ali se predvidoma bodo uveljavili zaradi pogoste rabe. Nosilci knjižne norme so vsi aktivni uporabniki knjižnega jezika, nanjo pa odločilno vplivajo tudi tisti, ki imajo profesionalen ali ustvarjalen odnos do knjižnega jezika kot sredstva za sporočanje v javni kulturni in politični sferi. Pri tem je Jedlička (1975) opozoril na vedno manjši vpliv jezika literarnih besedil na oblikovanje norme in na vedno večji vpliv poljudnoznanstvenega in publicističnega jezika.

Zapleteno poglavje v teoriji knjižnega jezika je **variantnost knjižne norme**, kjer je, kot piše Urbančič (1976, str. 310–311), prav po Jedličkovi zaslugi danes več jasnosti. Jedlička (1975) namreč loči dva tipa variantnih jezikovnih sredstev, od katerih je en tip prvotno vezan na določeno pokrajinsko področje in ima pogosto relativno stilno vrednost – pokrajinske variante, drug tip pa je posledica vpliva jezika v določenih socialnih in komunikacijskih pogojih – kontaktne variante. Variante so navadno omejene na jezik v mejah iste države in njihov vpliv se kaže predvsem v jezikovnih tvorbah s sproščenostjo norme, torej na primer v

pogovornem jeziku, slengu in govorici mladih, v knjižnem jeziku pa v knjižni govorici in deloma tudi publicistiki.

1.1.2.1 Alois Jedlička (1975) o stilistiki

B. Urbančič (1976, str. 311) opisuje tudi čas po letu 1953, ko je predmet teoretičnega proučevanja mnogih čeških jezikoslovcev postala stilistika. Jedlička je rezultate svojega dela na področju stilistike strnil v delu *Osnove češke stilistike (Základy české stylistiky)* iz leta 1970. Definicija **jezikovnega stila** A. Jedličke (1975)¹⁴ izhaja iz funkcijskega pojmovanja jezika. Urbančič (1976) piše, da je za Jedličko (1975) pomembno, katera sredstva izberemo iz sistema jezikovnih sredstev, kako jih uporabimo in kako jih razvrstimo v jezikovnem sporočilu. Jezikovni stil torej po A. Jedlički (1975) pomeni »karakteristični način organizacije, zgradbe jezikovnega sporočila, temelječ na izbiri in uporabi jezikovnih sredstev« (nav. po Urbančič, 1976, str. 311). Ta, splošno sprejeta definicija se je izoblikovala iz številnih preteklih poskusov, med katere sodi tudi formulacija B. Havránka iz leta 1940. **Havránek** je takrat stil definiral kot »individualizacijsko organizacijo jezikovne strukturne celote«, kar pa je puščalo nejasnosti v razmejitvi med funkcijsko razslojenostjo knjižnega jezika in stilističnim razlikovanjem, zaradi česar so stilistično razslojenost enačili s funkcijskim stilom. Kot piše Urbančič (1976) je Havránek to mnenje zavrnil z ugotovitvijo, da je jezikovni stil pojav, prisoten v jezikovnem sporočilu, ni pa istočasno vsebovan tudi v jezikovni strukturi. Prvotno definicijo stila je Havránek popravil tako, da je namesto izraza »individualizacijska organizacija« uporabil izraz »singularizacijska organizacija«.¹⁵

Jezikovna sporočila tvorijo skupine glede na okoliščine in namen nastanka in take skupine stilov imenujemo **stilni tipi**.¹⁶ Med stilne tipe uvrščamo objektivne stile, med katerimi so najpomembnejši funkcijski stili, nasproti tem pa so individualni stili avtorja. S posplošitvijo stilnih značilnosti v jezikovnih sporočilih različnih avtorjev dobimo interindividualne stile, ki vključujejo vse objektivne stile, stil umetnostne smeri in dobni stil. Stil jezikovnega sporočila določajo tudi razmere in okoliščine, v katerih je sporočilo nastalo. Skupina teh pogojev tvori

¹⁴ Jedlička, A. (1975). *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova (nav. po Urbančič, 1976).

¹⁵ Več o tem v: Havránek, B. (1963). *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství československé akademie.

¹⁶ Kategorizacija A. Jedličke (1975) se od slovenske teorije zvrstnosti razlikuje v terminologiji. Npr. stilni tip – jezikovna zvrst, funkcijski stil, stilno področje – funkcijska zvrst. Več o slovenskem izrazju, kot ga je uveljavil J. Toporišič (1977), v tretjem poglavju I. dela.

stilotvorne dejavnike, ki se delijo na objektivne in subjektivne. Najpomembnejši stilotvorni dejavnik je namen sporočila, kjer Jedlička (1975) poleg osnovne in vsem jezikovnim stilom skupne **sporočevalne vloge**, poudarja še **estetsko vlogo**. Glede na namen in funkcijo Jedlička (1975) razlikuje pogovorna, strokovna (teoretično- in praktičnostrokovna), publicistična in umetnostna sporočila. Iz te razdelitve vidimo, da je podobna tisti, ki smo jo omenjali pri *Teoriji knjižnega jezika* (1969) Bohuslava Havránka, le da je Havránek v strokovno sporočanje uvrstil splošni strokovni jezik, vključno z jezikom publicistike, in znanstveni jezik. Objektivni stilotvorni dejavniki tvorijo tri skupine, določene s stilnimi značilnostmi in razlikami v jezikovnih sporočilih: stilno področje, stilna plast in stilni tip.

Glede na funkcijo sporočila se v teoriji češkega jezikoslovca, kot piše Urbančič (1976, str. 311), delijo štiri osnovna **stilna področja**, in sicer splošno sporazumevalno, strokovno, publicistično in umetnostno. Znotraj splošno sporazumevalnega stilnega področja Jedlička (1975) loči na primer še konverzacijsko, znotraj strokovnega pa teoretičnostrokovno (znanstveno) in praktičnostrokovno (delovno). Vsakemu stilnemu področju ustreza določena **stilna plast**, ki predstavlja zbir stilnih sredstev, specifičnih za določeno stilno področje. Za splošno sporazumevalno stilno področje je na primer značilna stilna plast pogovornih sredstev, za stilno področje publicističnih sporočil pa stilna plast publicističnih stilnih sredstev. Jezikovna zgradba v določenem stilnem področju se ravna po ustaljenih stilnih navadah, to je stilnih normah, ki urejajo izbiro in razporejanje sredstev v danem stilnem področju in so zanj značilna. Zbir takih stilnih norm je **stilni tip**.

Razlikovanje med stilnim področjem, plastjo in tipom se praktično uresniči na primer v leksikografiji. Pregled jezikovnih sredstev v sporočilih z določenega stilnega področja omogoča izločitev sredstev, ki jih registrirajo leksikografski priročniki in s tem uvrstijo v inventar ustrezne stilne plasti. V SSKJ (*Uvod v SSKJ*, 1970–1991, str. XXVI) so jezikovna sredstva, pripadajoča stilnim plastem glavnih štirih stilnih področij, zajeta v skupinah tako imenovanih **stilno-plastnih kvalifikatorjev in terminoloških kvalifikatorjev**. Terminološki kvalifikatorji označujejo področja, v katerih termin živi, torej strokovno stilno plast s specifičnimi leksikalnimi sredstvi. Glavna štiri stilna področja v SSKJ (*Uvod v SSKJ*, 1970–1991, str. XXVI) predstavljajo:

- splošno sporazumevalno stilno področje s kvalifikatorji: pog. (pogovorno), nižje pog. (nižje pogovorno), žarg. (žargonsko) in nar. (narečno);
- strokovno stilno področje: terminološki kvalifikatorji;

- publicistično stilno področje: kvalifikator publ.;
- umetniško stilno področje: kvalifikator pesn., ki zajema poetizme.

Iz skupine stilno-plastnih kvalifikatorjev bi oznaki za biblijsko in vzneseno rabo glede na njune stilne značilnosti lahko uvrstili na umetniško stilno področje, kvalifikatorja pisar. (pisarniško) pa ne moremo uvrstiti v nobeno od naštetih stilnih področij in kaže na željo, da bi se vsaki leksikalni enoti čim bolj določila stilna vrednost.

Sredstva posameznih funkcijskih stilnih plasti so, kot piše Urbančič (1976, str. 311), glede na razslojitev vseh jezikovnih sredstev stilno zaznamovana. Stilne predznake imajo lahko glasoslovna, oblikoslovna, besedotvorna, skladenjska in slovarska sredstva, ki tvorijo stilno plast. Če se jezikovna sredstva iz določene stilne plasti uporabijo v sporočilu z ustreznega stilnega področja, njihova raba nima stilnega predznaka. Če pa se stilna sredstva z določene stilne plasti uporabijo v sporočilu z drugega stilnega področja, potem dobijo stilni predznak. V skladu s tem se po Urbančičevem prepričanju (Urbančič, 1976) lahko v umetnostnem stilnem tipu, poleg sredstev z umetnostne in nevtralne stilne plasti, rabijo sredstva s stilnih plasti ostalih treh stilnih področij, torej splošno sporazumevalnega, strokovnega in publicističnega.¹⁷

Urbančič (1976, str. 311) piše, da se Jedlička (1975) še posebej ustavlja ob pojmu **knjižna govorica** (češ. *hovorový jazyk*), ki se kot stil realizira na področju vsakdanjega sporazumevanja, v obliki knjižnosti. Ker pa je za področje vsakdanjega sporazumevanja značilna vsakdanja govorica, vdirajo v knjižno realizacijo tudi sredstva, ki so sicer značilnost vsakdanje govornice. Za knjižno govorico v konverzacijskem stilu so značilna sredstva govornosti, za pisani jezik pa sredstva ozkoknjižnosti. Glede na to Jedlička (1975) loči tri vrste izreke v knjižnem jeziku: nevtralno **knjižno izreko**, bolj sproščeno **govorno izreko** in ozkoknjižno, privzdignjeno **zborna izreko**.

Teorija knjižnega jezika je bila v Urbančičevem času na Slovenskem mlada, zato terminologija ponekod še ni ustaljena in niti enotna. Toporišičev poskus, da bi opustili izraz *knjižni jezik* Urbančič (1976, str. 312) ocenjuje kot nepotrebnega, saj je izraz *zborni jezik* po njegovem mnenju manj poveden in v ničemer ne spreminja vsebine pojma. Toporišičevi terminologiji Urbančič nasprotuje tudi v delu *O jezikovni kulturi* (1987, str. 108) z besedami:

¹⁷ V slovenski teoriji govorimo o stilni zaznamovanosti sredstev v določeni funkcijski zvrsti.

»Ker mu je zborni jezik to, kar pojmuje vsak Slovenec pod knjižnim jezikom, uporablja skoraj brez izjeme izraz zborni jezik. Tako nastajajo nesporazumi. Knjižne govorce ne loči od pisanega knjižnega jezika. Razliko sicer čuti, vendar ji ne posveča pozornosti in je tudi posebej ne poimenuje. Splošni pogovorni jezik mu je del knjižnega jezika, čeprav pomeni Slovencu pogovornost nasprotje knjižnosti«. V mednarodni lingvistiki Urbančič (1976) opaža rabo besede *stil*, ki se natančno loči od *jezika (langue)* in od nestilnih lastnosti besedila (na primer jezik in stil publicistike, avtorja). V slovenistiki pa se izrazu *jezik* pogosto dodaja pomen določenega funkcijskega stila (na primer publicistični jezik). Izraz *slog* po Urbančičevem prepričanju ne more nadomeščati *stila*, ki laže ustvarja besedno družino: stilna vrednost besed, stilist, (pre)stilizirati, stiliziran(je), stilizacija, stilizem, stilotvoren, stilistika, stilističen in še kaj. Za izraz *zvrst* Urbančič (1976, str. 312) zapiše, da »ni dobro, da ga uporabljamo za vse vrste kategorizacije jezika, ampak naj bo omejen podobno kot v literarni teoriji«.

Sestavni del teorije knjižnega jezika je tudi **problematika jezikovne kulture**, ki je povezana z začetki teorije praške šole o knjižnem jeziku na začetku tridesetih let. Urbančič (1976) poudari, da so praški jezikoslovci ločili kultiviranje jezika kot lingvistično dejavnost od kultiviranja jezikovnih sporočil. Kot del jezikovne kulture zato obravnavajo tudi **jezikovno vzgojo**, ki pa jo Jedlička (1975) ločuje od **jezikovnega pouka**. Cilj jezikovnega pouka Jedlička (1975) vidi v praktičnem obvladovanju knjižnega jezika, ki temelji na poznavanju njegovega sistema in zakonitosti, cilj jezikovne vzgoje pa je uzaveščanje takega odnosa do jezika.

1.1.3 Kako je razprave Zdeněka Starega (1993, 1995) o praškem strukturalizmu analiziralo sodobno slovensko jezikoslovje

Skubic (2005, str. 42) je analiziral delo Zdeněka Starega, *Prepovedan sadež je najbolj vabljiv ali Zakaj ni razvita češka sociolingvistika (The Forbidden Fruit is the Most Tempting or Why There Is No Czech Sociolinguistics, 1993)*, in na osnovi prebranega meni, da je Starý (1993) kritično obračunal z dediščino praškega funkcionalizma, ko je izvor težave poimenoval »neskladje med *teorijo* in *doktrino* praškega funkcionalizma«. Monika Kalin Golob je leta 1996 prav tako pisala o delu Zdeněka Starega, in sicer o delu z naslovom *V imenu funkcije in intervencije (Ve jměnu funkce a intervence, 1995)*, kjer si je Zdeněk Starý postavil vprašanje,

»ali je funkcionalizem kot razlagalno načelo v resnici izpolnilo pričakovanja povezana s teorijo jezikovne kulture« (nav. po Kalin Golob, 1996, str. 223).

1.1.3.1 Andrej E. Skubic (2005) o dometu funkcionalistične teorije knjižnega jezika pri opisu jezikovne stvarnosti

Kot prepričanje Zdeněka Starega¹⁸ navaja Skubic (2005, str. 42) ima proučevanje jezika »značaj teorije«, če skuša zajeti vse mogoče vzorce človeške dejavnosti in jih razložiti, ali pa ima »značaj doktrine«, če se osredotoča na en vzorec, ki naj bi vodil to dejavnost, in s tem postane metodologija za obvladovanje te dejavnosti. Podobno kot je bil odkrito doktriniran tradicionalni purizem, ker je vseskozi agitatorsko govoril o ogroženosti in obrambi jezika, je doktriniran tudi praški funkcionalizem, saj kot svoje jedro vzame funkcioniranje knjižnega jezika v družbi in s tega stališča presoja celotno jezikovno dejavnost. Ker je bil funkcijski vidik pri pišoči javnosti sprejet in uveden v jezikovne priročnike (slovar, pravopis), Starý (1993) ugotavlja, da je praški funkcionalizem kot doktrina uspel. Kot teorija pa je bil po mnenju Starega neuspešen, saj ni izpolnil pričakovanj. Starý (1993) namreč ugotavlja, da funkcijski vidik ni vzpostavil razmerja med knjižnim jezikom in dejansko jezikovno rabo, ni našel sociološko zanesljive utemeljitve in opisa komunikacijskih norm, kakršne je predvidel Jedlička. Drugi jezikoslovni pristopi, ki prav tako poznajo delitve po podobnih oseh družbene in funkcijske/stilne zaznamovanosti, izhajajo iz govorčevega dejanskega, lastnega jezika, ne knjižnega, ki je govorcu vedno šele drugotni.

Skubic (2005, str. 43) poudarja, da je **praška teorija zvrstnosti kot doktrina knjižnega jezika** ne glede na kritiko Starega odigrala **pozitivno vlogo**. Z uvedbo pojma jezikovne raznolikosti tudi na področje knjižnega jezika je praška teorija razbila »avtoritarni monolitizem idealov«, kot so »ljudsko«, »zgodovinsko pravilno«, »dobri pisatelji« in podobno. Knjižni jezik se mora biti prav tako sposoben prilagajati svojim namenom, pa čeprav so še tako profani, in ostajati mora v stiku z dogajanjem med uporabniki, zato se mora razvijati. Pozitivni učinek teorije je, kot piše Skubic (2005), razviden iz primerjave stanja v javni percepciji jezika in jezikovni sproščenosti v češkem okolju, kjer je teorija začela liberalizirati jezikovne nazore že v tridesetih letih, ter na Slovenskem, kjer se je teorija

¹⁸ Starý, Z. (1993). *The Forbidden Fruit is the Most Tempting or Why There Is No Czech Sociolinguistics. Varieties of Czech (Studies in Czech Sociolinguistics)*. Amsterdam // Atlanta: Rodopi.

uveljavila z veliko zamudo. **Teoretični koncepti so se v slovenistiki začeli uveljavljati** že v šestdesetih letih, pot do učinkovite uveljavitve v javnosti pa je bila še dolga. Širša javnost je te koncepte lahko prvič spoznala preko Toporišičevih učbenikov za srednje šole – zasnutki teorije socialnih zvrsti v delu *Slovenski knjižni jezik 1* iz leta 1965, standardna predstavitev funkcijske zvrstnosti v delu *Slovenski knjižni jezik 3* iz leta 1967. Izvirna zastavitev koncepta zvrstnosti je bila uvedena v SSKJ, ki je začel izhajati leta 1970, zadnja knjiga pa je izšla leta 1991, vendar pa ta zastavitev ni bila v skladu s klasično teorijo zvrstnosti, predstavljeno v Toporišičevi *Slovenski slovnici*, ki je izhajala od leta 1967. V pravopisu pa je bila ta teorija uveljavljena šele leta 2001, ko se je izkazalo, da teoretska delitev funkcij ni optimalna za podrobno označevanje gradiva, zato so snovalci razvili celo kopico pomožnih kvalifikatorjev z nejasnim statusom.¹⁹

Večjo sproščenost češke jezikovne prakse od slovenske Skubic (2005) opaža v bolj ustaljeni **tradiciji rabe neknjižnega jezika v češkem leposlovju** za karakterizacijo oseb ali označitev drže pripovedovalca. V **slovenskem okolju** pa po Skubičevih ugotovitvah (gl. Skubic, 2005 in 2006) **raba neknjižnih (nebornih) zvrsti** v javnem govoru vzbuja nelagodje, nesoglasja in kritike javnosti. Skubic (2005) opozori tudi na pri nas nedokončan spontani razvoj »knjižnega pogovornega jezika«, ki se ga skuša uvajati celo z »interveniranimi posegi jezikoslovcev« (npr. v SP 2001). Vpliv na spontano uveljavitev splošne (češ. *obecne*) češčine v pisnih in govornih praksah je imela po Skubičevih predvidevanjih (Skubic, 2005, str. 44) tudi »zgodnja in dosledna uveljavitev koncepta razplatenosti jezika, ki je v slovenski (laični) kulturi komajda navzoča«.

1.1.3.2 Monika Kalin Golob (1996) o teoriji jezikovne kulture pri Zdeněku Starem (1995)

S **teorijo jezikovne kulture** smo bili Slovenci, kot ugotavlja M. Kalin Golob (1996, str. 223), seznanjeni že v tridesetih letih 20. stoletja. Teorija je vplivala na obravnavo nekaterih jezikovnokulturnih vprašanj, še posebej pomembna pa je postala, ko so jo v slovenske razmere petdesetih in šestdesetih let prenesli Boris Urbančič in mladi jezikoslovci, zbrani

¹⁹ Več o tem v: Skubic Ermenc, A. (2003). Jezikovna zvrstnost in sociolekti (Odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001). *Slavistična revija*, letn. 51, št. 2 (apr.–jun.), str. 293–245.

okrog revije *Gospodarski vestnik*. Na Češkem pomeni teorija jezikovne kulture novo obdobje, ki naj bi jezikoslovju začrtalo pravo smer razvoja.

Po mnenju M. Kalin Golob (1996) Starý (1995) obravnava teorijo jezikovne kulture s stališča dvoma o smiselnosti in popolnosti funkcijskega pogleda na jezik, kakor ga je razvil PLK. V poglavju *V imenu funkcije* Starý (1995) prepoznava idealnost funkcijskega pristopa k jezikovni kulturi v tem, da so cilji kultiviranja dani z dejanskimi izraznimi potrebami, ki so merilo kultivacije. Funkcionalizem se torej v pristopu k jezikovni kulturi kaže kot smisel kultivacije in kot njeno merilo. Tej navidezni idealnosti pa Starý (1995) sopostavlja družbenostnojezikoslovni položaj češčine, ki ga poimenuje diglosija, in se kaže v veliki razliki med knjižnim jezikom in dejansko splošno rabo. Predstava o tem, da sta cilj in smisel kultiviranja povezana z njenimi merili, je torej samo dozdevna. Funkcijsko merilo ne dosega kultivacije jezika, saj nič ne pove, katere funkcije so v konkretnem okolju in kolektivu dejansko uresničevane in prav tako ne pove, katera funkcijska sredstva naj določeno vlogo uresničujejo. Navedeni ugotovitvi Starý (1995) ponazarja z zgledoma iz razvoja češčine v 17. in 18. stoletju, ko jezikoslovci niso sledili novim vlogam češčine, se niso ukvarjali z dejanskimi jezikovnimi potrebami, niti niso ugotovili, katere funkcije so bile takrat bistvene. V drugem zgledu pa Starý (1995) primerja knjižni besedili z neknjižnim in pokaže se, da se izražanje konkretnih jezikovnih razlik v splošni praksi ubeseduje z drugimi sredstvi, medtem ko jezikoslovci v takih primerih dajejo prednost le oblikoslovnim sredstvom. Podobne primere M. Kalin Golob (1996, str. 224) najde tudi za slovenščino, kjer je bil prvi tak jezikoslovni spor, ko po mnenju nekaterih Kopitar ni razumel potreb po kultivirani slovenščini za potrebe visoke poezije, ali pa puristični posegi v bran jezika, ko se je jezik spreminjal zaradi izraznih potreb kot posledice novih vlog slovenščine. Iz vsega tega Starý (1995) zaključuje, da funkcionalizem ni izpolnil postavljenega teoretičnega načela, nanašajočega se na vprašanja jezikovne prakse.

Po mnenju M. Kalin Golob (1996) poglavje *Funkcija in standardizacija* (Starý, 1995) razkriva, da je način povezave idej standardizacije s funkcionalizmom, kot je opisan v teoriji jezikovne kulture, ustrezen samo ob zelo posebnih in empirično močnih predpostavkah, torej je ta zveza pravzaprav utvara. Starý (1995) zato ponovno zoperstavlja puristično in funkcijsko načelo. Puristično usmerjena besedila nagovarjajo k izogibanju besedam, ki jih ne uporabljamo v govoru: »v akademijski vestnik pišite tako, kot bi se pogovarjali z branjevko na trgu« (nav. po Kalin Golob, 1996, str. 224), na drugi strani pa PLK izhaja iz tega, da

govorec pri svojem govorjenju potrebuje različna sredstva, kajti sledi različnim ciljem, funkcijam in izbira primeren funkcijski jezik. V razmerju med predstavo enega knjižnega jezika in veliko funkcijami oziroma funkcijskimi zvrstmi Starý (1995) meni, da je predstava o funkcijski univerzalnosti knjižnega jezika nerealna in nesprejemljiva.

Kot razlage Starega (1995) povzema M. Kalin Golob (1996, str. 225), obstajata v jeziku dve vrsti funkcij. Prve mora govorec razlikovati, da sodeluje v sporočanju in da se primerno odziva, zato jih imenujemo primarne, naravne. Pri njih ni pomembno, ali je govor knjižen ali neknjižen. Razmerje med knjižnim in neknjižnim je z vidika govorne dejavnosti nenaravno razlikovanje, ker je govorni dejavnosti dodano. Standardizacija in umetna strukturacija jezika približa le nekatere naravne funkcije, drugih pa nikoli, zato temelji na omejevanju spektra izraznih funkcij in funkcijskih vrednot izraznih sredstev. Za nezaznamovan položaj moramo torej imeti več standardov, ob čemer pa se postavlja vprašanje, kateremu od teh standardov naj damo prednost, zakaj in v kakšnih okoliščinah. Po prepričanju Z. Starega (1995) »kultivirati jezik pomeni s funkcijskega vidika dati uporabniku podatke, s katerimi bo znal primerno izbrati iz spektra jezikovnih sredstev in funkcij, ne pa tega izbora omejevati, kot to dela standardizacija« (nav. po Kalin Golob, 1996, str. 225). Zato M. Kalin Golob (1996) sklene, da standardizacija oziroma kodifikacija za Z. Starega (1995) ni primerno sredstvo za doseganje kultiviranega izdelanega jezika.

Starý (1995) se ukvarja tudi s **sindromom narodne usode**, pri katerem pristop k vprašanju jezikovne prakse ne temelji na vrednotenju dejanskega stanja te prakse, ampak nanj vpliva občutek upada narodne samobitnosti (npr. na Češkem je bil jezik v času baroka osrednji pojav z vidika narodne ogroženosti in katastrofe. Kot razlaga M. Kalin Golob (1996), Starý (1995) nadalje ponazarja, kako je ta sindrom vplival na purizem in kako se kaže v teoriji jezikovne kulture. Pri puristih se sindrom kaže kot diskvalifikacija »dobrega avtorja«, saj tudi njihova dela vsebujejo germanizme, v tak upad češčine pa so verjeli tudi v PLK. Starý (1995) zagovarja stališče, da je fenomen narodne usode vplival na to, da »se je na jezik gledalo kot na najosnovnejši kazalnik narodne identitete in jezikovni spori so se sprevračali v socialnopolitične spore« (nav. po Kalin Golob, 1996, str. 226). Pri puristih se sindrom kaže sistematično, v jeziku opažajo upadanje, zato vidijo potrebo po poseganju v sočasno jezikovno prakso. Pri PLK pa se sindrom kaže tako v poseganju v jezikovno prakso kot tudi v okvirjenosti njihove predstave o jezikovnem standardu.

Nasprotnik PLK je bil J. **Haller**, urednik revije *Naše řeč*, ampak M. Kalin Golob (1996, str. 227) piše, da Starý (1995) predstavi odnos med Hallerjem in praškim krožkom nekoliko drugače, saj išče skupne točke med obema smerema. Prvo stičišče najde v živi jezikovni praksi, s katero ni nobena smer zagotovila stika. Kljub temu da so v PLK sprejeli funkcijsko merilo rabe jezika, razcep med knjižnim jezikom in jezikovno prakso še vedno traja. Druga skladnost je že omenjeni sindrom narodne usode, ki se kaže predvsem v poseganju v jezikovno prakso. Tretja skladnost pa je torej interventnost poseganja v jezikovno prakso. Pri ustvarjanju predstave o polnovrednem narodnem jeziku je bil za PLK ideal izdelan, izobražen jezik leposlovja, znanosti in izročila, pri puristih pa čist, lep, samosvoj jezik. Smeri se posledično razlikujeta tudi v ciljih, pri čemer so si puristi prizadevali jezik rešiti prevzetih besed, PLK pa je želel dovolj jezikovnih sredstev za vse funkcije in cilje. Zadnja podobnost med smerema, ki jo omenja Starý (1995), je, da sta obe smeri le kritika jezikovne prakse, ne pa njena teorija. Zato Starý (1995) jezikovno kulturo imenuje doktrina, ki je nastala kot odziv na purizem. Na tradicionalna vprašanja jezikovne prakse, ki si jih je postavljala purizem, je teorija jezikovne kulture po mnenju M. Kalin Golob (1996) dajala le drugačne odgovore in zato jo Starý (1995) naziva kot »doktrino jezikovne prakse«.

1.2 VPLIV PRAŠKE TEORIJE KNJIŽNEGA JEZIKA NA SLOVENSKO JEZIKOSLOVJE

Ada Vidovič Muha (2000, str. 276) opisuje vpliv »funkcionalizma kot imanentnega dela praškega strukturalizma« na slovensko jezikoslovje v dveh valovih. Teorija jezikovne zvrstnosti je bila s posebnim poudarkom na literarnem jeziku vidno intelektualno sprejeta, vendar pa do tridesetih letih 20. stoletja, ko je Božo Vodušek napisal razpravo *Za preureditev nazora o jeziku* (1932/33), ni doživela širšega javnega odziva. V zgodnjih šestdesetih letih je bila, pod vplivom jezikoslovja in širših socialnopolitičnih okoliščin, ugotovitev o razslojenosti jezika osnovana na različnih osnovnih funkcijah jezika. Kljub temu A. Vidovič Muha (2000) ocenjuje, da sta bila jezikoslovna položaja na Češkem in na Slovenskem v dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih 20. stoletja, ko se je strukturalizem osnoval, popolnoma različna.

A. Vidovič Muha (2000) med mejnike slovenske jezikoslovne misli uvršča Kocbekov in Voduškov poseg v slovensko jezikoslovno misel, ko je bilo treba glede na aktualne družbene in politične dogodke povezati interpretacije jezika, razdrobljene po različnih jezikoslovnih

šolah in prepričanjih. V razpravi iz leta 1998 Vidovič Muha (1998, str. 7) povzema spoznanje, s katerim sta Kocbek in Vodušek želela jeziku povrniti njegovo temeljno razsežnost, to je spoznanje o jeziku kot o »načinu človekovega bivanja« (nav. po Kocbek, 1963). Iz dogajanj v slovenskem jezikoslovju izhaja Voduškova razprava *Za preureditev nazora o jeziku* (1932/33) in Kocbekov jezikovnofilozofski esej *Misli o jeziku* (1963), kjer so še posebej izpostavljene družbene in politične okoliščine tedanjega časa, pa tudi širše evropsko duhovno ozračje. Pri Vodušku (1932/33) je v ospredju posebni (narodni) in skupni človeški vidik jezika z vplivom takrat aktualnega ženevskega in praškega strukturalizma. Kocbek (1963) pa daje poudarek na jeziku kot izrazu človekovega samopotrjevanja in samopredstavljanja, s prepoznavnimi prvinami strukturalizma – predvsem v spoznanju, da je jezik (tudi) sistem.

V obravnavi Voduškove in Kocbekove razprave A. Vidovič Muha (1998) seže vse do praškega strukturalizma, ki je bil v tridesetih letih pri Vodušku (1932/33) izhodišče jezikoslovne kritike in temelj spremenjenega nazora o jeziku, v šestdesetih letih pa je bil pri Kocbeku (1963) tako vir jezikoslovne misli kot tudi spodbuda kritike jezikoslovnega tehnokratizma. V Evropi je aktualna metodologija jezikovnega raziskovanja, pri kateri je, v okviru objektivizacije jezika, jezik postal predmet raziskovanja, po mnenju A. Vidovič Muha (1998) našla odziv v tedanjih družbenih in političnih okoliščinah nove čehoslovaške države. Vsaj deloma je bila vzpostavljena dihotomija: jezik kot človekovo sredstvo za izražanje – jezik kot človeku lasten način izražanja. Med temeljna izhodišča razmišljanj o jeziku v okviru praške šole A. Vidovič Muha (1998) uvrsti tudi funkcijski vidik, vsebovan v pojmu jezikovne intencionalnosti (Teze PLK).

Trideseta leta so bila na Slovenskem močno zaznamovana s samoohranitvenim in jezikovnopolitičnim delovanjem, pogojenim z unitarističnimi težnjami države. Na področju šolstva se je to kazalo kot težnja po vsedravnih učbenikih, ki naj bi se v slovenščino prevajali le, dokler ne bo srbohrvaščina postala vsedravní jezik. Podobne težnje so bile tudi na področju strokovne terminologije in posredno znanstvenega jezika. V tem času sta se v slovenskem jezikoslovju izoblikovali dve pojmovanji knjižnega jezika in njegovih vrednostnih meril, ki ju Ada Vidovič Muha (1998, str. 10–11) razločuje kot tradicionalistično – knjižni jezik je monolitna pojavnost z normo »dobrega avtorja« (nav. po Havránek, 1963, str. 31), in alternativno strukturalistično, ki pa je bilo splošno sprejeto šele v šestdesetih letih, ko se je izoblikovala zasnova SSKJ.

Po oceni A. Vidovič Muha (1998) je Vodušek (1932/33) z zasnovo »preureditve nazora o jeziku« v zgodnjih tridesetih letih radikalno posegel v splošno zavest o tem, kaj (knjižni) jezik je, katera so vrednostna merila zanj in na kaj jih je potrebno opreti. Voduškova stališča so načeloma skladna z zunajjezikovnimi vlogami knjižnega jezika, ki jih je Evropi predstavil Bohuslav Havránek (1932), vendar pa upoštevajo tudi posebnosti slovenskih zgodovinskih in aktualnih družbenopolitičnih danosti.

Pri upoštevanju slovenskih posebnosti A. Vidovič Muha (1998) ne prezre, kako pomembna je za Voduška (1932/33) narodnozdrževalna vloga slovenskega knjižnega jezika. Vodušek (1932/33) se kritično odzove na purizem 19. stoletja, ki je z idejo panslavizma prekinil naravno podstavo knjižnojezikovne norme, izhajajoče iz vsakdanje govorice, in prav tako na purizem tridesetih let 20. stoletja, ki je jezika želel očistiti vsega slovanskega. V okviru socialnih funkcij knjižnega jezika Vodušek (1932/33) zavrača povzdigovanje umetnostnega jezika v normativno merilo, za znanstveni jezik pa ugotavlja, da je prepoznaven po imenskem (samostalniškem) načinu izražanja. Z merilom nominalnosti izraza je Vodušek (1932/33) po prepričanju A. Vidovič Muha (1998) posegel v prevladujočo jezikoslovno zavest o enopojavnosti knjižnega jezika. Knjižni jezik pa ima, skladno s pojmovanjem praških strukturalistov, še dodatno, zunajjezikovno vlogo. Po Vodušku (1932/33) je knjižni jezik organiziran sistem, obvezen za določeno socialno in politično skupnost in kot tak je vedno drugoten, tudi takrat, ko je govorjen. Le govorjeni jezik, ki ga Vodušek (1932/33) najpogosteje imenuje ljudska govorica, je prvotna oblika izražanja.

Vodušek (1932/33) skuša jezik definirati z ontološkega, socialnega in strukturalnega vidika, kar razlaga tudi A. Vidovič Muha (1998). Jezik mu pomeni razpoznavno človeško lastnost, zavest o sebi kot družbenem bitju, kar A. Vidovič Muha (1998) vodi do sklepa, da Vodušek (1932/33) razume jezik vzročno-posledično glede na mišljenje. Obenem pa je jezik temeljni pojav človeške družbe, ki po Humboldtju določa narod kot zgodovinsko in krajevno določeno enoto. Wilhelm vom Humboldt je namreč jezik razlagal kot celoto mišljenja in izraza, kot socialni produkt in identifikacijski element, ki je skladen z življenjem ljudstva. Vidovič Muha (1998) poudari, da je pri Slovencih socialna vloga jezika še bolj poudarjena, saj pogojuje narodno zavest, nastalo iz zavesti skupnega jezika. Iz družbene vloge izhaja temeljna Voduškova kritika jezikoslovcev druge polovice 19. stoletja, ki so jezik pojmovali kot racionalno tvorbo, odtujeno od zgodovinskih in družbenih okoliščin, zaradi česar je t. i.

kmečka govorica postala merilo jezikovne ustreznosti. Po svoji zgradbi pa je jezik sestav in ne naključni ter nepredvidljivi zbir poimenovanj.

Drugi mejnik je A. Vidovič Muha (1998) našla trideset let po Voduškovi kritiki jezikovnega provincializma, ko je nastala Kocbekova kritika instrumentalizacije jezika, kjer Kocbek (1963) zagovarja jezik kot sredstvo in ne kot način človekovega sporazumevanja. Aktualen je postal pojem demokratičnosti v razmerju do jezika. Demokracija namreč, kot razlaga A. Vidovič Muha (1998), preprečuje ideologizacijo jezika, ki je temeljni pogoj tudi za smiselno zajetje ženevsko-praške interpretacije jezika v celovit ontološki okvir. Demokratičnost pa, kot piše A. Vidovič Muha (1998), zajema dožemanje jezika v vseh treh kocbekovskih razsežnostih, torej jezik kot izraz človekovega osebnega in človeškega – posebnega (narodnega) in skupnega. Pomemben motiv Kocbekovega razmišljanja o jeziku je spoznanje o ideološki zapolnitvi referenčnega sveta javne besede kot najvplivnejšega dela knjižnega jezika. Jezik je tako prenehal opravljati svojo temeljno vlogo, torej biti način samopredstavitve in samopotrditve človeka posameznika in je za mnoge postal vir socialne odtujenosti. V slovenščini je bil zaznaven zlasti državam vzhodnega bloka lasten semiotično izpraznjen jezik ideologije na oblasti. Kot aktualne ideologeme (jugoslovanske) politike Kocbek (1963, str. 208) prepozna *miroljubno koeksistenco*, o kateri piše kot o »paralelizmu monologov« (208), ki temelji na nujnosti neizrekanja in vodi v »indiferentnost, prikrivanje, laži in novo nasilje« (208), »paralelizmu monologov« postavlja nasproti *dialog* in iz njega izvirajoči *pluralizem; internacionalizem* (jezikovni unitarizem), *kolektivizem, univerzalizem* postavlja ob *individualizem* resnice kot posebne človekove izkušnje in podobno (nav. po Vidovič Muha, 1998, str. 14).

Po A. Vidovič Muha (1998) je Kocbek (1963) s postavitvijo človeka v središče prepoznavanja napisal »kritiko navideznosti resnice«, kot so jo ustvarjali politični ideologemi tistega časa. Vanjo pa je vgradil kritiko tehnokratske redukcije jezika izključno na jezikovni funkcionalizem. Preko pojma besede jezik pomeni Kocbeku človekovo samouresničevanje. Govor se torej kot sposobnost zavesti udejanja preko za narod specifičnega urejenega sistema. Po Kocbeku (1963) je boj za resnico jezika v bistvu boj za resnico nasploh. Temeljno razsežnost jezikoslovju je Kocbek (1963) po mnenju A. Vidovič Muha (1998) dal s tem, ko je uspel povezati pojem jezika, njegove norme in kodifikacije z vrednostnim pojmom človeka oziroma njegove besede.

A. Vidovič Muha (1998) razpravo zaključí z ugotovitvijo, da se je celovita slovenska jezikovnozvrstna teorija na leksikalni ravni uveljavila šele s sprejetjem zasnove SSKJ in nadaljnjim dograjevanjem. S tem je postal knjižni jezik razmeroma prepoznaven tako na ravni funkcijskozvrstnih podsistemov kot tudi na ravni socialnozvrstnih lastnosti glede na vse druge (socialne) zvrsti.

2 NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN KNJIŽNE NORME

Breda Pogorelec (2001, str. 204) in Jože Toporišič (1991, str. 411)²⁰ začetek obstoja norme slovenskega jezika postavljata v čas predknjižnega izročila, ko se je po Toporišiču (1991) norma ohranjala s prepisovanjem in ustnim obnavljanjem določenega števila temeljnih besedil (spovedni obrazci, molitve), tihi predpis pa je bil vsebovan v izročilu. Pogorelčeva (2001, str. 204) temu dodaja razmerje med normo in predpisom, v katerem je kodifikacija norme praviloma zaostajala za obsegom in vsebino norme. Zato so se pisci prvih besedil zanašali na lastno knjižnojezikovno sposobnost in si deloma pomagali s prvimi slovniciami in slovarji. B. Pogorelec (2001) in J. Toporišič (1991) sta si zopet enotna glede nadaljnjega razvoja norme. Ustvarjalni dialog, ki je potekal med pisci tega časa, je, kot piše B. Pogorelec (2001), pripeljal do izboljšav pisave, norma knjižnega jezika pa se je razvijala ob slovnicih, ki so usmerjale njen razvoj. Toporišič (1991) normo iz časa, ki ga zameji z letnicama 975–1550, opredeli kot normo dinamičnega tipa, torej upošteva stopnjo razvoja slovenskega jezika v danem času sporazumno glede na izročilo (Brižinski spomeniki). Za čas od 14. stoletja dalje Toporišič (1991) ugotavlja vse večji vpliv pokrajinskega jezika. Vpliv koroško-gorenjskega pokrajinskega jezika je viden v Rateškem rokopisu, dolenskega v Stiškem rokopisu, sledovi zahodnoslovenskega pokrajinskega jezika pa so v Starogorskem rokopisu.

Po Pogorelčevi (2001) in Toporišiču (1991) se je knjižno izročilo slovenskega jezika nepretrgoma udeleževalo od leta 1550. Začetek nacionalnega jezikovnega načrtovanja B. Pogorelec (2001) pripisuje izbiri osredneslovenskega urbanega govornega jezika kot podstave knjižnega jezika, z izdelavo posebne pisave s pravili izreke, opuščanjem specifično narečnih pojavov, pa tudi s prebiranjem besedišča. Za normo, ki so jo postavili protestanti, je bilo še posebej značilno, da so skušali izločiti interference iz govornega stika z mestno nemščino, kar Toporišič (1991, str. 412) imenuje nastanek purističnega prizadevanja – to je iz knjižnega jezika izločalo tiste prvine ljudskega jezika, ki bi lahko bile izvor neustreznih razlag o nadvladi nemščine, hkrati pa so manjšale besedno samobitnost slovenskega jezika. To načelo se je, kot piše B. Pogorelec (2001), ustalilo tudi v poprotestantskem obdobju in knjižni jezik za zmeraj zaprlo za večino teh izrazov, ki pa so še naprej bili v rabi v neknjižnih

²⁰ Razprava je prvič izšla v SSJLK ZP 15 (1979), str. 31–44.

govornih priložnostih, v urbanih in ruralnih govorih. Načela, s katerimi so slovenski protestanti skušali utrditi slovenski knjižni jezik, kažejo na zgledovanje pri Luthru, vendar so njegova stališča kritično prenašali v slovenski jezikovni prostor in samostojno reševali slovensko jezikovno problematiko. Posegi za oblikovanje knjižnojezikovne norme slovenskega jezika imajo tako tudi jezikoslovne osnove in obenem določen jezikovno-ideološki značaj. Na tem mestu je bolj neposreden od Pogorelčeve (2001) Toporišič (1991, str. 412), ko zapiše, da »je normo sprva razglašal posameznik (najočitneje Trubar in Krelj, manj očitno Bohorič in Klombner), pri prevajanju Biblije pa je to bila širša družbena skupnost ali natančneje revizijska komisija. Slednja je poudarjala splošnost jezika in zastrla individualnost posameznega pisca«.

O vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika je leta 1995 Igor Grdina napisal razpravo *Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika*, ki je nastala po nesoglasjih z J. Toporišičem²¹ glede dela Jakoba Riglerja, *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (1968). Grdina (1999) se v omenjeni razpravi iz leta 1995 vrača k Ramovševi *Kratki zgodovini slovenskega jezika* (1936), kjer je Ramovš nakazal, da ne gre verjeti Trubarjevim besedam v nemškem posvetilu k *Ta prvemu dejlu tiga Noviga testamenta* (1557) o tem, da lahko njegov kmečki slovenske jezik z lahkoto razume vsak Slovenec. Ramovš (1936) je začel Trubarjev jezik pojasnjevati v smeri nadnarečne narave knjižnega jezika, s čimer se strinja tudi Grdina (1999, str. 166): »Cerkev, zlasti ljubljanska škofija kot na etnično docela slovenskih tleh edino večje središče kleriškega in hkrati laiškega verskega življenja, kjer se je nadnacionalna latinščina nujno stikala z nacionalnim idiomom (pridiga!), je morala razviti določeno kultivirano govorno izročilo v ljudstvu razumljivem jeziku, ki je bilo v kranjskem glavnem mestu glasovno prilagojeno lokalni govorici z gorenjskimi refleksi v vokalizmu.« Za I. Grdino (1999, str. 167) je dovolj tehtna tudi razlaga B. Pogorelec (1974),²² da tradicija kultiviranega slovenskega jezika v srednjem veku ni pripadala narečjem, temveč gre za več vej razvoja pisnega jezika. Grdini (1999, str. 167) se sicer zdi bolj verjetno, da se je izročilo prenašalo ustno in je bilo le od časa do časa zapisano, ampak ne glede na to Grdina (1999, str. 168) Bredi Pogorelec priznava prispevek do takrat najpomembnejših

²¹ Objava študije *Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo* (Grdina, 1992) je razburila naše lingviste; I. Grdina (1999, str. 7) navaja, da je J. Toporišič po vzpodbudi A. Vidovič Muha zoper njegovo študijo napisal »sila bojevit traktat« z naslovom *Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika* (SR 41, str. 449–464). Odmevno razpravo, ki je sledila, sta leta 1995 sklenili razpravi I. Grdine, *Čemerna žetev J. Toporišiča* (Zgodovina za vse 2, 1995, št. 2, str. 58–68) in *Nekaj opazk o vlogi P. Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika* (Zgodovinski časopis 49, str. 379–398).

²² Pogorelec, B. (1974). Razvoj slovenskega knjižnega jezika. *SSJLK. Informativni zbornik (Dodatek)*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

opozoril o reformatorjevem slogu – uporaba dvojne formule in na strukturi temelječa členitev oziroma zgradba Trubarjevih besedil, to je razmeroma kompleksno oblikovanje stavčnih period, ki še vedno sledijo reformacijskemu idealu – preglednosti in razumljivosti. Smer pravnega razmišljanja je po mnenju I. Grdine (1999, str. 168) prekinil J. Rigler (1968), v njegovih prepričanjih pa mu je sledil le J. Toporišič. Neutemeljenih oziroma napačnih tez J. Riglerja, ki jih I. Grdina (1999) zavrača, je veliko, omenimo pa le najpomembnejšo – Rigler (1968) zagovarja hipotezo, da Trubar ni povzdignil v slovenski knjižni jezik dolenjskega narečja iz Raščice, ampak po domačem narečju nekoliko modificiran govor Ljubljane. Riglerjevo delo s to in drugimi za Grdino (1999) enako neutemeljenimi tezami v slovenističnih krogih ni naletelo na odločno zavrnitev. Toporišič, ki je »kot strukturalist prisegel na jezik kot sistem« (Grdina, 1999, str. 174), je šele leta 1992 ugotovil, da »Riglerjeva podoba gotovo ni znamenje, pod katerim bi lahko zmagovali«,²³ kar pa je še istega leta s silovito medijsko kampanjo proti razpravi I. Grdine²⁴ znova zanikal.

Razpravo I. Grdine (1995), objavljeno v knjigi *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva* (1999, str. 190–192), omenja tudi Kozma Ahačič (2007) in izpostavi predvsem oceno Bohoričeve slovnice, *Proste zimске urice latinskokranjske slovnice (Articae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura, 1584)*, ki so Ahačičeve ugotovitve potrdile. Grdina (1999) je Bohoričevo slovnico označil kot kvalitetno humanistično delo, ki svojo vrednost izkazuje tako v predgovoru ter ureditvi, utrditvi in pojasnitvi črkopisa kot tudi v humanističnem tonu in dognanosti jedrnega besedila. Iz nabora ugotovitev I. Grdine (1999) Ahačič (2007, str. 79) povzema še to, da Bohoričeva slovnica sprejema že obstoječe slovniške kriterije oziroma merila in si ne izmišlja novih. Pomembnost slovnice pri potrjevanju Trubarjevega prizadevanja za slovenski knjižnojezikovni izraz pa je morda bil eden od razlogov, da se je K. Ahačič v monografiji *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem* (2007) še posebej natančno posvetil prav Bohoričevi slovnici. Namen najnovejše raziskave s tega področja je bil dokazati hipotezo, da so bili za formiranje misli o jeziku in književnosti pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja ključni zgledi tedaj že razvitih knjižnih izročil (predvsem nemškega in latinskega ter deloma tudi italijanskega) (Ahačič, 2007, str. 357).

²³ O tem v: Toporišič, J. (1993). Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 41, str. 449–464.

²⁴ Več o tem v: Grdina, I. (1999), str. 175.

V monografiji (Ahačič, 2007, str. 357–358) so določene nekatere značilnosti jezikovne situacije in okoliščin knjižne produkcije slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki so tvorili intelektualno elito v nasprotju s širšo skupino prebivalstva – posebej izpostavljeni so *preprosti ljudje*, poleg njih pa so v tej skupini še izobraženi naslovniki, predikanti s pomanjkljivo izobrazbo in mladi. Pri širjenju vsebine knjig je pomemben element bilo poslušanje branja v krogu družine ali na javnem mestu. Raba slovenskega jezika v cerkvi pa je bila odvisna od znanja jezika večine prebivalstva, kar pomeni, da so slovenski jezik v cerkvi rabili že pred izidom prvih slovenskih knjig. Namen osnovnega šolstva v času slovenske reformacije Ahačič (2007) pripisuje predvsem širjenju pismenosti v slovenskem jeziku, ki bi lahko omogočilo širjenje protestantskih knjig.

V analizi Bohoričeve slovnice (1584) Ahačič (2007) inovativno in kvalitetno vpeljuje pristop, ki delo slovenskega protestanta sodi na podlagi primerjave z drugimi podobnimi deli v evropskem prostoru. In prav primerjalna obravnava je tista, za katero Ahačič (2007) trdi, da kaže, kako je Bohorič krmaril med tedanjim slovničnim izročilom in zahtevami, ki jih je pred njega postavljala opis slovenščine. K. Ahačič (2007, str. 363) svojo raziskavo povzame z mislijo, da »so na naš prostor imela velik vpliv na vseh področjih predvsem dela Martina Luthra, Filipa Melanchtona in Erazma Rotterdamskega. Prevzemanje tujih vplivov pa je bilo vselej vezano na premislek o posebnostih in potrebah slovenskega prostora, jezika in književnosti«. Po burnih razpravah J. Toporišiča in I. Grdine smo tako dobili monografijo, ki prinaša nove podatke, opozorila na doslej prezrte vire ter na njihovi podlagi na novo interpretira dosedanje razlage posameznih vprašanj.

V dobi verske preнове, kot izpostavlja B. Pogorelec (2001, str. 205), je javna komunikacija v slovenščini potekala pretežno po ustnem prenosniku. Zaradi govornega udejanjanja knjižne norme in zaradi izročila knjižnojezikovne norme naj bi v 17. stoletju *pisali po načinu rodu* (enotno), *govorili pa po načinu pokrajine* (glede na razlike v izreki). V tovrstnih izjavah posameznih piscev te dobe (Schönleben, Kastelec, Hipolit) Toporišič (1991, str. 413) odkriva zavest o knjižni normi, predpis pa se ohranja z Bohoričovo slovnico (1584), ponatisnjeno najprej v latinščini (1715), nato pa še v nemščini (1758). Pogorelčeva (2001) nadaljuje, da so se zaradi novega normativnega postulata in razlik med pisnim in govorjenim knjižnim jezikom v naslednjem stoletju oblikovale pokrajinske različice knjižnega jezika, v katerih so se razširila področja rabe slovenskega knjižnega jezika. Prav tako je slovenska kulturna sfera začela prehajati iz diglosije z nemškim knjižnim jezikom v dvojezičnost kot rezultat

prizadevanj najvidnejših slovenskih razsvetljencev in romantikov. O tem, kako posebno vlogo je na Slovenskem vse do obdobja novoveškega nacionalizma, ki se začena nakazovati ob koncu 18. stoletja, razmahne pa se v 19., piše I. Grdina (1999, str. 14). Trditev je argumentirana z zgodovinskimi dejstvi – od propada staroslovenske družbe do leta 1918 je največji del našega etničnega ozemlja pripadal državnim tvorbam, ki so imele svoje središče v nemškem prostoru (frankovska, vzhodnofrankovska država, Cesarstvo oziroma pozneje Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, v 19. stoletju Avstrijsko cesarstvo in Avstro- Ogrska) – in iz njih izhajajočimi posledicami. V takšnih razmerah namreč »nemščina pri nas ni bila tuj jezikovni izraz, temveč so jo Slovenci doživljali kot običajno na nekaterih področjih življenja, na primer v listinah, kronikah, filozofskih besedilih ipd.« (nav. po Grdina, 1999, str. 14).

V prvi polovici 19. stoletja se kažejo prizadevanja za novo normo, ki naj bi prav prek knjižnega jezika utrjevala zavest lokalne in tudi nacionalne identitete. Kot piše Toporišič (1991, str. 414) je bil že v prvem desetletju 19. stoletja utrjen osrednji kranjski knjižni jezik, sicer tudi jezik prevoda katoliškega Svetega pisma in Vodnikovih besedil s skoraj polno funkcijsko zvrstnostjo. Jezik, predpisan v Kopitarjevi slovnici (1808/1809), Toporišič (1991, str. 414) ocenjuje kot »rezultat poznavanja dotedanjega razvoja besedil in idej slovenskega osrednjega knjižnega jezika, prav tako pa tudi različic sočasne jezikovne rabe«. V tem jeziku je Ravnikar pisal moralnopoučno, Cigler prvo umetno prozo, Prešeren pa visoko poezijo. Ob vsem tem Toporišič (1991) ne pozabi na nove oblike v petdesetih letih, ki so upoštevale določene jezikovne značilnosti z obrobja, zlasti koroško-štajerske. Kot posebej zanimiv poskus B. Pogorelec (2001, str. 205) predstavlja »poskus novega purizma, nastalega v Kopitarjevem krogu in naperjenega proti tujim prvinam v knjižnem besedišču«. Na drugi strani pa je Prešernov krog zagovarjal, da stiki med kulturami knjižni jezik oplajajo, mu širijo predstavne svetove in bogatijo besedišče. Kljub temu da poskus izločanja neslovanskih prvin iz knjižnega jezika v Prešernovem času ni uspel, je ostala negotovost v odnosu do prvin tujega izvora. Nezaupanje do tujega pa je za seboj pustilo pojmovanje o »čistem, ljudskem« jeziku in tujem knjižnem jeziku. Po Pogorelčevi je to socialno vrednotenje sovpadlo s kasnejšo politično konotacijo nasprotja urbano/ruralno, ob posebnem poudarjanju ruralnega. Pojmovanje »ljudskega« je obsegalo izjemno pestrost knjižnih izrazil in je ob vrednotenju ljudskega kot idealnega nasproti pokvarjenemu mestnemu v veliki meri manipuliralo odnos do norme in do knjižnega jezika kot jezika institucije in kulture. Slovenski jezik je tako postajal institucija in se je postopoma širil v ves jezikovni in nacionalni prostor ter se pri tem izrazito funkcionalno osamosvajal in razločeval. Prva skupna norma slovenskega knjižnega

jezika v 19. stoletju je kljub vsemu bila kompromis med variantami, upoštevajoč tako imenovane nove oblike, ki so zaznamovale enotni nacionalni knjižni jezik. Sredi 19. stoletja pa je slovenski jezik dobil še pravice uradnega jezika Slovencev. Enotna norma zborne izreke se je oblikovala konec 19. stoletja, podlaga za ustalitev govorne norme pa so bila Škrabčeva spoznanja o knjižni izreki. Ugotovitvi B. Pogorelec (2001) dodajamo misel J. Toporišiča (1991, str. 415), da pravorečna norma, skupaj s skladenjsko in leksikalno, »državno« ni bila prepisana, zato se dolgo tudi ni mogla ustaliti.

S šolsko organizacijo v začetku 20. stoletja, s katero je slovenski jezik prevzel vlogo učnega jezika, je norma knjižnega jezika, zajeta v slovnici, slovarju in pravopisu, postajala vedno strožji predpis »pravilne« rabe pisnega knjižnega jezika, ki so ga imeli za »lepega« v primerjavi z drugimi »nelepimi« jezikovnimi zvrstmi, kamor so sodila na primer narečja. Razloge za navedene oznake B. Pogorelec (2001, str. 206) išče v »omejenosti diskusije o knjižnem jeziku in prav tako njegovega raziskovanja ter posredovanju določil norme brez ustrezne jezikoslovne podlage«. Toporišič (1991, str. 416) omenja *Slovensko slovnico* (1916) Antona Breznika kot »odraz nove norme«, pri usmerjanju knjižnega jezika pa je Brezniku pomagal tudi F. Ramovš (na področju glasoslovja in naglasa). Kot normodajalen se je v večji meri uveljavljal kranjski tip kultiviranega jezika. Po letu 1918 so nemško interferenco, kot 19. stoletje nadalje opisuje B. Pogorelec (2001, str. 206), skušali izločiti tudi iz vsakdanjega govora, kjer je kljub purizmu še vedno živela v urbanem, predvsem pa v ruralnem okolju. V času identitetnega naboja slovenske jezikovne in s tem tudi narodne emancipacije je tudi ta poskus bil dokaj uspešen, ko pa se je začel ta naboj izgubljeni, opažamo pri najmlajšem rodu ponovno rabo teh izrazov, ki imajo prav zaradi potisnjenosti iz javne rabe doma poseben čustven naboj. Neskladje in dvom o normi, ki jo je postavil A. Breznik in na kateri je temeljil predpis, je pogojevalo nastanek Voduškovega eseja iz leta 1932/33, o katerem smo že pisali ob razmišljanju A. Vidovič Muha (1998), in Glonarjevega *Slovarja slovenskega jezika* (1936).

Leta 1941–1945 Toporišič (1991, str. 416) opisuje kot »čas, ko je slovenski (knjižni) jezik na številnih delih slovenskega ozemlja (predvsem tistih, ki so jih zasedli Nemci) izgubil družbeno funkcionalnost skoraj v celoti«. V tem času sta se ohranjala norma in predpis iz tridesetih let, vendar so se besedila kljub temu močno dialektizirala, jezikovnokulturno pa se je jezik po Toporišičevem (Toporišič, 1991, str. 416) prepričanju tudi barbariziral. Značilnost, ki jo času po drugi svetovni vojni pripisuje Toporišič (1991), je intenziven vdor ruskega socialističnega izrazja med uporabnike slovenskega jezika, kar je omajalo ustaljenost

slovenskega knjižnega besedja. Posledično so se ožila funkcijska področja slovenskega knjižnega jezika v korist srbohrvaškega jezika. Razrahljanost norme Toporišič (1991, str. 417) pripisuje pred- in medvojni odsotnosti slovenskih šol, v novejšem času pa množici tujejezičnih strokovnih in zabavnih besedil.

Kot zatrjuje B. Pogorelec (2001, str. 207) so se področja knjižnojezikovne norme ponovno razširila z odpiranjem slovenskega javnega življenja v 20. stoletju, ko so nastajali tudi pravopisni in pravorečni normativni priročniki. Knjižni jezik je postal posebne vrste »kulturni dialekt« in njegova raba se je razširila v javnem življenju z različnimi funkcijami, ki so jih začeli normirati šele po drugi svetovni vojni, ko se je začela razprava o funkcijski zvrstnosti, in nato v SSKJ. Odtlej v normiranje vključena razprava o funkcijskih in socialnih zvrsteh knjižnega jezika bi, kot ugotavlja B. Pogorelec (2001, str. 207), zahtevala novo opredelitev knjižnega jezika. Kot zapiše avtorica članka, se v novem kontekstu najbolj odpira jezik umetnosti in vseh tistih področij, ki so umetnosti blizu. Toporišič (1991, str. 417) pa je ob koncu svoje razprave kritičen do preureditve nazora o knjižnem jeziku, ki ga v povojnem času po njegovem mnenju preprečujejo »konservativna gledanja nosilcev tradicije, ki obvladajo mesta odločanja v jezikovnih zadevah«. Konservativnost se je zlasti uveljavila v slovenskem pravopisu, v preveliki meri pa tudi v SSKJ. Toporišič (1991, str. 418) vidi rešitev iz nestanovitnosti norme, negotovosti uporabnikov in krize avtoritete (strokovnjakov sodobne jezikoslovne znanosti) predpostavlja šele takrat, »ko bi se objektivno spoznana norma s težo svoje resničnosti in funkcionalnosti čim širše sprejemala kot predpis, /.../«. Predpostavka se je deloma uresničila leta 1981, ko je izšel *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, leta 1990 pa *Slovenski pravopis*, 1, *Pravila*, ki so glede izrazne, oblikoslovne in zvrstne strani knjižnega jezika predpis.

2.1 PROBLEMI KONCEPTA KNJIŽNEGA JEZIKA

Skubic v monografiji *Obrazi jezika* (2005, str. 46) predstavlja tradicionalni izraz *knjižni jezik* zaradi navezave na žanr knjige kot zavajajoč. Kljub temu pa Skubic (2005) izraza ne ukinja, temveč mu skuša najti trdnejše in družbeno realne temelje, ga natančneje opredeliti oziroma smiselno razdeliti. Koncept knjižnega jezika pri Skubicu (2005) temelji na delu Daliborja Brozovića, *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena, zbilja* (1970).

2.1.1 Teorija standardnega jezika po Brozoviću (1970)

Brozović (1970, str. 9) se v omenjenem delu ukvarja z vprašanjem aktualne vloge standardnih jezikov v vzporednem jezikoslovju in skuša le-to dopolniti z »občo teorijo standardnih jezikov, teorijo standardnosti jezika«. Kot »splošen, kvalitativno in hierarhično nevtralen in nespecificiran termin« uvaja **idiom**, ki ga po Brozoviću (1970, str. 10) lahko klasificiramo po različnih kriterijih: (ne)organskost, (ne)konkretnost, višja/nižja hierarhična stopnja.

Po Brozoviću (1970, str. 10–11) **organske idiome** razumemo kot idiome, ki so se razvili v okviru »konkretne etnične skupnosti, torej konkretne etnične civilizacije in zadovoljujejo samo njene lastne komunikacijske in ekspresivne potrebe«. Pri tem Brozović (1970, str. 11) pojasnjuje, da pojem »etnični« v tem primeru ni sinonim za »avtohton« ali »genetsko čist«, ker »geneza dane skupnosti oziroma njene civilizacije tu ni pomembna«.

Na višjih razvojnih stopnjah pa se pojavljajo »avtonomne civilizacijske nadgradnje«, ki nimajo več nujno definirane etnične značaja, in zato se po Brozoviću (1970) pojavi potreba po idiomih, ki bi bili »jezikovni instrumenti teh nadgradenj«. V skladu z njegovo teorijo »organski idiomi dajejo material za izgradnjo novih, neorganskih jezikovnih instrumentov«, sami pa nadalje obstajajo in se razvijajo vzporedno z **neorganskimi idiomii**. Neorganski idiom je torej po Brozoviću (1970, str. 12) »vsak **standardni jezik**«. Poleg standardnih jezikov Brozović (1970) kot neorganske idiome opredeli tudi »hierarhično nižje fenomene«: pogovorni jezik (občenacionalen ali regionalen), žargon, interdialekt in podobno.

Brozovićeve teorije dejansko predvidi le dve kategoriji idiomov: mestni govor in standardni jezik, saj »imajo samo taki idiomi jasno opredeljen inventar svoje substance in jasno opredeljeno strukturo« (Brozović, 1970, str. 12). Vse ostale kategorije idiomov Brozović (1970) označi kot »nekonkretne« oziroma – če govorimo o organskih idiomih, hierarhično višjih od mestnega govora – so ti ne samo nekonkretni, temveč tudi »abstraktni«.

V hierarhični lestvici neorganskih idiomov sta »višina in stopnja konkretnosti sorazmerni«: najvišje stopnje je **standardni jezik**, ki je konkretni idiom; nižja je stopnja **pogovornega jezika** in potencialnega **občenacionalnega jezika**, ki nista konkretna; najnižja pa je stopnja **interdialekta**, ki je najbolj konkreten.

Višina in stopnja konkretnosti sta na lestvici organskih idiomov ravno obratni. **Mestni govor** je organski idiom najvišje stopnje in je konkreten. Stopnja abstraktnosti organskih idiomov pa nato narašča sorazmerno z naraščanjem njegove hierarhične stopnje. To pa po Brozoviću (1970, str. 13) pomeni, da so organski idiomi »rezultat abstrakcije skupnih lastnosti večjega ali manjšega števila mestnih govorov«, ki se kot konkretni idiomi edini lahko abstrahirajo. Od tod po Brozoviću (1970) izhaja, da je »stopnja organskih idiomov tem višja, čim večje je število konkretnih govorov, katerih abstrakcija je organski idiom«. V hierarhični lestvici organskih idiomov je štirim osnovnim stopnjam (mestni govor, dialekt, skupina govorov kot stopnja abstrakcije nižja od dialekta in skupina dialektov kot stopnja abstrakcije višja od dialekta) nadrejen organski idiom najvišje stopnje, za katerega po Brozovićevi (1970) oceni ni primernejšega izraza od termina »**jezik**«.

Brozovičev koncept standardnega jezika v večjem delu temelji na razpravah jezikoslovcev praške šole, predvsem na delih **B. Havránka**²⁵ in dveh pomembnih terminov njegove teorije, to sta prožna stabilnost in avtonomnost standardnega jezika. Brozović (1970, str. 18) ocenjuje, da »v vprašanih prožne stabilnosti evropsko in ameriško jezikoslovje dobro funkcionira«, vprašanja avtonomije standardnega jezika pa so po njegovem prepričanju »ostala v Evropi in Ameriki v glavnem izven zanimanja jezikoslovne teorije«. V zadnjih desetih letih 20. stoletja Brozović (1970) opaza napredek le v ameriški (in nemški) sociolingvistiki.

V **sovjetskem konceptu standardnega jezika** Brozović (1970, str. 19) izpostavi dve »šibki točki«. Kot prvo omenja pogosto razumevanje standardnega jezika kot nekakšnega »krova, pod katerim se spravljajo vsi ostali organski in neorganski idiomi različnih stopenj, pri čemer pa pod krovom ne sme biti praznega prostora in obenem tam ne more biti nič, kar s tem krovom ne bi bilo pokrito«. Na drugo mesto pa Brozović (1970) postavlja – »včasih mehanično razvrščanje standardnih jezikov v jezike narodnosti, naroda, nacije, tj. precenjevanje pomena, ki ga ima (sociološki) značaj takih skupnosti kot značaj standardnega jezika, in istočasno popuščanje v tem, da se ta pomen konkretno opredeli v meri, v kateri dejansko obstaja«.

²⁵ Havráněk, B. (1963). *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství českoslovenké akademie (nav. po Brozović, 1970, str. 18). Poleg tega dela Brozović (1970) navaja še novejši deli: Havráněk, B. (1963). *Srovnávací studium struktury spisovných jazyků slovanských*. Praha: Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, str. 5–10; Havráněk, B. (1964). *On Comparative Structural Studies of Slavic Standard Languages*. Travaux linguistiques de Prague, str. 59–66.

Potem ko so osnovni pojmi Brozovićeve teorije o standardnem jeziku pojasnjeni, nadaljujemo s Skubičevo tezo (2005, str. 46), da naj bi v okviru tradicionalnega pojma knjižni jezik dejansko učinkovala dva pojma, standardni in kulturni jezik. V anglosaškem jezikoslovju bolj uveljavljen izraz **standardni jezik** Skubic (2005) opira na pojem **jezikovne standardizacije**. Gre za pojem, ki se nanaša deloma na pomen, predvsem pa na standardizacijo jezikovnega izraza. Glavni kodifikacijski priročniki, to so pravopis/pravorečje, slovnica in pravopisni slovar, določajo **merila pravilnosti** v okviru standardiziranih besedil. Vsebina standardiziranega jezika je pretežno znotrajjezikovna in se nanaša na produkt prizadevanj standardizacije kot postopka, katerega namen je jezik čim bolj poenotiti v obliki in povečati raznovrstnost funkcijskih zmožnosti. Standardizacija pa se ne ukvarja le s tehničnimi vidiki jezikovne rabe, kot je na primer iskanje optimalne oblike jezika za množično sporazumevanje, temveč posega tudi na zunajjezikovno, širše družbeno področje. Standardni jezik torej skuša utelesiti tudi najpopolnejšo obliko kulturnega jezika.

Pojem **kulturnega jezika**²⁶ Skubic (2005, str. 47) umešča v pojem **jezikovne kulture** v praški in tudi slovenski funkcionalni strukturalni lingvistiki. Nanaša se deloma na izraz, kot je na primer prestižna izreka kot simbol spoštovanja, pretežno pa na vsebinske vidike kulturne komunikacije. Zvrstni in ekspresivni kvalifikatorji, ki jih vključujejo sodobni pravopisi in slovarji, dajejo jezikovnokulturne informacije in so **merilo primernosti**. Produkt kultiviranja je posameznikova vedenjska drža, ki se kaže tudi v rabi različnih zvrsti jezika. Vsebina je pretežno zunajjezikovna in se nanaša na jezik, ki ga družba pojmuje kot primerne za družbeno prestižne priložnosti, povezane z njeno kulturo. Kljub temu da sodobni pravopisi vključujejo informacije o kulturnem jeziku, Skubic (2005, str. 49) piše, da ta ni izrecno predpisan, temveč se reproducira in razvija s celotno socializacijo. Kulturni jezik je po Skubicu (2005) povezan s simbolnimi vidiki jezikovne rabe, saj kot reprezentativna jezikovna oblika uteleša prevladujočo kulturo politične skupnosti, utemeljene na danem jeziku. Glede na stanje pluralistične kulture v družbi poteka med kulturnim jezikom in govoricami družbenih skupin nenehen boj.

²⁶ Izraz kulturni jezik je prva uvedla A. Vidovič Muha v razpravi *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika* (1996). Temeljna posebnost kulturnega jezika po A. Vidovič Muha (1996) ni pisna narava, temveč raba v prestižnih ritualih dominantne kulture in njenih (tudi govornih) žanrih.

Ker so simbolne potrebe starejše od tehničnih zmogljivosti, v svoji monografiji Skubic (2005, str. 49) poudarja primarnost kulturnega jezika in sekundarno vlogo standardizacije. O obstoju kulturnih jezikov v družbenem, deloma verskem obredju in v slovstvu lahko v Evropi govorimo že od antike dalje, standardizacija pa se je začela pojavljati šele z uveljavljanjem novih tehnologij za tvorbo in distribucijo besedil. Razvit standardni jezik prevzame vlogo ideala oblike kulturnega jezika. Raba enega izraza (knjižni jezik) po Skubičevih ugotovitvah privede do teoretično pomembnih nesporazumov, saj domene, nastanek in obstojnost standardnega in kulturnega jezika niso pod vplivom istih dejavnikov. V domeno kulturnega jezika sodijo tudi nekatere prakse, ki niso povsem standardizirane (na primer manj formalna spontana tvorba besedil). Skubic (2005) kot nesmiselno omenja tudi standardizacijo »knjižnega pogovornega jezika«, s katero poskuša SP 2001, čeprav gre za spontano prilagajoče se področje sproščene načina kulturnega izražanja. V tem primeru je torej pojem standardnega jezika ožji od kulturnega jezika. Širši pa je pojem standardnega jezika v tem, da se njegova načela širijo tudi na področja, ki ne sodijo več v domeno kulturnega jezika. To po Skubicu (2005, str. 49–50) pomeni tja, kjer je zaželena enotnost forme, čeprav ne gre za raven legitimne (visoke) kulture.

Od legitimne kulture odstopajo na primer vsi neknjižni leksemi, zunaj dosega predpisa knjižne norme, a obenem kodificirani v SSKJ in SP 2001. Skubic (2005, str. 50) to dilemo zavrne z argumentom, da neknjižno besedo odklanja le kulturni jezik, in sicer kot nelegitimno za prestižne jezikovne rabe. Standardni jezik pa skuša vzpostaviti univerzalno veljavna pravila, ki jih je mogoče prenesti na katerokoli jezikovno sredstvo. Glede na številčnost in nenehno spreminjanje (predvsem pojavljanje vedno novih neknjižnih leksemov) je tehtnejši drugi argument, ki ga navaja Skubic (2005), ko izpostavi slabljenje avtoritete standardnega jezika, sloneče na njegovi temeljni povezavi s funkcijo kulturnega jezika, pri prenosu na nekulturna jezikovna sredstva. Označevanje določene jezikovne rabe kot neprimerne (neizobražene, pohujšljive, žaljive, tuje ipd.) je povezano z ideologijo. Skubic (2005) to naveže tudi na pojem jezikovne kulture, kot ga uporablja funkcionalistični strukturalizem, ki predpostavlja obstoj družbenega konsenza o vrednotah v družbi. Vsaka taka predpostavka pa skuša po Skubičevem prepričanju vzpostaviti enega izmed modelov kot samoumevno veljavnega, druge pa prezreti.

3 ZVRSTNOST SLOVENSKEGA JEZIKA: TEORIJA ZVRSTNOSTI NA SLOVENSKEM

Slovenska teorija je češko delitev na jezikovne oblike ter funkcijske jezike ali stilne plasti preimenovala v **socialne in funkcijske zvrsti** (Toporišič, 1977, 1984²⁷). Alternativna poimenovanja kot so na primer plasti in stili (Urbančič, 1987²⁸) ali vrste jezika (Pogorelec, 1977²⁹) pa se niso uveljavila. V zadnji različici slovenske teorije obsegajo **socialne zvrsti** dve zvrsti knjižnega jezika, in sicer **zborna** in **pogovorna**, ter neknjižne zvrsti, med katere SP 2001 uvršča **neknjižno pogovorno, narečja in mestne govorce**. K **funkcijskim zvrstem** pa v današnji slovenistični terminologiji uvrščamo jezik **praktičnega sporazumevanja, strokovni, publicistični in umetnostni jezik**.

Ob predstavljeni delitvi socialnih in funkcijskih zvrsti Skubic (2005, str. 42) pojasnjuje izraz »socialna« jezikovna zvrst, na katerega dvoumnost je opozorilo že več avtorjev, saj izraz meri na socialno pripadnost govorca. Vendar pa izraz socialen, kot po Toporišiču (1991, str. 423) navaja Skubic (2005, str. 42), tu pomeni »družben v najširšem smislu«. V slovenistični terminologiji se torej beseda socialen rabi kot oznaka za opredelitev knjižne zvrsti, ki je **narodnoreprezentativna** in ki se pravzaprav uporablja samo za določene namene. »Socialno« torej hkrati pomeni »nacionalno« in »posebne, formalne priložnosti«, ne pa mesto človekove socializacije, umeščanja v družbo ali identifikacije. Posebnost in skupna točka praške in današnje slovenske teorije zvrstnosti je v tem, da sta obe teoriji knjižnega jezika, torej hierarhično najvišje in umetno regulirane jezikovne zvrsti. Skubic (2005, str. 42) imenuje njun pristop k analizi kot pristop »od zgoraj« in »za zgoraj« in kot taki predstavljata nasprotje teoriji jezikovne prakse s pristopom »od spodaj«, od uporabnika, ki jezik uporablja za svoje semiotično manevriranje skozi družbo. Teorija zvrstnosti obravnava uporabnikove motivacije s stališča, kakšne bi morale biti, torej s stališča pojma nacije kot utečenega mehanizma s strogo funkcionalnimi deli.

²⁷ Toporišič, J. (1984). *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Obzorja.

²⁸ Urbančič, B. (1987). *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.

²⁹ Pogorelec, B. (1977). Slovenski knjižni jezik v slovenskem jezikoslovju. *XIII. SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

3.1 TOPORIŠIČEVA UREDITEV POJMOVANJ IN POIMENOVANJ V TEORIJI ZVRSTNOSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

Potem ko je **Toporišič** v šestdesetih letih 20. stoletja širši slovenski javnosti prvič predstavil teorijo zvrstnosti, se je leta 1977 v članku *Pojmovanja in poimenovanja za pojave zvrstnosti slovenskega jezika* nadalje ukvarjal z zvrstno razslojenostjo slovenskega jezika kot problemom sodobnega slovenskega jezikoslovja. Izpostavil je tako problem tipologije zvrstnosti, ki smo jo deloma že nakazali s Skubičevimi omembami zadnje različice slovenske teorije zvrstnosti, kot tudi problem posameznih zvrsti in skupin zvrsti. Kot ugotavlja Toporišič (1977, str. 387), se je »zlasti od tridesetih let prejšnjega stoletja dalje v literaturi, ki obravnava zvrstnost, nabrala množica pojmovanj in poimenovanj, ki jih je treba postaviti na skupni imenovalec«.

Izraz *zvrst* je kot jezikoslovni strokovni izraz uvedel Jože Toporišič v članku *Zvrsti slovenskega jezika*, objavljenem v *Jezikovnih pogovorih* leta 1967. Z izrazom *zvrst* Toporišič (1977) zaznamuje posamezne pojavne oblike pojma in poimenovanja jezika. Raba besede *zvrst* je v jezikoslovju, kot ugotavlja Toporišič (1977), tudi sicer pogosta (France Novak, France Jesenovec, Janez Dular, Tomo Korošec). Razlike pa opazimo pri Urbančiču (1976), ki v ta pojem vključuje le socialne zvrsti, medtem ko za prenosniške rabi izraz *oblike*, za funkcijske pa *stili*. Toporišič (1977, str. 388) besedo *stil* v tem pomenu zavrača in razmerje med izrazoma funkcijska zvrst in (funkcijski) stil pojasnjuje z navedkom Toma Korošca (1974, str. 75): »Stil je pojav, prisoten šele v jezikovnem sporočilu, ne pa v sami jezikovni strukturi. Gre torej za prikaz fonda, iz katerega se črpa za organizacijo s pomočjo izbire in načinom zgradbe. Zato na tej stopnji govorimo o funkcijskih zvrsteh, ne o stilih«. **Tipologija zvrsti** slovenskega jezika, ki jo je vpeljal Toporišič (1977), vključuje številčno nezaključeno vrsto, pri čemer so najpomembnejše skupine zvrsti socialne, vključno z interesnimi govoricami, funkcijske, prenosniške, udeleženske, časovne in mernostne.

Socialne zvrsti

Pojem socialne zvrsti zajema pojavne oblike slovenskega jezika na podlagi upoštevanja družbene in družabne vloge, ki jo ima **knjižna zvrst s podzvrstema zborna in pogovorna** in **neknjižna zvrst s podzvrstema narečna in pogovorna**. Knjižni jezik je vseslovenski (vsenaroden) in en sam, kljub temu da ima zborna in splošno pogovorno obliko, medtem ko

imamo med neknjižnimi zvrstmi več narečij in več pokrajinskih pogovornih jezikov. Med socialnimi podzvrstmi so obravnavane **interesne govornice**, ki vključujejo sleng, žargon in argo. Tu gre za socialno pogojene modifikacije funkcijskih besedil, pri čemer je sleng modifikacija praktično sporazumevalnega jezika v smeri k igrivosti, žargon strokovnega v smeri k neoficialnosti, argo pa je izrazito modifikacijsko preoblikovanje socialne oblike jezika v smeri k zakritosti in nerazumljivosti.

Toporišičevi (1977, str. 392) delitvi knjižnega jezika na **zbornost in pogovornost** je ugovarjal Urbančič (1976, str. 309, 311–312), ki je splošni pogovorni jezik imenoval »knjižna govorica« in to ločil od »ozkoknjižne, slavnostne zborne izreke«. Kot pojasnjuje Toporišič (1977), je njegov izraz splošni pogovorni jezik primarno sicer (prosto)pogovorna realizacija knjižnega jezika, vendar (prosto)pogovornost ni omejena le na pogovorni jezik, ampak je možna v vseh socialnih zvrsteh, tudi v narečju. Ker z izrazom *pogovoren* Toporišič (1977, str. 393) označuje pojmovnost socialne zvrstnosti, rabi za pridevniško vzporednico k 'pogovarjati se' besedo *občevalen* oziroma *občevalni jezik* kot jezik pogovora.

Anton **Breznik** (1976)³⁰ je v **jeziku socialnih slojev** celo ločeval med jezikom ljudstva in jezikom izobražencev. Med ljudstvom in izobraženstvom pa vidi Breznik (1976, str. 229, 240) vezi, ki so vidne v oznakah kot so »živi resnični jezik, kakor ga govori ljudstvo in izobraženstvo« (229), »splošni občevalni jezik ljudstva in izobražencev« (229), »govor preprostega in izobraženega človeka« (240). V Breznikovem smislu rabi besedo ljudsko tudi **Bajec**³¹ (1951), medtem ko **Vodušek**³² (1933) ljudsko postavlja v opozicijo s knjižnim, in sicer v pomenu vsak dan govorjenega. Toporišič (1977, str. 396) dodaja, da v novejšem času izrazi *ljudsko*, *ljudski* in *ljudskost* ne označujejo toliko izobrazbe, temveč tvorijo oznako za prvotno nevladajoči del prebivalstva, ki nato z bojem pride »na oblast«.

V okvir socialnosti Toporišič (1977, str. 396) uvrsti še **jezike posameznikov** (na primer pri Brezniku je to Jurčičev umetnostni in novinarski jezik), ki jim nasproti stojijo **nepersonalni jeziki**, kot je na primer jezik *Novic, Slovenskega naroda* ali v novejšem času jezik *Dela, Ljubljanskega dnevnika, Večera* in drugih – tako imenovani noviški jeziki. Kot individualni jezik bi lahko ločili jezik leposlovnih likov ali v širšem smislu jezik slovstvenih tokov.

³⁰ Toporišič, J. (1977) navaja podatke iz: Breznik, A. (1976). *Življenje besed*, str. 359.

³¹ Toporišič, J. (1977) navaja podatke iz: Bajec, A. (1951). *Rast slovenskega knjižnega jezika*, str. 3–46.

³² Toporišič, J. (1977) navaja podatke iz: Vodušek, B. (1933). Za preureditev nazora o jeziku. *Krog: zbornik umetnosti in razprav*, str. 66–76.

Še ena socialna zvrst jezika, ki je prisotna pri Brezniku (1976), tvori nasprotje med **realnostno** in **podružbljenostno** plastjo. Realnostna plast jezika nam pove, ali ima jezik dejansko obstoječega nosilca ali tvorca ali je jezikovna značilnost za besedilo izmišljena. To Breznik imenuje kot živ, resničen, realen, splošno rabljen oziroma običajen jezik, njegov protipol pa je jezik, ki je privzdignjen nad resničnost, je nenaraven in ni v splošni rabi. Na kategorijo realnosti je, kot v nadaljevanju piše J. Toporišič (1977, str. 397), mogoče nasloniti »širšo ali ožjo podružbljenost jezikovnih pojavov«, kot se odkrivajo z izrazi, ki vključujejo besedo *splošen* (splošno sprejeti jezik, običajni knjižni jezik, splošni ljudski jezik).

Za konec razpravljanja o socialni zvrstnosti si Toporišič (1977, str. 398–399) postavi še vprašanje, koliko je ta tipologija prisotna na primer v SSKJ. Na tem mestu nas zanima predvsem, kaj se v SSKJ označuje s kvalifikatorji pog., nižje pog. in žarg. Kvalifikator pog. v SSKJ razlagajo kot »besedo, pomen ali zvezo iz vsakdanje govorice ljudi, ki ne govorijo v narečju (*brigati se, brzec, familija*)« (nav. po *Uvod v SSKJ*, 1970–1991, str. XXVI). To pomeni, da je pogovorno definirano v nasprotju z narečnim, ne pa nasproti s knjižnim jezikom. Toporišič (1977) izpostavi dvom, ali je pogovorni jezik varianta knjižnega jezika, kot je pri njem splošni pogovorni jezik, ali gre za občevalni jezik, torej jezik narečja, ki pa ni v narečju. Da gre verjetno za občevalni jezik je razvidno iz določitve kvalifikatorja knjiž., ki ga najdemo ob »besedah, ki v pogovornem jeziku zvenijo nenavadno (*brižen, celovit, dasi*)« (nav. po *Uvod v SSKJ*, 1970–1991, str. XXVI). Še manj jasen je kvalifikator nižje pog., v katerega SSKJ vključuje »besede, pomene ali zveze iz nižje plasti pogovornega jezika (*britof, farbati*)« (nav. po *Uvod v SSKJ*, 1970–1991, str. XXVI). Ločitve med žargonom in slengom v SSKJ praktično ni, saj je izraz žargon definiran kot beseda, pomen ali zveza iz govora posameznih stanov. Kljub pomenski nejasnosti besede stan, pa med žargone po Toporišiču (1977) zagotovo ne sodijo jeziki kmeta, meščana ali obrtnika.

Funkcijske zvrsti

Toporišičeva (1977, str. 400) delitev funkcijskih zvrsti, opirajoča se na slovensko izročilo, se sklada s češko teorijo v izrazih praktičnosporazumevalen, praktičnostrokoven in publicističen. Delitev je naslonjena na Breznikovo pojmovanje jezikovnih vrst, le da je pri Brezniku (1976) praktična sporazumevalnost komaj razvidna, saj je zakrita z izrazi *vsakdanji* ali *občevalni*. To lahko primerjamo z izrazom Antona Bajca (1951, str. 19) *vsakdanja govorica*, ki se vsakodnevno rabi za preprosto govorno sporazumevanje. Podobno prekrivanje je opaziti pri

Urbančičevem³³ (1956) konverzacijskem stilu, ki prav tako sledi logiki, da se o praktičnih stvareh večinoma pogovarjamo.

Najbolj mnogovrstno je **strokovne jezike** poimenoval Breznik (1976), ki je strokovnost obravnaval vse od znanstvene preko poljudnoznanstvene do praktično strokovne. V Toporišičevem (1977, str. 400) pojmovanju strokovnost zajema eno samo, notranje diferencirano zvrst. Znotraj **publicističnega jezika** je najpomembnejši del, to je novinarski jezik, ločil že Breznik (1976). Tretja Breznikova funkcijska zvrst je **umetnostni jezik**, kjer ločimo jezik proze, pesmi in drame. Od teh je Breznik (1976) podrobneje obravnaval le prozni jezik, in sicer jezik pripovednikov. Najbolj terminološko nejasna pa je pri Brezniku (1976) **praktično sporočevalna zvrst**, ki se deloma skriva za izrazoma govor in govorica. Vendar pa jezik ne služi le praktičnemu, vsakdanjemu sporazumevanju, ampak lahko tudi umetnostnemu izražanju. Govor oziroma govorica torej lahko pomenita katerokoli socialno zvrst – knjižno ali neknjižno.

Prenosniške zvrsti

Izraz zvrst se v Toporišičevi (1977, str. 403) tipologiji nanaša tudi na »oblike jezika, ki jih diferencira različen **prenosnik**«. Glede na to ločujemo med **pisanim in govorjenim jezikom**, kar je v češki tradiciji poimenovano kot oblike jezika. Med njima je očitna razlika v izrazni podobi, manj jasna pa je razlika na drugih jezikoslovnih ravneh. Govorjeni jezik Toporišič (1977) loči na brani, recitirani, deklamirani oziroma na pamet govorjeni in prosto govorjeni jezik.

Časovne zvrsti

Časovne oznake jezika po Toporišiču (1977, str. 404) razdelimo na jezik preteklosti in jezik sodobnosti. V SSKJ temu ustrezajo časovno-frekvenčni kvalifikatorji: raba narašča, raba peša, redko, star. (starinsko) in zastar. (zastarelo). Na točko sedanjosti je orientiran le kvalifikator zastar. ob nekoč rabljenih besedah, pomenih ali zvezah, ki so danes v knjižnem jeziku mrtve. Kvalifikator star. z definicijo o besedi, pomenu ali zvezi, ki je bila nekoč splošno rabljena, danes pa ima arhaičen prizvok, meša časovnost z razširjenostjo rabe. V bistvu gre namreč za uporabo besede iz neke pretekle dobe v sodobnem besedilu. Toporišič (1977) opozarja na to,

³³ Urbančič, B. (1956). *Jezikovni pogovori*, str. 223.

da v SSKJ manjkajo kvalifikatorji za zaznamovanje opazne dolžine obstajanja v jeziku, na primer za neologizme.

Mernostne zvrsti

Na koncu Toporišič (1977, str. 405) le omeni mernostni zvrsti, to je **vezano in nevezano besedo**. Danes se vezanost nanaša predvsem na pesništvo in nekoliko na dramatiko, v drugih funkcijskih zvrsteh pa komaj še nastopa.

4 SOCIALNE ZVRSTI, GOVORICE DRUŽBENIH SKUPIN IN USTANOV

V letih od Toporišičeve razčlenitve teorije zvrstnosti (Toporišič, 1977) je svoje pojmovanje zvrstnosti predstavil Andrej E. Skubic (2005) in definiral kulturni ter standardni jezik kot pojma, ki ju ne bi smeli enačiti z govoricu družbene skupine. Po Skubicu (2005, str. 52) imata standardni in kulturni jezik vlogo nekakšne orientacijske točke v dvodimenzionalnem prostoru **govorica skupine – govorica ustanove**.

Brezosebna in objektivna narava **standardnega jezika** je utelešenje brezosebne, objektivizirane narave **družbenih ustanov**. Ustanove postopoma vse strože zahtevajo »obliko standarda in vsebino kulturnega jezika pri vseh zahtevnejših in zato tudi prestižnejših žanrih« (nav. po Skubic, 2005, str. 52). Zato se mora govorec odrekati sebi kot subjektu in dopuščati, da skozi njegova usta govori ustanova. Najbolj objektivizirani žanri po Skubicu (2005) izključujejo vsakršen jezikovni izraz pripadnosti družbeni skupini, v vedno manj zahtevnih žanrih, ki dopuščajo več subjektivnosti, pa je toleranca za govorce, ki se oddaljujejo od vrednot kulturnega jezika, vse večja, čeprav objektivizacijske norme žanra tudi tu ne popustijo popolnoma.

Sistem, ki ga je vzpostavil Skubic (2005, str. 52) je osredotočen predvsem na dihotomijo med standardnim in kulturnim jezikom. V tradicionalnem pojmovanju J. Toporišiča (1977) je to bila razdelitev socialnih zvrsti na knjižne in neknjižne zvrsti. V primerjavi s Skubicem (2005) je Toporišič (1977) ločil med zbornim knjižnim jezikom, namenjenim skoraj izključno pisni obliki, in knjižnim pogovornim jezikom. Pri Skubicu (2001, 2005) je kulturni jezik »izraz dominantne družbene skupine«, standardni jezik pa je nastal s »standardizacijo kulturnega jezika«, o čemer je Skubic pisal že leta 2001 (nav. po Skubic, 2001, str. 210). Ker ima standard pomen merila, se nikoli ne standardizira kake nižje oblike jezika. Zadnja Skubičeva predpostavka, navedena v razpravi iz leta 2001, je pogojena z dejstvom, da je standardni jezik namenjen predvsem uporabi na javnem področju. Javnost je poleg pisnosti pomemben dejavnik standardnega jezika tudi po SP 2001. Vprašanje pa je, ali ni morda kulturni jezik preveč vezan na določeno ideologijo, od katere je posledično odvisno vrednotenje ostalih družbenih govoric. Govorice družbenih skupin se namreč po Skubicu (2001, str. 210)

»postopoma približujejo obliki in pomenom standardnega in kulturnega jezika« ter se želijo »formalno identificirati z dominantno kulturo«. Te govorce Skubic (2005, str. 52) imenuje kultivirani sociolekti. Zaradi objektivizirajoče narave kulturnega jezika ostajajo **kultivirani sociolekti** v »določenem ne povsem prekrivnem razmerju z njegovo ideologijo, še bolj pa z njegovo togo, zahtevno in formalno predpisano formo, kot je utelešena v standardnem jeziku«. Od kulturnega in standardnega jezika se oddaljujejo druge družbene govorce, ki so »od značilnosti dominantne ideologije oddaljene (**narečja oziroma obrobní sociolekti**) ali do slednje celo zavzemajo distanciran, ironičen odnos (**slengi oziroma ekscesni sociolekti**)« (nav. po Skubic, 2005, str. 52–53). Ubeseđenju posamezne praktične rabe se Skubic v svojem raziskovanju tudi najbolj posveča. V primerjavi s tradicionalno razčlenitvijo neknjižnih socialnih zvrsti (Toporišič, 1977) je Skubic (2005) ohranil le razdelitev glede na družbeno skupino in sociolekte ločil glede na njihovo oddaljenost od kulture družbene elite. Sociolekti so osredotočeni na govorce družbenih skupin in pod okriljem teh različic združujejo raznovrstne jezikovne prvine (na primer narečje, sleng, pogovorne jezike). Toporišičeva (1977, 2000) prizadevanja po razločevanju med neknjižnimi zvrstmi glede na prostor, interese in družbene skupine je tako nadomestila teorija, ki temelji na vprašanju, kako se med seboj razlikujejo govorce družbenih skupin in koliko se posamezna govorica oddalji od kulturnega jezika, najbližjega standardnemu.

Pri postavljanju knjižne norme in standarda se je zgodovina slovenskega jezika večkrat odločala med jezikom elite in jezikom ljudstva, zato lahko na pojem kulturnega jezika v moderni jezikoslovni teoriji gledamo kot na novo elitizacijo jezika. V potrditev tezi naj navedemo nekaj bistvenih zgodovinskih dejstev, o katerih je pisal tudi Skubic (2001, str. 215). Vloga mestnega izobraženstva kot žive podstave standardne slovenščine je bila priznana sredi šestdesetih let 20. stoletja. V konceptu SSKJ so v Voduškovi kritiki SP 1950 (Vodušek, 1950)³⁴ preganjane »familiarne tujke izobražencev« dobile kvalifikator (ozko)knjižno ali pa so ostale nezaznamovane. Podobno je tudi A. Bajec (1967³⁵) svetoval, da je treba pri razlikah med govorom izobražencev in tradicionalnim (ali narečnim), dati prednost prvemu. To stališče je bilo dokončno priznано z uveljavitvijo novega, strukturalističnega rodu slovenistov in je usmerilo tudi nastanek SP 2001. Kot nova podlaga slovenskega standarda je tako bila uradno priznana govorica sodobnega izobraženstva. Posledica tega je po Skubičevem

³⁴ Vodušek, B. (1950). Pripombe k Slovenskemu pravopisu. *Novi svet* 1950.

³⁵ Bajec, A. (1967). Slovenski knjižni jezik. *III. SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

prepričanju (Skubic, 2001) dvosmerno razmerje med prestižnim družbenim razredom in standardno slovenščino.

4.1 GOVORICE DRUŽBENIH SKUPIN

Moderna jezikoslovna teorija, ki temelji na strukturalizmu praške funkcionalistične različice, se je po Skubičevih ugotovitvah (Skubic, 2005, str. 133) povsem osredotočila na »knjižni jezik kot abstraktni, vsenarodni sistem«. Ob tem je do določene mere upoštevala »specifične jezikovne potrebe objektivnih družbenih ustanov«, povsem pa zanemarila »sistematične sinhronne vplive družbenih skupin« (Skubic, 2005). Izjema so le teze o »prožni stabilnosti« knjižnega jezika, torej njihovo sprotno osveževanje z živim vsakdanjim jezikom. V osrednjem delu teorije zvrstnosti najdemo, kot piše Skubic (2005), le nekatere prvine, ki jih lahko imamo za prvine sociolekta. **Pojmi teorije zvrstnosti, ki so po Skubicu (2005) povezani s sociolekti, po eni strani vključujejo narečja in različne pogovorne jezike, ki jih raziskuje dialektologija, po drugi strani pa jezikovne poloblike (češ. *poloútvary*) oziroma, v slovenski terminologiji, interesne govornice – sleng, žargon in latovščina (argo).** Skubic (2005) v nadaljevanju predstavlja različne statuse, ki jih imajo ti pojmi prvotno v češki, nato pa tudi v slovenski teoriji.

Češki avtorji, kot je na primer Chloupek (1990),³⁶ obravnavajo te zvrsti ob delitvi jezikovnih oblik na knjižne in neknjižne. Za te zvrsti naj bi bili značilni le leksika in frazeologija, sicer pa češki teoretiki menijo, da te zvrsti parazitirajo na slovničnih zakonitostih knjižnega ali neknjižnega jezika, zato jih ni treba obravnavati kot posebne ali samostojne sisteme. Nekateri drugi avtorji, med katerimi Skubic (2005, str. 134) omenja na primer Hauserja (1980)³⁷ in J. Hubačka v Karliku (2002),³⁸ jih obravnavajo kot vrsto izključno neknjižnih oblik, in sicer kot socialno razdelitev teh oblik (poleg regionalne). V zvezi s to delitvijo Hauser (1980) zavrača izraze, kot so socialna narečja ali socialni, stanovski jeziki, saj je ta jezikovna poloblika le plast posebnih besednih zalog, ki so del besednega zaklada narečja ali pogovorne (češ. *obecne*) češčine.

³⁶ Chloupek, J., Čechová, M., Krčmová, M., Minařova, E. (1990). *Stylistika češtiny*. Praha: SPN (nav. po Skubic, 2005).

³⁷ Hauser, P. (1980). *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství (nav. po Skubic, 2005).

³⁸ Karlik, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny (nav. po Skubic, 2005).

Kar zadeva preučevanje jezika konkretnega govorca ali družbene skupine se Skubic (2005) sprašuje o »smiselnosti razdvojevanja jezika na geografski in socialni moment« in se pri tem zaveda, da gre za posledico zgodovinskega razvoja ved, v katerem se je dialektologija uveljavila pred sociolingvistiko. Skubic (2005, str. 134–135) v monografiji zagovarja tezo, da »sociolekt združuje geografsko in socialno«, saj se geografske prvine, kot je izreka, razvijajo in reproducirajo po socialno pogojenih motivih, obenem pa geografska zaznamovanost zaznamuje govorca tudi socialno.³⁹

4.1.1 Interesne govornice v tradicionalni slovenski teoriji

V slovenski teoriji so interesne govornice sprva menjavale status med socialno in funkcijsko definicijo. Delitev interesnih govornic je v slovenistiki uvedel **Velemir Gjurin** v članku *Interesne govornice sleng, žargon, argo* (1974). V tem članku je bil **sleng** prvič obravnavan kot pomembna družbena govornica in Gjurin (1974, str. 65–66) ga definira kot »neformalno varianto občevalnega jezika, ki jo označuje poseben slovar, sestojec bodisi iz novih izrazov ali pa iz starih z novim ali drugače zaobrnjenim pomenom. /.../ Poraja se predvsem hotenje, povedati kaj na nov, ne nujno dober, a presenetljiv način; zato toliko sinonimnih slengizmov, zato se mnogi zdijo ubesedeno veselje nad igrivim jezikovnim ustvarjanjem, zato mnogi kmalu pridejo iz mode in iz rabe ter, spodrinjeni od novih, utonejo v pozabo. Obstoj slenga omogoča največ človekova nagnjenost k posnemanju in pripadnosti grupi.« Izraz **žargon**, ki se je prej uporabljal za to, kar je Gjurin (1974) poimenoval sleng, je v njegovi definiciji (Gjurin, 1974, str. 66): »poseben, od sprejetega različen strokoven slovar, ki ga uporablja kaka skupina, združena v skupnem poklicu, konjičku, delu, udejstvovanju ipd. /.../ žargonizmi so neuradni strokovni termini. Nastajajo in obstajajo zaradi podobnih razlogov kot sploh pogovorno besedje«. Argo pa je po sociolingvističnem kriteriju, ki ga upošteva Gjurin (1974, str. 66): »govornica kriminalcev, potepuhov, beračev, prostitutk in sploh t. i. podzemlja oziroma družbenega dna«, po funkcionalnem kriteriju pa »neuraden tajni jezik (podzemlja)«. Gjurinova razlikovanja je sprejel tudi **Jože Toporišič** (1991), ki je, kot smo že predstavili, izraz **interesne govornice** razložil kot socialne podzvrsti in izpostavil, da gre za socialno pogojene modifikacije funkcijskih besedil. Pri obeh avtorjih je torej šlo za funkcijsko

³⁹ Združitev geografskih in socialnih prvin je razvidna tudi iz imen sociolektov. Skubic (2005, str. 207–213) na primer obrobni sociolekt razdeli na: podeželjski, mestni in priseljski (tj. geografska prvina) obrobni (tj. socialna prvina, saj gre za govornice nižjega družbenega sloja) sociolekt.

utemeljene govorce in za to, kaj jezikovna kultura dopušča v nekaterih situacijah oziroma vrstah besedil. Toporišičeva trditev, da so interesne govorce možne tako v knjižnih kot tudi v neknjižnih zvrsteh slovenščine, pa je za Skubica (2005, str. 135–136) problematična.

Toporišič je formulacijo interesnih govoric spremenil v *Slovenski slovnici* (1984), kjer se govorce osredotočajo na posamezne ožje interesne skupnosti in kjer povezava s funkcijsko zvrstnostjo ni več nakazana. **Žargone** Toporišič (1984) v novi formulaciji obravnava kot govorce ljudi, ki jih družijo poklic, slengi so mladinske govorce, argoji pa t. i. rokovnjaščine. Govorce se še vedno lahko uresničujejo v vseh socialnih zvrsteh, vendar so pogostejše v pogovornem jeziku in narečju. Taka razhajanja **Skubic** (2005, str. 136) utemeljuje s tem, da se »v interesnih govorih prepletajo prvine socialnega in funkcijskega, torej sociolekta in žanra«, zato se moramo do sociolektov še posebej natančno opredeliti.

Po Skubicu (2005) je izrazito poudarjena lastnost **slenga** izražanje človekove nagnjenosti k pripadanju skupini. Ker gre za lastnost, ki je tesno povezana z identiteto skupine, Skubic (2005, str. 136) slenge obravnava kot vrsto sociolektov brez povezave s funkcijsko zvrstnostjo. Slengi se namreč po Skubičevih ugotovitvah ne govorijo le takrat, kadar želijo govorci početi kaj posebnega, temveč tudi v vsakdanji zasebni komunikaciji pripadnikov dane skupine. Status **žargona**, kot je definiran v teoriji zvrstnosti, je za Skubica (2005) nekoliko drugačen, saj je prvotno vezan na uporabo na posameznih strokovnih področjih. Gjurinova formulacija žargona pa kaže še na drugoten pojav. Ta jezikovna sredstva namreč po Skubicu (2005) lahko identificirajo subjekte, ki jih uporabljajo, kot pripadnike določene skupine. Omenjena možnost pride do izraza še posebej takrat, ko se žargonski izrazi s strokovnega področja prenesejo v vsakdanje življenje. Skubic (2005) torej obravnava žargone kot izvirne prvine diskurza, vendar pa dopušča možnost, da prvine žargona postanejo prvine sociolekta. Podobno nihajo med socialnimi in funkcijskimi prvinami tudi **argoji ali latovščine**. Po Skubicu (2005) gre za govorce, ki se uporabljajo izključno v kriptografske namene, zato so njihova pravila dejansko funkcijske oziroma žanrske narave. Znake sociolekta Skubic (2005, str. 137) opazuje v primerih »prvin, ki vstopajo v vsakdanji govor posameznikov in posebej izrazito zaznamujejo svoje pripadnike«. V primerjavi s standardnim jezikom so torej sociolekti bolj izrazito vezani na zasebno področje sporazumevanja.

Zakaj je torej Skubic (2005, str. 138) Toporišičevo tezo, da se interesne govornice lahko uresničujejo tako v knjižnem kot tudi v neknjižnem jeziku, označil kot problematično? Pri knjižnem jeziku in sociolektu gre po Skubičevem prepričanju za dve popolnoma nasprotujoči si težnji: **knjižni jezik** teži po objektivizaciji in družbeni univerzalnosti, **sociolekt** pa kaže težnjo po pripadnosti skupini ali celo po distanciranju od večinskih vrednot. Pojavljanje slengizmov v nekaterih javnih besedilih, kot so na primer leposlovna ali publicistična, Skubic (2005) razlaga kot »kreativno mešanje prvin različnih kodov, kot rezultat intertekstualnosti« in s tem nasprotuje trditvi o »knjižni različici slenga«. V podkrepitev svoje teze dodaja ugotovitve strukturalističnega jezikoslovca Hjelmsleva,⁴⁰ da »besedila ne moremo obravnavati kot izraza enega samega sistema, temveč kot produkt medigre sistemov«. Posamezno besedilo lahko na primer smeši sleng, knjižni jezik ali celo oba. Tako postane besedilo, ki je po večini prvin kulturno, zaradi te prvine nekulturno.

4.1.2 Razdelitev sociolektov in njihove značilnosti po Skubicu

Skubic (2003, str. 297) je na osnovi Bourdieujeve (1992)⁴¹ obravnave »posebne vrste jezika, utemeljene na posebnih življenjskih in komunikacijskih razmerah skupin govorcev«, oblikoval »diferenciacijo sociolektov glede na najrazličnejše delitve govorcev v skupine, kjer se sociolekt oblikuje kot posebna vrsta jezika«, in se pri specifičnem pogledu sociolektov na svet naslonil tudi na Vološinova in Bahtina (1973).⁴² Mirjana Nastran Ule (2000)⁴³ je pisala o tem, da naj bi v »obdobju postmoderne pojem življenjskega stila, ki postaja bolj odvisen od prostovoljne izbire kot kdajkoli prej, postajal vse bolj pomemben sociološki dejavnik« (nav. po Skubic, 2003, str. 298). Do delitve sociolektov prihaja tudi na osi, ki jo tvori odnos dane skupine do dominantne kulture v družbi. Odslikavo vrednot in kognitivnih okvirov dominantne kulture Skubic (2003, str. 298) prepozna v kulturnem jeziku, prav tako poteka na osnovi odnosa dane skupine govorcev do tega jezika tudi »samoopredelitev posameznega sociolekta, ki ima za posledico njegove formalne značilnosti«. Odnos skupine govorcev do dominantne kulture je povezan s tem, da je dominantna kultura utemeljena na ideologiji dominantnih družbenih skupin, torej skupin z največ ekonomskega, socialnega in kulturnega

⁴⁰ Hjelmslev, L. (1980). *Prolegomena teoriji jezika*. Zagreb: GHZ (nav. po Skubic, 2005).

⁴¹ Bourdieu, P. (1992). *Što znači govoriti: ekonomija jezičnih razmjena*. Zagreb: Naprijed (nav. po Skubic, 2003).

⁴² Vološinov, V. N. (1973). *Marxism and the Philosophy of Language*. New York in London: Seminar Press (nav. po Skubic, 2003).

⁴³ Nastran Ule, M. (2000). *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (nav. po Skubic, 2003).

kapitala. Kot piše Skubic (2003, str. 298), pa je to »le osnova za samoopredelitev skupine govorcev, kar je najbolj opazno v formalnih razlikah med govoricama družbene elite in srednjega razreda, pa tudi podeželskega in mestnega delavskega prebivalstva«.

4.1.2.1 Kultivirani in nadkultivirani sociolekti

Z izrazom **kultivirani sociolekti** Skubic (2003, str. 299) zajema govorico več vrst skupin. V eno skupino sodijo govorcevi nad določeno količino različnih vrst kapitalov, predvsem kulturnega. Gre za ločnico med srednjim in spodnjim razredom, pri čemer govorcevi večinoma sprejemajo pravila dominantne kulture kot svoja, zato to skupino govoric tudi poimenujejo kultivirani sociolekti. Pri tem Skubic (2003) opozarja na razlikovanje pojma kulturnega jezika kot »jezika zahtevnejših govornih položajev za vse pripadnike družbe«. Kljub temu pa po Skubičevem prepričanju daje bližina kultiviranih sociolektov kulturnemu jeziku govorcem določeno socialno prednost (boljše obvladovanje, večja sproščenost) v situacijah, ko je raba kulturnega jezika pričakovana. To skupino govorcev kultiviranega sociolekta bi lahko imenovali »dediščina preteklosti«, saj zajema družbeno elito s kulturnim in pogosto tudi ekonomskim kapitalom (to je socialni element), ki v precejšnji meri živi v mestu (to je geografski element). V širšem smislu lahko opisu ustrezajoči družbeni skupini sledimo od 16. stoletja dalje,⁴⁴ v ožjem smislu pa od šestdesetih let 20. stoletja, ko je bila vloga mestnega izobraženstva priznana kot živa podstava standardne slovenščine.⁴⁵

Kultivirani sociolekt je po Skubicu (2003, str. 299) obenem »najobičajnejši, kompromisni izraz govorcev, ki so se geografsko premaknili in se želijo znebiti zaznamovanosti s svojo prvotno govorico, hkrati pa se z govorico novega okolja ne identificirajo toliko, da bi jo začeli uporabljati«. Prav zato Skubic (2003) meni, da je regionalno manj zaznamovani kultivirani sociolekt zanje optimalna izbira.

V tretjo skupino govorcev kultiviranega sociolekta pa Skubic (2003) uvrsti tiste, ki so se socialno povzdignili, vendar pa se v svoji novi družbeni skupini še ne počutijo toliko gotovi, da bi izbrali nadkultivirani sociolekt.

Za Skubica (2003) je ideal oziroma referenčni modul kultiviranih sociolektov kulturni jezik ali celo njegova standardizirana oblika. Tovrstno zgledovanje je, kot je poročal že Labov

⁴⁴ Več o tem je bilo povedano v drugem poglavju I. dela: Nastanek slovenskega knjižnega jezika in knjižne norme.

⁴⁵ O tem smo pisali že v četrtem poglavju I. dela: Socialne zvrsti, govorcevi družbenih skupin in ustanov.

(1978),⁴⁶ značilno predvsem za skupine, ki jih prežema jezikovna negotovost. Labov (1978) ta pojav imenuje **hiperkorektnost** in ga razlaga na način, da »govorci iz nižjega srednjega razreda v težnji po rabi oblik, ki veljajo za pravilne in primerne za formalne sloge, prehitijo skupino z najvišjim statusom« (nav. po Skubic, 2003, str. 299). V hiperkultivirani govorici so značilnosti kultiviranega sociolekta najjasneje in tudi najbolj skrajno izražene.

Težnja dominantne kulture po izražanju različnih vsebin, povezanih s telesnimi potrebami ali različnimi negativnimi doživetji je pri kultiviranih sociolektih tako močna, da Skubic (2003) kot zakon kultiviranega sociolekta postavlja **evfemizem**. Skubic (2005, str. 299) razlaga evfemizem kot »način, kako ta družbeni sloj singnalizira svojo distanciranost od telesnega dela, s tem pa tudi od vsega telesnega nasploh«. Razloge za tako duhovno težnjo na Zahodu Skubic (2003) najde v krščanstvu in njegovem tabuiziranju telesa in njegovih potreb ter favoriziranju duhovnega. Še pomembnejši je po Skubičevem prepričanju bil vpliv razsvetljenstva kot dominantne miselnosti v času, ko je meščanstvo stopalo v ospredje kot dominantni družbeni razred. Meščanstvo je prednost dajalo racionalnosti, s tem pa formi in občutku za primernost ter obzirnost. Evfemizmi pa se ne uporabljajo le v dominantni kulturi in se niso pojavili sočasno z razredno delitvijo družbe, temveč je tabuizacija telesa močna tudi v tradicionalni kulturi. Tovrstne jezikovne prakse so torej nastale pred družbenimi sloji.

Skubic (2003, str. 300) izhaja iz preteklih raziskav v jezikoslovju, vključno s sociolingvistiko, in sociologiji, ko trdi, da so le-te že večkrat pokazale, da je vedenje zgornjega razreda pogosto odvezano strogega sledenja dominantnim konvencijam. V tem se skriva simbolna vloga tistega, ki postavlja pravila, in jih lahko tudi krši. Prestiž teh govorcev je zagotovljen z ekonomskim in socialnim kapitalom, zato so lahko jezikovno bolj samozavestni in se jim ni treba bati za svoj ugled. Te govorce Skubic (2003) s pridržkom imenuje **nadkultivirane** ter navede, da nekateri jezikoslovci uporabljajo tudi izraz **hiperlekt**. Njihova osrednja težnja je, da se govorci, od katerih bi konvencije pričakovale kultivirano govorico, od nje oddaljijo v smeri bolj prestižnih skupin ekscesnih sociolektov.

Na glasovni ravni so nadkultivirani sociolekti po Skubicu (2003) pretežno nadregionalni, ob čemer Skubic (2003) v zadnjem času na primer v Ljubljani opaža, da se ta težnja nekoliko rahlja in ljubljanskost izreke postaja sprejemljiva. Težnja po univerzalnosti izreke sama po

⁴⁶ Labov, W. (1978). *Sociolinguistic Patterns*. Blackwell: Oxford (nav. po Skubic, 2003).

sebi ni vrednota nadkultiviranih sociolektov, temveč predvsem želja po distanciranju od provincialnosti. Zdi se, da urbane izreke kljub določeni stopnji regionalnosti zadoščajo za tako distanciranje. Razlika od kultiviranega sociolekta je tudi način izrekanja tujk iz tujih jezikov, kot sta angleščina in francoščina, po vzorcih tujega jezika (na primer *precioznost*, *manirizem*, *snobizem*). Slovnično je nadkultivirani sociolekt lahko manj vezan na standardni jezik od kultiviranega, zato je hiperkorektnost redka. Za nadkultivirani sociolekt je po Skubicu (2003) značilna specifična raba prestižnih, pretežno tujih leksemov (intelektualizmi, izobraženske tujke), ki jih je novi SP 2001 označil s kvalifikatorjema *izobrazbeno* ali pa *knjižno neobčevalno*. Zapletenost in abstraktnost skladnje je podobna kultiviranemu sociolektu ali pa je še stopnjevana. Kot ugotavlja Skubic (2003) se nadkultivirani sociolekt od kultiviranega bistveno razlikuje v diskurzivni semantiki. Ekonomska in intelektualna elita svojo simbolno samozavest namreč izražata tudi z zavračanjem evfemiziranja in s približevanjem svojega govora drugima dvema skupinama sociolektov. Kljub vsaj deklarativnemu ohranjanju dominantnih vrednot je po Skubičevem prepričanju v ozadju sociolektov ekonomske elite »večja utilitarnost« in zato tudi »potencialna neposrednost«, ki jih približuje obrobni sociolektom. V ozadju sociolektov intelektualne elite pa je »večja ekscentričnost«, ki skuša v imenu resnice prodreti pod »golo formo« in to jih približuje ekscesnim sociolektom.

4.1.2.2 Obrobni sociolekti

Sociolekte družbenih skupin z manj družbene moči, torej govorice nižjega družbenega sloja, Skubic (2003, str. 301) imenuje **obrobni sociolekti**. Za njihove govorce je značilno, da deklarativno priznavajo večvrednost kulturnega jezika kot bolj pravilnega, ampak kljub temu čutijo do svojega sociolekta izrazito lojalnost, ki jo zahtevajo tudi od drugih pripadnikov iste skupine. Govorci namreč doživljajo svoj jezik kot specifičen način bivanja, ki ga s spreminjanjem koda zapustijo. V skupini obrobni sociolektov Skubic (2003) ločuje med podeželskimi, mestnimi in priseljskimi sociolekti.

Podeželski obrobni sociolekti se govorijo v manjših in tesno povezanih skupnostih, ki se ukvarjajo pretežno s fizičnim delom, kmetijstvom in podpornimi dejavnostmi. Govori so pogosto fonetično zelo diferencirani in pogosto izrazito zaznamujejo govorca kot (ne)pripadnika. Ne glede na to, da so te govorice po obliki najbolj oddaljene od kulturnega

jezika, so sorazmerno ugodno vrednotene. Vzrok za to Skubic (2003) najde v vplivu družbeno kohezivne tradicije slovenske standardizacije, pomemben vpliv pa ima po njegovem mnenju tudi splošen evropski romantični mit o idiličnem podeželju, njegovi zdravorazumski preproščini in nepokvarjenosti.

V primerjavi s podeželskimi narečji so po Skubičevi oceni nižje vrednoteni **mestni obrobni sociolekti**. Njihovi govorci pripadajo tako družbenemu dnu (brezdomci), fizičnemu delavstvu kot tudi kvalificirano zaposlenim s poklicno izobrazbo. Ta raznovrstna skupnost govorcev tvori sorazmerno goste mreže, ki olajšujejo preživetje v težjih razmerah, vendar pa so te mreže že vpete v večje in socialno pestrejše kolektive ter bolj izpostavljene množični komunikaciji. Posledično je ta sociolekt fonetično manj ozko zaznamovalen, iz njega pa odsevajo vrednote, ki so še vedno tesno povezane s preživljanjem s telesnim delom.

Kot najbolj pestro in obenem najbolj negativno vrednoteno skupino družbenih govoric Skubic (2003, str. 302) predstavlja **priseljenske obrobne sociolekte**. Govorijo jih priseljeni tujci, ki še ne obvladajo povsem jezika novega okolja ali pa vsaj izdajajo fonetične znake maternega jezika. Ker ti govorci niso izobraževani v maternem jeziku, ostaja njihova kompetenca v tem jeziku na ravni sociolekta staršev ali je še celo načeta z jezikom okolja. Po drugi strani pa je Skubic (2003) prepričan, da je njihovo potencialno slabše znanje jezika okolja ovira v šoli, ki se kot ustanova tem govorcem ni pripravljena prilagoditi, in to nadalje lahko izzove odpor do pridobivanja kultiviranih plasti jezika okolja. Ne glede na posledice (uspešna integracija ali pa popolna zavrnitev) družbene mreže druge generacije priseljencev spodbujajo razvoj lastnih govornih navad s pogostim preklapljanjem med jezikoma, pri čemer Skubic (2003) postavi tezo, da se materni jezik običajno rabi za pogovor o domačih temah, jezik okolja pa za pogovor o dogajanju v šoli, ter z veliko količino izposojenih leksemov, fraz in ustaljenih rekel iz drugega jezika.

Med značilnostmi glasovne, slovnične in leksikalne ravni obrobnih sociolektov Skubic (2003, str. 302) omenja izrazito geografsko razčlenjenost, ki včasih sega vse do medsebojne nerazumljivosti, za skladijsko raven pa sta značilni večja preprostost ter eliptičnost. Zakon obrobnege sociolekta je, kot piše Skubic (2003, str. 302), **disfemizem**. Medtem ko bi disfemizem v kultiviranem sociolektu veljal za »izraz skrajne čustvene stiske in popustitve vseh zavor«, pa je v obrobnih sociolektih »vsakdanji izraz čustvene angažiranosti v pogovoru« (nav. po Skubic, 2005, str. 302). Navezanost na telesno ugodje vodi v času

sprostitve v hedonizem, ki je v nasprotju z normami dominantne kulture. To nasprotje Skubic (2005) zazna tudi v okusu za pretiravanje na primer pri uživanju hrane in pijače, pri izbiri dekoracije in glasbe, ki sta lahko označena kot kič.

Vključitev priseljskih obrobni sociolektov v kategorizacijo, ki je nasledila Toporišičevo ureditev zvrstnosti, je aktualizacija tradicionalne tipologije zvrsti in očiten poskus približevanja teorije aktualnemu jezikovnemu stanju. Ker pa je aktualnost časovno omejena, moramo biti pri opredelitvi značilnosti priseljskega obrobne sociolekta še posebej previdni. Skubičeva teza (Skubic, 2003, str. 302) o »razvoju lastnih govornih navad druge generacije priseljencev in preklapljanju med jezikoma na način ločevanja med zasebnim in javnim« je dovolj splošna, da ustreza pojmu priseljenca ne glede na to, od kod prihaja in kakšen je njegov socialni položaj. Skubičovo (Skubic, 2003) povezovanje priseljencev s telesnim delom lahko utemeljimo le še s tem, da gre za vrsto obrobne sociolekta, ki zajema nižji družbeni sloj, ampak v tako opredelitev ne moremo vključiti vseh priseljencev. Ko pa Skubic (2003, str. 302) kot pokazatelj nasprotja normam dominantne kulture navede »telesno ugodje, čustveno ekspresivnost, izbiro dekoracije in glasbe«, položi obrobni priseljski sociolekt v usta precej ozko določene skupine ljudi. Ni dvoma o tem, da je Skubic (2003) s tem opredelil govorico, ki je v sodobnem času aktualna, vprašanje pa je – ali bi bilo to vrsto sociolekta treba še časovno opredeliti (kdaj je nastala) in kaj se bo z njo dogajalo v prihodnosti (kakšne modifikacije bo sčasoma doživela, kako jo bodo obravnavali čez nekaj desetletij).

4.1.2.3 Ekscesni sociolekti

Z izrazom **ekscesni sociolekti** Skubic (2003, str. 302) označi jezike, katerih govorce skušajo »izstopiti iz prevladujočega družbenega razmerja sil in do njega zavzeti distanciran, brezbrizen ali kritičen odnos«. Simbolna sredstva tega distanciranja tipično izražajo provokacijo, po Skubicu (2003) imenovano tudi eksces, ki se pogosto odraža v »množični, namerno pretirani rabi jezikovnih inovacij in vulgarizmov«.

Za ekscesne sociolekte je značilno »inovativno preimenovanje pojmov iz skupnega jezika skupnosti«, kar Skubicu (2003, str. 303) zadošča za sklep, da je zakon ekscesnega sociolekta

intertekstualnost, torej »aktivno mešanje visokega in nizkega, starega in novega, domačega in tujega; jezikovna izmuzljivost, ki je odsev težnje po družbenostatusni izmuzljivosti«.

Skubic (2003) navaja, da »ekscesni sociolekti ne priznavajo primata kultiviranih sociolektov, temveč se izrecno deklarirajo kot boljši, neposrednejši, slikovitejši in iskrenejši, kratka nezamenljivi«. Vrednote govorcev ekscesnih sociolektov po Skubicu (2003) so: skupinska solidarnost, ekspresionizem in hedonizem. Med tipičnimi predstavniki takih skupin Skubic (2003) našteje različne moratorijske skupine, kot so na primer mladinske subkulture v urbanem okolju in umetniške boeme, pa tudi skupine s posebnim ekskluzivnim, trdim življenjskim slogom, ki se postavlja nad »mehkužno« družbo (vojaki, kaskaderji, rudarji, ulične tolpe). Posledično najdemo ekscesne sociolekte predvsem v urbanih okoljih, kjer so govorci vpeti v kaotičen sistem hierarhičnih družbenih povezav. Večja fragmentiranost urbanega življenja pa jim daje tudi večjo jezikovno svobodo.

Z izrazom ekscesni sociolekt Skubic (2003) nadomešča tradicionalne izraze, ki so opredeljeni z drugačnimi merili. Pri tem gre za sleng, deloma žargon in latovščino, ki jim Skubic (2003) najde skupno točko v ekskluzivnosti ter zavestni alternativnosti. Z združevanjem tradicionalnih izrazov Skubic (2003) dejansko nakazuje na težavnost ločevanja med jezikovnimi elementi, ki so bili na primer v SSKJ in SP 2001 označeni kot sleng, žargon (ali argo). Ti leksemi so si preveč podobni, da bi tradicionalna razvrstitev sploh dosegla svoj namen. Ker je ekscesni sociolekt jezik resocializacije, Skubic (2003, str. 304) v njem zaznava »vedno navzoče sledove primarne socializacije«. Sicer pa Skubic (2003) pravi, da ti sociolekti »nimajo lastnih slovničnih in fonetičnih sistemov, temveč v skladu s svojimi alternativnimi vrednotami releksikalizirajo plasti obstoječih obrobni ali (nad)kultiviranih sociolektov«. Zato Skubic (2003) meni, da lahko kljub težnji po družbeni izmuzljivosti še vedno govorimo o obrobni in kultivirani ekscesni sociolekti. Skubičeva teorija nas vodi do sklepa, da tudi sociolekti vključujejo mešanico lastnosti različnih vrst sociolektov, saj je njihovo definiranje izmuzljivo. V tem pa se ne nazadnje odraža kompleksnost sodobne govorice, v kateri so vedno prisotne tudi vmesne različice, odstopajoče od tistega, kar je predvidel Skubic. V stiku ekscesnega in nadkultiviranega socioleka se je po Skubičevem prepričanju (Skubic, 2003, str. 304) v slovenski kulturi v osemdesetih letih 20. stoletja začel razvijati tako imenovani **postekscesni sociolekt**, ki postaja vse pomembnejši zaznamovalec novega srednjega razreda.

II LITERARNA ANALIZA

1 UMEŠČENOST SOCIOLEKTOV V DISKURZ SLOVENSKE LITERATURE

V razpravi iz leta 2006 Skubic obravnava različne načine, na katere se v specifičnem kontekstu slovenske kulturne zgodovine govorice različnih družbenih skupin oziroma tako imenovani **sociolekti** vključujejo v **diskurz Literature** kot družbene ustanove. Pri tem se Skubic (2006, str. 35) opira na Barthesov pojem »pisave kot načina mišljenja oziroma razmerja med ustvarjanjem in družbo« (Barthes, 1979).⁴⁷ Skubic (2006) je torej ob pojmu pisave (Barthes, 1979) raziskal, koliko so sociolekti že umeščeni v slovensko leposlovje. Skubičeva razprava za enkrat najbolj temeljito analizira prisotnost sociolektov v slovenskih leposlovnih besedilih in je zato tudi pomembna za pričujočo nalogo, ki bo v nadaljevanju drugega, literarnega, dela osredotočena na literarno ustvarjanje Andreja E. Skubica in Gorana Vojnoviča. Vstopanje sociolektov v Literaturo kot ustanovo, ki pomeni »refleksijo družbe o sami sebi in svojih vrednotah«, je po Skubičevem prepričanju (Skubic, 2006) pogojeno s »specifičnimi kulturnozgodovinskimi dejavniki in je vedno močno napolnjeno s pomenom«. V odnosu do diskurzov in standardnega jezika je še posebej pomembna socialna lestvica sociolektov, ki poteka od kultiviranih do obrobnih. Pri tem imajo kultivirani sociolekti v Skubičevi teoriji tesnejšo zvezo s kulturnim in standardnim jezikom in posledično lažje razmerje z jezikom literature. Od teh pa se razlikujejo ekscesni sociolekti (slengi, ki so izvorno lahko izobraženski ali obrobni), ki skušajo zavrniti obstoječe socialne delitve in vzpostaviti alternativne sisteme vrednot.

Drug pomemben pojem, ki ga je Skubic poleg sociolekta natančno opredelil v delu *Obrazi jezika* (2005) in se mu do sedaj nismo posebej posvečali, pa je **diskurz**.⁴⁸ Diskurzi so zvrsti jezika, povezane s posameznimi družbenimi ustanovami. Skubic (2006, str. 35) definira diskurze kot »sisteme žanrov družbenih ustanov« in pri tem žanre razume kot »vrste besedil, ki jih ustanova predvideva za posamezne situacije«. Izrazne podobe diskurzov so predpisane bolj ali manj načrtno glede na način delovanja in družbeno funkcijo ustanove. Skubic (2006) ugotavlja, da je diskurzov toliko, kot je ustanov dane družbe, glede na mehanizme osmišljanja

⁴⁷ Barthes, R. (1971¹, 1979²). *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit.

⁴⁸ Opredelitev diskurza je v tem poglavju pomembna zato, ker v diskurz Literature sodita tudi v nadaljnjih poglavjih analizirana *Fužinski bluz* in *Čefurji raus!*

pa jih lahko v osnovi razdelimo na: pragmatične, performativne, spoznavne in imaginativne. Pri tem je literarni jezik diskurz ustanove Literature in njegovo jedro tvori imaginativni diskurz. To umestitev Skubic (2006, str. 36) dopolnjuje s tem, da diskurz Literature obsega tudi spoznavni diskurz literarnih ved, pragmatični diskurz (na primer literarne kritike in polemike) ter performativni diskurz (na primer izrekanja nagrad in cenzorskih odlokov). Za vse našteje vrste diskurzov bi bilo ustrezno skupno poimenovanje **metadiskurz**, ki združuje vse, kar se o literaturi piše ali govori.

Sociolekti in diskurzi so povezani preko pojma **govorni dogodek**. Vsak posamezni govorni dogodek je namreč po Skubicu (2006, str. 36) »utelešenje sociolekta govorca in diskurza ustanove, v kateri ta trenutno nastopa«. Še posebej v primeru zahtevnejših žanrov lahko ustanova subjektivni govorčev izraz bolj ali manj »potlačuje«. Omenjenemu razmerju Skubic (2006) pripisuje še prav posebno konfiguracijo v leposlovni literaturi, ki je zgodovinsko spremenljiva, in zato sta temi njegovega besedila prav ta konfiguracija in njen zgodovinski razvoj v slovenski literaturi. V literarnem jeziku so na ozadju jezika ustanove Literature predstavljeni sociolekti »posameznih literarnih/dramskih oseb oziroma lirskih subjektov« (nav. po Skubic, 2006, str. 36). Jezik Literature in sociolekti oseb so v različnih zgodovinskih obdobjih in v različnih nacionalnih literaturah različno formalno izraziti. Kot piše Skubic (2006, str. 36), »govor literarnih oseb nikoli ni sociolekt sam, temveč vedno njegova modifikacija, ki mora biti skladna s kulturnim duhom dobe, ki konzumira literaturo«.

1.1 POJEM »PISAVE« V RAZPRAVI ROLANDA BARTHESA, NIČTA STOPNJA PISAVE (1953)

Za opis razmerja med sociolektom govorca in diskurzom ustanove se Skubic (2006) opre na pojem **pisave**, ki ga je uvedel Roland Barthes leta 1953 v *Ničti stopnji pisave*. Skubic (2006, str. 36) piše, da Barthes (1979) obravnava »pisavo kot funkcijo, kot odnos med ustvarjanjem in družbo, kot način mišljenja Literature«. Da pa bi Barthesov pojem pisave bolje razumeli, si oglejmo nekatere misli, ki jih je Barthes napisal v razpravi iz leta 1953.

Po Barthesu (1971, str. 36) je pisava prešla vsa stanja postopnega razvoja. Najprej je bila predmet »pogleda«, nato »delanja« in nazadnje »umora«. Cilj, ki ga želi doseči R. Barthes (1971, str. 36), je utrditi obstajanje ene formalne realnosti neodvisne od jezika in stila;

pokazati, da »tretja dimenzija Forme« veže pisca na družbo; in nazadnje – pokazati, da ni Književnosti brez morale jezika. Za Barthesa (1971, str. 37) je jezik skupek predpisov in navad, skupnih vsem piscem enega obdobja. Barthes (1971) imenuje jezik kot »neko vrsto narave, ki popolnoma prežema piščev govor« (*parole* po de Saussuru), a mu obenem ne daje nikakršne oblike. V govoru je po Barthesu (1971, str. 39) vse dano na razpolago in namenjeno neposredni uporabi. V nasprotju s tem pa je stil za Barthesa (1971) samo metafora, to je edinstvenost med književno namero in telesno strukturo pisca. Barthes (1971) umesti stil izven umetnosti, torej izven navezave, ki povezuje pisca in družbo. Ker pa Barthes (1971, str. 40) zapiše, da je »vsaka oblika tudi vrednost«, je v njegovi teoriji med jezikom in stilom prostor še za eno formalno realnost, to je pisavo.

Jezik in stil Barthes (1971) imenuje »danosti, ki sta pred celotno problematiko izraza«, sta »naravna proizvoda Časa in biološke osebnosti«. Ampak formalna identiteta pisca se, kot je prepričan Barthes (1971), oblikuje izven skupine slovničnih norm in ustaljenih stilnih oblik; torej tam, kjer pisanje postane »polni znak, izbor enega ljudskega stanja«. Ta tako imenovana »potrditev Dobrega« je za pisca obvezujoča, saj mora opaziti »srečo in žalost«, o tem govoriti in obenem povezovati običajno in posebno obliko njegovega govora za Zgodovino drugih ljudi. Ko Barthes (1971) opisuje razlike med jezikom, stilom in pisavo, pravi, da sta jezik in stil »slepi sili«, objekta; pisava pa je »stvar zgodovinske solidarnosti«, pisava je funkcija, ki jo Barthes (1971) opiše kot »odnos med stvarnostjo in družbo«; »književni jezik«, ki ga je spremenila njegova družbena vloga; »forma«, razumljena v njeni ljudski usmerjenosti in na ta način povezana z velikimi krizami Zgodovine.

V središču književne problematike, začete s pojmom pisave, je po Barthesu (1971, str. 41) pisava »dediščina moralne forme«, to je izbor družbenega okvira, v katerem pisec odloča o oblikovanju Narave svojega jezika. Vendar temu Barthes (1971) dodaja, da to, kar pisec izbira, je zavest in ne dejanskost. Pisava je torej način mišljenja, izbira ene pisave in posledična odgovornost zanjo pa predstavlja znak svobode, vendar ta svoboda nima enake meje v vseh trenutkih Zgodovine. Po Barthesu (1971) piscu ni dano, da svojo pisavo izbere v zunajčasovni zakladnici književnih oblik, temveč pisavo določa pritisk Zgodovine in tradicije. Pisava predstavlja izravnavo med svobodo in spominom na predhodne oblike pisave (to je na Zgodovino pisave). To je torej po Barthesu (1971) »svoboda, ki se spominja« in ki je svoboda le v načinu izbora, ne pa tudi v svojem trajanju. Svobodno izbrane pisave pisec ne more razviti do trajanja, ne da bi postopoma postal »ujetnik reči drugega in svojih lastnih«. Pisava

je za Barthesa (1971) samo trenutek, ampak ta trenutek imenuje kot »nega najbolj odprtih v Zgodovini«. Ker pisava izhaja iz enega piščevega načina, ki nosi pomen, je »njena prisotnost v Zgodovini veliko bolj občutljiva od vseh ostalih obdobj v književnosti« (nav. po Barthes, 1971, str. 41).

Skubic (2006, str. 36) je Barthesove pojme uporabil za opis slovenske literature in se pri tem od izvirnega poimenovanja oddaljil toliko, da se je osredotočil »na razmerje med jezikom Literature ter množico živih glasov, ki dejansko obstajajo v okolju, ki ga literatura opisuje«. Skubic (2006) poudarja, da ne vzpostavlja »novih stilnih, še manj kulturnih formacij, ki bi bile alternativa obstoječim literarnozgodovinskim poimenovanjem«, temveč gre le za »različne 'načine mišljenja Literature', ki jih njihova dela projicirajo na bralca«. Opirajoč se na temelje, ki jih je postavil R. Barthes (1979), Skubic (2006) kronološko predstavi sedem razvojnih stopenj po Barthesu (1979), imenovanih: predklasična in klasična pisava, normativna pisava, realistična pisava, pisava kot govor, ludistična in postmoderna pisava. Natančneje bomo opisali le peto razvojno stopnjo, to je pisavo kot govor, v katero je že Skubic (2006) uvrstil svoj roman *Fužinski bluz* (2001) in v katero uvrščamo tudi Vojnovičev *Čefurji raus!* (2008). O ostalih razvojnih stopnjah pisave pa navedimo le osnovne značilnosti in literarna dela iz diskurza slovenske literature, ki jih je v posamezno stopnjo uvrstil Skubic (2006, str. 36–45):

- **predklasična pisava:** celotna literarna produkcija od marčne revolucije, ko se slovenščina začne širše standardizirati in prodirati v gimnazije in ko začne njen korpus z razmahom meščanskega časopisja in romanopisja bogateti;
- **klasična (buržoazna) pisava:** Janko Kersnik, *Ciklamen*, v katerem Skubic (2006) opazi prve »eksczesne težnje, poredno radoživost, ki je značilna za živo govorico elite« (nav. po Skubic, 2006, str. 37);
- **normativna pisava:** razmah je po Skubicu (2006) doživela v času secesije, ko je bil najpomembnejši predstavnik normativne pisave Ivan Cankar z »visoko estetiziranim jezikom«, ki se »v iskanju norme dokaj oddalji od vsakdanje banalnosti in kritizira 'kvante' tako rekoč v odsotnosti« (nav. po Skubic, 2006, str. 37). Drug obraz te pisave – »formalno večglasen«, a tipična »obsodba neetičnih jezikovnih praks« – po Skubicu (2006, str. 37) ponazarja Govekarjevo delo *Primo loco* – »ena prvih rab eksczesnega sociolekta v slovenski literaturi« (nav. po Skubic, 2006, str. 38). Zaradi pretirano eksplicitne postavljenosti lahko normativna pisava po Skubicu (2006) deluje

reduktivno kot na primer v delu Mile Jakopič, *Dan brezumja*, in delu Pavleta Zidarja, *Mlaj*. Normativno stališče Skubic (2006) razbere tudi v delih Franja Frančiča, njen razvoj pa po Skubičevem prepričanju spremljamo v delih ekspresionistov (Grum, Pregelj, Jarc, Kosovel);

- **realistična pisava**: po Skubicu (2006) je le-ta nujna podlaga za razvoj poznejše »pisave kot govora« v modernem realizmu, ki se je razvila prek povojnih romanov Vitomila Zupana in romana Miška Kranjca, *Strici so mi povedali*. Razmah modernih pisav je po Skubicu (2006) sledil po drugi svetovni vojni, ko specifične oblike »ničte stopnje pisave« Skubic (2006) najde v avantgardističnih delih Rudija Šeliga in Petra Božiča;
- **ludistična pisava**: ne opira se toliko na sociolekte, temveč predvsem na diskurze. Danes so ji po Skubicu (2006) še vedno zvesti Emil Filipčič (*X-100 roman*, 1988, *Jesen je*, 1995), Uroš Kalčič in Mart Lenardič (*Še večji Gatsby*, 1994);
- **postmoderna pisava oziroma »pisava kot literatura«**: odmiki v sociolekte zanjo niso relevantni. Najprodornejši predstavnik po Skubicu (2006) je Andrej Blatnik.

1.2 PETA RAZVOJNA STOPNJA PO BARTHESE (1971, 1979): PISAVA KOT GOVOR

R. Barthes (1971, str. 78) postavlja začetke pisave kot govora v čas ustvarjanja Marcela Prousta, ko je pisec ljudi popolnoma poistovetil z njihovim jezikom in svoje like predstavil z njihovim zgoščenim in slikovitim govorom. Proustova oseba se po Barthesu (1971) zgosti v nejasnost posebnega jezika in na tem nivoju se zedinja in določa tudi ves njen zgodovinski položaj: njen stan, razred, usoda, nasledstvo in njena biologija. Na ta način, »Književnost začinja gledati na družbo kot na Naravo, katere pojave lahko tudi reproducira« (nav. po Barthes, 1971, str. 78). V trenutku, ko pisec ne sledi več govornim jezikom kot izvorom slikovitosti, temveč kot objektom »biti«, ki izčrpavajo celotno vsebino družbe, se pisava obrne k realnemu ljudskemu govoru. Književnost postane »ostroumno ogledovanje, kot da ji je najprej potrebno spoznati posameznosti družbene neenakosti, tako da jih želi reproducirati« (nav. po Barthes, 1971, str. 79). Preko sporočila Književnost ponuja neposreden prikaz položaja ljudi »zazidanih« v jezik svojega razreda, domovine, stana, potomstva ali svoje zgodovine.

V tem smislu se književni jezik (srbhv. *književni jezik*) po Barthesu (1971), utemeljen na govoru družbe, nikoli ne osvobodi opisnosti, ki ga omejuje, ker je občost določenega jezika – pri stanju družbe v Barthesovem času – vezana na njegovo spreminjanje in ne izražanje. V okviru ene nacionalne norme, kot je na primer francoski jezik, se narečja razlikujejo od ene do druge skupine in vsak človek je po Barthesu (1971) »ujetnik svojega jezika«. To pomeni, da govorca izven svoje sredine označi že prva izgovorjena beseda, ki ga popolnoma določa in naznanja tako njega kot njegovo zgodovino.

Za razvojno stopnjo pisave kot govora je značilno, da je Književnost ločena od oblike in je, kot piše Barthes (1971, str. 80), »le še kategorija«. Sama Književnost pa je ironija, dokler jezik predstavlja temeljno izkustvo. Ali bolje rečeno – Književnost je odkrito zreducirana na problematiko jezika in tudi ne more biti nič drugega kot to. Barthes (1971, str. 80) razpravo zaključi z mislijo, da »je oblika prva in zadnja instanca književne odgovornosti, saj misli niso možne brez jezika. Ampak zato, ker je družba neuravnovešena, jezik – nujen in obvezno usmerjen – pomeni ustvarjanje usode pisca«.

1.2.1 Pisava kot govor v slovenski literaturi

Za **pisavo kot govor**, ki naj bi skušala čim bolj temeljiti na sociolektu in zanikati sledi Literature, Skubic (2006, str. 41) zapiše, da »je v slovenski literaturi v avtentični obliki redka«. Kljub temu se je v zadnjih desetletjih nabralo veliko del, ki »izkoriščajo raznolikost žive govorice« (nav. po Skubic, 2006, str. 41). Skubic (2006) najde jezik družbenega roba v delu *Carmen* Metoda **Pevca**, jezik elite v *Čudežnem Feliksu* Andreja **Heinga**, jezik malomestne mladine v delu *Igra angelov in netopirjev* Aleša **Čara** in jezik urbane subkulture v delu *5 do 12* Lenarta **Zajca**. V navedenih delih »sociolekt osebe ne le karakterizira, temveč izrazito uteleša njihov pogled na svet«, vendar pa Skubic (2006, str. 41) dodaja, da jih od Barthesovega pojma avtentičnosti »loči pomembno dejstvo, da pripovedovalčev jezik v njih ostaja kulturni jezik Literature«, kar dela ohranja »v okviru moderne realistične pisave« (to seveda ni realizem kot stilna formacija). Primer dela, v katerem je po Skubičevem mnenju notranja razklanost prignana do skrajnosti, je delo *Teden dni do polne lune* (1988) avtorice Marjetke **Jeršak**, kjer prvoosebna pripovedovalka po Skubicu (2006, str. 41) »v jeziku pripovedi ostaja strogo kultivirana, medtem ko v dialogih (tudi citatih lastnih izjav) uporablja

sociolekt z vsemi značilnostmi (fonetika oz. ortografija, slovnica, besedišče z vsemi vulgarizmi)«.

Še kompleksnejše zglede sociolektne hibridizacije Skubic (2006, str. 42) najde v delu *Noetova bajta* (1997) Jožeta **Snoja**, kjer se soočita meščanski pripovedovalec in vaški proletarec. Sociolekt vaškega proletarca (*tresknilo, spodrecana kikla, punčof, rofka, čik*) se, kot piše Skubic (2006), v Snojevem delu meša s pripovedovalčevim kultiviranim (*grapaste gube, skalnih režah, režasto nasmiha*), pri čemer je vsak od jezikov komentar na drugega. »Snoj je tu že daleč od realistične pisave in prestopa v pisavo kot govor, in sicer na najkompleksnejši, najbolj zgoščeno dialoški način«. Podobno skrajna razmerja med jeziki Skubic (2006) opazi v romanu Marka **Sosiča** *Balerina balerina* (1997), kjer »sobivajo neverbalna idiotinja 'Balerina' kot pripovedovalka na brezosebni, 'ničti stopnji' pisave, domača, reduktivna govorica njenih kmečkih domačih ter kultivirana, brezdonna govorica odseljenega brata in njegove žene«. V *Obrazih jezika* (2005, str. 208) je Skubic Sosičevo delo uporabil za ponazoritev podeželskega obrobnega sociolekta, kjer jezik izraža obrobni pogled na svet, vendar na način, ki je z dominantnimi normami združljivejši. V monografiji Alojzije Zupan Sosič, *Zavetje zgodbe* (2003, str. 171–174), je Balerinin zoženi intelektualno-psihološki horizont uvrščen v tip tako imenovane »nezanesljive pripovedovalke«. Ob molčeči predmetnosti izdelata karakterizacijo likov njihovo gibanje in obnašanje, kot jih vidi Balerina, ki ne podaja otipljive zunanje ali notranje podobe. K specifikami romana pripomorejo narečni izrazi, počasen narativni ritem pa poganjajo glagoli zaznavanja (*videti, gledati, slišati*). Ponavljanje določenih stavčnih vzorcev, kot piše A. Zupan Sosič (2003), ustreza zoženemu Balerininemu horizontu in predvidljivosti njenega življenja.

Oznaki pisave kot govora najbolj ustrezajo **dela, ki so v celoti izpisana v sociolektu literarnih oseb in pripovedovalcev**. Med tovrstna dela Skubic (2006, str. 43) uvrsti dela Andreja Moroviča, Zorana Hočevarja, Dušana Čatra in svoj roman *Fužinski bluz*. Za ta dela Skubic (2006) zapiše, da je v njih celotna jezikovna pozicija in ne le jezik dialogov del sporočila. Jezik »skuša biti avtentičen izraz partikularnega pogleda na svet, v katerem pa bralca iz ozadja toliko izraziteje nagovarjajo univerzalnosti«. Nekatera literarna dela omenjenih avtorjev obravnava tudi A. Zupan Sosič v monografiji *Zavetje zgodbe* (2003). Jezik Morovičevega romana *Vladarka* (1997) A. Zupan Sosič (2003) označi kot »urbani pogovorni jezik«, ki se je zgledoval pri frazeološkem slovarju in je v roman vnesel ironične ali sarkastične tone, ki razkrivajo sodobno podobo sveta in potovanja. Jedro jezikovne podobe

v *Vladarki* sestavljajo pogovorne besede, ki brez ustreznih signalov vstopajo v knjižni jezik. Glede na alternativno sceno v romanu so pogovorne besede presenetljivo univerzalne in ne ozko slengistične. Kot piše A. Zupan Sosič (2003, str. 131–133) vulgarizmi proti koncu romana ne prinašajo več provokacijske svežine. V *Zavetju zgodbe* (2003) beremo, da sta v Hočevarjevih romanih tesno povezani karikatura in parodija – karikatura nastane s pretiravanjem nečesa, kar samo po sebi ni komično, parodija pa pri karakterizaciji upošteva predvsem navezavo na banalne oziroma »nižje« značajske posebnosti. V kontekstu sodobne slovenske proze, kjer je pomemben govorni delež, so po mnenju A. Zupan Sosič (2003, str. 174–177) dialogi v Hočevarjevih romanih glede lahkotnosti, nonšalantnosti in brezskrbnosti neprimerljivi. Ko A. Zupan Sosič (2003) analizira dela A. Skubica zapiše, da Skubičevo ukvarjanje z jezikom v romanu *Grenki med* (1999) še ni ustvarilo takšne polifoničnosti kot v naslednjem romanu *Fužinski bluz* (2001), kjer so štiri zgodbe napisane v različnih »jezikih«, je pa do jezikovne komunikacije že vzpostavilo podobno simbolno razmerje. Povečanje govornega deleža v *Grenkem medu*, opazno v številnih dialogih in notranjih monologih, vpliva tudi na razmerje med pogovornim in knjižnim jezikom. Pogovornost prinaša vtis prisotnosti govorcev in njihove bližine literarnemu delu. Monologi in dialogi ne upoštevajo dosledno fonetičnih določil pogovornega jezika, torej kratkega nedoločnika, redukcije samoglasnikov in drugačnih naglasov. K prepričljivosti pogovornega jezika v romanu prispevata predvsem igriva humornost in odprtost »nižjim« besedam, predvsem kletvicam in vulgarizmom. Fraze so lahko odslikava splošnih razpoloženj ali pa gradijo osebno zgodovino, kar A. Zupan Sosič (2003, str. 146–149) ponazarja z besedno zvezo »neškodljiv kurc«, rabljeno kot ljubkovalno frazo. Provokativna mimetičnost pogovornega jezika kot moškega načina komunikacije le navidezno odseva različnost moške in ženske perspektive. V izrabi ekspresivnih besed so tudi ženske, predvsem pijane, popolnoma enakopravne moškim. Ženski liki se v romanu ne obremenjujejo več s klasično podobo ženske kot tihe spremljevalke moških, temveč pijejo, kadijo, ponočujejo, preklinjajo in tudi zapuščajo moške. Nasprotno pa se moški bojijo spreminjati uveljavljene predstave moškosti, v čemer se kaže njihov strah pred spremembo spolne identitete. Jezikovna mimetičnost je v *Grenkem medu* glavno sredstvo karakterizacije literarnih oseb, kjer je Skubic v dialogih pravzaprav prevajal angleške pogovore tujcev, ki si jih je »zamislil«. Kot piše Skubic (2006, str. 43), »pisava lahko postane avtentična pisava kot govor (ali bolje: pisava kot sociolekt) šele, ko pripovedovalec z vso svojo avtoriteto stopi na stran sociolekta/sociolektov, ki sestavljajo delo«. K družbeni sprejemljivosti pisave kot govora so po Skubičevih ugotovitvah prispevali socialnorealistični pisatelji prve polovice 20. stoletja, še večjo vlogo pa Skubic (2006) daje delom poznejšega

modernega realizma, ki so »zavrgla konvencije dominantnega razumevanja kultiviranosti ob ohranitvi razmeroma tradicionalnih form«.

V že omenjenem *Zavetju zgodbe* (2003, str. 45–55) A. Zupan Sosič poimenuje sodobni slovenski roman v devetdesetih letih 20. stoletja kot »modificirani tradicionalni roman«. Zanj je značilno, da se zgleduje po tradicionalnem romanu, njegov model modificirajo različne (post)modernistične preobrazbe, najbolj pa žanrski sinkretizem, prenovljena vloga pripovedovalca in povečan delež govornih prvin. Povečan delež govornih prvin vnaša v roman devetdesetih živost in dramatičnost. Govorni izseki v komunikaciji med literarnimi osebami so sredstvo karakterizacije, tudi takrat, ko dialoško shemo zapolni poetika tišine. Pogovorni jezik oziroma njegovi socialni zvrsti sleng in žargon vdirata v besedišče in skladnjo pripovedi tudi takrat, kadar ne gre za izmenjavo govornih izjav med literarnimi govorniki. Največjo dramsko preiščenost in učinkovitost A. Zupan Sosič (2003) pripiše dialogom nižjih slojev oziroma marginalcem, za katere zapiše, da »z besedno skopostjo ali vulgarnostjo zasnujejo tragikomične pripovedne preobrate«. Govorni odlomki, prepleteni z natančnimi, večdimenzionalno plastičnimi opisi, se po avtoričinem prepričanju približujejo filmski govorici, predvsem pa njeni literarni predlogi, to je **scenariju**. Pripoved in govor se v romanih iz devetdesetih let spajata v **koherenten ubeseditveni postopek** in vzbuja **vtis o poročevalskem slogu**. Pri tem se ne izgubi dramatičnost govornega posredovanja, saj se bralec kljub sodobnemu zapisu, dosledno uveljavljenemu ravno v romanu devetdesetih, zaveda, da bere dialog oziroma notranji monolog. Potem ko so bila osemdeseta leta pri nas čas kratke zgodbe, so bila devetdeseta po ugotovitvah A. Zupan Sosič (2003) nedvomno čas romana. Na povečanje odmevnosti sodobnega slovenskega romana je vplivala tudi kresnikova nagrada, ki ga je medijsko promovirala (Kresnikovi nagrajenci od leta 1991 so bili na primer tudi Zoran Hočevar, Drago Jančar, Andrej Skubic in Rudi Šeligo). Poleg naštetih je Kersnikovo nagrado za roman *Čefurji raus!* leta 2009 prejel tudi Goran Vojnović, ki je istega leta bil nagrajenec Prešernovega sklada.

Potem ko smo sociolekte umestili v diskurz slovenske literature, se bomo v nadaljevanju osredotočili na dve literarni deli 21. stoletja, ki ju znotraj diskurza Literature povezuje tematika sodobnega mesta in v katerih je izrazito stopnjevanje umeščenosti prvin sociolektov.

2 ANDREJ E. SKUBIC, *FUŽINSKI BLUZ* (2001) IN GORAN VOJNOVIĆ, *ČEFURJI RAUS!* (2008)

2.1 LITERARNA KRITIKA O FUŽINSKEM BLUZU (2001)

Andrej Skubic, avtor romana *Fužinski bluz*, je v članku iz leta 2006 svoje delo uvrstil v skupino »pisav kot sociolektov, kjer razmerje med pogovornim in knjižnim jezikom daje vtis prisotnosti govorcev ter njihove bližine literarnemu delu« (nav. po Skubic, 2006, str. 43). O razmahu izrazito **urbane proze** v devetdesetih letih, med katero se uvršča *Fužinski bluz*, je pisal Dražen Dragojević (2002) v reviji *Literatura*. V urbani prozi Dragojević (2002, str. 127) zaznava naraščajočo človekovo notranjo krizo, ki je človeka prignala na rob smisla, ga iztrgala iz celote življenja in s tem vodila v praznino. Literatura pa se je na vse to odzvala z obračanjem k majhnim, intimnim temam, se odvrnila od postmodernističnega manierizma in se približala intimističnemu minimalizmu. V prozi, ki je obnovila zunajbesedilno resničnost in ponovno načela eksistencialno problematiko, dogodki sicer dogajanje še zaznamujejo, ampak kriznega položaja ne razrešijo. Človek je v dogajanje vržen, v njem izgubljen in zmeden, obenem pa dogajanja ne zna ali ga ni zmožen uravnati. Urbano občutje metafizične nemoči, značilne za sodobnega človeka, se je po Dragojevićevih ugotovitvah najprej udejanjilo v kratki zgodbi z odprto in fragmentarno strukturo. Poteze urbane pisave, ki se posveča drobnim, zasebnim temam, skupaj z nesklenjenim, odsekanim dogajanjem brez končnih sodb, Dragojević (2002) zasledi najprej v prvencu Polone Glavan, *Noč v Evropi*, nato pa še v romanu Andreja Skubica, *Fužinski bluz*.

2.1.1 Omnibus štirih zgodb

Roman ima razpršeno strukturo in popisuje dogajanje nekega vročega poletnega dne, ko na Fužinah zmanjka vode in poteka nogometna tekma med Slovenijo in Jugoslavijo. V tem športnem spopadu se je, kot je zapisal D. Dragojević (2002, str. 128), sprostila napetost, zbrana zaradi krivic, zamer in travm nekoč enotne bratske zgodovine. Sprostila pa se je še posebej opazno v soseski, kot so Fužine, kjer se mešajo skoraj vse etnične skupine iz nekdanje skupne države. Zgodbe, ki jih pripovedujejo literarni liki, Matej Bogataj (2006, str. 164)

označi kot »zgodbe, ki so blizu resničnim, obenem pa ne čisto verjetne«. Združuje jih isto stopnišče stanovanjskega bloka v razvpitem ljubljanskem predmestju. Glavne štiri literarne osebe so bivši hevimetalec Peter, sedaj že dobro zapit in močno duševno razdražen, upokojena profesorica slovenščine Vera, Janina, najstnica iz narodnostno mešane družine, v kateri je mati najverjetneje iz severne Slovenije, oče pa je Črnogorec, in Igor Ščinkovec, nepremičninski posrednik, ponosen direktor in eden od dveh zaposlenih v podjetju Fixed Properties. Vse štiri literarne osebe spremljamo skozi notranje monologe, ne čisto radikalne, vendar je popis enega dne podan prek njihove zavesti, vanjo je vse potopljeno, dogajanje je opisovano od znotraj in izrazito fragmentarno. M. Bogataj (2006) meni, da v romanu ne obstaja »nadrejena avtorska instanca«, notranji monologi in opisi realnosti so hierarhično enakovredni in se na preskok izmenjujejo. Deli romana stojijo drug zraven drugega, vsak od njih pa ima svoj jezik, ki govorce natančno določa. Skozi jezik in skozi lastni nabor zgodb je namreč, kot razlaga M. Bogataj (2006), precejena njihova zavest. Temu D. Dragojević (2002, str. 128–130) dodaja, da »zavest protagonistov ni le selektivna, temveč je tudi fluidna, niza doživlja, asociativno preskakuje od enega k drugemu in zastane, ko iz realnosti vdre kaj čudnega ali dražljivega«. Na to nas v besedilu opozarjajo prelomi v toku zavesti, nedokončani stavki kažejo na miselne vozle, ki pa jih osebe romana ne razvozljajo. Pripovedovalci omnibusa štirih zgodb se v enem dnevu naključno srečujejo pred blokom, na cesti ali v lokalu, mogoče si namenijo kakšen neobvezen komentar ali se le opazijo iz daljave. Zadržujejo se vsak v svoji družbi, v svojem svetu, v katerem jih večino časa zaposlujejo njihove misli.

Upokojena profesorica Vera v srednjih šestdesetih se sooča s svojo spolno zavrtostjo tudi potem, ko premleva dogodke, zaradi katerih je propadel njen zakon. O simpatiji do profesorja kemije Adama si nikoli ni upala spregovoriti, ampak dejstvo, da jo je nekdanji sosed dojemal najprej kot žensko in šele nato kot intelektualko, jo je zaznamovalo in prešlo v obsedenost, ki vdira v njen premislek o jeziku, nakopičenem z različnim jezikovnim gradivom. Dragojević (2002, str. 131) je Verino govorico imenoval »grafična lepljenka različnih tipov pisav«. Vera si ne upa slediti svoji želji in vsi poskusi se sprevržejo v jezikoslovna razglabljanja. Z aluzijami na seksualnost jo zbode celo slovenistični kolega na eni izmed ekskurzij, na kateri ob njegovem namigovanju na jezikovno spretnost Vera zadnja od vseh muzajočih se prisotnih pomisli na jezikovno v smislu oralne veščine.

Težave Igorja Ščinkovca Bogataj (2006, str. 165) predstavi v slogu Skubičevega pisanja, ko pravi, da »gre Ščinkovcu v nos to, da ga vsi jebejo«. Dragojević (2002, str. 130) pa težavo

nepremičninskega posrednika imenuje »spoznanje, da ni tako trdovraten, kot se je sam sebi zdel, še posebno ne, če se mu zoperstavi lokalna protomafija, ki ji je prej grozil. Ranljivosti si nikoli ne prizna, ampak to spretno prikrije s tistim, kar dobro zna, z nakladanjem«. Videz pragmatičnega, nepopustljivega poslovneža najprej načne policist, ki ne zna presoditi pomembnosti nepremičninskih poslov in kljub temu zahteva spoštovanje predpisov s področja stoječega prometa, potem sosed, ki mu je speljal posel, predvsem pa Pašković rotvajler, njegov sorodnik in menda velika kriminalna živina iz Kosez, sicer pa Črnogorec. Ob njegove spore se obregnejo še prijatelji, ki bi Ščinkovcu morali stati ob strani, pa se namesto tega le nasmihajo. Za velika dejanja nesposoben in preveč prestrašen Ščinkovec se tako mora zadovoljiti z gledanjem ženskih prsi in viskijem, ki ga mora zamenjati za pivo, ko mu začne zmanjkovati denarja.

Peter, nekdanji hevimetalec in prodajalec Salomonovega oglasnika v zgodnjih tridesetih, je na meji delirija. V njem se pogovarja z družbo izpred petnajstih let, jo vabi na zabavo in ne more preboleti nesojene ljubezni do Irene, danes poročene s Humarjem, mulčkom, ki ga je on nekoč pretepel. Nekdanja družba se je razšla in odstopila od edinega pravega »Petrovega creda«, kot to imenuje Bogataj (2006, str. 166), torej vere, da ta svet potrebuje več nenadzorovanega nasilja. Petrov svet, mesto, kjer je, je izmuzljivo, nikoli ne vemo, kaj je res, kaj se mu je res zgodilo, kaj pa si le misli. Peter hitro prehaja iz svojega stanovanja v druge prostore, bralcu se zdi, da stopi do hladilnika, takoj zatem je v lokalu, od tam pa je le korak do hladilnika in televizorja.

Janina je šestnajstletnica črnogorskega rodu, ki »v hitrem, surovem in površnem svetu, v katerem so vloge spolov jasno določene, ljubezen pa zvedena na velika oprsja, mastne poljube in kratka razmerja, išče svojo identiteto, preverja pripadnost (nacionalni) skupini in se včasih od nje tudi občasno kritično distancira« (nav. po Dragojević, 2002, str. 130). Svoje majhno spoznanje Janina najde, ko tolaži prijateljico Dašo, s katero iščeta Dašino ljubezen Mirsada, medtem ko je on z drugim dekletom. Tolaženje preide v crkljanje, poljubljanje in še malo čez, ob tem pa vseskozi misli na to, kako neprimerno bi bilo, če bi za te nežnosti kdo izvedel. Janino zaznamuje govorica, ki prehaja iz najstniške slovenščine v radikalno črnogorščino. Preko jezika se kaže nalomljena identiteta, različne dražljaje spremljajo različne jezikovne mešanice, ko Janina preklaplja kar sredi stavka. Kljub temu M. Bogataj (2006, str. 166) ocenjuje prav Janinino zgodbo kot »najbolj optimistično, njeno lezbično avanturo kot epizodo, ki se konča s psovko, ob kateri pa je prejšnji del monologa usmerjen v prihodnost,

načrte, v nujnost spremembe«. Kako in kaj govorijo in mislijo, glede česa se opredeljujejo in kaj jim ne da spati – vse to temeljno določa osebe romana *Fužinski bluz*.

2.1.2 »Slepa mesta« in jezik v *Fužinskem bluzu* (2001)

Značilnost romana Bogataj (2006, str. 167–168) najde v mestih, ki nam ponujajo ključ za srečevanja literarnih oseb, a se izkažejo za »slepa mesta«. Kemija, o kateri najprej razmišlja Vera v zvezi s svojo simpatijo, doktorjem kemije, potem Peter kot o šolskem predmetu, kjer se je naučil formule za alkohol, na koncu pa pride iz šole še zmačkana Janina in je imela največ težav prav s kemijo. Podoben zgled je tudi Ščinkovčeva pripoved, kako se je pred kavarno mladenič s kolesom zaletel v njegovo hčer, potem je on posredoval, in če ga ne bi drugi zadrževali, bi mladeniča kaznoval z udarci, do katerih je imel vso pravico, ker se je nesreča zgodila izven kolesarske poti. Sledi Petrova zgodba o podobni nesreči, vendar njega ne pretepa Ščinkovec, temveč mladeniči, med katerimi je tudi Janina, vendar ne tista iz bloka, temveč manjša in debelejša Janina. Tovrstna pomenska vozlišča po Bogatajevem prepričanju (Bogataj, 2006, str. 168) »niso naključna, torej niso avtorjevo nezavedno ponavljanje, vendar pa se tudi bralčeva želja po prepletenosti in urejenosti zgodb, globljem skupnem smislu pelje na stransko pot, slepo ulico v razumevanju besedila«. Kot najbolj izrazit primer gradnje realnosti Bogataj (2006) izpostavi Petrov delirij. Iz tistega, kar je, in nečesa, kar je slišal ali doživel in ne obstaja več, Peter gradi realnost. Dejanja in razmišljanja literarnih oseb so razpršena, nobena izmed zgodb nima drastičnega preobrata, ki bi dokončno spremenil obstoječ položaj. Nazadnje pa Bogataj (2006, str. 169–170) opozori še na način pripovedovanja le s »pomnoženim in razpršenim pripovedovalcem, kadar gre za urbane mite in se vse dogaja sproti in zdaj«. Ob tem Bogataj (2006, str. 170) izpostavi, da »Skubic (2001) gradi na polifoničnem prepletanju glasov in vsak od glasov ima v romanu polno avtonomijo«. Enako razpršena kot pripoved je po Bogatajevem mnenju tudi družba, v kateri so glede na željo in njeno nemogočo uresničitev vsi marginalci, katerim so vzvodi upravljanja družbe nedojemljivi. Institucije so v ozadju in tudi takrat, ko so zastopane z organi (policist), so nerepresivne.

Živo govorico, neobremenjeno s standardno jezikovno normo, Dragojević (2002, str. 131) prepozna kot tisto, ki »vzpostavlja urbano realnost *Fužinskega bluz*«. Različne plasti jezika se prekrivajo pri vsakem od govorcev, ko prosto uporabljajo različne sociolekte,

prepletene s slengovskimi besedami, predvsem pa tujkami iz germanskih in slovanskih jezikov. Preprost, neposreden in sproščen jezik označuje njegove govorce, izbor besed pa odstira notranji svet, potlačena čustva, želje in prikrite travme. Tudi jezik romana ima torej pridih urbanosti, je nekaj, kar se dogaja okrog nas tukaj in zdaj, omogoča osebni izraz in ga Dragojević (2002), kljub odmiku od norme, imenuje za legitimnega.

2.2 KAJ JE O ROMANU ČEFURJI RAUS! (2008) POVEDAL G. VOJNOVIĆ IN KAJ LITERARNI KRITIKI

2.2.1 Zgodba o priseljencih

Goran Vojnović: »V Sloveniji se radi distanciramo od Balkana, nočemo si priznati tega, kar je v nas, ampak se raje pozicioniramo v Evropo. /.../ Enkrat bi si morali priznati, da smo tudi mi Balkan, da nam je to všeč« (*Delo* leto 51, št. 111 (16. 5. 2009) *Sobotna priloga*, str. 27).

Janina odpira v *Fužinskem bluzu* tematiko priseljencev, ki je bila dotlej v slovenski literaturi skoraj neobdelana in jo je še bolj poglobil Goran Vojnović v proznem prvencu *Čefurji raus!* (2008). K napredovanju obdelave imigrantske tematike je verjetno pripomogla tudi tranzicijska družba, ki je v Sloveniji od *Fužinskega bluza* postala še bolj razslojena, kot opaža Barbara Žvirc (2008). S pojavom take družbe so vzniknile vrednote, ki spodbujajo občutek večvrednosti in ignorance do čefurjev, ki jih slabšalno označuje že sam izraz (čefur).. Od njih se preprosto pričakuje, da delajo stvari, ki jih le še bolj potiskajo v globine stereotipov. To lahko potrdimo ob primeru natakariče, ki je Marka Đorđića in njegove prijatelje oprezno opazovala že pred storjenim kaznivim dejanjem. Ali če povzamemo besede Gorana Vojnovića (prim. z Vojnović, 2008, str. 33): oni so postavljen stereotip potrdili, ona pa tega vnaprej vseeno ni mogla vedeti. B. Žvirc (2008) piše o tem, da je Vojnovićeva kritika družbe v nekaterih poglavjih romana malenkost preveč klišejska, ukalupljena ali celo netehtna. Vojnovićevo seznanjenje bralcev z vzroki in posledicami etiketiranja, stereotipov in ignorance pa si po mnenju B. Žvirc (2008) lahko razlagamo na način, da »bi lahko tudi vse tisto, kar prihaja z območja nekdanje Jugoslavije, tako kot smo to že storili za vse špansko, angleško, nemško ali francosko, zavestno sprejeli kot dobro«.

2.2.2 Umestitev obeh literarnih del v (sodobno) slovensko urbano prozo

O tem, zakaj so Vojnovičevi *Čefurji* postali literarni najdogodek leta 2009, se je spraševal tudi Urban Vovk (2009) in tudi on je vzpostavil primerjavo Vojnovičevega dela s *Fužinskim bluzom*. Po mnenju U. Vovka (2009, str. 2–3) je drug Skubičev roman vrhunec slovenske urbane pisave, ki na problematiko življenja v mestnem okolju, imenovanem tudi »talilni lonec eksjugoslovanskih kultur«, gleda s položaja »od zgoraj«, torej s stališča stanovalca opazovalca. Slabša stran opazovalca je, da s prebivalci mestnega roba ne deli skupnih vrednot in življenjskih priorit, svojega bivanja v tem mestnem predelu ne doživlja usodnostno, temveč večinoma le obuja lepe spomine na čase nekdanje skupne države. Pozitivno stran pa U. Vovk (2009) prepozna v tem, da je *Fužinski bluz* napisal jezikoslovec in dober poznavalec mesta. Pri Vojnoviču (2008) se pozicija »od zgoraj« pri Skubicu (2001) spremeni v pozicijo »od spodaj«, ko je v ospredju problematika zabetoniranosti, socialne predestinacije v neperspektivnem družbenem okolju, v katerem še vedno prevladujejo ruralne in lumpenproletarske vrednote, ki jih je v urbano okolje prinesel prvi priseljski val in, s katerimi se Vojnovič (2008) spopada z neprikrito (samo)ironijo.

Goran Vojnovič: »Nisem čisto prepričan, da sem hotel napisati urbani roman ali roman o asimilaciji, moje izhodišče je bila sama zgodba, z njo pa sem hotel poskušati razumeti ta svet. /.../ V osnovi je to roman o čefurjih za čefurje« (*Delo* leto 50, št. 302 (31. 12. 2008), str. 13).

2.2.3 Vojnovičevo ustvarjanje

V romanu *Čefurji raus!* nam leta 1980 rojeni Goran Vojnovič razkriva svet, v katerem je živel od svojega šestega leta dalje, potem ko se je s košarkarskega igrišča preselil za filmsko kamero. Svet, ki ga je miselno zaposloval, je upodobil najprej prek kamere (*Fužine zakon*, *Sezona 90/91*, *Moj sin*, *seksualni manijak*), trenutno pa pripravlja film z delovnim naslovom *Kitajci prihajajo*. Ustvarjal je tudi televizijske drame *Nočitev z zajtrkom*, *Tamara*, *Dobr' je in Sošolca* ter spisal scenarij za kratki film *Sretan put Nedime*. S področja filma se je preselil k publicistiki, kjer lahko beremo njegove kolumne v *Dnevniku* in pri *Airbeletrini*, nazadnje pa je zašel še na področje leposlovja. A ker je Goran Vojnovič filmski režiser, je zametek besedila, ki ga danes beremo kot roman, nastal najprej v obliki filmskega scenarija. U. Zorko (2008, str. 185) piše, da naj bi bilo besedilo prvi del scenarija za predvideno tridelno zgodbo, ki nikoli ni prešla na filmsko platno in ni doživela nadaljevanja.

Goran Vojnović: »Jaz sem filmar, nikdar se nisem videl pisatelja, nikoli se mi ni zdelo, da sem lahko več literarnega pisanja, tudi me to ni močno mikalo, živi svet filma me je močneje privlačil« (*Delo* leto 50, št. 302 (31. 12. 2008), str. 13).

»Najprej knjiga, potem predstava, zdaj pa gremo še enkrat na sklad. /.../

/.../ S to zgodbo se je vse nekako poklopilo. Kaj pa vem. Morda sem res bolj pisatelj kot režiser« (*Delo* leto 51, št. 111 (16. 5. 2009), *Sobotna priloga*, str. 26–27).

2.2.4 Ali je *Čefurji raus!* (2008) roman?

Čefurji raus! (2008) je ob velikem medijskem odzivu sprožil tudi vprašanje, ali delo sploh lahko žanrsko opredelimo kot roman. Na eni strani imamo na primer U. Zorka (2008, str. 193–194), ki v spremni besedi *Vodič po vesti neke veščine* postavlja tezo, da je *Čefurji raus!* (2008) lahko »okrnjen bildungsroman«, na drugi strani pa slavista in zgodovinarja Igorja Grdino, ki je v dveh spletnih intervjujih povedal, da o Vojnovičevem enodimenzionalnem besedilu težko govorimo kot o romanu. O mnenju I. Grdine težko razpravljamo, ker ni navedel argumentov za svoje stališče, U. Zorko (2008) pa okrnjeni razvoj Marka Đorđića sprevidi v njegovem odhodu na pot dozorevanja, potem pa ga avtor ne pospremi do cilja. Po storjenih prvih obotavljivih korakih so glavne odločitve šele pred njim. Zaradi neobstoječe celote tridelnega filma je za U. Zorka (2008, str. 194) pomembno predvsem to, da se je Marko na pot odpravil. Nobena od fabulativnih niti pa se v romanu ne zaključijo, za kar se lahko zahvalimo Vojnovičevim filmskim izkušnjam.

Goran Vojnović je o nadaljevanju romana povedal: »Imam zadržek, ne zato, ker ne bi vedel, kaj napisati, ampak zato, ker ne vem, kako bi ta roman nadgradil oziroma presegel, težko bi ponudil nekaj novega, tako v vsebinskem smislu kot slogovno. Morda bi to sploh raje storil v filmskem jeziku« (*Delo* leto 50, št. 302 (31. 12. 2008), str. 13, podčrtala M. C.).

2.2.5 Vojnovičev čefur, njegov jezik in stereotipi o čefurjih

V romanu preko vsega, kar zadeva čefurje, dobivamo vpogled v večinsko kulturo, ki prvine iz jezikov narodov bivše skupne države navadno uporablja skoraj izključno v filmih, katerih osrednji namen je le zabavati in jih zato Zorko (2008, str. 194) označi za »televizijske burleske«. Zorkova umestitev srbohrvaščine izključno na področje filma je preozka, saj se

srbohrvaški izrazi pogosto rabijo tudi v vsakdanjem sporazumevanju. Še posebej pogosto se rabijo srbohrvaški vulgazirmi, pa tudi šale. Osrednja Vojnovičeva naloga je bila, kot piše U. Zorko (2008, str. 187), popisati celoten spekter čefurske »eksistence« v Sloveniji. Vojnoviču (2008) je uspelo zapisati množico rekel, šal in vraž, ki so nastale v sobivanju različnih narodov. Na vse to je glavni junak ponosen, saj so del njegove identitete. In kdo sploh je Vojnovičev čefur? Zorko (2008, str. 185–186) piše o tem, da pojem »ne označuje le pripadnika subkulture, kot smo jo začinjali razumevati v devetdesetih letih, ko se je 'čefur' z obrobja družbe prerinil do pollegitimne pozicije« in nato okleval »v usodi individualne interpretacije«. Pojem je sprva označeval tako pretepaško mladino po rodu iz držav nekdanje Jugoslavije kot tudi zunanje enotne skupine mladeničev, ki so po Ljubljani hodili v značilnih oblačilih. Od neločljivih razlikovalnih elementov pravega čefurja s »črtasto trenerko, bomber jakno, določeno znamko čevljev z masivnimi podplati in prav tako določeno frizuro 'na gobico'«, je pojem kasneje postal »univerzalno raztegljiv«. Vojnovič (2008) se čefurja loteva v skoraj najširšem smislu. »Povečini je to priseljenc ali potomec priseljenca iz držav nekdanje Jugoslavije, ima nizko izobrazbo, nizek življenjski standard, opravlja težaška gradbeniška in čistilska ter ostala slabo plačana dela«, hodi na poklicne šole, živi na Fužinah in je »v slovensko birokratsko in nacionalno tkivo slabo asimiliran«. Ker je prvoosebni pripovedovalec prav eden od čefurjev, lahko bralec stereotip opazuje skozi oči tistega, za kogar je bil ulit. »Stereotip nam postane fiktivno okno v še kako realen svet družinskih tragedij, finančnih stisk, pomanjkanja človeškega pogovora in predvsem – odraščanja« pravi Zorko (2008, str. 187). Iva Kosmos (2008) v literarni kritiki *Medkulturni roman za medkulturno leto* opozori na Vojnovičevo metodo razbijanja ustaljenih predstav, predsodkov oziroma stereotipov. Po njenem mnenju naj bi Vojnovič uporabil Hallov in Barthesov način, ko se postavimo v vlogo tistega, ki ga želimo osvoboditi, in »uporabimo njegov govor, geste in obleko ter pod isti označevalec hitro podtaknemo drugačen miselni koncept, ki bo pri ciljni publiku povzročil novo razumevanje ali pa vsaj zmedo pri starem« (nav. po Kosmos, 2008, str. 233). Morda zametke tega razkrije že sam Vojnovič, ki je tudi za naslov svojega romana uporabil prav tisti grafit z brega Ljubljani, ki bi ga in so morda tudi ga pripadniki priseljencev občutili kot najbolj grob poseg v njihovo identiteto. Z uporabo grafita kot naslova svojega romana je Vojnovič želel izničiti njegovo sporočilno »moč« in prispevati k detabuizaciji. In z umestitvijo besedne zveze »čefurji raus« v drug kontekst, to je kontekst literature, je Vojnoviču to najverjetneje tudi uspelo.

Če stereotipe »razbijemo« prav s prvinami, ki ga najbolj označujejo, je jezik oseb v Vojnovičevem delu sredstvo, s katerim bo to dosegel najbolj učinkovito. Sam Vojnovič o jeziku, ki ga uporablja v svojem domačem, neformalnem okolju, pravi: »To je jezik, ki uradno ne obstaja. Gre za posebno mešanico srbohrvaščine, ki je mešanica hrvaškega in bosanskega narečja. V tem jeziku težko pišem, ker nisem bil nikoli šolan v njem. Po drugi strani pa je jezik, ki ga govorim doma, poln slovenskih besed, tudi slovenske skladnje« (*Delo* leto 50, št. 104 (7. 5. 2008), str. 19).

»No, v romanu v resnici uporabljam tako hrvatizme kot bosančizme in srbizme. Srbščine je res manj, ker imam najmanj izkušenj z njo. Mama je iz Hrvaške, oče iz Bosne« (*Delo* leto 51, št. 111 (16. 5. 2009) *Sobotna priloga*, str. 25).

Literarni kritiki (Vovk, 2009, str. 1) so opozorili na povezavo med jezikom Vojnovičevega dela (Vojnovič, 2008) in Skubičovo teorijo o sociolektih v monografiji *Obrazi jezika* (2005), dilemo med čefurščino in fužinščino pa je najbolj natančno razmejil U. Zorko (2008, str. 192), ki je v spremni besedi presežni jezikovni kvaliteti pripisal »zaslugo za literarno spočetje čefurščine oziroma njene dotične podvrste – fužinščine«. S tem, da je jezik največja inovacija Vojnovičevega proznega prvenca se strinja tudi U. Vovk (2009, str. 4) in jo imenuje kot »kvaliteta z garantirano najdaljšim rokom trajanja«. Na roman *Čefurji raus!* (2008) se nanaša Skubičeva ugotovitev (Skubic, 2005, str. 211–213), ki zadeva govorice, značilne za getoizirane skupnosti, in poudarja pomen tega, da druga generacija priseljencev ni izobrazena v maternem jeziku, zato ostaja njihova sposobnost izražanja v tem jeziku na ravni sociolekta staršev ali celo načeta z jezikom novega okolja. Za drugo generacijo je posebej značilno pogosto preklapljanje med jezikoma in velika količina fraz in rekel iz drugega jezika, kar potrjuje zgoraj navedena Vojnovičeva (Vojnovič, 7. 5. 2008) izjava o svojem domačem jeziku, v kateri pojasnjuje, da je ta mešanica prvin iz hrvaškega in bosanskega jezikovnega okolja.

Jezik, v katerem piše Vojnovič, je živ, kar dokazuje njegovo spreminjanje – izginjanje in generacijsko razlikovanje. Avtor sam pravi, da: »Vsak goji svojo različico fužinščine. Če so starši iz Bosne, jezik zamešaš drugače, kot če so starši iz Srbije ali če so Makedonci. Andrej Skubic je recimo mešal slovenščino in črnogorščino« (*Delo* leto 51, št. 111 (16. 5. 2009) *Sobotna priloga*, str. 25).

Ocenjevalci Vojnovičevega dela niso enotni glede tega, ali je Vojnovičev jezik sploh treba nacionalno opredeljevati. Zorko (2008, str. 188) je mnenja, da je »izrazje romana privlečeno

najmanj iz vseh kotičkov bivše Jugoslavije« in ga zato ni smiselno opredeljevati, obenem pa je opazil (Zorko, 2008) pomembno razlikovanje v distribuciji posameznih jezikovnih prvin. Če prevladuje slovenska skladnja, jo tuja (bosanska ali hrvatska) leksika le stilizira, če pa je močnejša neslovenska skladnja, so opazni stilemi tipično slovenski. Raven prevladujoče slovenščine je, kot ugotavlja U. Zorko (2008, str. 188), »nosilec racionalno urejene pripovedi«, »druga sfera jezika pa domuje v intimi, na ravni intenzivnih, ofenzivnih in večinoma negativnih občutij«. Intenzivnost prizora je tako poudarjena »v stopnjujoči se rabi Markovega maternega jezika, ki se tokrat prek kletvic in običajnih retoričnih okraskov pokaže v najbolj vsakdanjem, boleče odkritem izrazu«. To za U. Zorko (2008) dokazuje, da se kriza v družinski sferi »ne more izraziti skozi priučeni jezik – slovenščino«, obenem pa Markova »valovita beseda«, ki jo slišimo skozi histeričen jok mladeniča, prinaša spoznanje, da njegov dom zanj ni več opora.

Predstavitev izbranih del smo zaključili z nekaj osnovnimi potezami o jeziku čefurjev, ki bo v naslednjem poglavju analiziran s stališča upovedovalnih položajev, kjer literarne osebe Skubičevega in Vojnovičevega dela rabijo neknjižne prvine.

2.3 O UPOVEDOVALNIH POLOŽAJIH Z NEKNJIŽNIMI PRVINAMI

V pričujočem poglavju bomo pregledali upovedovalne položaje, ki jih razumemo kot položaje, v katerih so uporabljeni neknjižni leksemi. Analiza jezikovnih prvin v odvisnosti od upovedovalnih položajev nam bo pomagala pokazati, da so osrednji upovedovalni položaji, v katerih se v govorice oseb iz romanov vpletajo neknjižne prvine, sledeči: prvoosebna pripoved, dialog in notranji monolog. Analiza, katere namen je vključiti čim več primerov iz obravnavanih literarnih del in analizirati uporabo besedišča glede na upovedovano tematiko, pa sledi v nadaljevanju.

Pri analizi leksike si bomo orientacijsko pomagali tudi z njeno stilno oziroma zvrstno kategorizacijo v SP 2001. Čeprav je ta doživela precej kritik in ji je bila očitana zlasti gradivska neverodostojnost ter označevanje po nejasnih merilih (gl. Skubic), pa je to edina kategorizacija besedja, tako knjižnega kot neknjižnega besedišča iz obdobja po SSKJ. Ob primerjavi bomo skušali korigirati pomanjkljivosti te kategorizacije.

2.3.1 Primeri upovedovalnih položajev in literarne teme, kjer knjižne in neknjižne prvine rabi Vera Višnar

Govorica upokojene slovenistke Vere je v večjem delu izražena z notranjim monologom. Prvoosebna pripovedovalka se malo zapleta v dialoge, zato se skoraj vsa pripovedna sedanjost in retrospektivna preteklost razkrivata z Verinimi razmišljanji, polnimi spominov iz časov, ko je bila poročena in je bil njen sosed na ulici Malči Beličeve Adam Zaman in, ko je predavala jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Jezikovne prvine knjižnega in neknjižnega jezika niso strogo ločene glede na zasebno in javno temo pogovora. Torej nasprotja javnost – zasebnost, ki ga je omenil že A. Jedlička (1965),⁴⁹ ne moremo vzporedno povezovati z nasprotjem knjižni – neknjižni jezik, temveč se jezikovne prvine obeh nasprotij prepletajo. Predvsem opazno je umeščanje knjižnega izrazja na zasebno področje.

Preglednica 1: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Verini govorici

Vera Višnar, upokojena slavistka		
Upovedovalni položaji	prevladuje notranji monolog	
Jezikovne prvine	1. knjižne jezikovne prvine	nevtralni knjižni izrazi
		intelektualizmi (tujke)
		izrazi iz strokovnega jezika
		starinski izrazi
		slengizmi
		knjižni pogovorni izrazi
	2. neknjižne jezikovne prvine	kletvice, zmerljivke
		neknjižni pogovorni izrazi

2.3.1.1 Analiza knjižnih jezikovnih prvin

S knjižnimi jezikovnimi prvinami so prepleteni Verini spomini na nekdanjega soseda Adama. Vera tako uporablja **intelektualizme (tujke)**, ko gre s tematskega stališča za ubesedenje

⁴⁹ Glej I. del, poglavje 1.1.1.

spomina na obisk Adama in Jolande v njuni počitniški hišici ob morju. Na opisanem zasebnem področju se Vera spominja:

- kako je Adam »**insistiral**,⁵⁰ da ju z Goranom čez vikend obiščeta na morju« (Skubic, 2001, str. 17) in
- kako si je »horda mularije medtem doma z zbranimi močmi prizadevala **demolirati** hišo« (Skubic, 2001, str. 17).

Prav tako zasebna je tematika, kjer se Vera spominja pogovorov iz časa sosledstva z Adamom med piknikom na domači zelenici:

- »Drugače je bilo potem, ko je žerjavica enkrat pogasnila in so bili kareji pojedeni in ajvar pomazan in ko smo popili nekaj litrov tistega Adamovega vina s Štajerske. Potem se je Adam neznansko rad spraval name. /.../ Preberi si Aristotela, preberi si Propperja, preberi si ... Počutila sem se kot krščanski misijonar, ki je prisiljen, da s poglavarjem nekega primitivnega ljudstva **disputira** o neprimernosti uživanja možganov /.../« (Skubic, 2001, str. 74–75).

Druga skupina knjižnih jezikovnih prvin v Verini govorici so **strokovni izrazi**, s katerimi sta Vera in Adam podkrepila sicer zasebne pogovore. Upoštevajoč tematiko, v katero so ti izrazi umeščeni, pa je treba poudariti, da gre vendarle za pogovore o akademskem področju. Vera in Adam sta torej na področje zasebnega prenesla na primer pogovor oziroma prerekanje o humanistiki in naravoslovju (npr. Skubic, 2001, str. 114–115). Enako izhodišče ima tudi drugi primer (Skubic, 2001, str. 74–75), le da gre Vera v gorečem zagovarjanju humanistike tako daleč, da uporabi primere humanističnih piscev in primero, ki učinkuje precej literarno ali morda celo ideološko. Opisane literarne teme in opredeljene jezikovne prvine dopolnjujeta zgoraj omenjena primera Verine in Adamove rabe strokovnega izrazja:

- »Jaz sem to vzela predvsem kot zanimiv zgled, kako različni **diskurzi** obvladujejo svet« (Skubic, 2001, str. 115), »/.../ je vsa tista njegova logičnost, njegova posmehljivost do vsega neznanstvenega samo – ne vem, kako **klišejsko**, kako butasto **sentimentalno** se to sliši – samo nekakšen oklep, samo nekakšno ogrodje. /.../ Njenega **diskurza** seveda ni razumel« (Skubic, 2001, str. 114–115);
- »Zato je bitko prenesel na druga tla, na tista, za katera je mislil, da jih obvlada. Na področje **metodologije**; na področje **logike**; in predvsem na področje **poljudne literature**« (Skubic, 2001, str. 115), »Vedno je imel pripravljeno novo asociacijo, nov **protidokaz**« (Skubic, 2001, str. 115), »Preberi si Aristotela, preberi si Propperja, preberi si ... Počutila sem se kot krščanski misijonar, ki je prisiljen, da s poglavarjem nekega primitivnega ljudstva **disputira** o neprimernosti uživanja možganov svojih pobitih sovražnikov, medtem ko mu on ugovarja, da

⁵⁰ V navedkih je lekseme krepko poudarila M. C.

je to pač edini način, da sovražnikov pogum in moč preideta tudi nanj. /.../ Če bi se s kanibalskim poglavarjem pogovarjal on, bi mu samo pojasnil, da se z možgani pobitih sovražnikov prenaša **creutzeldt-jakobova bolezen**. Vam dokažem? Čakajte, tule nekje imam **diagram širjenja** ...« (Skubic, 2001, str. 75).

V manjšini se v Verino pripoved vpletajo tudi **zastarele ali starinske besede**. Glede na primere njihove rabe jih lahko tematsko povezujemo na primer s področjem zasebnega (Skubic, 2001, str. 117), ko se glagol *dičiti* vplete v Verino povezavo med Adamom, pri katerem je na obisku v pripovedni sedanjosti, in Adamom, ki ga je poznala nekoč, ko sta bila še soseda. Poleg tega pa Vera uporabi starinski izraz *nališpati* (po SP 2001) tudi, ko se spomni dogodka s fakultete (Skubic, 2001, str. 24). Nazadnje najdemo starinski izraz *baš* še v primeru, ko Vera spomin na neprijeten dogodek ob obisku pri Adamu iz časa njunega sosedstva dopolni z vzklikom Otona Župančiča (Skubic, 2001, str. 81). Motivacijo za rabo starinskih oziroma zastarelih besed lahko morda najdemo v Verini starosti, čeprav ni izključena niti možnost, da so te besede posledica branja literarnih del. Vse opisane rabe starinskih besed ponazarjamo še umeščene v krajše sobesedilo:

- »Po trati pred hišo je porival mehansko kosilnico gor in dol in *izrabljaj* svojo trato; izrabljaj za to, da si je z njo **dičil** vrt, si krepil mišice, zračil možgane in delal dober vtis« (Skubic, 2001, str. 117);
- »Pride neka študentka k Dušanu, mojemu asistentu, vsa nališpana, vsa sijoča, prijazno nasmejana, in pove, da je prišla k njemu po temo za seminar iz sociolingvistike. /.../ Punca bi rada študirala sociolingvistiko, pa ne ve, da seminar iz sociolingvistike uči docent Dolenc. /.../ Za take študente naj bi se jaz danes **nališpala**, potem pa vsa sijoča in nasmejana odšla na obisk k nekemu, ki ga nisem videla že petnajst let« (Skubic, 2001, str. 24);
- »Verjetno bom šla prej dvakrat okoli hiše in zijala skozi vrt, če bom opazila karkoli sumljivega. Kajti osel gre le enkrat na led. **Baš** to je oslovstvo! je vzkliknil modri gospod in velik ljubitelj slovenskega jezika Oton Župančič« (Skubic, 2001, str. 81).

Vera najpogosteje odstopi od nevtralnega oziroma nezaznamovanega knjižnega jezika z rabo slogovno poudarjenih leksemov, katerih povod je vedno pogovor ali spomin na Adama. Tako v preteklosti kot tudi v njunem pogovoru med Verinim obiskom na Adamovem domu v pripovedni sedanjosti je čutiti čustveno napetost, izraženo z bolj poudarjenimi, **slogovno zaznamovanimi leksemi**. Da Adam Vera vznemiri ne glede na to, ali njuna tema pogovora zadeva zasebno (Skubic, 2001, str. 130) ali javno področje (Skubic, 2001, str. 75) dokazujeta spodnja primera:

- pogovor v pripovedni sedanjosti: »In se tukaj **repenči** – kaj? Da ni deležen dolžnega spoštovanja? Od kod mu pričakovanje, da je v meni sploh kaj takega?« (Skubic, 2001, str. 130);
- pogovor v preteklosti: »To je samo nakladanje, kot religija, to je. Pri vas pa ne? me je imel že do te faze **razkurjeno**« (Skubic, 2001, str. 75).

V razmerju med knjižnim in neknjižnim jezikom v Verini govorici je neknjižni jezik tisti, ki vdira v prevladujoč knjižni jezik. Ko se na primer Vera pogovarja z Romano Jarnikovo, ki jo naključno sreča v restavraciji, v dialogu ne uporabi niti ene neknjižne besede. Gre namreč za pogovor s kolegico, profesorico z romanistike, s katero se Vera sicer ne pogovarja o specifično strokovni temi, ampak knjižno besedišče vendarle nakazuje na formalnost pogovora. Poleg tega pa se kolegici pogovarjata o Adamovem, tudi zasebnem življenju, kar Vero notranje vznemiri, a se odzove s strogostjo, torej tako, kot se je nekoč odzvala v pogovorih s študenti. Knjižnost Verine govorice se je tako znova potrdila ob primeru, ki se tematsko povezuje z Verinim delom na Filozofski fakulteti – z Vero kot profesorico jezika. Ker pa Vera ni samo izobraženka, ampak tudi del družbe, se v njenem jeziku odraža tudi del njene identitete (sem so npr. vključeni starinski in zastareli ter slogovno poudarjeni leksemi). Mogoča pa je razlaga, da je naravnemu procesu sprejemanja jezikovnih prvin pridružen pozorni čut jezikoslovke, ki prisluhne tudi **govorici mladostnikov** in uporabi njene sestavine, ko razmišlja o njihovem življenju. Primer, ki ga navajamo, pa vsebuje še eno tematsko posebnost. Vera namreč v svojem govoru ne posnema katerekoli najstniške govorice, ampak je pozorna na govor druge generacije priseljencev in odnose med dekleti in fanti iz te družbene skupine:

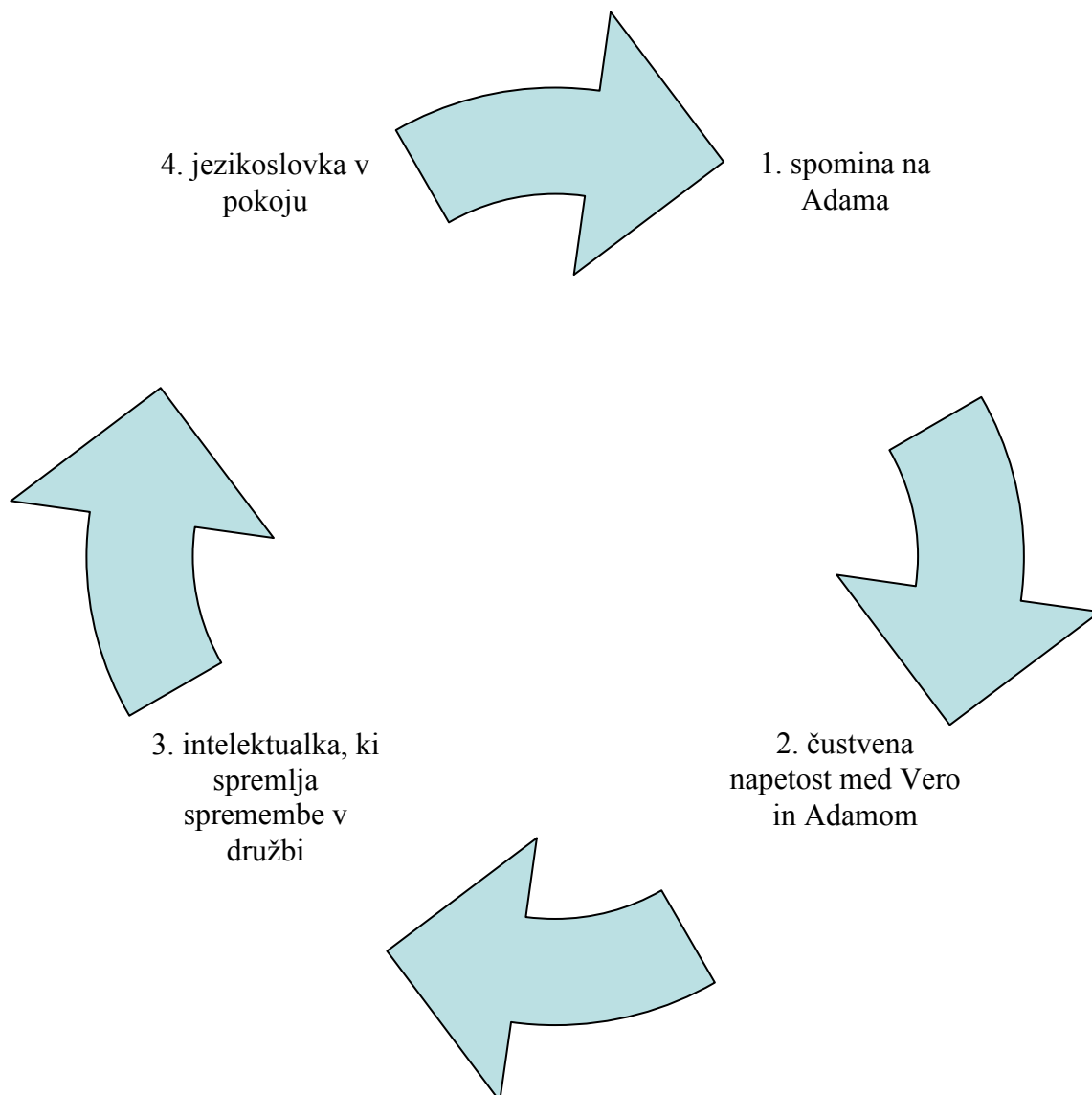
- »V resnici pa so vse te **južnaške frajle** strašansko tradicionalne. /.../ Ko so okoli njih fantje, pa vse začnejo tako nedolžno **flirtati**, se razigrano smečkati vsaki njihovi besedi, z odprtimi ušesi poslušajo pametne dedce« (Skubic, 2001, str. 201).

Ko izpišemo lekseme, ki so v SP 2001 označeni s kvalifikatorji knj. pog. in neknj. pog. oziroma neknj. ljud., ugotovimo, da so ti leksemi številčno uravnoreženi. S **knjižno pogovornimi** leksemi postane Verin notranji monolog lahkotnejši in veliko bolj podoben realnemu neizrečenemu razmišljanju. V vseh spodaj navedenih primerih Vera upoveduje temo, ki je tako ali drugače povezana z njenim poklicem ali pa službo na Filozofski fakulteti. Edini primer (od spodaj navedenih), ko Vera knjižno pogovornega leksema ne uporabi v notranjem monologu, temveč v dialogu je zadnji (*roba*), izrečen v pogovoru z Adamom v

pripovedni sedanjosti. Če se je Vera v pogovoru s kolegico Romano Jarnik trdno oklepala meja knjižnega jezika, pogovor z Adamom znova kaže na to, da je Verin odnos do Adama tudi v pripovedni sedanjosti sproščenejši, bolj zaseben in manj formalen:

- »Drugi primer: zakaj je moral Roman Jakobson konec tridesetih let zapustiti Prago? Vsi boljčijo, in potem ena blekne: zaradi praške pomladi. Mislila sem, da me bo kap. Vera, Vera, pomiri se ... Si rekla, da boš v **penzionu** pustila nekatere stvari ob strani. Gremo naprej« (Skubic, 2001, str. 21);
- »Kaj se dogaja s tem oddelkom, to je na meji kriminala. Vsi se pritožujejo, da imajo premalo učilnic – ampak nobenemu ni treba pisati izpita s študenti zunaj, na terasi. Razen Rodoškovega oddelku. Zraven pa je vsaj četrtnina učilnic na fakulteti pol dneva prazna. Ampak ne *zares*! Ne, v njih v resnici potekajo predavanja, samo zdi se vam, da so prazne, kolegica. Pa ne povejte nikomu, da se vam tako zdi, ker če si bo kdo mislil, da učilnica ni stoodstotno izkoriščena, nam jo bo mogoče celo vzel. Kaj bomo pa potem? Ko mi je Rodošek pripovedoval te **štorije** – no, saj ti pamet obstane« (Skubic, 2001, str. 73);
- »S študenti smo šli malo čez mejo, v Furlanijo, v Čedad, v Špeter Slovenov in tako naprej; in večer smo zaključili v Bovcu, kjer smo prespali. /.../ Potem pa, ko smo se že skoraj odpravljali, se je od nekje priklatil docent Drevenšek, ki se je menda potepal po okoliških gostilnah s študenti. V tem času se ga je uspel kar nekoliko **nacediti**« (Skubic, 2001, str. 225);
- »'Ob vsem spoštovanju do kolegov prevajalcev,' pravim, 'jaz osebno sicer nisem prepričana, da je njihova **roba** zares na univerzitetni ravni.' Adam malce privzdigne obrvi, in njegova reakcija tudi v meni vzbudi dvom – tole, kar zdajle govorim, je pravzaprav v nasprotju z namenom, ki naj bi bil v ozadju moje prošnje, kajne? Saj bi jih morala vendar zagovarjati. Zakaj torej zdaj to? Bi jih bila dejansko pripravljena spodkopati samo zato, da opravi majhen osebni eksperiment?« (Skubic, 2001, str. 116).

Slika 1: Tematski krog rabe knjižnih jezikovnih prvin

2.3.1.2 Analiza neknjižnih jezikovnih prvin

Med neknjižnimi jezikovnimi prvinami najdemo v Verini govorici nekaj primerov **vulgarnih** oziroma **slabšalnih besed**, vendar pa čustvena stanja, v katerih so izgovorjene, govorice ne zaobrnejo v smer kletvic in psovka in so v svoji vulgarnosti celo nekoliko olepšane oziroma omiljene. V besedilu najdemo primer *hudir* (Skubic, 2001, str. 19) pri ubesedenju Verinega notranjega monologa o zgodovinski zavesti med ležanjem na plaži v preteklosti. Drug primer, to je *zaboga* (Skubic, 2001, str. 116), pa je del zgodbe o oddelku za prevajanje, zaradi katere je Vera v pripovedni sedanjosti na obisku pri Adamu. Tematika o zgodovinski zavesti je v ožjem smislu splošno razmišljanje, upoštevajoč besedilo, ki ga obdaja, pa je to razmišljanje

način, kako Vera zaposli svoje misli, medtem ko se kot nudistka na balski plaži počuti neprijetno in raje kot o trenutni okoliščini razmišljanje o zgodovinski zavesti nadaljuje z notranjim monologom o zgodovinski osebnosti – Jerneju Kopitarju. Če je v prvem primeru Adam omenjen skorajda mimogrede, pa je v drugem primeru Adam tisti, ki je z nezanimanjem za težave oddelka za prevajanje spodbudil vključitev psovke *zaboga* v Verin monolog med pogovorom. Gre torej za že znano tematiko nasprotnih mnenj o akademskih smereh, ki je večinoma izražena z neizgovorjenim monoložnim razmišljanjem med obiskom. Minulih petnajst let, ko Vera in Adam nista imela stikov, je ustvarilo določeno zadržanost tudi v njunem pogovoru, ko so odmiki od te zadržanosti bolj poskus obujanja odnosa iz preteklosti kot pa dejanska sproščenost v načinu izražanja:

- »Požirek kave. Jaz ždim na svoji ploščati skali in ne grem dol. Kajneda, kako bi prišli do kakšnih sklepov ljudje, ki evidentno nimajo niti najosnovnejše zgodovinske zavesti? Ja kakopak, **hudirja**. Ne, ampak to je res, pravzaprav se s tem ne gre afnati. Svoja mesta zasedajo v letu 2000, svoje najboljše ideje pa so izživel že v sedemdesetih in osemdesetih. Kajneda? Danes pa skušajo živeti na ... V kakšnih časih pa živimo? A smo se za to borili? Kaj lahko sklepamo? Tudi Adam je imel svoje najboljše ideje v sedemdesetih. Ali pa tudi ne – nič več kaj dosti ne vem, kakšne ideje je imel pozneje. Le brez prehitrih sklepov, tovariši in tovarišice« (Skubic, 2001, str. 19);
- »Zgodbo o oddelku za prevajanje poslušaj tiho, brez posebnega zanimanja. **Zaboga**, vsaj to bi moral biti en vidik humanistike, ki bi ga podpiral. Saj to je vendar *aplikativno*, to je *koristno*, to ni samo pesnjenje« (Skubic, 2001, str. 116).

Najintenzivnejša zmerljivka, ki se porodi v Verinih mislih, je *cepec* in je namenjena Bogu. Postavljena je v enega najtežje razumljivih delov Verinih premišljevanj med opazovanjem ulice, kjer je nekoč stanovala, sedaj pa se spominja časa, ko je njeno življenje na ulici Malči Beličeve napolnjevala bolečina ob izgubi hčerke in od koder izhaja tudi negativen odnos do otrok, ki pa ga lahko v Verinem razmišljanju le občutimo:

- »Popolnoma je bilo konec z njim (nekdanjim možem Goranom), ko so tamalo plameni popap in sem potem šla v cerkev, v viško cerkev sem šla in sem celo popoldne zijala je v tistega **cepca** na križu, /.../ Kako ta križ pokopava ljudi! Kako se vžigajo« (Skubic, 2001, str. 119).

Verino zgodbo, v kateri je pripovedna sedanost prepletena s spomini na pretekle dogodke in begom iz zasebnih travm v slovenistična razglabljanja, dopolnjuje nekaj primerov **neknjižnih leksemov**. Literarne teme, v katere so neknjižni leksemi umeščene, so razpete od tistih, ki so posredno povezane s področjem javnega in Verinim poklicem, pa vse do Verinega razmišljanja o mladih dekletih (iz druge generacije priseljencev). Posrednost povezave s

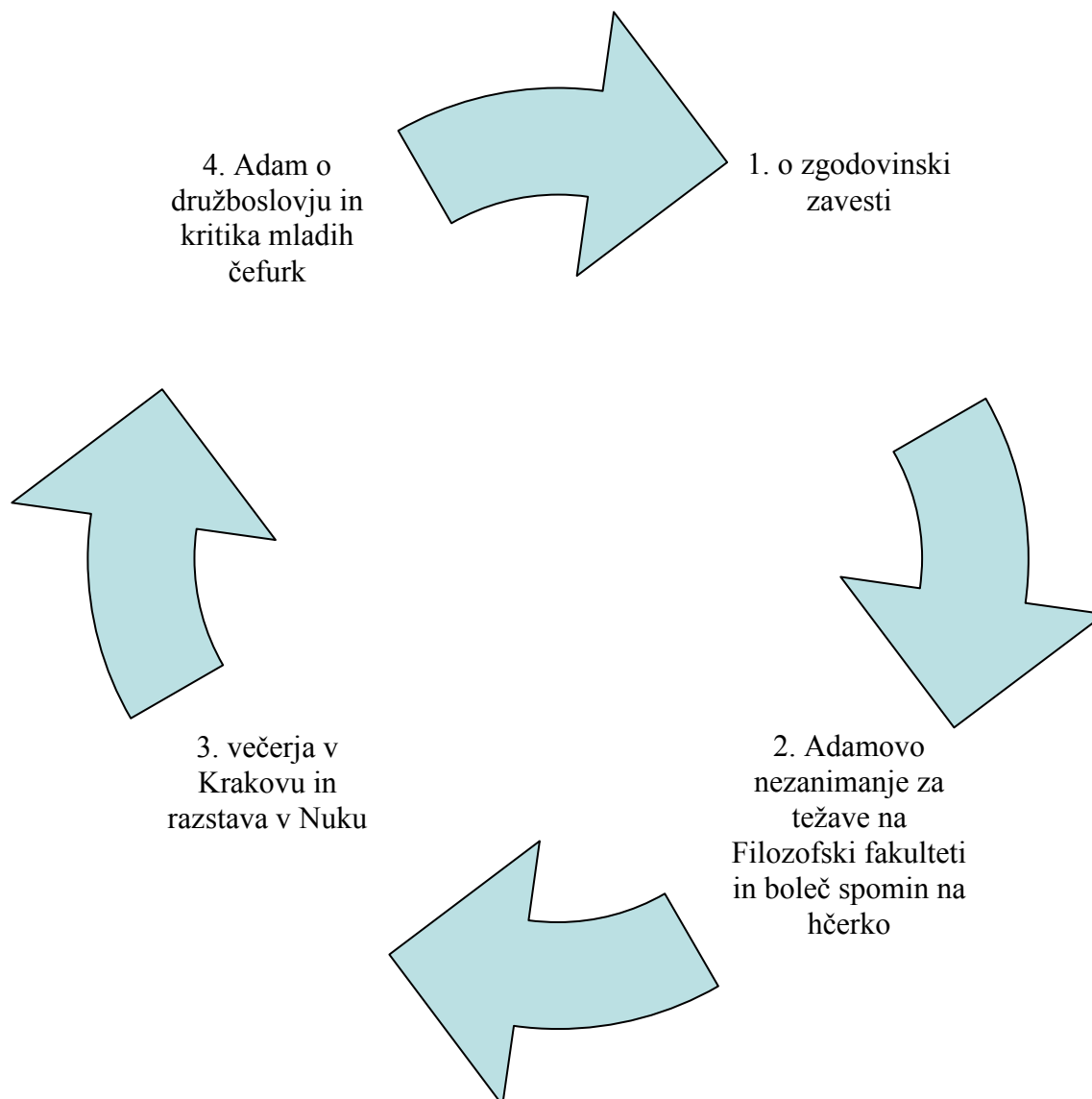
humanističnim področjem razumemo na način, da je neknjižni glagol *ženirati* del tematike, povezane z večerjo v Krakovu s poljskim univerzitetnim profesorjem med njunim pogovorom o jezikovni stilistiki literature. Drug primer (*larfa*) s slabšalnim pomenom ironično dopolnjuje premislek o narodnem bistvu kot nacionalni substanci glede na skromen obisk razstave v Nuku. Tretji primer (*larifari*) že zaide na področje Adamovega odnosa do družboslovja in je od vseh do sedaj opisanih najbolj na meji med zasebnim in javnim, četrti primer pa s tematiko o mladostnikih združuje posnemanje govorice mladih in neknjižni izraz *žavba*, s katerim Vera vzpostavlja kritičen odnos do načina življenja mladih deklet:

- »Wąsik ni bil videti čisto nič **ženiran**, kot da je tam glavni« (Skubic, 2001, str. 26);
- »Peščica starih **larf**, kakršna sem jaz« (Skubic, 2001, str. 67);
- »Ali ko je govoril o tem, kako je družboslovje en velik **larifari** in me s tem spravljal ob pamet« (Skubic, 2001, str. 224);
- »O, pozabi na ta frajerski videz, na **žavbe** pa uhančke pa dolge lase!« (Skubic, 2001, str. 201).

Za Vera kot jezikoslovko je nenavadna pogovorna **oblika** v *Fužinah*, ki jo Vera rabi namesto knjižne *na Fužinah*, ko govori o Fužinah kot o svojem domu – najbolj zasebno področje Verinega življenja v pripovedni sedanjosti. Poleg slogovno zaznamovanih leksemov je ta pogovorna oblika najbolj močen pokazatelj pogovorne, bolj sproščene in od slovenistične izobrazbe oddaljene Verine govorice:

- »Pa smo tukaj. **V Fužinah**. Ljubo doma, doma je najlepše. Povsod je lepo, kdor ga ima« (Skubic, 2001, str. 186).

Slika 2: Tematski krog rabe neknjižnih jezikovnih prvin

2.3.2 Neknjižni leksemi v (samo)govoru Igorja Ščinkovca

V prvoosebni pripovedi Igorja Ščinkovca je razmejitev med zasebnim in javnim drugačna kot pri profesorici Veri, ker so prostori, v katerih se nepremičninski agent giblje na dan slavne nogometne tekme in ljudje, s katerimi se pogovarja, drugačni. Domače stanovanje je zamenjano za fužinski lokal, namesto z univerzitetnim profesorjem Adamom se Igor pogovarja s sodelavcem in prijateljem čefurjem Zokijem. Opisana sprememba dogajalnih prostorov pomeni, da Igor o zasebnih temah spregovori na področju javnega in s tem spremeni oziroma izniči prvotni pomen zasebnega. Če je bil v Verini pripovedi nekoliko bolj v ospredju akademski krog družbe, pa je za Ščinkovca veliko bolj pomembna mafija in

mogoče še policija. Razmerje med dialogom in notranjim monologom je v Ščinkovčevi govorici veliko bolj uravnoteženo kot v Verini. Knjižne jezikovne prvine imajo le obrobni značaj, zato se bomo v analizi posvetili neknjižnim prvinam (neknjižni leksemi, kletvice in zmerljivke), ki se jim v navezavi z imigrantsko tematiko pridružujejo tujejezični leksemi.

Preglednica 2: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Igorjevi govorici

Igor Ščinkovec, nepremičninski posrednik		
Upovedovalni položaji	enakovredno razmerje med notranjim monologom in dialogom	
Jezikovne prvine	1. neknjižne jezikovne prvine	neknjižni pogovorni izrazi
		zmerljivke, kletvice
	2. tuje jezikovne prvine	iz srbohrvaščine
	3. upovedovalni položaji z neknjižnimi jezikovnimi prvinami v Igorjevi zgodbi	1. dialog o življenju na Fužinah
		2. zgodba o hčerki gospe Erjavec, Igorjev monolog o svoji hčerki Manji
		3. lokal Rosso Nero in nogomet
		4. Zokijeve osebne težave
		5. Zokijeva ideja o preprodaji avtomobilov
		6. Igorjev spomin na službo v LPP
		7. moški povzetki pripetljajev iz službe
8. športno vzdušje pred tekmo		

2.3.2.1 Analiza neknjižnega in tujejezičnega besedišča pri ubesedenju javnih in zasebnih tem na področju javnega

Odnos do institucij

Pripoved nepremičninskega posrednika Igorja Ščinkovca potrjuje ugotovitev M. Bogataja (2006, str. 170), da so institucije, ki jih zastopa policist, nerepresivne. Predstavniku institucije nameni Ščinkovec v notranjem monologu na začetku pripovedi besede in besedne zveze: *peder, klinc policajski, bog te nima rad, preklet pezde, pikzigmar, klinac moj, preklet komik v*

plavih cunjah, idiot nepisnem; jebat ga (Skubic, 2001, str. 28–29). Besede torej, ki so tudi brez sobesedila dovolj povedne in nosijo eno samo sporočilo, policistovo delo je razvrednoteno in skorajda zaničevano. Zmerljivkam in vulgarnemu glagolu *jebati* se pridružujejo tudi neknjižni leksemi, ki že na začetku Igorjeve pripovedi nakazujejo na to, da so poleg vulgarizmov bistvena sestavina Igorjevega besedišča. Spodnji navedek vsebuje neknjižne izraze, rabljene v primeru Igorjevega odnosa do policista:

- »Pa kaj zdaj, a si boš zmisлил, da sem na teh grbinah na **gas** pritiskal, ali kaj?«, »/.../ se **probava** nekaj cinično režat«, »Brskam po predalu pa iščem sončne **špegle**«, »Samo da ti je jasno, kaj je res, **pikzigmar**« (Skubic, 2001, str. 28).

Srečanje s policistom pa zaključi še odnos policije do Fužin:

- »Ti boga, da mi je bilo, da bi šel tja pa mu eno prilepil. Bi imel vsaj kaj za gobcat na postaji, kako da so Fužine nevaren kraj« (Skubic, 2001, str. 30).

Srečanje z Zokijem v lokalu

Ščinkovčeva pripoved se nadaljuje v »buflu«, kjer ga že čaka Zoki, Igorjev sodelavec pri nepremičninskih poslih, sicer pa specializiran za cene rabljenih avtomobilov. Znamenje Zokijeve nacionalne identitete morda lahko najdemo v stopnjevanem pojavljanju besed iz srbohrvaščine, ki sicer v Ščinkovčevem notranjem monologu niso tako zelo pogoste. Če lahko rabo leksemov iz srbohrvaščine pri Zokiju utemeljimo z njegovo etnično pripadnostjo, pa lahko za Igorjevo rabo le-teh postavimo tezo, da gre najverjetneje za vpliv družbe, torej vpliv ljudi, s katerimi se Igor vsakodnevno srečuje. Poleg tega je opazna tudi razlika v primerjavi s prej opisanim dialogom s policistom – Igorjeva raba srbohrvaških besed je namreč večinoma omejena na njegove pogovore oziroma srečanja z Zokijem:

- »Kar se tega tiče, **svaka mu čast**.«, »Potencialni **džeparac** čez vikend, mi je že večkrat rekel – avtosejem. Klinc, **bagatela**« (Skubic, 2001, str. 30),
- »Da je lahko kakšen Pašković taka **huda dasa?** pravim. 'Kolikor sem jaz zastopil,' pravi Zoki, 'če ti je Pašković starejši bobtail, pol ti je Pašković mlajši rotvajler.' Ti kar zajebavaj, Zoki« (Skubic, 2001, str. 33).

Potem ko smo ponazorili rabo tujejezičnih prvin se lahko še vprašamo, na katero področje sodijo vsi ti izrazi. Začetek Igorjevega delovnega dne je povezan z njegovim vstopom na področje javnega, pa naj je to ulica, kjer ga ustavi policist, lokal, kjer je dogovorjen s sodelavcem ali pa vodenje posla na terenu (to je npr. v bloku na Fužinah). V nadaljevanju

bomo spremljali navedene prostore in spreminjanje tematike Igorjeve pripovedi v povezavi z rabo besedišča.

V času, ko sta Igor in Zoki še vedno v lokalu, med Zokijevo iskanje načina, kako še dodatno zaslužiti, se vmeša Mirković, ki je Igorju, s pomočjo mafijskih povezav, speljal posel in mu Igor z varne razdalje namenja kletvice:

- »**Jebem ti mater.**«, »U, **bog ga nima rad.**«, »**Klinc.**«, »**Ti boga**, ima ta tip krompir, se mu vidi, da je en navaden **kretenski kmet**«, »Ene par konkretnih bi imel za povedat, **pezdetu malemu. Jebela cesta**, če se mi še kdaj prikaže v Dinastiji, bo videl svojega boga! Se bo on zajebaval«, ».../ **pizda mu materina!**« (Skubic, 2001, str. 31–32).

V Ščinkovčev govor so vse do začetka službenih obveznosti vpleteni neknjižni leksemi, s katerimi Igor ubesedi skoraj vse motive, povezane s poslovnim področjem:

- »Drug teden ga **zrihtaš** pa prodaj za štiri jurje. Mala malca«, »Če se bo **biznis** kaj zajebal, vsaj vem, na kaj bodo lahko Fixed Properties d.o.o. **prešaltale**«, ».../ ali bi še koga ustavil ali pa bi šel mogoče še on rajši na kakšen **pir**«, »Dva meseca sem Režonji prodajal stanovanje, mu vozil v **bajto** mlade parčke pa stare device pa klošarje, /.../«, »Pa **pokasira** sto petdeset **tavžent** mark, komot, brez provizije. /.../ Pol pa Režonja Mirkoviću kupi **flašo** viskija« (Skubic, 2001, str. 30–32).

O Igorjevem zasebnem na področju javnega

Vprašanje zasebnega je pri Igorju bolj zapleteno kot pri Veri, ker zasebnega ne opredeljuje prostor, torej Igorjev dom, ampak imamo v zasebno dogajanje v družini Ščinkovec vpogled le skozi optiko pogovorov v lokalu – na javnem prostoru. To je razvidno iz primera, kako Ščinkovec zgodbo napelje na ženin nakup bobtaila, ki bi se ga on najraje znebil. Zasebne stvari, vezane na dom in družino, Igor imenuje »svoje stvari« in jih v primerjavi s službenimi obveznostmi postavlja v ozadje. In v tem se morda skriva razlog, zakaj iz Igorjeve pripovedi ne izvemo veliko o njegovem zasebnem življenju:

- »Ti boga, tega psa bom enkrat – kamen na špago pa v Ljublanico. Jaz rabim okrog sebe mir, da lahko funkcioniram. Jebemti, kdaj bom enkrat spravil te svoje stvari v red. Pa da obratujemo, kakor se spodobi« (Skubic, 2001, str. 34).

Ogled stanovanja na Fužinah in odnos do čefurjev

Iz dela poglavja, kjer prevladuje notranji monolog, preidemo na del, ko Igor in Zoki vodita ogled Iršičevega stanovanja v fužinskem bloku in, kjer je več dialoga. Neknjižni leksemi se pojavljajo tako v pogovoru kot tudi v spremnem besedilu in notranjem monologu:

- »'Tele bloke' pravi tip pa gleda gor proti desetemu **štuku**, kamor se bomo peljali, 'tele bloke so postavljali, ko sem bil jaz še v Polju'«, »Nekaj momentov sem malo **gruntal**. Ja no, ne, mislim, da sem tole malo narobe **zastopil**, ko je prvi moment rekel«, »Ampak **jugovičev** pa ni veliko na tem hodniku, ne?« (Skubic, 2001, str. 34–37).

Vprašanje, ki zadeva migrante, odmeva tudi v Igorjevem notranjem monologu:

- saj je Zoki »konec koncev tudi jugovič, čeprav je že čisto naš. Saj ponavadi sploh na to ne pomislim – samo takrat, kadar kdo zraven njega blekne kakšno tako. Jaz nimam nič proti čefurjem, če so kulturni, tako ko Zoki. Da govorijo lepo po slovensko pa da mi ne nažigajo une svoje cigu-migu pjevaljke sto na uro iz avtomobilov pod oknom« (Skubic, 2001, str. 37).

Gre za navedek, v katerem je opredeljen Igorjev odnos do tujcev in migrantov iz balkanskih držav in v katerem se skriva še ena jezikovna posebnost. To je beseda *pjevaljke* kot beseda iz govornice čefurjev v delu, ki govori o čefurjih. Zavedajoč se, da govoriti o čefurjih pomeni govoriti o v pogovoru prisotnem Zokiju, skuša Igor nekoliko spremeniti negativno stališče do čefurjev, ko pravi:

- »Saj, veste, to sploh ni res, kar se tako govori o Fužinah, da naj se tukaj sploh ne bi slovenščine slišalo,' pravim. /.../ 'Pred leti so bila tukaj socialna pa kadrovska stanovanja, samo to je zdaj že deset let vse privat ...'« (Skubic, 2001, str. 37).

Ampak Zoki se na temo pogovora o čefurjih ne odzove in je s tem v korist posla sklenil za trenutek pozabiti na svojo etnično pripadnost. Stranka, ki si ogleduje Iršičevo stanovanje ne opazi zadrege v pogovoru in tematiko, kot pove Igor, nadaljuje skupaj z rabo neknjižnih izrazov:

- »/.../ on gre **korajžno** naprej ko tank« (Skubic, 2001, str. 37).

Potem ko se Iršič vendarle postavi na stran migrantov, Igor tematiko sklene z mislijo:

- »Na, evo. Pa kako naj človek s takimi ljudmi dela? Zoki je jugovič, pa nič ne reče, ta se bo pa zdaj šel borca za pravice čefurjev? Ma, naj grejo taki odbitki v kurac« (Skubic, 2001, str. 37).

Spomin na Iršičevo zgodbo

V dialog, ki poteka med ogledom stanovanja, Ščinkovec vplete spomin na preteklo Iršičevo pripoved o stanovanju in njegovem nekdanjem podnajemniku, ki ga slengovsko imenuje »cimer«. Tudi v zgodbi o študentu so prisotni neknjižni leksemi, ki označijo študente kot »preklete **luftarje**«, dekline, ki jo je študent pripeljal ponoči v stanovanje kot »frajlo«, njegovo obračanje med ležanjem na tleh primerjajo z »roštiljem«, namen žrtvovanja študentovega spanca pa so »soldi« (Skubic, 2001, str. 38–39). Na koncu zgodbe o študentu pa nas čaka še nasprotje:

- »Nakar je moral naš Iršič, /.../ poslušat celo štorijo od njenega blazno hitro pa učinkovito zafukanega življenja. Blagor ubogim na duhu« (Skubic, 2001, str 40–41).

Pridevniku »zafukan«, ki bi bil v Slovenskem pravopisu glede na njemu podobne izraze najverjetneje označen kot nizk.,⁵¹ če bi bil vanj uvrščen, je dodan del krščanskega blagra, ki na tem mestu ponazarja poduhovljene študije Iršičevega »cimra«.

Igor kot nepremičninski posrednik

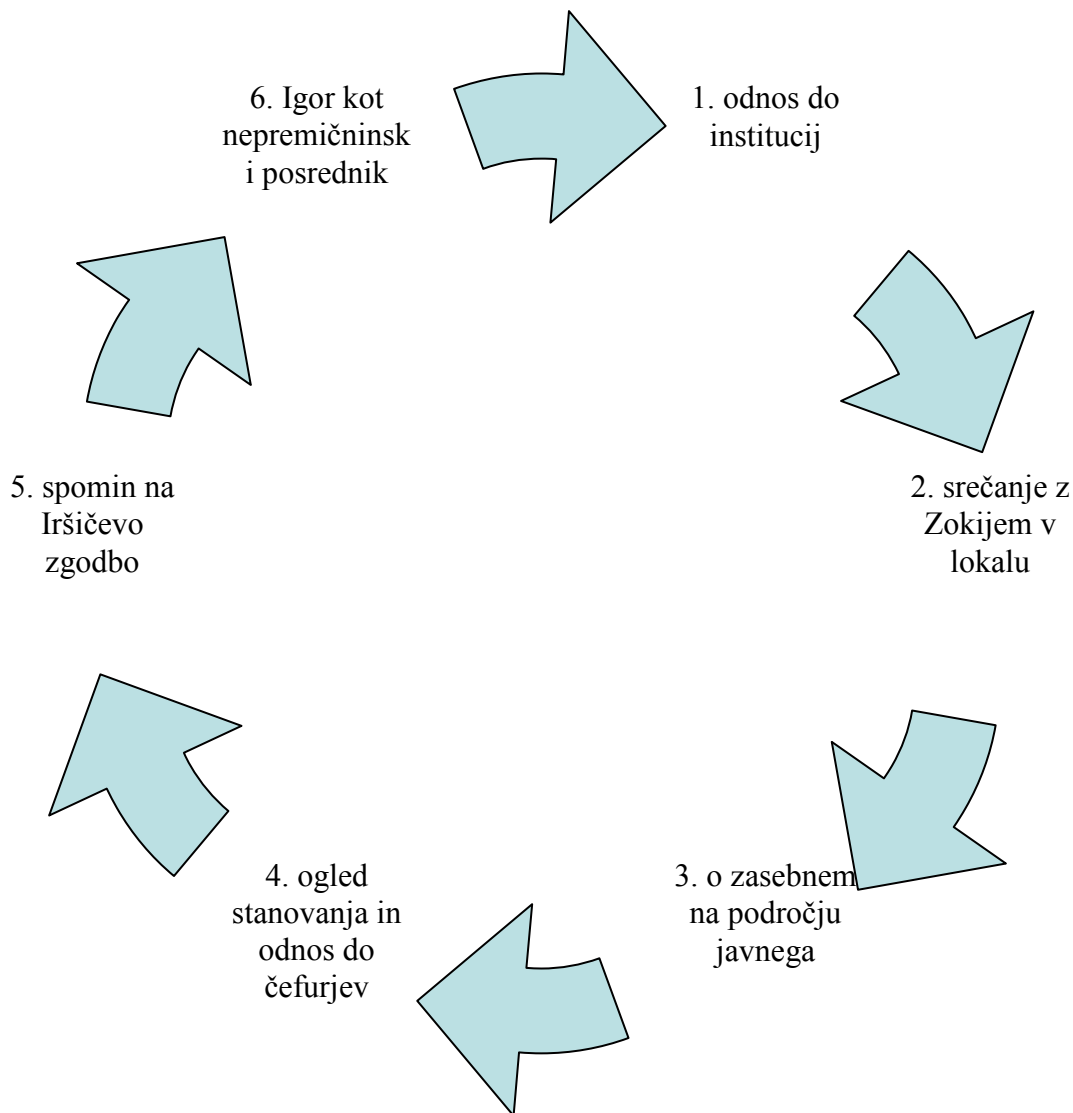
Ko je v delu tematizirano področje nepremičnin in posredništva pri prodaji, se pojavijo tudi strokovni izrazi:

- »Ni se problem zmenit, če stvari štimajo. Če so ljudje fer«, »Jaz sem jima rekel, gospod, gospa, zaradi mene ni problema, samo veste, taka pogodba, kakor je, gre garant skoz pri notarju«, »Izročil v last in posest na dan podpisa kupoprodajne pogodbe in plačila celotne kupnine«, »/.../ saj je itak samo formalno, smo se zmenili, da pride zadnji obrok čez dober mesec«, »/.../ pa zamahnila proti tajnicam, češ, naj jo punce poštempljajo. Pa pokasirajo tistih dobrih osemnajst jurjev«, »Saj provizijo je že pokasirala« (Skubic, 2001, str. 98–99, 101).

Iz navedenih zgledov je razvidno, da se v Igorjevo govorico o »poslih« vmešajo tudi knjižno pogovorni (npr. *fer*) in neknjižni leksemi (npr. *štimati*) ter neknjižni žargonski leksemi (in stalne besedne zveze) s poslovnega področja (npr. *poštempljati*, *pokasirati*; *imeti promet*, *marketing*, *financar* (Skubic, 2001, str. 156–57)).

⁵¹ Oznako nizk. imajo v SP 2001 jezikovne prvine, ki izražajo družbeno (tudi moralno) nesprejemljivo, nekultivirano, prostaško raven medčloveškega sporočanja – npr. buzarant 'homoseksualec', stari 'iztrebljati se', crkniti 'umreti' (nav. po SP 2001, str. 132).

Slika 3: Tematski krog do sedaj opisane zgodbe Igorja Ščinkovca

Igorjeva zgodba, ki poteka po nakazani tirnici, je podkrepljena z Zokijevo pripovedjo in poudarjena z neknjižnimi jezikovnimi prvinami, ki ustrezajo upovedovalnemu položaju:

1. V **dialog o življenju na Fužinah** se vmeša Zokijeva zgodba, ki jo Zoki začne dialoško, Igor pa nadaljuje v obliki notranjega monologa, saj jo že dobro pozna. Glavna akterja »štorije o štengah« sta dva »mulca« in ena »smrklja«. »Trenierka« (namesto knjižne *trenirke*) in »frizura na gobico«, s katerima ju opisuje Zoki, sta značilna stereotipa imigrantskega mladeniča, imenovanega čefur. Zoki pa za enega od »tipov« postavi še natančnejšo teorijo, da »je bil tip diler« (Skubic, 2001, str. 103).

2. Zokijeva zgodba se v dialogu nadaljuje vse do nesrečne **zgodbe o hčerki gospe Erjavec**, kjer imamo zopet motiv ognja ali natančneje zoglenelega trupla med tračnicami pri Zeleni jami. Vse to zmede Igorja Ščinkovca, ki zopet odtava v svoj notranji **monolog** in se najprej spominja časopisa, kjer je bila objavljena novica o smrti Erjavčeve hčerke, nato pa ga njeni »roza štumfi« (Skubic, 2001, str. 106) spomnijo na **njegovo hčerko** Manjo (»tamala«), ki ima enake nogavičke in, v katero se je v preteklosti zaletel kolesar, a na srečo ni bila težje poškodovana. Na koncu poglavja se združijo misli o »tamali«, ki se je »cmarila na železniških tračnicah«, »tamali«, ki se pozimi »lahko prehladi, potem bo pa gripa ali pa pljučnica ali pa klinac palac« (Skubic, 2001, str. 108) in računu, ki ga Igor izroči »prfoksi nemščine«, medtem ko njenega »moža, ki so mu hčerko flambirali«, ni doma tudi potem, ko je »kofe« že skoraj mrzlo (Skubic, 2001, str. 108–09).

3. Že z naslednjim poglavjem Ščinkovčeve pripovedi se dogajanje prenese v bližino **lokala Rosso Nero**, kjer se dobro uro pred tekmo začnejo zbirati nogometni navdušenci. Igorjevo srečanje z Mirkovičevim sinom Mirsadom vsebuje preplet dveh jezikov, ko Igor s posnemanjem jezika priseljencev svari »tamalega« pred izgovorom: »/.../ da ne bo pol, nisam znao« (Skubic, 2001, str. 148).

4. Jezikovno zanimiv je izbor besedja, ko se morata moška pred tekmo pogovoriti o Zokijevih **zasebnih težavah**. Ta primer potrjuje tezo, da se raba neknižnih in vulgarnih leksemov ne spremeni glede na to, ali gre za Igorjevo prvoosebno pripoved med deli dialoga ali za dialog, torej Igorjevo ali Zokijevo v dialogu izrečeno besedilo. S tematskega stališča pa je Zokijev način ubesedenja zasebnega področja podoben Igorjevemu. Tudi Zoki govori o zasebnem večinoma v tesni povezavi s službo, torej javnim. V njegovem primeru lahko dodamo le, da je bolj poudarjen problem ekonomskega stanja.

- »Zoki pogleda stran pa vzame svoj **pir** z mize. Nekaj časa ga ima v roki, preden ga k ustom nese pa naredi **šluk**. 'Sicer pa me **boli kurac**,' pravi pa da pir nazaj. 'Delaj ti z njim, kar hočeš.' Pa **jebela cesta**, zdaj bo imel pa še take. Tega pa res ne bom poslušal. Naslonil sem se naprej na mizo. 'Dobro, zdaj pa ti meni povej, kaj je s tabo narobe, **ti boga**,' mu rečem. 'Že cel dan držiš **surlo**, ko da ti kdo **jebe mater**. Skašljaj se, ker ti jo bom jaz, če bo treba. En **ballantine's**,' rečem **kelnerici**, ki se je glih zraven **namalala**. Je samo pokimala pa šla. Zoki samo dvigne roko, pol pa zamahne nekam direkt naravnost pred sebe. 'Kaj pa naj bi bilo narobe? Nič ni narobe.' Pol pa se proti men obrne. Ej, **bog ga nima rad**, ima izraz na **faci**, ko da mi bo kaj naredil. /.../ 'Vse skupaj je en totalen **kurac**, to je narobe.' /.../ 'Žena, pa ta **kurčev keš**, pa ta ... Meni se bo **strgalo**, samo to ti povem.' O-jao. Bomo rajši res pustili, da

se malo **izlaja**. Dobro. V tem **fohu** ima vsak vsake toliko cajta svoje krize. Tudi jaz« (Skubic, 2001, str. 151).

Po začetnem obotavljanju se Zokijeve težave zvrstijo okrog neknjižnih leksemov: *crkavati*, *kamionar*, *kasirati*, *keš*, *paradajzek*, *pojerbati*, *puf*, *štrom*, *švercati*, ki jih ponazarjamo z navedkom, v katerega so umeščeni. V izbranem odlomku so Zokijeve zasebne težave predstavljene najbolj natančno in obenem je tudi jasno razviden finančni izvor težav, vključno z breizhodnostjo položaja. Kako zelo se Zoki zaradi tega obremenjuje, kaže primerjava s položajem ženine sestre, ki ji boljši ekonomski položaj omogoča celo nakup zemljišča za gradnjo počitniške hišice. Na drugi strani pa Zoki svoji ženi ne more omogočiti tolikšnega ugodja, kar je povezano tudi z njegovo nacionalnostjo oziroma revščino njegove družine v Bosni:

»Od Zokita žena je strežnica v Kliničnem. Domov prinaša totalno za en kurac plačo, v bistvu bi glih tako lahko tudi na Tromostovju **pušeljce** telohov prodajala. V službo hodi bolj zato, da ne bi samo doma sedela pa **crkavala** od **dolgcajta**. Dalje: imata **puf** za avto, Zoki si je omislil opla. Je rekel: reprezentanca. To besedo je slišal enkrat na enem tečaju, ko sva se obadva še učila posla, pa mu je bila zelo všeč. /.../ Jasno, da bi žena rajši kakšen nov plašč sprehajala, kot pa se v oplu vozila. Zoki pa – jasno, mehka duša, on bi ji rad **zrihtal** vse, kar si bo zamislila. Fixed Properties pa, no, Fixed Properties, kurac, kaj bi rekel, se nekako še zmeraj niso čisto prijele. /.../ Da se gledat tudi drugače: takole že dve leti, pa še zmeraj ni šla **firma** v kurac. Če si malo bolj optimističen. Samo da od Zokita žena ni tako optimistična. Ona bi rada vse pa takoj, menda.

'Veš, kaj je zdaj?' pravi Zoki. 'Sestra od Fani.' Prst dvigne, kakor da bo predaval. 'Njena sestra. Z unim njenim možem, unim, se spomniš ...'

'Kamionarjem.'

'Ja, s kamionarjem. Sta kupila parcelo na Primorskem. Si bosta postavila nekšno **vikendico**. Kaj jaz vem, neko lopo ali kaj. Da bo njun sinko tam užival pa skupaj s **fotrom** ribe lovil. Pa da bo ona **paradajzke** gojila pa ribez.' Samo nazaj se nasloni. 'No, take moram poslušat. Midva pa komaj pufe plačava vsak mesec'

'Pa kaj?' ga vprašam, ker že vem, kam bo spet ta debata peljala. 'A bi rad šel ti tudi med kamionarje?'

'Ja, pa kaj še. Glih da se meni **švercat**.' Sam tiho je pa skoz v svoj krigel zija, komaj da ga je kaj do zdaj spil. Pol začne pa momljat. 'Vsi se pizdijo, **kasirate** provizijo pa dva procenta tukaj pa dva procenta tam, pa ta Erjavec danes, ki nama je hotel dat samo jurja mark, ker da sta morala z ženo sama pogodbo na novo pisat ... Kdo pa najemnino za plac plačuje pa telefone pa tajnico pa **štrom** pa davke, to pa, kurac ...'

Ja, dobro, točno to. Ne rabimo nič več slišat.

'Ajde, Zoki, ne seri.'

Zoki je samo tiho pa okrog sebe gleda. Not v **buflu** že gori televizor, menda bojo vsak cajt poročila. Ma, dol meni visi za poročila. Kaj bomo tukaj z Zokitom? Ja, jebeš take svakinje, z možmi, ki so frajerji. Kaj pa Zoki? Če ne bi odkupila ženinega službenega stanovanja po Jazbinškovem zakonu, bi bila še danes najemnika v kakšni luknji. Vikendica? Kvečjemu če bi kje kaj **pojerbal**. Njegovi so se priselili nekje iz Bosne, od tam, kjer so danes Muslimani pa Hrvati, klinc, tudi če so tam imeli kakšno hišo, je šla verjetno že zdavnaj v luft. Nikoli ni nič omenjal.

Z njegovo plačo, kje pa. Pred tremi leti je bil še vratar. Zadnje pol leta je še pol plače dobival v bonih. Je moral hodit k enemu privatniku, ki je v antikvariatu knjige prodajal, da mu je vnovčeval bone – pa to zato, ker se mu je smilil« (Skubic, 2001, str. 151–153).

5. Od Zokijevih zasebnih težav, ki jih pripoveduje Igorju v lokalu – na področju javnega – dialog zopet preide na posel. Tematici nepremičninskih poslov je tako znova pridružena zbir strokovnih izrazov s tega področja in neknjižnih leksemov:

- »firma mora dobro zalaufat /.../ veliko stanovanj v ponudbi /.../ ko bo zgledalo, da jih sama več ne moreva vseh poštimat, najameva kakšnega študenta. /.../ fajn za davke, brez obveznosti. Ga naučiva osnovnih for, pa naj vodi ogleda, kasira provizijo. /.../ Ko se začne tako biznis še večat pa keš nabirat, /.../ se lepo počasi umakneva v gosposke posle – vodit bazo poslov, finance, delat primopredaje. Šefa« (Skubic, 2001, str. 158).

Zoki pa ima še eno idejo, in sicer o **preprodaji avtomobilov**. V tem delu dialoga tako najdemo nekaj neknjižnih žargonskih izrazov (*feršteker, sfrizirati, šraufati*).

6. Potem pa Igor zopet zaide v notranji monolog in se **spominja časa, ko je bil šofer mestnega avtobusa**. Dogajanje na »troli« spominja na Vojnovičevo (Vojnović, 2008) opisovanje podobnega »kravala«, zaznamovanega (Skubic, 2001) z glagoli: *nasrkati, našniclati (nekoga), našutirati, zaštihati*; samostalniki kot so: *car (avtobusa), kurba, frajer, (pijan) pametnjakovič, usrane (mali)* in Igorjevo zaključno kletvico: *pizda jim materina objestna*.

7. Medtem se v lokalu zbira vedno več moških, ki želijo, da njihovi **povzetki pripetljajev iz službe** zvenijo čimbolj drzno, pomembno in junaško, zato vanje vpletajo neknjižne besede, vulgarizme in prenesene pomene besed (*jebati, jebemti, koga boli kurac, kurba – slabš. za moškega, policist, namalati se* 'pojavit se nekje', *nakladati, pizda, popizditi, spizditi, šibati (dvesto dvajset po avtocesti), zicniti se* (Skubic, 2001, str. 178).

8. Dogajanje v lokalu se premakne s področja poslov in zasebnih zgodb, ko vstopijo Mirković in brata Pašković. Eden od bratov Pašković je še posebej velik in nedružaben. Igor ga označi na nekoliko ironičen način:

- »Je ta čefurček res tako zajeban? Pašković rotvajler« (Skubic, 2001, str. 204).

Sprva je vzdušje v lokalu napeto, čeprav se Igor skuša prepričati v nasprotno:

- »Ma klinc jih gleda, saj sem v redu, saj ni pizdarije. Sam buden je pa tudi treba bit. /.../ Ves cajt jih imam na očeh, samo toliko premaknem oči, da za en moment vidim, da Zoki mene gleda. To mi gre malo na jetra. /.../ Mah, nima smisla. V bistvu jih je res brez veze preveč zijat. Bojo še kaj sumničavi ratal. Meni pa – evo, meni se ne da, ti boga, ne da se mi z njimi ubadat, po petih viskačih sem na adrenalinu, tekmo bomo gledali« (Skubic, 2001, str. 205).

Športno vzdušje tik pred začetkom tekme družbo odvrne od mafijskih obračunov k šali o Fati in Muju, kjer pride že drugič do prepleta slovenščine s srbohrvaškim jezikom:

- »Pa ji je Mujo rekel, pa čuj, Fata, kako si znala da je bio Crnogorac?« (Skubic, 2001, str. 205).

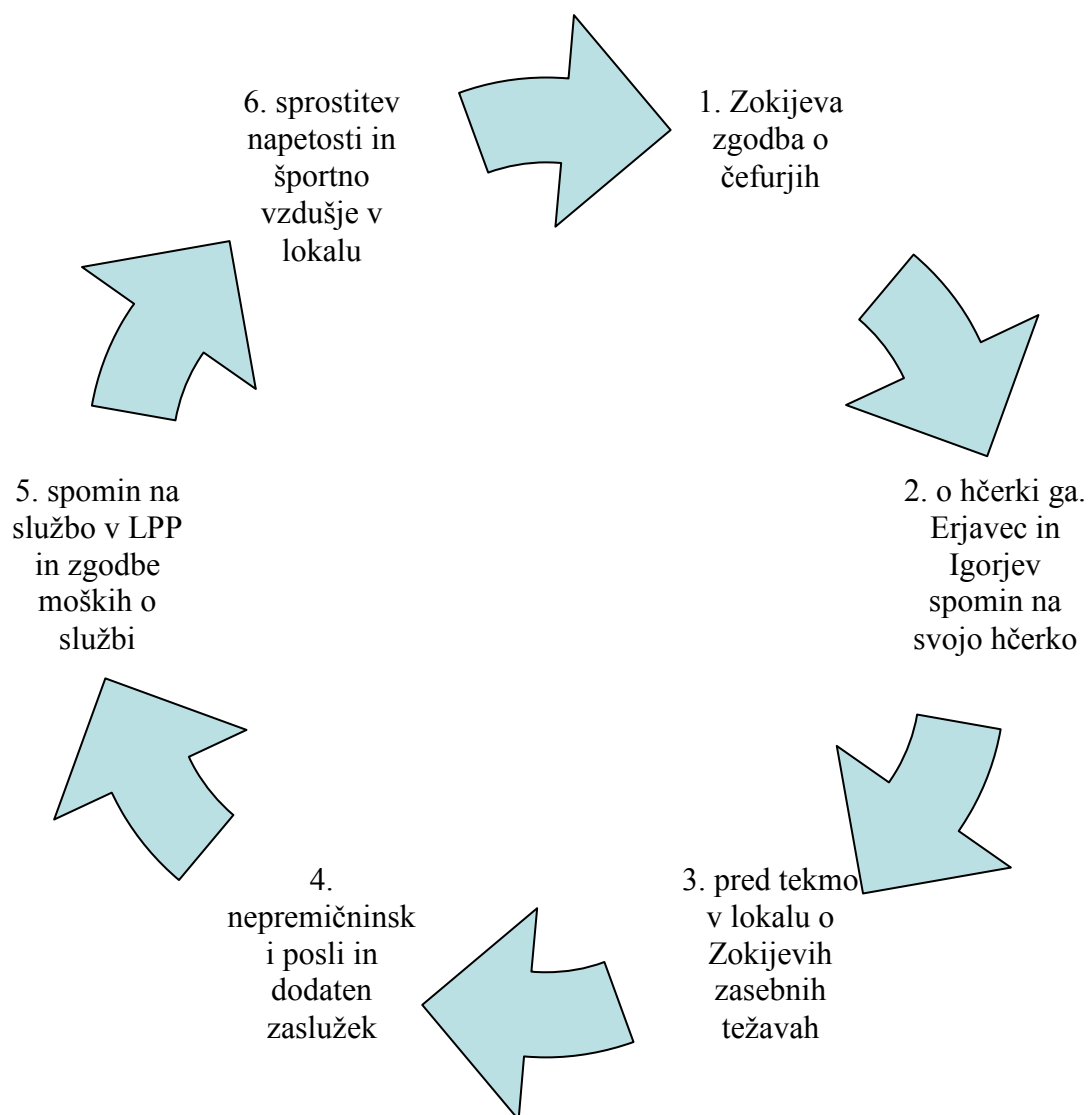
Zahvaljujoč dobremu razpoloženju se je besedni dvoboj Ščinkovca in Mirkovića, ki z jezikovnega stališča še vedno vključuje neknjižne izraze, končal le s plačanima pijačama in nekaj kletvicami v Igorjevem notranjem monologu, ki naj bi povečale občutek moči v njem:

- »Naj se kar (dela frajerja), kaj mene **boli kurac**«, »Boš ti videl, kaj se pravi Ščinkovca **jebat v glavo**. Samo ne danes, samo ne danes. Danes je fuzbal. /.../ Jebemti, danes ima, da zmagamo. Danes bi bilo za popizdit, če jih ne bi rasturili. /.../ 'Ti si mi pa dolžen kakšno pijačo, če si fer. Saj si mi posel pokvaril.' 'Kakšno pijačo da sem ti dolžen?' pravi Mirković pa zija vame. Ja **pizda ti materina**, a zdaj boš pa zato užaljen? Kaj ne vidiš, da probavam biti človek tukaj, **ti boga**. Da ti probavam fer način najt, kako se lahko ven potegneš pa zraven dec ostaneš. /.../ Jaj, ja. Dobro, se bova že še videla. Če še ponujene roke ne sprejmeš. Prav, si si pa sam kriv. **Jebemti**. Se obrnem pa grem nazaj« (Skubic, 2001, str. 206–207).

Na koncu pospremimo Ščinkovca na poti proti domu, potem ko je Slovenija izgubila nogometno tekmo in je on izgubil stavo. V njem se strnejo dogodki minulega dne in iztečejo v misel o hčerki, ki ob tej uri že zdavnaj spi.

Konec sklenemo z ugotovitvijo, da se v govorici Igorja Ščinkovca prepletajo neknjižni leksemi ne glede na to, ali so izgovorjeni v notranjem monologu ali dialogu. Izbira posameznih leksemov pa je odvisna od ubesedene tematike.

Slika 4: Tematski krog Igorjeve zgodbe, v opisu označene z 1.–8.

2.3.3 Neknjižni leksemi, umeščeni v delirij Petra Sokiča

Stopnjevanje v rabi neknjižnih in tujejezičnih prvin v primerjavi z Igorjem prinaša Peter Sokič. Razmerje med dialogom in notranjim monologom se v Petrovi govorici bistveno ne spremeni. Podobno kot smo opazili že v analizi Verinega govora, zaseda tudi v Petrovem primeru pomembno mesto spominjanje na preteklost. Peter se spominja svoje mladosti, zaznamovane s študentskim obdobjem in pripadnostjo hevimetalski subkulturi. V jeziku se spomini, ki so vključeni v Petrov delirij, odražajo z leksemi, ki jih je Peter uporabljal v mladosti (na primer leksemi, povezani s hevimetalsvom). Petrov jezik je težko razmejevati na jezik preteklosti in jezik sedanjosti, saj ju v celovito enoto spaja delirij. V primerjavi z analizo

Igorjevega jezika je predvsem pomembno, da se pri Petru osredotočimo na neknjižne in tujejezične lekseme, kletvice, nizke in slabšalne izraze, ter s primeri pokažemo, da je Petrova govorica v rabi le-teh stopnjevanje Igorjeve.

Preglednica 3: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Petrovi govorici

Peter Sokič, nekdanji hevimetalec in prodajalec Salomonovega oglasnika		
Upovedovalni položaji	enakovredno razmerje med dialogom in notranjim monologom	
Jezikovne prvine	1. neknjižne jezikovne prvine	specializirani izrazi, povezani s hevimetalstvom
		izrazi iz študentskih časov
		otroški izrazi
		neknjižni pogovorni izrazi
		nižje pogovorni izrazi
		kletvice, nizki in slabšalni izrazi
		podomačeni izrazi iz tujih jezikov
	2. tujejezične (nepodomačene) jezikovne prvine	iz srbohrvaščine
		iz angleščine

2.3.3.1 Analiza neknjižnih in tujejezičnih leksemov ter vulgarizmov v upovedovanih literarnih temah

Peter v stanovanju na Fužinah

Na Fužinah stanuje v najetem »fletu« tudi Peter, ki ga srečamo, ko ob treh zjutraj spremlja prenos formule ena, »športa za najbolj trde moški. /.../ ko majo zadost pira v frižiderju pa v bifeju ful travarice« (Skubic, 2001, str. 10). Tudi tokrat gre za notranji monolog prvoosebnega pripovedovalca, v katerem pa lahko že na začetku opazimo več tujejezičnih prvin iz angleščine in iz srbohrvaščine:

- »Smo bli mi **power** sami po seb, /.../ Smo šli v akcijo, **against the odds black metal gods**, dons pa kurc, ne, vse eni bleferji« (Skubic, 2001, str. 9),
- »Pa te prenosi **usred noči**, blesav. /.../ od vsega hudega oddaje gledam o enih avstralskih vodnih **stvorjenjih**, pol pa ... evo, zora se zori, **drugovi junaci**« (Skubic, 2001, str. 9–10).

Angleške citate in slovenščini že bolj prilagojene lekseme (npr. *flet-a*) lahko pojasnjujemo z dejstvom, da je Peter nekdanji hevimetalec, težje pa je najti pojasnilo za lekseme iz

srbohrvaščine. Povežemo jih morda lahko z nekdanjo Jugoslavijo, ko so se jeziki zaradi stikov med ljudmi mešali in tako vplivali na sestavo Petrove govorice. Utemeljevanja rabe srbohrvaških besed ne moremo podkrepiti niti z upovedovano literarno temo, saj Petrovo negodovanje nad poletno vročino, pitjem piva in gledanjem televizije ne vsebuje motiva, ki bi bil povezan s srbohrvaščino. Edina možnost utemeljitve se ponuja v podatku, da Peter živi na Fužinah, ki ga imenuje »geto« in kjer stanujejo priseljenci, ki govorijo ta jezik. Že iz Petrovih uvodnih misli veje negativno občutje. Razlog za to pa je slabo plačana služba prodajalca Salomonovega oglasnika, zaradi česar si Peter ne more privoščiti več od stanovanja na Fužinah. Kljub temu, da Peter skuša ohraniti prisebnost svoje zavesti, ko pravi:

- »Ne se pustit zмест, Pero. Sam zмест se ne pustit. Še ena kaplca. Vsak cajt bo sonce nad toplarno« (Skubic, 2001, str. 9),

pa njegove misli kmalu zatavajo daleč od pripovedne sedanjosti in se nato ob spominih poglobljajo v vse globlji delirij. Ali je delirij edini način, da Peter preživi ta vroč poletni dan, ko na Fužinah ni vode?

Peter iz študentskih časov

Podobno kot Verin je tudi Petrov notranji monolog poln spominov na minulo mladost. Spominjanje študentskih časov spremlja primerno besedišče:

- »Bert je /.../ nazadnje /.../ pravo študiral /.../ Je reku, da bo nas ven vleku, če nas bo policija kaj jebala, ko bomo iz menze v Študentu gajbe spizdeval. /.../ Ja, v Študentu smo eno kuhinjo razfukaval, pa so pedri študenti policijo poklical« (Skubic, 2001, str. 11).

Tujejezičnemu citatu iz pesmi, s katerim se Peter spominja Irene: »Irena, ljubavi moja jedina, nikad ne prežaljena« (Skubic, 2001, str. 11), je dodana kletvica: »/.../ tipov sploh nisi **jebala pet posto**«, ki pa zaradi Petrove pripadnosti določeni (eksczesni) družbeni skupini skorajda nima negativnega učinka kletvice. S tem je postavljena domneva, da se pomen vulgarizmov v govoricah literarnih oseb analiziranih literarnih del (ali morda celo širše – sodobne slovenske urbane proze) spreminja. Morda je družba tista, ki z dopuščanjem tako pogoste rabe vulgarnih besed dovoljuje tudi nevtralizacijo njihovega pomena. S spomini na študentske čase, prijatelje iz mladosti in še posebej Ireno, se Peter že začne zapletati v preteklost. Opisanemu dodajamo navedek, ki vključuje vse glavne sestavine Petrove govorice, torej tujejezične besede, kletvice in pogovorne lekseme, tako knjižne kot neknjižne:

- »Bertl pa Trič sta enkrat rekla, da si ti čist v redu. Sam da si mal preveč fina. Sam da to pa **obrajtata** na teb, ker zmeri daš za pijačo, tud če sama ne boš pila. To so ti ble visoke kvalifikacije, da si bil simpatičen na parkovski sceni. /.../ Sam ti pa hladna ko **Celtic Frost**,

To Mega Therion – e, **pizda**, Irena, da mi je **sada**, ko mam tlele svoj **plac**, eno romantično večje, to bi blo čist neki družga« (Skubic, 2001, str. 11).

Začetek delirija

Skromno opisano dogajanje v pripovedni sedanjosti zaplete Petrov delirij. Stanje zmedenosti se začne, ko se Peter spomni na nekdanje prijatelje in jih želi poklicati po telefonu:

- »Zakaj se ne bi spravu Bertla poklicat ... pa Triča ... pa Flinta ... pa IRENO! Jebemti, to bi blo neki. Bertl sedi na tleh ... pa Flint mu vleče kavbojke dol čez noge, čez supergo« (Skubic, 2001, str. 14).

Nato se stanje delirija premakne na prizor ubijanja morskega prašička z imenom Irena, ko prideta v Petrovo stanovanje Janina in Mirsad, s kovčki in kartami za vlak v rokah. Razen opisanih dejstev je ta del delirija vsebinsko nerazumljiv, vsebuje pa nekatere za Petrovo govorico značilne jezikovne posebnosti, ki so razpete od nizkih in slabšalnih leksemov:

- »Jej, dobro je to, pravim morskem **prasetu**, /.../« (Skubic, 2001, str. 14), »/.../ na obrazu ma **zjeban** izraz, /.../ bogve zakaj to pravim, a sem **kreten**, kakšne pa **kvasim**, /.../« (Skubic, 2001, str. 16),

nižje pogovornih in slengovskih:

- »/.../ jejte **froci** moji, jejte pa se plodite« (Skubic, 2001, str. 14), »/.../ Mirsad si prižiga **čik**, /.../« (Skubic, 2001, str. 16),

otroških, ki upovedovanemu dogodku dajejo ironičen pomen:

- »/.../ mi je žal, da sem dal prašičku strup za glodalce za **papat**, /.../« (Skubic, 2001, str. 15)

in leksemov, prevzetih iz tujih jezikov:

- »Morski prašički so majstri za scat po foteljih, to je ena taka navada, ki se je zlepa ne bojo **losal**, /.../« (Skubic, 2001, str. 15).

Poletni dan na Fužinah

Ko se Peter ob dveh popoldne zbudi, je že vroč poletni dan, in ker na Fužinah še vedno ni vode, Peter izrazi svojo jezo (čustveno stanje) s kletvicami:

- »Jebem jim mater vodovodarsko, toplovodarjem. Jebem jim mater in toplarni in vodovodarjem, pa hišnikom pa vsem čefurjem« (Skubic, 2001, str. 83).

Glede na sobesedilo je leksem *čefur* v tem primeru, v primerjavi z rabo pri Ščinkovcu ali v Vojnovičevem *Čefurjem raus*, rabljen slabšalno. S tematskega stališča navedena kletvica ni del delirija, torej je Petru za nekaj časa uspelo ubežati siceršnji zmedenosti. Neknjizni in srbohrvaški leksemi, ki jih Peter uporabi potem, ko se popoldne zbudi in torej niso del delirantnih razmišljanj o preteklosti, so še:

- »Sam zraven televizorja utripa **displej** od videorekorderja – /.../«;
- »**Jebemu mater**, kaj je znanost pa kar vse tko neki. **Koji kurac** se gre o tem kregat, ko je mrzel **pirček** na mizi«;
- »Da ga sam **sislaš!** /.../ Če je formula ena. Ne bo človek žejen gledal. /.../ – maš svoj kavč, **vufi** v roki, programe **šaltaš** po svoji želji pa potrebi, pijačo si odpiraš v svojmu tempu, **zašlafaš** lohk na licu mesta, pa te ne bo nobeden na mrzlo, neprijazno cesto vun metal. Mrzlo cesto. *No such luck*. Kakšna vročina, **kurčeva**« (Skubic, 2001, str. 82).

Telefoniranje starih prijateljev znova obudi spomine, tokrat na Vasjo in velik koncert Petrovega »benda – hardcore thrash speed death metal festival, Logatec«, ki ga spremlja besedišče, iz katerega je razvidno, da gre za specializirane izraze, omejene na ozek krog oziroma določeno družbeno skupino z istim interesom:

- *koga boli kurac, koreografijo v finese doterat, lase naštrikane v dreadlockse, našgati se ga, oštarija, plate od Celtic Frost, rasturiti, špilati, usuvati se ga 'piti alkohol', žagati* (Skubic, 2001, str. 85–86).

V telefonskih dialogih Peter rabi manj neknjižnih, vulgarnih, slengovskih in srbohrvaških leksemov (*bend, frend, kao, klapa, nula, špilati* – Skubic, 2001, str. 88, 95) kot pa v besedilu, ki ga obkroža in sporoča Petrov tok misli med pogovori:

- *cifra, foter, frej, froc, glup, gnjaviti, mat, ratati, sorta, šit, štacuna, zrajtati se;*
- *boli kurac, fukniti, idiotski, jeba, jebemti, kurčev, pizda usrana mobitelovska;*
- *bulazniti, ovo mi ne miriše na dobro.*

Glede na razliko v rabi besedišča lahko predvidevamo, da Peter v telefonskih pogovorih rabi bolj formalno obliko sporazumevanja in na to nas opozori tudi oblika njegovega imena, s katerim se predstavi, to je: »Peter Sokič« (Skubic, 2001, str. 88, 91, 95, 191) in ne Pero. Da Peter rabi leksem *čefur* v slabšalnem pomenu, nam znova potrjuje njegov na glas neizrečeni odziv na odgovor v tujem jeziku, ki ga je dobil od gospoda Tričkovića, Robijevega (njegov vzdevek je Trič) očeta, in ki poleg kletvice, vključujoč leksem *čefur*, vsebuje tudi druge, že naštete jezikovne značilnosti Petrove govornice:

- »**Stari**, kje si ti mene najdu? Mene, ko mi je bla zmeri edina droga poštena doza žganjice, pa ko sem bil zmer pošten za **žur** pa za **babe** – ne pa ko uni **kurčevi džankiji**, ko sam zijajo v stene, **jebemti**, sva jih s Tričem **garbala** svoje cajte! **Jebemu mater**, kaj vse človek v življenju dožvi. Da se je Trič s **kurčevimi drogeraši** spečal? /.../ In zdej mene **foter napizdeva**, da mu sina zavajam! Vas bi **trebao** da se **zabrani, pička vam materina čefurska**, takole **napizdit** človeka« (Skubic, 2001, str. 96).

Srečanje z nekdanjimi prijatelji v deliriju nekje med zasebnim in javnim

Srečanje starih prijateljev je mogoče le v Petrovem deliriju, ko od namišljenega dialoga, znova zaznamovanega z leksemi iz preteklosti (*fasati, frišen pir, garbati, hardcore general, hardcore-metal power folk, koncerti, luzer, pank, pir* – Skubic, 2001, str. 163–165), Petrov delirij preide v mešanje med notranjostjo njegovega stanovanja, kjer je zbrana družba prijateljev, in zunanjim svetom (npr. lokalom) ter nesrečo s kolesom, ko je Peter poškodovan in ga skupina mladih, med katerimi je tudi Janina, še pretepe. Mladi še vedno uporabljajo podobno besedišče, kot ga v spominih obuja Peter, a ta pretep kaže, da Peter ne sodi več med mladino in govori v jeziku, ki ni več njegov. Na to kaže dialog najstnikov ob Petrovem padcu in nato še njegove misli s številnimi vulgarizmi:

- »Kva za en kurac pa zijaš, ti pes z rogovi!« (Skubic, 2001, str. 167), »Ej, a maš kej drobiža, lepi?« (Skubic, 2001, str. 169), »Bo, sam če me lohka kušneš tlele, štampel na tole transakcijo, /.../« (Skubic, 2001, str. 170);
- »**Pizda**, s čim sem si to zaslužu. Ta pa – **prekleta mrha pofukana**, še mokra za uhami. Ej, **jebemti**, v momentu se mi pritisk dvigne, kar neki mi začne pumpat po glav. V rami mi kljuva. Ej, ti **mona miniaturna**, ti men *pes z rogovi*? **Smrklja, pizda**, če nisem dvajset, pa sem vsaj petnajst let starejši od tebe, **pankrta usranega** ...« (Skubic, 2001, str. 168).

Kljub temu odmiku od osrednjega dogajanja v Petrovem deliriju, se pogovor med Petrom in prijatelji nadaljuje. Peter po telefonu pokliče še Bertla, o katerem se Peter spominja, da je veliko uporabljal besedo »stari« in je pri tem imel v mislih 'dolgoletnega prijatelja', za razliko od prav tako mogočega pomena 'starši'. Bertlova povezava ob novici, kje Peter sedaj živi, so čefurji kot sinonim za Fužine:

- »Pero. Džomba stara. Kje si, jebemti. /.../ 'A v Fužinah si, stari? Kako te kej **čefurji** ubogajo, stari? Ej, jebemti, boli te kurac za čefurje« (Skubic, 2001, str. 172).

V navedenem se znova potrjuje že omenjena ugotovitev, da Peter nima najboljšega mnenja o priseljencih, ki živijo na Fužinah, obenem pa je iz Bertlovega odgovora razvidno, da imajo čefurji na Fužinah pomembno vlogo – torej se zdi verjetna možnost, da lahko s svojim jezikom vplivajo na jezik drugih. Še vedno med delirijem se Peter spomni, da na njegovem »žuru« ni nobenih »bab« in ob tem njegove misli zatavajo k Ireni. »Irenini pank frizurci« in njegovemu takratnemu »džekiju« oziroma »leder džaketu« (Skubic, 2001, str. 190), sledi telefoniranje, ki je najverjetneje izključeno iz dvomljive resničnosti delirija, a takoj zatem sledi novo stanje zmedenosti, ki ga je izzvala novica o spremembah v Ireninem življenju in njenem sedanjem položaju zaposlene žene in matere. Stanje, ki je podobno sanjam in je od

ostalega besedila ločeno z ležečim tiskom, dopušča le nekaj neknjižnih leksemov: *kaput, miksati, prem, prešvican, razčefukati stuliti, šlatati; boli me patka, ne jebe* (Skubic, 2001, str. 193–195). Tematsko se odlomek v ležečem tisku približuje fantastiki, morda tudi nočni mori, ki Petra muči med spanjem. Utrujen od vročine in delirija, Peter zaspi in sanja o vlomilcu, ki je v njegovem stanovanju, mrtvi Ireni, ki stoji med vrati in naenkrat začne glasno kričati, in njemu, ki Irene ne more zavarovati pred vlomilcem, ker ga na tečaju prve pomoči niso naučili delati z mrtvimi:

- »/.../ mrtvim naj se kao ne bi več dal pomagat, kvečjemu zaščitit naj bi se jih še dal pred sovražniki. Sam da zdej še tega več ne morem, v kuhni je vlomilc, pred vrati od kuhne stoji pa poslušaj ven na hodnik, od kje se sliš ta grozen dretje. Ne, res nič več ne morem nardit, sam na pojstli lohk sedim pa zijam v faco za vrati /.../« (Skubic, 2001, str. 195).

Delirij v lokalu, stanovanju in zopet v lokalu

Pitje piva se v tem poznem popoldnevu preseli v lokal, pri čemer lahko vemo, da je to Rosso Nero, ker Peter poslušaj pogovor med Ščinkovcem in Mirkovičem, ki v Ščinkovčevi pripovedi sploh ni bil naveden. Medtem ko so neknjižni leksemi, podkrepljeni s kletvicami, v Petrovi govorici rabljeni razmeroma enakomerno, pa se njena vsebina vse bolj zapleta in postaja nejasna. Tok pogovora o preteklosti zanese celo na vprašanje o tem, kako govorijo mrličji in postavljena je teza, da »mrličji ful lepo govorijo. Tako knjižno, po moje« (Skubic, 2001, str. 209). Že v naslednjem hipu je družčina zopet v Petrovem stanovanju, kjer je sedaj tudi Irena in skupaj pričakujejo začetek nogometne tekme. Ampak dogajanje je ob začetku zopet postavljeno v »kafič« (Skubic, 2001, str. 219), kjer doslej najnatanejšemu spremljanju televizijskega prenosa sledi Petrov notranji monolog o razlogih za razpad v deliriju ponovno zbrane družbe. Opozicija navijaškemu komentiranju tekme, ki je polno kletvic in psovk (npr. *jebem ti mater, špona tja nekam v tri pirovske*), je v razkritju dogodkov iz oddaljene preteklosti neknjižnih leksemov le nekaj: *armija, faks, fešta, filo, pecati, zadet* in zvezi: *bilo kje, sral smo ga sto na uro* (Skubic, 2001, str. 221–223). Vzdušje med nogometno tekmo Petra spomni na čas, ko je imel podoben »filing« in to je bilo, ko je odšel v vojsko. Služenje vojaškega roka je bil eden ključnih razlogov za razhod prijateljev, katerih življenje se je bolj ali manj oddaljilo od hevimetallstva in igranja v »bendu« in to je Petra tako močno prizadelo, da lahko prav v tem slutimo razlog za njegov delirij v pripovedni sedanosti. Poleg tega nam ta odlomek ponuja novo možnost za utemeljitev Petrove rabe srbohrvaških leksemov:

- »Ko sem šel v vojsko. Spomnm se, kako sem prvič gledu skoz okn od aviona, dol v **črnogorske hribe** – kakšen odbit občutek« (Skubic, 2001, str. 221).

Ker Peter v lokalu posluša dialog med Ščinkovcem in Mirkovičem se v njegovem navajanju tega dialoga pojavi tudi njuna govorica:

- Ščinkovec: »Nisem jaz nacionalist. Daj, ti dam še za eno pijačo«, Mirković: »Slušaj majmune,' prav, 'bi li ti od mene da naplatiš dvije hiljada maraka? A? Bi li ti?'« (Skubic, 2001, str. 229).

Slovo od pijateljev in odhod v zasebno z Ireno

Ko postane vzdušje v lokalu burnejše, ga Petrova družba zapusti. Peter in Irena odhajata v njegovo stanovanje, ob tem pa se Peter v notranjem monologu poslovil od prijateljev:

- »Adijo, /.../ Vsi ste mi vi super tipi. Sem ponosen na vas. /.../ Zdej pa hitr dalje« (Skubic, 2001, str. 234–235).

Izbruh čustev, občutkov in misli na preteklost, povezano z Ireno, ki je končno v stanovanju sama s Petrom, je poln izrazov, kot so: *fertik, jebi se, kretenski filing, kurci usrani, pizdu mater, prfuknem idiot, spizdite mi, spokite mi* (Skubic, 2001, str. 248–250). Našteti izrazi so del delirija, ki znova prevzame Petrove misli:

- »V vsej uni totalni zmedenosti, da mi je kar šumel v ušesih, sem začutu, kako se mi kri cedi med prsti pa po levi podlahti dol za rokav; vedu sem sam to, da ni na celmu svetu nič hujšga, nič bolj zajebanga, nič bolj norga od tega, kar se mi je glihkar zgodl, da je vse skupi totalno nemogoče pa odbit pa da je to konc, definitivni konc, da ne bo po vsem tem ta svet nkol več tak, kokr je bil« (Skubic, 2001, str. 247).

Tokrat je Peter v deliriju prepričan, da ga ogrožajo drevesa, ki dokončno pokončajo tudi njegovo zgodbo:

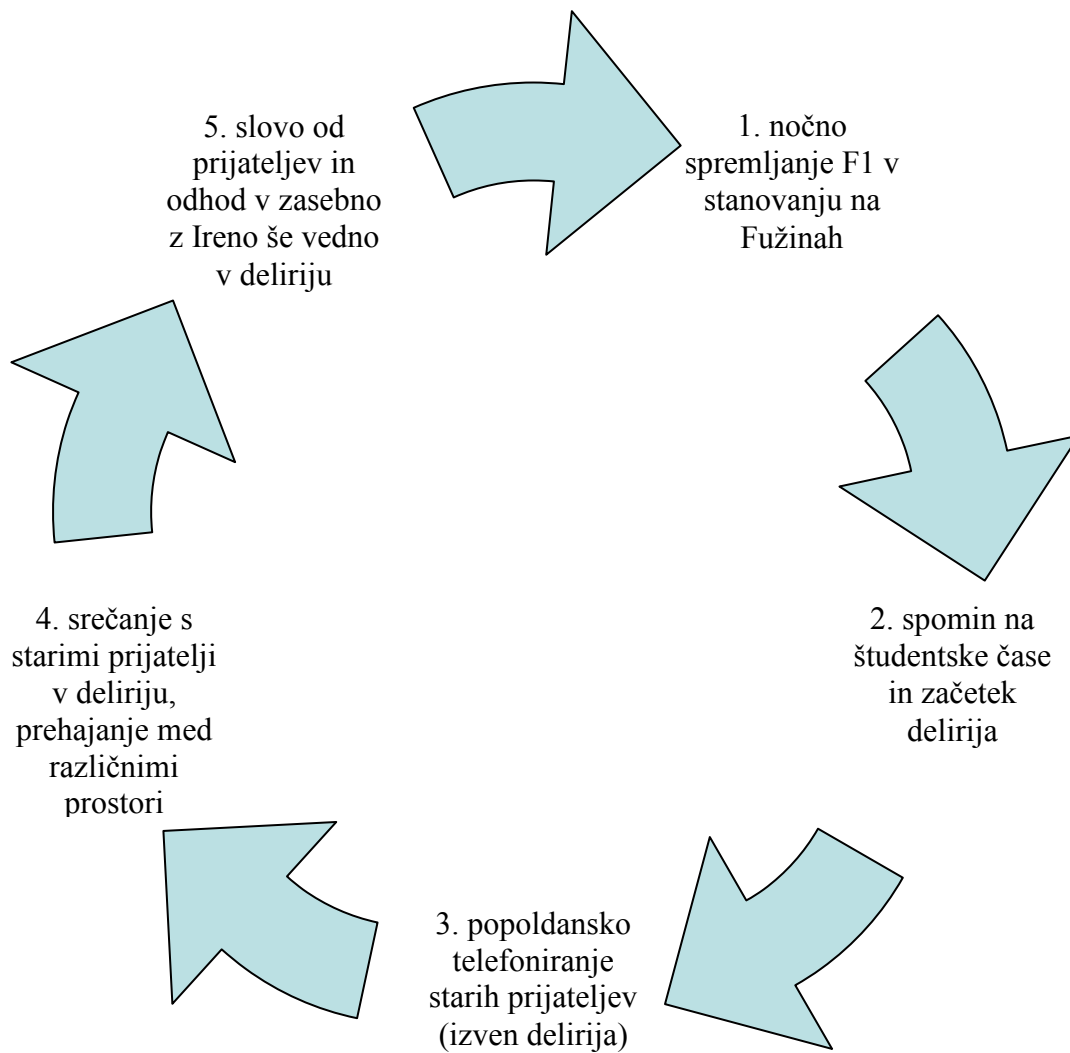
- »Spizdite mi, stran, da vas ne vidim. Da mi ne bi slučajno pršli še bliži. Vi pojma nimate! Vi pet posto nič ne štekate. Zakaj pizda bulte vame, ko da vam kdo kej hoče? Pejte domov, tlele ni kej za videt. Moja zgodba je fertik. *The end. Fin. Vége*. Nema više. Ja, sem mel jaz eno zgodbo, ja, ne bote verjel. Pardon, verjela – srednji spol, drevesa. Zdej jo je pa konec. Finito« (Skubic, 2001, str. 249).

Ob absurdnosti celotnega dogajanja v njegovih mislih Peter z obtožbo za njegovo nesrečno življenje jasno pokaže na Ireno:

- »Jebemti, Irena, nkol mi nisi rekla, kakšen kurac od budale sem. Pardon – sej si mi rekla, sam ne zadost jasn, čeprav si dost dobr vedla: ti si kriva, ti pizda iz Polja, ti si kriva, za ves ta šit pa bulazenje /.../« (Skubic, 2001, str. 250).

In s tem nabojem čustev se Petrov delirij tudi konča.

Slika 5: Tematski krog Petrove zgodbe

2.3.4 Govorica Janine Pašković kot odraz razcepljenosti njene nacionalne identitete

Jezik, s katerim Janina, najstnica iz nacionalno mešane družine, prične četrto pripoved *Fužinskega bluza* (2001) in ga avtor spremne besede M. Bogataj (2006, str. 166) opredeli kot črnogorščino, zbuja vprašanje etnične identitete. Preteklost Janininih sorodnikov je zapustila določene prvine, ki ne dovoljujejo, da bi se jo pozabilo. Poleg vpletanja posameznih tujih besed v slovenščino, kot smo to opazovali že pri Igorju in Petru, prinaša Janinina govorica cele odlomke v tujem jeziku, in sicer tako v dialogu kot v notranjem monologu. Primer Janininega notranjega monologa v maternem jeziku njenih staršev, ki na koncu preide v slovenščino, ponazarjamo z navedkom:

»Nisam mogla da izdržim čitavo prepodne kod kuće – previše premalo mamurnih ljudi. Spremila sam torbu za školu i pošla dolje sa torbom i svim već jedan sat ranije nego obično. Nešto malo sam pojela, kao umjesto ručka, pa se osećam malo bolje. Poješću još nešto kasnije. U školi ću vidjet i Dašu – da vidim kako je s njom, a i inače smo dogovorene za poslije, posle škole zajedno izlazimo. Za sada samo da provjerim ako ima nekoga dolje, ispred ulaza. A i mislim da će mi svjež vazduh dobro učiniti.

Imam sreće, u stvari. Taman kad dođem do vrata bloka, vidim kako prolazi Miran. Ide dolje, do susednjog bloka. Valjda k svoji dragi. Bosta spet špricala šolo v dvoje, zgleda.

Čim sem butnla vrata narazen, sem takoj zasikala za njim. Prid mal sem, stari, da ne budem sama« (Skubic, 2001, str. 55).

Do trenutka, ko vstopi Janina s prijateljico Dašo v svojo sobo (na področje zasebnega), prevladuje dialog z vrstniki in vrstnicami, ki se odvija v lokalu ali pred stanovanjskimi bloki na Fužinah (na področju javnega). Janinin notranji monolog je v vlogi komentatorja dogajanja (ima uvid v širše področje), o katerem se fužinska mladina pogovarja. Najstniki premlevajo majhne, zasebne teme o njih in njihovih vrstnikih, ki jih doživljajo kot življenjsko pomembne, velike. Tako v dialog z vrstniki kot v Janinin notranji monolog se pogosto vpletajo neknjižni leksemi. V primerjavi z do sedaj analiziranimi govoricami literarnih oseb bomo pri analizi Janininega jezika poleg neknjižnih in tujejezičnih leksemov ter vulgarizmov pozorni še na lekseme, ki bi jih po Toporišičevi teoriji zvrstnosti opredelili kot sleng ali pa kot šolski žargon.

Preglednica 4: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Janinini govoric

Janina Pašković, najstnica iz nacionalno mešane družine		
Upovedovalni položaji	prevlada dialoga z vrstniki na področju javnega, notranjega monologa pa na področju zasebnega	
Jezikovne prvine	1. jezikovne prvine na področju javnega	neknjižni pogovorni izrazi
		podomačeni angleški izrazi
		kletvice, psovke, zmerljivke
		tujke
		šolski žargon
	2. jezikovne prvine na področju zasebnega	izrazi iz črnogorščine
		neknjižni pogovorni izrazi
		izrazi iz črnogorščine

2.3.4.1 Analiza sestave Janininega besedišča na področju javnega

Janino na začetku pripovedi srečamo med opisovanjem najstniške zabave v minuli noči. V primerjavi s Petrovimi opisi hevimetalskih koncertov in ponočevanj Janina pripoveduje o dogodkih v pripovedni sedanjosti, zato smo pozorni na jezikovne prvine, ki jih najstnica uporablja. Še posebej nas zanima, ali se Janinina govorica razlikuje od Petrovih spominov na jezik, ki ga je uporabljal v mladosti. Jezikovne prvine, ki jih Toporišičeva teorija zvrstnosti opredeljuje kot sleng in tega definira kot govorico mladostnikov, so nadaljnja raziskovanja zvrstnosti razširila na vse generacije, ki lahko od mladih te prvine prevzamejo. Primer takega prevzemanja smo na primer že opazili v analizi Verine govorice. Pri Igorju je bilo slengovskih izrazov malo (*cimer*), Peter pa jih je uporabljal pogosteje, kar je povezano s tematiko – Peter ubeseduje minulo mladost. Janina in kasneje tudi Marko pa sta najstnika v pripovedni sedanjosti, ko sleng aktivno ustvarjata in uporabljata. Kot izraze, ki so blizu najstniškemu slengu, zato ponazarjamo z odlomkom s poslovenjenimi angleškimi leksemi, ki so umeščeni v preplet slovenščine in črnogorščine. Poleg tega je v odlomku tudi nekaj neknjižnih izrazov, tematsko povezanih z omamljanjem:

- »Ne vem, ko sem na Mirsadovi **gandži**, opasna ti je to roba, se mi zmeri cajt tko nekaj pospeši. Pa se kar stvari zgodijo, da niti ne vem kva pa kaj. Totalno bed. Dobr da se strav tolk hitr **zlufta**, kokr te **našopa**. Sem se odločila, da bom najprej ostala trezna. Bom rajš jaz gledala druge, kako zganjajo **frke**. /.../ Nijesam ni dobro u početku primijetila kako Daša postaje nešto opaka. Vjerovatno zbog one gandže, i Daša je prvo **gut**, pa ona postane nešto sasvim drugo. Franc Kafka, Metamorfoza. Pretvori se u gamad. /.../ meni je postalo dosadno s trojicom tipova, vsi so bli še zmeri zadeti ko afne. Un pir jim je mal pomagu **filing** gor držat. Šlo mi je na kurac, /.../« (Skubic, 2001, str. 42–43).

Po opisovanju učinkov mešanja drog in piva Janina kritično komentira odnose med najstniškimi pari (Samiro in Mirsodom), pri čemer poleg neknjižnih znova uporabi poslovenjene angleške izraze, pa tudi jezikovni prvini iz italijanščine:

- »Taman kad dođem do vrata bloka, vidim kako prolazi Miran. Ide dolje, do susednjeg bloka. Valjda k svoji dragi. Bosta spet špricala šolo v dvoje, zgleda. Čim sem butnla vrata narazen, sem takoj zasikala za njim. Prid mal sem, stari, da ne budem sama. 'Čao, bella,' je takoj naredu uno svojo običajno prjazno, sam mal tupo faco. /.../ Mamicu mu, pa je vseen zgledu zadet. Še k Samiri na ljubavni sestanak ni mogu prit, ne da bi prej eno tubo potegnju. Prav hecen se mi je zdel. Tak, da bi ga blo treba mal podjebavat. /.../ 'Kva, a ti, bella, še zmer nimaš nobenga tipa?' je reku pa se guncu. Ti pizda nesramna, kva njega zanima. 'O ja,' sem rekla. 'Mam jih, kolkor jih rabim.' /.../ 'Ti, Miran, jaz bom dons zvečer sama doma ene par ur, foter gre s

stricem v Rosso Nero na fuzbal. A ne bi bla fora, če bi ti šu k men namest k Samiri? Da jo mal nardiš ljubosumno, kao. Te čist preveč podjebava zadnje cajte.' /.../ Sej Samira ga ni podjebavala. Vsej ne tolk, kokr bi ga blo treba. /.../ Ma, če bi men hodu tkole natrumpetan naokol, da še govort ne more kokr en normalen človk. Ej, hudo je to. Ona mu pa še največje probleme dela s tem, da nonstop po njem pleza, tko da se ne more prosto **muvat** naokol« (Skubic, 2001, str. 55–56).

Naslednje jutro po zabavi s prijatelji Janina ne posveča veliko pozornosti pogovoru z očetom v črnogorščini:

- »'A kad si ti Janina, sinoć došla kući,' pita ćale i tamani svoja pržena jaja. /.../ E, kad sam došla kući. Bolje ne pitaj, stari« (Skubic, 2001, str. 43–44).

Njene misli zaposluje včerajšnji dialog z Dašo o njenem razmerju z Mirsadom, v katerega Janina poleg kletvic in psovok, ki sta jih izgovorila že Peter in Igor vključi tudi zmerljivke (*budala, majmun, papak*):

- »Kolk mi gre to na kurac, pari kao hodjo potem pa sploh ne morejo normalno žurat, ampak morjo stalno al plezat en po drugmu ali pa se spičkat. Pol se pa eden dela kul, tadrug pa se cmera. Za grmom, pizda ji materina. Če bi ona vedla, kakšna budala je Mirsad, bi blo mogoče drugač. Pa kurac bi blo drugač, sej dobr ve. Ko da ni še za vsazga tipa, ko je za njim norela naokol, se potem nazadnje po glav tolkla, kako se je mogla za takim kretenom metat. Zdej že tri tedne nori za Mirsadom, valda ji je že jasn, kakšen papak je. Kva pogruntala, sej ga že pet let pozna, sam zgleda da nobenga tipa sploh nekak ne pošteka, dokler se sam okol nje mota, pa magari pet let. Pol ga pa z njim en mesec serje, pol ji je pa naenkrat vse jasn. Pa gre spet dalje do naslednega bebca« (Skubic, 2001, str. 44).

Vulgarne besede, skupaj z neknjižnimi, in besedne zveze (npr. *mamicu mu*) želijo govorici najstnice dodati grobost, neobčutljivost in jo odvreči od vsakršnega čustvovanja v javnosti.

Janinin odnos do kazanja čustev je v primerjavi s *trenerko*, ki jo Janina opazi, ko Jaro stopa iz bloka (Skubic, 2001, str. 58), veliko težje povezati z značilnostmi ali celo stereotipi o čefurjih. Morda bi na to lahko pomislili ob pogledu na ostala dekleta, s katerimi je Janina v lokalni. Ko na primer Dunja prejme drago pijačo od gosta pri sosednji mizi, se na dogodek ne odzove s pozitivnimi čustvi (ob tem moramo upoštevati, kaj je štiridesetletni gospod v resnici kupoval), temveč najprej zija v natarja z vprašanjem:

- »A si ti čist zmešan?« in nato: »'Dej nes to!' zalaja Dunja /.../« (Skubic, 2001, str. 143).

Jezikovno zanimiv je zaplet okrog razkuževanja mestnega bazena, ki obide slovenski izraz in se ukvarja z dilemo, da bi morali:

- »'plačvat, da bi cel bazen **dezinfekciral**'« (Jaro) »'Misliš **dezinficiral**, valda',« (Miran) »'**Dezinfekciral**, kokr sem jest reku'« (Jaro) (Skubic, 2001, str. 61).

Do jezikovne dileme o razkuževanju mestnega bazena je najstnike med pogovorom pred fužinskim blokom pripeljala zgodba o Stefanu s Švedske, ki so ga srečali ponoči v lokalu, in policistih, ki so Stefana ujeli med kopanjem v času, ko ni dovoljeno vstopiti na mestno kopališče. V opisovanje dogodka so vključeni leksemi oziroma povedi v angleščini – jeziku, v katerem so se Janinini prijatelji s Stefanom pogovarjali – in poslovenjeni angleški leksemi:

- »Uni trije so bli takoj trezni, sam drl so se, *Stefan run, Stefan run*, pol pa so spizdli direkt nazaj do Valentinota. Sami pogumni frajerji. Svojga **frenda** s Švedske so pa kar pustil muriji. /.../ Pol ti pa pride Stefan Švedanin kar naenkrat nazaj. Pa prav, *Your cops are crazy*. Voda teče od njega, /.../ Pa je moru oblečen skočt v vodo. Pa plavat. Ko je naredu en krog, so rekl, če je fajn. *Yes, sir!* So rekl, no pol pa še« (Skubic, 2001, str. 60).

Kdo je za koga čefur, se zaplete, ko Janina za trenutek sreča Ščinkovca in ga v stanovanjski blok pospremi z mislijo, ki je sicer del njenega prvoosebnega notranjega monologa in jo izzovejo neprimerni pogledi soseda Ščinkovca. Tako obnašanje pa Janina očitno pripisuje čefurjem in ne Slovencem oziroma so Slovenci to prevzeli od čefurjev. Obenem je to primer Janininega monologa v črnogorščini v odlomku, kjer je povečana njena razburjenost (čustveno stanje):

- »Ne znam zašto uopšte nosim te duboke majice, kad ih primjete samo takvi polupenzionistički pederi. Taj Ščinkovec ti je pravi papak. Veći je čefur od onih čapaca« (Skubic, 2001, str. 61).

Razcepljenost Janinine etnične identitete, ki ne more preko misli, da je vrstniki niso povabili na zabavo, ker je zaradi njene domnevne važnosti ne marajo, se potrjuje tudi v dveh delih njenih monoloških misli in ko razmišlja, kakšen »horor« je tekma Slovenija–Juga. V spodaj navedenih odlomkih Janina najprej izpostavi osebni problem, saj jo motijo govornice, ki jih Mirsad širi med njenimi prijatelji in zadevajo t. i. »*etijud problem*«. Ker pa se dogajanje nato preseli v lokal, kjer bo družba spremljala nogometno tekmo, izvemo, kakšno je stališče Janine kot prebivalke Fužin iz nacionalno mešane družine o nogometni tekmi oziroma o tem, da se bosta pomerili moštvi Slovenije in Jugoslavije:

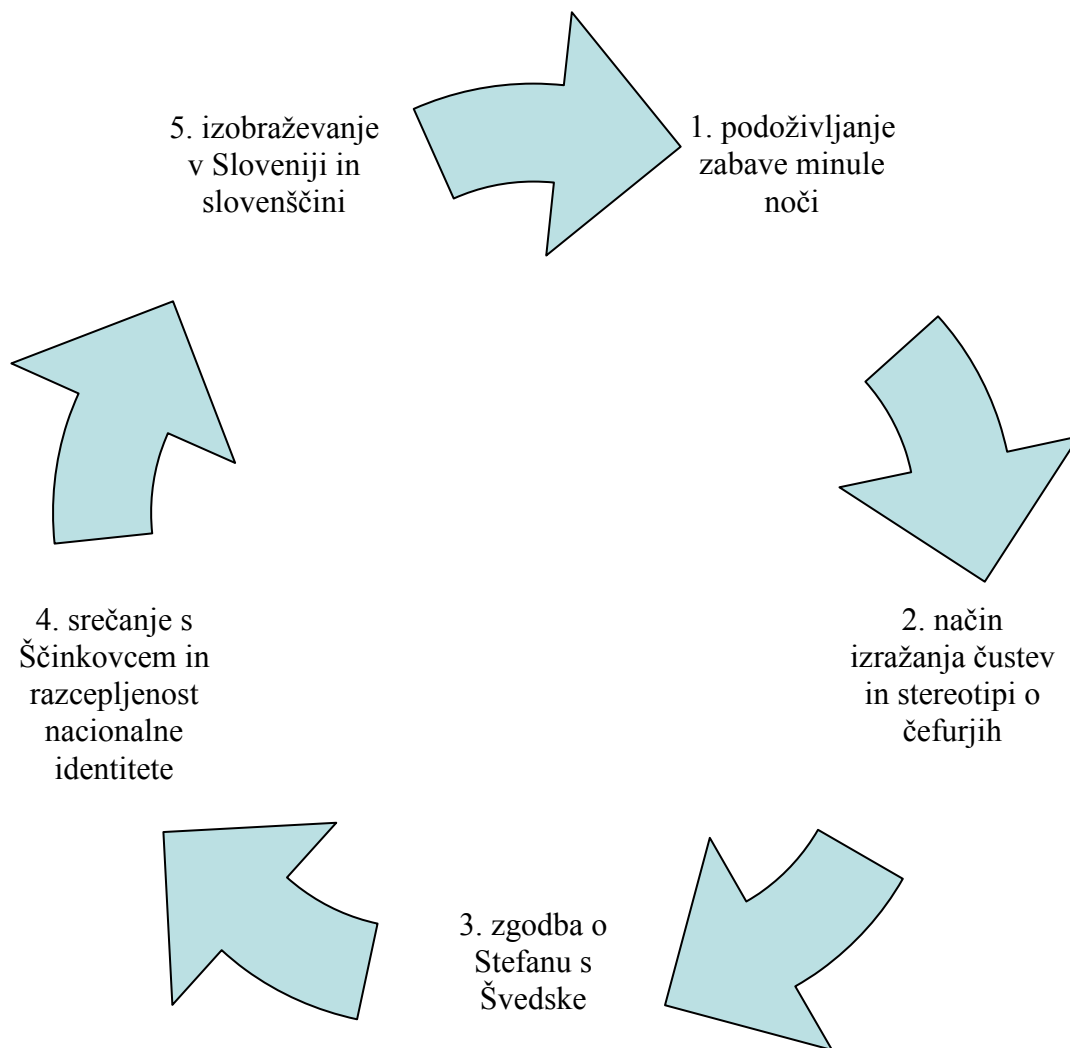
- »Na, krasno. Nazadnje bom še zvedla, da me pol Fužin ne mara. I oni majmuni iz Rusjana i taj mangup iz Pregla. Možda čak i svi ovi iz Pregla. A i šta da me vole – **ja sam mala zločesta Crnogorka**. /.../ 'Jebo te Malibu u šupak, povej mi, kakšne to Mirsad otresa okrog.' /.../ 'Sej ni nč. Samo to prav, da si ti blazno neki pametna. Pa sej v bistvu glih zato smo medve prjatlice – a nisve? A misliš, da bi bla prjatlica s tako kozo, kokr je Eva?' Nisem ziher, če naj bi blo to

tolažilno al kva. /.../ Ne gre se mi v Malibu. Tam bojo ziher Trobevšek pa uni gobcači. Uni, ko pravjo, da mam *etitjud problem*« (Skubic, 2001, str. 134, 135, 136);

- »/.../ če mi kej gre na jetra, pol je to ta fuzbal dons. Mislm, fuzbal je uredi. Sam tale Slovenija-Juga, mislm, to ti je horor. Sad će se preseravati ovi jedni po drugima. Dobro, više ili manje čitave Fužine znaju za koga će ko navijati. Svi s upali u to. Svi će se u kaficima lijepo podiljediti, izvolite, za Slovenijo? Da, lijepo prosim na levo, izvolte. Jugoslavija, izvolte molim na desno. /.../ Ako je tu bio ko naš čovjek, onda je to Zahović. On je isti kao mi, slovenski čefur« (Skubic, 2001, str. 137, 138).

Janina v dialogu z vrstniki in v svojem monologu uporablja tudi lekseme, ki jih v skladu s Toporišičevo teorijo zvrstnosti opredeljujemo kot šolski žargon. Pri upovedovanju leksemov, kot so: *bajla, gefa, kema, kontrolka, prfoksa, slova, špricanje* (Skubic, 2001, str. 130–133) v Janinini govoricni ne pride do mešanja dveh jezikov, kar bi morda lahko povezali s tem, da se najstniki izobražujejo v slovenskih šolah. Z istim argumentom lahko podkrepimo tudi njihovo rabo angleščine (citatno ali podomačeno), kar pa je v nasprotju z uvodno tezo tega poglavja o poslovenjenih angleških leksemih, ki so blizu slengu. S tem smo ob primeru analize sestave Janininega besedišča na področju javnega pokazali, da je ločevanje med slengom in žargonom precej arbitrarno in argumentativno nezanesljivo.

Slika 6: Tematski krog Janinine zgodbe na področju javnega

2.3.4.2 Analiza sestave Janininega besedišča na področju zasebnega

Govorjenje v tujem jeziku Janino zmoti, ko prideta z Dašo v stanovanje, kjer sta tudi Janinin oče in stric Mladen:

- »Mladenu ne pade na kraj pameti, da bi slovensk govoru, zato ker je Daša zraven. Mal mi je zoprn« (Skubic, 2001, str. 181).

Nato pa z Dašo odideta v Janinino sobo in v tem zasebnem prostoru začne prevladovati Janinin notranji monolog, v katerem je raba neknjižnih prvin skoraj nespremenjena:

- »O Mirsadu razmišlja. **Jebemti**. Tolk mi je zoprn. Sej vem, da **grunta, zakva** je sploh šla z mano sem gor. /.../ 'Ma, Janina' prav pol naenkrat pa se **zicne** na pojstlo. 'A ti misliš, da bo kej

s tega z Mirsadom?' /.../ To je teško pitanje, rekao bi drug Tito u šali, rekao bi čale. 'A hočeš odkrit odgovor?' pravm. 'Mislmi, mi ne boš stola ven čez oken **fuknla**, če ti povem odkrit?' /.../ 'Dej nehi se **zajebavat**, ko ti bom **gobec** razbila!' se zadere Daša. /.../ 'Zato, ker je Mirsad **kreten**. Pa sploh nimam pojma, kva taka punca, kokr si ti, z njim dela. Si te ne zasluž.' /.../ 'Preveč ga pije,' pravm, 'preveč ga okrog **serje** pa preveč ga **boli kurac**, razen tega pa ma **babe** sam zato, da se sam bolš počut'« (Skubic, 2001, str. 187–188).

Bistvena sprememba pa se zgodi v Janinini notranjosti, na področju čustev. Janina se najprej odzove skladno z dosedanjimi navadami:

- »Pa se menda ja zdejt tle ne cmera, al kva? Najprej jo **probavam** kar ignorirat. /.../ pa sej ne more se kar tkole cmerat v javnosti. /.../ Pa kva, **jebemti**, je zdejt to? A je to kakšna nova varianta izsiljevanja? /.../ Pa jaz nimam za take **pizdarije** a ma nič razumevanja, **nula**« (Skubic, 2001, str. 211).

Ko pa jo začne Daša poljubljati, se njena brezčustvena neomajanost postopoma spreminja:

- »Sam brez scen zdejt tlele, prosim. Ja, Daša, rada te mam« (Skubic, str. 214).

Za lezbično sceno z Dašo pa ne sme izvedeti širša družba:

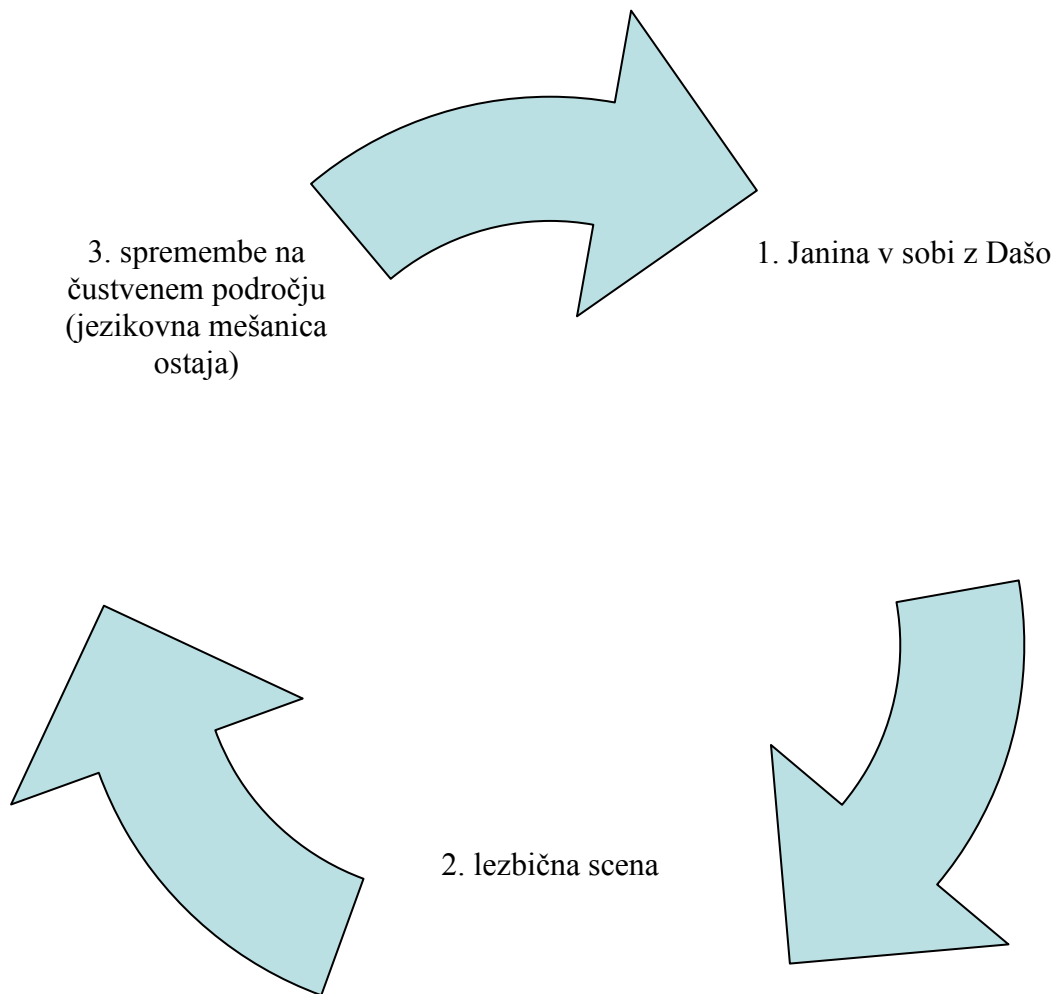
- »Če bi tole Mirsad vidu. Ta ideja mi je pa že bolj všeč. /.../ U, ja, to bi blo pa **ful bad**. /.../ Sej nisem lezbijka. Če bi tole Mirsad vidu« (Skubic, 2001, str. 228).

Jezikovna mešanica tujih in neknjižnih leksemov je v delu, ko se sprostijo čustva edina, ki spominja na nekdanjo Janino:

- »Ali ne pred Dašom. Njej lohka zaupam, da tega ne bo **trobla** naprej. Prijateljica mi je«, »sej to medve ne delave, sej se sam božave pa tolažve, nč družga. Kako da joj kažem da želim /.../« (Skubic, 2001, str. 253),
- »Mi kar šumi v glav. /.../ Daša, jaz te mam rada. /.../ Vse bi nardila, da bi nehala« (Skubic, 2001, str. 251). Ampak »tale občutek je preveč grozen, da bi lohka pustile, da bi tole predolg trajal. /.../ Mogoče bo zginu« (Skubic, 2001, str. 252).

Zadnjo dilemo o jeziku sproži Daša, ki je kljub čustvom osredotočena na jezik: »Ne, Janina, zakva mi po srbsk govoriš?« In Janina ji v mislih odgovarja: »Zato što sam Janina, stara, a ne neka jebena Angleca« (Skubic, 2001, str. 253). Za dekle, ki je ne zanima rezultat slavne nogometne tekme in načrtuje boljšo prihodnost tudi za šolske ocene, je tako še najbližja oznaka: čefurka s Fužin.

Slika 7: Tematski krog Janinine zgodbe na področju zasebnega

2.3.5 Prevlada neknjižnih leksemov v govorici Marka Đorđića

Jezik Markove prvoosebne pripovedi je, kot pove sam, fužinščina. Marko sicer fužinščino pripiše tistim, ki »so se naučili malo slovenščine, pozabili pa malo čefurščine in so zdaj govorili neko mešanico. Fužinščino« (Vojnović, 2008, str. 15). Jezikovno mešanico ponazori s primeri:

- »Podaj mi žogu! Zvio sam si gležanj! Ščipa me u hrbtenicu!« (Vojnović, 2008, str. 15).

Kljub temu da Marko te primere navaja iz govorice starejših čefurjev, pa je bralcu jasno, da je to tudi Markova jezikovna mešanica. Pri tem ne smemo prezreti medgeneracijske razlike, ki se odraža tudi v jeziku. Jezikovna mešanica je pri starejši, torej prvi generaciji priseljencev posledica njihove nezmožnosti rabe drugačnega jezika (to je odličnega znanja slovenščine),

Markova generacija pa je zgoraj ponazorjeni jezik izbrala. *Čefurji raus!* (2008) vsebuje posamezne primere ljubljansčine in eden takih je primer dobesednega govora slovenskega policista z značilno pogovorno (ali natančneje ljubljansko) redukcijo samoglasnikov:

- »Podpiš, da te nismo topl, in zgin. Fotr te čaka zunaj!« (Vojnović, 2008, str. 54).

Tovrstne primere opredeljujemo kot ljubljansčino zato, ker je nedvoumno, da so Marka pretepali policisti iz Ljubljane, del katere so tudi Fužine.

Preglednica 5: Upovedovalni položaji in jezikovne prvine v Markovi govorici

Marko Đorđić, najstnik iz nacionalno mešane družine		
Upovedovalni položaji	jezikovna mešanica, t. i. fužinščina, v dialogih in monologih	
Jezikovne prvine	1. knjižne jezikovne prvine	redke
	2. neknjižne jezikovne prvine	neknjižni pogovorni izrazi
		tujke
		neknjižni izrazi s področja športa, drog, alkohola
3. tujejezične jezikovne prvine	»bosančizmi«, mešanica hrvaškega in bosanskega narečja	

2.3.5.1 Razmerji knjižni – neknjižni jezik, slovenske – tujejezične jezikovne prvine

Razmerje med knjižnim in neknjižnim oziroma standardnim in nestandardnim jezikom se je v Markovi pripovedi dokončno prevesilo na stran neknjižnega. Ostalo je le še nekaj primerov knjižnih jezikovnih oblik, kot so na primer:

- *so začeli izgubljeni, so iz Zvezde naredili klub, rdeči navijaški šal, iz zagrebškega Dinama prestopil v Zvezdo in je potem razlagal* (Vojnović, 2008, str. 13).

Bolj uravnoteženo pa je razmerje med slovenskimi in tujejezičnimi prvinami. Podatek o izvoru tujejezičnih prvin zopet lahko posredno najdemo v Markovem spominu na profesorico slovenščine, ki »pred celim klasom najavi, da v eseju uporabljaš hrvatizme. Kakve hrvatizme, /.../ Bosančizme, ne pa hrvatizme« (Vojnović, 2008, str. 97). Marko izpelje izraz »bosančizem« iz svoje etnične pripadnosti, torej tega, da je po rodu Bosanec. Ker pa je jezikovna mešanica eden najmočnejših avtobiografskih elementov, jo lahko povezujemo tudi z Vojnovičevo opredelitvijo jezika (gl. II. del, poglavje 2.2.5), ki ga govori v domačem okolju

in to je posebna mešanica srbohrvaščine, ki je mešanica hrvaškega in bosanskega narečja. V delu so opazni navedki, pri katerih je ohranjen jezik njihove prvotne ubeseditve, zaradi česar je učinek naslovov pesmi ali njihovih delov še večji:

- »Najjači smo, najjači! To je drugače slogan navijačev Zvezde, ki smo ga začeli vsi v ekipi ponavljati, /.../« (Vojnović, 2008, str. 18); »/.../ so nabijal Miroslava Ilića ali Šabana Šaulića /.../ Potem se pa derejo Dođi da ostarimo zajedno! /.../« (Vojnović, 2008, str. 20); »/.../ zapojemo celemu bloku komad We are the champions« (Vojnović, 2008, str. 21); »/.../ Adi je nadaljeval komad Mitra Mirića. 'Mogu samo da nas mrze, oni što nas ne vole!« (Vojnović, 2008, str. 22); »Jebiga, krv nije voda« (Vojnović, 2008, str. 43); »/.../ greš deset na uro po mestu in nabijaš Mileta Kitića, da te vsi slišijo. 'Plava ciganko! Plava ciganko! Ceo grad zbog tebe zna me, u crno si zavila me! Plava ciganko! Plava ciganko!« (Skubic, 2001, str. 96–97); »/.../ smo morali poslušat neke stare jugo rock komade, o nekih pederih. 'Ja sam za slobodnu mušku ljubav!' /.../« (Vojnović, 2008, str. 113–114).

Ob vsej tujejezičnosti, s katero je prepleten celoten roman *Čefurji raus!*, pa v njem najdemo malo tujk, ki imajo svojo ustreznico v slovenščini (natančneje v SP 2001): *asimilacija* 'zlitje', *gramatika* 'slovnica', *mentaliteta* 'miselnost', *morbiden* 'bolehen, slaboten', *narcizem* 'samoobčudovanje' (*narcisizem*), *primitivizem* 'neizobraženost, nekulturnost'.

2.3.5.2 Razpršenost neknjižnih prvin v vseh literarnih temah in upovedovalnih položajih

V opisani jezikovni sestavi literarnega dela so neknjižne prvine rabljene v vseh upovedovanih literarnih temah in njihovih upovedovalnih položajih. Pri bralcih se v spomin vtisne predvsem jezik, zato se lahko zgodi, da zgodbo, ki jo pripoveduje Marko, kmalu pozabijo. Zanima nas torej, o čem nam *Čefurji raus!* pripoveduje in katere literarne teme ubeseduje.

Fužine kot kraj bivanja

Marko Đorđić živi na Fužinah, ki jih označi kot »najbolj glupo naselje na svetu«:

- »Samo tukaj se ti lahko take štale dogajajo. Ves ta folk, ki živi drug na drugem, vsa ta gužva pa ta nervoza« (Vojnović, 2008, str. 86). »Fužine so čudno naselje« (Vojnović, 2008, str. 99).

Za stanovalce fužinskih blokov Marko pravi, da »pol folka dela od jutra do sutra, pol jih je pa v penziji ali pa brez službe /.../« (Vojnović, 2008, str. 86). Narodnoetnična pestrost prebivalcev Fužin se prepleta z rasističnimi predsodki, saj Marko postavlja vprašanje:

- »Zakaj so te Fužine tak kurac od naselja, da te vsi gledajo kot kriminalca, če si s Fužin? /.../ Fužine so največje naselje v bivši Jugi. Vse imamo. Slovence, Hrvate, Bosance, Srbe, Črnogorce, Makedonce, Šiptarje, Cigane, še kakšen niger je vmes, pa Palestinci, pa mešani zakoni, pa vse živo. To je normalen folk. Ni nas treba takoj istamburat, če smo malo politični« (Vojnović, 2008, str. 106–107).

Druga generacija, ki je odrasla v ljubljanskem naselju, se z le-tem identificira, kar potrjuje Dejanov vzklik: »Jst sem čefur s Fužin!« (Vojnović, 2008, str. 140), podoben oznaki, ki smo jo pripisali Janini Pašković. Ampak kljub tej navezanosti je resnica o življenju Fužinčanov kruta in se prepleta med obema generacijama, čeprav jo intenzivneje občuti starejša generacija, ki se spopada z nizkimi plačami, varčevanjem denarja, potrebnega za potovanje v Bosno ali Srbijo, nepravilnim naglaševanjem slovenskih besed in krediti v pokoju. »Ni zadovoljnih in srečnih Fužinčanov, ker če bi bili srečni in zadovoljni, ne bi živeli na Fužinah« (Vojnović, 2008, str. 144). Mlajša generacija pa težave imenuje »fužinske družinske scene«, ko »v vsakem od teh milijon fletov lahko v vsakem trenutku počti i gotovo. Vsi so zjebani, nervozni, nesrečni, slabo plačani, /.../« (Vojnović, 2008, str. 144).

Iz navedenih odlomkov je razvidno, da Marko predstavlja Fužine veliko bolj odkrito, neposredno in tudi bolj natančno kot vse do sedaj analizirane literarne osebe. Markov odnos do Fužin in opis le-tega lahko označimo za brez cenzurnega v primerjavi z opisi v *Fužinskem bluzu*. Druga, prav tako verjetna možnost pa je, da pripovedi v *Fužinskem bluzu*, še posebej Janinina, niso imele težnje po tem, da bi posvečali več pozornosti Fužinam kot kraju bivanja. In zakaj smo izpostavili prav Janinino pripoved? Predvsem zato, ker ima Janina kot literarna oseba največ skupnih značilnosti z Markom – oba sta najstnika iz nacionalno mešane družine in čeprav je Janinina mati Slovenka, ima Janina veliko potez čefurke (npr. intenzivna jezikovna mešanica slovenščine in črnogorščine). Markov pogled na življenje Fužinčanov je precej temeljit, kar mu omogoča identifikacija s čefurji. A kljub temu, da Marko doživlja Fužine kot svoj dom, ne prikriva slabih strani Fužin in Fužinčanov. Izbor literarnih tem, o katerih pripoveduje Marko, morda nakazuje, da je pripovedovalec s prvo literarno temo odprl pogled na Fužine, v katerem ni prostora za cenzurne postopke.

Predsodki o čefurjih in njihovo družinsko življenje

Življenje čefurjev na Fužinah, kot ga popisuje najstnik in obenem čefur Marko, je ohranilo tradicijo, izvirajočo iz njihove domovine, pa naj bo to Srbija, Bosna ali katera druga država na Balkanu. Na jedilniku Markove družine je še vedno »/.../ sarma za zajtrk. Če to ni najbolj

bosansko na svetu« (Vojnović, 2008, str. 25). Na Fužinah oblikujejo nove navade, ki pa niso tako zelo drugačne od starih, in eno od njih Marko ironično imenuje: »Posedanje pred blokom je fužinski nacionalni šport« (Vojnović, 2008, str. 28). Medtem ko se slovenska mladina ukvarja z računalniki, »čefurji niso za računalnike. Plejstejšn, to ajde še nekako gre, ampak programiranje i hekeriranje, to ni za nas, čefurje« (Vojnović, 2008, str. 28).

Kateri jezik je Marku bolj domač, se razkrije, ko Marko pravi:

- »Potem pač sediš pred blokom in nabijaš base. Slažeš šuplje po domače« (Vojnović, 2008, str. 28).

Kljub navedenemu pa nam to potrjujejo večinoma le deli, ki govorijo o družinskem življenju. V dialogu pred blokom se Marko in njegovi vrstniki ves čas pogovarjajo v slovenščini in o Sloveniji (natančneje o mestnih predelih Ljubljane, v: Vojnović, 2008, str. 28–29). In že lahko slutimo, da bosta Bosna in »bosančizmi«, kot tujejezične prvine imenuje Marko (tega leksema ne najdemo v SP 2001), omejena predvsem na prostor domačega stanovanja.

Iz tega, da »nobena prava čefurska družina ne hodi na kosila v restavracije« (Vojnović, 2008, str. 32), izhaja nov stereotip o čefurski družini. Dve uri neizogibnega pogovarjanja v restavraciji bi bili za čefursko družino preprosto preveč. Zanje je veliko bolj značilna delitev dela, ko moški po kosilu gledajo televizijo in ženske pomivajo posodo, pogovori pa so sestavljeni le iz kratkih vprašanj in odgovorov (primer v: Vojnović, 2008, str. 32).

Precejšnja izjema v sicer navadno preprostih temah pogovorov je na primer pogovor o perspektivi športa pri mladini, ki jo načne Dejan pred blokom, ampak resnost teme je popolnoma izničena v odzivih prijateljev:

- »Noben več ne igra basketa! 'Ni denarja.' 'Kaj pa rabiš denar. Tamaumu vzameš žogo pa igraš, kucaš pa to.' 'Ma ne, ampak ni perspektive.' Včasih Dejan res najavi kako tako, da te zvije. Kaj on ve, kaj je to perspektiva. Človek nima blage veze o ničemer. Celo osnovno šolo je imel vse šut. /.../ 'A ni perspektive? Pa ti bi lahko vodu dnevnik.' 'Dober si ga to povedu! A ti sploh veš, kaj je to perspektiva?' /.../ 'To je tist, k pride pol, v prihodnosti. Če bo vse kul pa to.' 'A v prihodnosti? Jebote, kake ti danes najavljaš, stari! Boš doktoriru, al kaj? Ni perspektive!' 'Basketa noben ne igra, k se nobenmu več ne da. Folk je len, stari. /.../ poglej Nušića. Kje se njemu da laufat po igrišču! Folk je čist v pizdi. Ne jebejo, stari!« (Vojnović, 2008, str. 37).

Resnejši pogovori (na primer o intimi) so v družinah še vedno tabu tema, čeprav tega morda ne moremo omejiti le na čefurske družine, niti ne moremo izključiti vpliva dejstva, da je

Marko mladoleten in se bo to morda čez čas spremenilo. Ampak Vojnović nima namena z besedilom zbudjati tovrstnih pomislekov, temveč ostaja osredotočen na to, kaj je značilno za čefursko družino. Družina Đorđić pa se je vendarle morala sprijazniti z eno za čefurje neznačilno lastnostjo, ki jo Marko doživlja kot težavo:

- »Moj problem je v tem, da sem edini otrok. Saj ne, da bi Radovan pa Ranka hotela imeti samo enega, ipak sta čefurja, /.../ Oba pa sta iz velikih bosanskih družin in potem sta bila čisto živčna, da kako bom jaz sam brez bratov in sester, in potem smo se stalno dobivali z nekom /.../« (Vojnović, 2008, str. 64).

Leksemi, povezani s športom

Odnos čefurjev do razmerja med umetnostjo in športom se izrazito nagiba na stran športa:

- »Propade največji fuzbal klub v državi i nikom ništa. Če bi pa zaprli filharmonijo, bi se pa vsi umetniki nekaj šli in pametovali o tradiciji, kulturi pa ne vem še čemu« (Vojnović, 2008, str. 15).

Kako zelo pomemben je za čefursko mladino šport, je razvidno tudi iz pogostosti rabe in števila neknižnih leksemov, ki označujejo to področje:

- *aut, basket, basketaš, derbi, finale, fuzbal, fuzbal klub, fuzbaler, golman, jordanke, nabiti žogo, penale, pika, predkolo (Lige prvakov), stadion, štirati, tapkati, trojka ...*

Leksemi, povezani z drogami in alkoholom

Mlajše generacije pa na Fužinah ne igrajo več nogometa in košarke, temveč so zdravo športno aktivnost nadomestile z mamili, ki pa so za njihove starše nesprejemljiva:

- »Itak nikoli nisem štekal čefurske logike, da je alkohol zakon, droge pa so smrt. Ampak to je najbrž zato, ker so vsi naši fotri pa matke seljačka djeca, in kaj oni vejo, kaj so to droge. Oni so /.../ hodili na lokalne seljačke pijanke in svadbe, pa pili konjak Zvečevo, /.../« (Vojnović, 2008, str. 49).

Naklonjenost alkoholu in nasprotovanje mamilom je še eno področje, kjer se pokaže navezava na tradicijo domovine staršev:

- »A če bi jaz rekel dol (v Bosni), da sem v lajfu potegnu dim trave, pa to bi me zgazili. /.../ A da litar rakije zvrnem na eks, potem bi pa bilo: 'Too, momčino, nek se zna, da si Đorđić! Ožeži!'« (Vojnović, 2008, str. 49).

Posledično imamo v besedilu množico izrazov, nanašajočih se na alkohol in opijanje le nekaj pa je leksemov s področja mamil:

- *alko, nafukati se, narakijati se, naroljati se, nasekavati se, nažigati, odfukati se, pribasan, pribiti se, razfukati se, sneti se, tankati, ucuriti se ...*,

- *drogice, fiksati se, trava.*

Čefurji in Slovenci

Tudi razlika med Slovenci in čefurji v odnosu do športa je predstavljena na skoraj stereotipen način, kako si čefur predstavlja pomen športa za slovensko družino. Predstava je seveda pospremljena s slovenskimi izrazi iz sveta športa:

- *hokej, izgubljati s Krko in Laškim, košarka, košarkar, napaliti se na neodločene rezultate, navijati za, neodločeno, nogomet, Olimpija, svetovni prvak* (Vojnović, 2008, str. 12–13).

Incidenti ob športnih dogodkih so tisti, ob katerih se pokaže značaj čefurjev, ki ga Marko opiše z izrazi:

- »Ta čefurski primitivizem, prfuknjen, vulgaren, nagravljen, bolan, ta balkanski morbidni narcizem ti je na nek čuden način vedno kul, ko ti tako živalsko dogaja ali ko si pijan ko mamba. To je nekaj genetskega v nas, vsaj v čefurjih« (Vojnović, 2008, str. 19).

Odziv čefurjev potem, ko je:

- »/.../ v Beogradu eden od navijačev priletel ob koncu tekme, ko jo je Zvezda spušila, na igrišče in začel šakirati najboljšega igralca italijanske ekipe, enega nigerja, ostali navijači pa so vpili: 'Najjači smo, najjači! Cigani smo, cigani!' (Vojnović, 2008, str. 18–19),

Marko označi z negativnimi izrazi, ampak ti izrazi v njegovem kontekstu nimajo tako zelo slabšalnega pomena, morda je njihov pomen ravno nasproten.

Z genetiko je najverjetneje povezana tudi »prava čefurska faca«, za katero Marko trdi, da ločuje čefurja od Slovenca in to dokaže ob primeru Damjanovića:

- »Grobe poteze obraza, kosmati brki, blaženo tupi pogled, napol krezavi zobje, samo še zobotrebec mu je manjkal v ustih« (Vojnović, 2008, str. 131).

V dialogih med Markom in njegovimi prijatelji najdemo precej stereotipno predstavo čefurjev o temnopoltih, ki jo Aco in Adi brez smiselne pomenske povezave razširita na Američane, Marko pa po koncu dialoga še na ameriške filme, ki so po njegovem mnenju predhodne stereotipne predstave ustvarili:

- »'A je več nigerjev ali je več pičk? Več je pičk in pičke bojo valda volile pičko!' 'Kaj pa če bojo črnke volile črnca? A?' 'Bojo moj kurac!' 'Itak da bojo črnke volile nigerja. **Taki so ti nigerji**'«,
- »'Fora je v tem, da **Američani so rasisti**'«,
- »'Jebeni **ameriški filmi**. Zaradi njih vsak čefur misli, da ve vse o Ameriki in o hamburgerjih in o pički materini« (Vojnović, 2008, str. 47).

Navedeni primeri so del pogovora o tem, kdo lahko dobi več glasov na volitvah za predsednika Amerike – ženska, temnopolti ali istospolno usmerjeni kandidat. Za vse tri predsedniške kandidate je rabljen neknjižni izraz – *pička, niger, peder*.

Čefurji in avtoriteta

Podobno kot najstniški mladeniči ugibajo, kako je ime njihovi vrstnici glede na pogostost pojavljanja imen za dekleta (»Kako ti je ime? Ziher je Sanela!« (Vojnović, 2008, str. 51)), posplošijo negativno mnenje na celotno slovensko policijo. Negativen odnos med čefurji in policisti je stereotipen in *Čefurji raus!* ga le še izostri:

- »Po mojem na svetu ni večji debilov od slovenskih policajev. To so največji šupki, kar jih je. To ne moreš verjet, kaki bumbari so to. Retardirani v nulo. Res. To so taki psihoti psihopatski, da to sploh ne moreš dojet« (Vojnović, 2008, str. 53, gl. tudi celo poglavje »Zakaj je slovenska policija v pizdi«).

Podobno oster je tudi položaj čefurjev v šoli, na kar se Marko zopet odziva z očitki na predsodke:

- »Mogoče nismo talentirani za vaše jebene slovenštine pa matematike pa fizike pa zemljepise pa te glupe fore. Mogoče smo talentirani za kaj drugega, samo niste se vi trudili, da odkrijete, kaj je to« (Vojnović, 2008, str. 151).

Namesto tega grejo čefurji v šoli v zadnjo klop in v njej ostanejo tudi v srednji šoli za čefurje, v »Centru strokovnih« (Vojnović, 2008, 122). Drugačno predstavo o življenju čefurjev v Sloveniji pa ima starejši moški, ki ga Marko sreča na vlaku, ko potuje v Bosno:

- »Vsi oni dol mislijo, da mi seremo pare in da nam je lako. Da v Evropi ni problemov. Da tečeta med in mleko. /.../ E, moj čiča, ko bi ti vedel, da je v Evropi isti kurac kot v Bosni ali Srbiji ali Tunguziji« (Vojnović, 2008, str. 172).

Problem asimilacije in znanja slovenščine

Vojnovičevo delo odpira tudi teme, o katerih se razpravlja v slovenski javnosti nasploh in jih Marko predstavi s svojega stališča, vendar s slovenskimi leksemi (tujkami). Slovenci velikokrat govorimo o tem, da se morajo priseljenci asimilirati (podobno stališče je zagovarjal že Igor Ščinkovec v *Fužinskem bluzu* (2001) in ravno zaradi asimiliranosti je spoštoval Zokija), ampak Marko gleda na težavo, s perspektive čefurja:

- »Kako naj se človek nafura na nekaj, kar vsi prezirajo. Potem pa nekaj trabunjajo o asimilaciji. To gre počasi. Pridejo delavci iz bivše Juge in ti bi, da se napalijo na Prešerna in Cankarja. Pa kaj še. Kot da so se doma fural na svoje pesnike. /.../ Kako naj se asimiliram in postanem kao neki Slovenac, če pa nimam fuzbal kluba. Ne gre. In to me jebe« (Vojnović, 2008, str. 15).

Kot piše Marko, Slovenci najbolj nasprotujemo neznanju slovenščine, še posebej po več desetletjih življenja v Sloveniji. Marko pa se sprašuje, kaj bi Slovincem pomagalo, če bi vsi Pešiči znali slovensko. »A bi se radi z njimi pogovarjali?« (Vojnović, 2008, str. 136). Dejstvo namreč je, da se je večina imigrantov po prihodu v Slovenijo zaposlila na gradbiščih in tam delajo večinoma tujci iz balkanskih držav. Posledično se ljudje nimajo kje naučiti slovenskega jezika. »Ni šans. Pešić je v službi ali pa v Kubani, kjer so itak sami čefkoti« (Vojnović, 2008, str. 136). V vsem tem Marku ne moremo oporekati, ker o takem življenju zagotovo »nobeno dete ni sanjalo« (Vojnović, 2008, str. 144).

Problem izbranih in motiv vojne

Markova zgodba se dotakne tudi vojne na Balkanu, ki je prav tako zaznamovala drugo generacijo, čeprav je o njej le poslušala pripovedi svojih staršev in jo na ta način močno ponotranjila:

- »Vse nas je zadela vojna v Bosni. /.../ Samo jaz se nič ne spomnim, ker sem bil še klipán. Mi smo pa potem v tretjem klasu imeli neko obdobje, ko smo se ful kregal zaradi vojn v Bosni. /.../ stalno smo se nekaj prcali pa jebali na nacionalnem nivoju, pa ponavljali, kar so starci doma pametovali, /.../« (Vojnović, 2008, str. 50).

Z motivom vojnega stanja in tišine v zaklonišču Marko primerja celo stanje, ko v družini ne govorijo med seboj. V *Čefurjem raus!* je nekajkrat omenjen tudi problem izbranih, ki se v pripoved najpogosteje vplete takrat, ko Marko govori o Dejanovem očetu, Dušku Mitriću (Vojnović, 2008, str. 48, 73, 78, 145). Ampak Marko predstavi problem izbranih bolj kot problem Slovencev, ne pa čefurjev. Medtem ko Dejanov oče cele dneve preživlja v sproščenem vzdušju Kubane, Slovenci »zavijate z očmi pa si mislite, zakaj jih nismo izbrisal vseh, ne pa samo osemnajst tisoč« (Vojnović, 2008, str. 97). Življenje v tuji državi je priseljene še bolj zblížalo in te povezave ('poslovne vezi') med čefurji Marko imenuje »komunizem«:

- »Za vsak kurac se išče veza, samo se gleda, če je kje kdo na -ić, in potem se gleda, kdo ga pozna, ker če je na -ić, potem je čefur in čefurja valda pozna nek drug čefur« (Vojnović, 2008, str. 39).

Še bolj so od povezav odvisne ženske, ki so v tujem svetu povsem odvisne od soprogov:

- »/.../ Samira nima službe in nima pogojev, do jo dobi. Jezika ne zna, izkušenj nima, /.../ Ni tukaj emancipacije na vidiku« (Vojnović, 2008, str. 94).

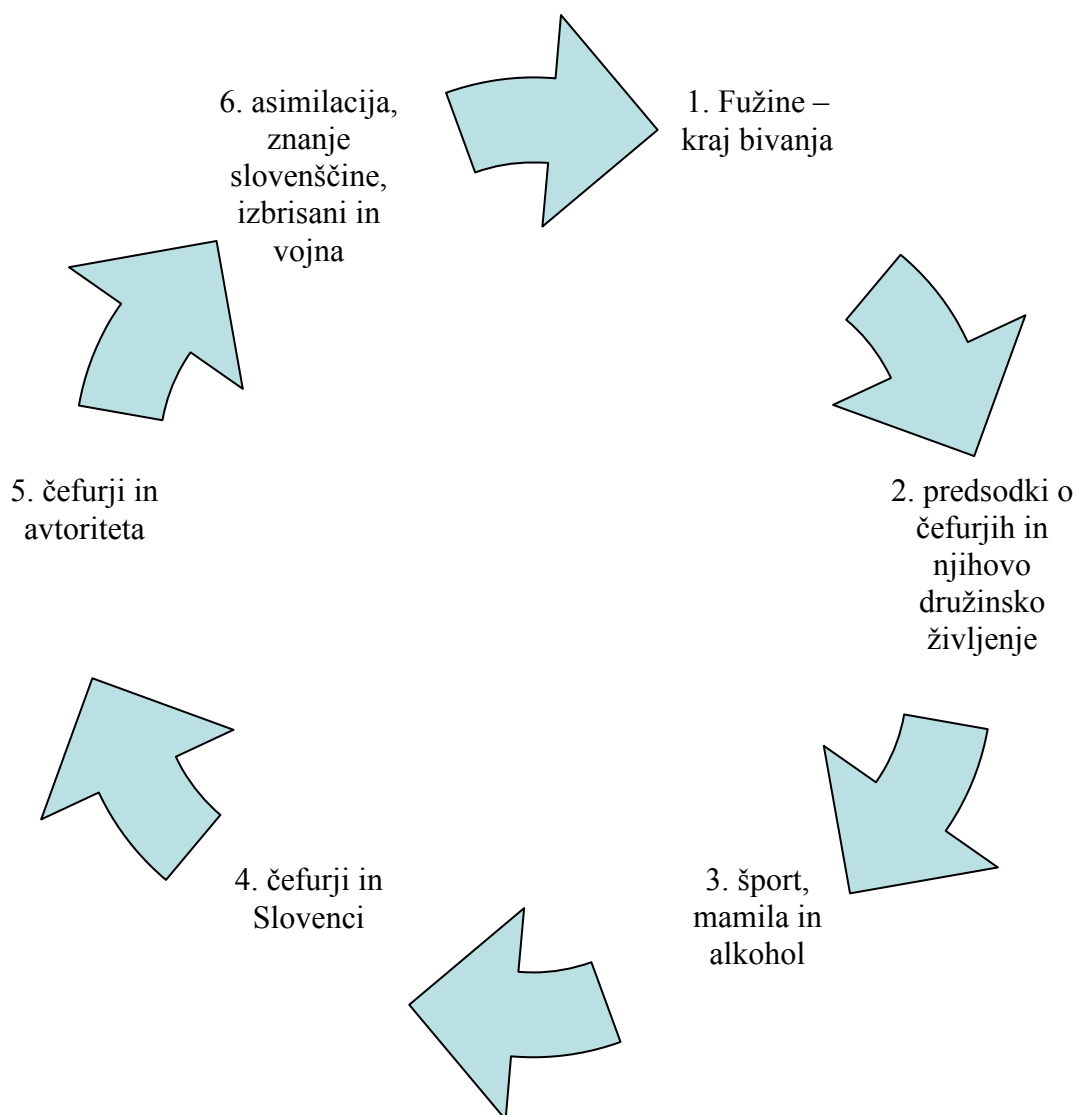
Tudi moški si morajo družbeno moč šele pridobiti in to lahko storijo s pomočjo zanje značilne glasne glasbe v avtomobilu, ko »si lahko čefur«:

- »V avtu ti ni treba razmišljat, kaj si folk misli o tem, da si čefur. /.../ Močen si« (Vojnović, 2008, str. 97).

To pa je le navidezna moč, ki jo čefurji lahko udejanjajo le pred ostalimi čefurji, ne pa pred Slovenci. Podobno kot na primer pri temi o problemu izbrisanih smo tudi v tem primeru več izvedeli o slovenski družbi in njenem odnosu do čefurjev kot pa p čefurjih. O tem je Marka podučil Aco:

- »Če te Slovinc zajebe, rečeš okej, ker veš, da te bojo cel lajf jebal v glavo in nimaš kaj prskat. To je njihova država in nimaš kej. Samo če te pa čefur zajebe, mu moraš pa jebat mater, da se ve. Čefurjem se ne smeš pustit zajebavat, ker če ne, si najebo« (Vojnović, 2008, str. 100).

Slika 8: Tematski krog Markove zgodbe

2.3.5.3 Moč ubeseditve aktualnih tem v Markovem jeziku

Kje se v vsem napisanem o *Čefurjih* skriva ključ do uspeha Vojnovičevega proznega prvenca? V rabi cele palete neknjižnih leksemov, vključno s paleto vulgarizmov, aktualni temi literarnega dela ali morda v jezikovni mešanici južnoslovanskih jezikov? Za postmoderno stanje naj bi bil značilen propad »vélikih zgodb«, ki legitimizirajo znanstveno znanje in družbeni red nasploh. Gre za vizijo, ki jo je francoski filozof in literarni teoretik, najbolj znan po svojem utemeljevanju postmodernizma, Jean-François Lyotard (1988)⁵² podal potem, ko je trdil, da je narativno znanje v mnogočem superiorno znanstvenemu in za naše vsakdanje življenje pomembnejše. Lyotardova vizija propada »vélikih zgodb« pa je za Skubica (2005, str. 110) problematična. Skubic (2005) skuša ob postmoderni literaturi ovreči Lyotardovo trditev z izpostavitvijo dveh problemov.

Prvi problem za Skubica (2005) je, ali smo dejansko priča »koncu vélikih zgodb« in ali ne gre le za spremembo določenih tehnik pripovedovanja, medtem ko se arhetipskost osrednjih tem ohranja. Skubic (2005) to podkrepi z zgodbami postkolonialnega sveta (o genocidih, terorizmu, epidemijah, globalni revščini in vojnah sredi Evrope), ki jih nedvoumno ne moremo označiti za majhne, čeprav jih velikokrat prezremo. Drugi problem pa je, da različne druge interpretacije načina učinkovanja narativne fikcije predpostavljajo, da je v vsaki zgodbi nekaj subverzivnega. V vsaki »véliki zgodbi« je torej kal »konca vélikih zgodb« in prav to je tisto, kar iz te iste zgodbe dela »véliko zgodbo«. Iz teh tez Skubic (2005) izpelje sklep, da je »rušenje vélikih zgodb« pravzaprav naloga literature. Vlogo rušiteljev vélikih zgodb lahko pripoznamo tudi v delu *Čefurji raus!*, zgodbi iz obrobja, ki je s tem postala nova »vélika zgodba«. Temu bo lahko nasprotoval marsikateri poznavalec literature, zagotovo pa med nasprotniki ne bo založnik zgodbe o čefurjih. O Vojnovičevem delu pišemo prezgodaj, da bi lahko *Čefurje* označili kot delo, ki pomeni »konec vélikih zgodb«. Gotovo pa je, da je bralce privabil jezik, ki je drugačen od večine knjig, ki so jih prebrali do tedaj.

2.3.5.4 Jezik prve generacije priseljencev in odgovor na vprašanje – v katerem jeziku Marko izraža svoja čustva?

⁵² Lyotard, J.-F. (1988). *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo (nav. po Skubic, 2005).

Čefurji raus! (2008) si nazadnje oglejmo še s stališča, ki razodeva avtorjeve odločitve za jezikovne prvine njihovih govorcev in položajev rabe. Roman označuje preplet pripovedovalčevega dobesednega navajanja in povzemanja besed drugega v tujem jeziku. Poleg tega slovenščina in srbohrvaščina ne prehajata le na ravni povedi, ampak pogosto tudi znotraj povedi.

Še posebej značilni so dialogi družine Đorđić, kakršnega beremo na primer v poglavju »Zakaj ob nedeljah ne vstajam iz postelje«. Dialog je poseben zato, ker spremljamo le Radovanov del pogovora z ženo Ranko, seveda v njenem maternem jeziku:

»Ja mogu crknut, ali biće tako, ko što si si ti zamislila! Je li tako? Priznaj! Priznaaaj, jebo te bog, da te jebooo!»

In potem spet neko šepetanje, ti pa samo čakaš, kdaj bo spet usekalo.

'Ma nije tako! Je li me slušaaaš?'

Radovan razteguje zadnje dele svojih stavkov, ker takrat že Ranka uletava z nekimi svojimi štoski. Ranka ne popušča. Ona tera svoje. Mirno počaka, da Radovan razguli, kar ima za razguliti, in potem nadaljuje. Ranke ne moreš zjebati. Radovana je že prokužila in ne vem, zakaj se on dere in dere, če nima šans, da bi kaj dosegel.

'Jesi rekla, da si stavila šerpu na balkon? Jesi li reklaaa?'

Itak. Spet najbolj debilni razlogi. Šerpa na balkonu. Radovan pizdi, ker sarme ni v hladilniku, ampak je na balkonu. Sicer je to, da je na balkonu fuknjeno, ampak to, da pa pizdiš zaradi tega, je pa že za v ludaro. Fora je pa v tem, da ga glava boli in ima mačka in zdaj hoče jest sarmo za zajtrk. Jebala ga sarma za zajtrk. Če to ni najbolj bosansko na svetu.

'Je li ikada bilo, kao što sam ja reko? Je li? Ikada? Reci. Ajde, reci! Reciiii!'

Ma naj gre v kurac. Zdaj sta šla nazaj v zgodovino. Razstavila bosta svoj zakon na prafaktorje, da ga potem živ kurac ne bo sestavil do naslednje nedelje. Ko ga bosta spet razstavljala. Eto, zato jaz ne vstajam ob nedeljah zjutraj« (Vojnović, 2008, str. 25–26).

Radovan ne izraža čustev v slovenščini in edina izjema je primer, ko v tujejezičnem sobesedilu uporabi jezikovno obliko »na Fužine« (Vojnović, 2008, str. 38). Marko pa svoja čustva izrazi tudi v slovenščini:

- »/.../ se mi Samira na koncu vedno zasmili. /.../ Včasih mi je tako glupo, da bi šel kar jaz z njo na to kosilo« (Vojnović, 2008, str. 31).

V starejšo generacijo sodi tudi Dejanov »izbrisan« oče, o katerem Marko pravi:

- »On govori slovensk, sam k je čist nabasan« (Vojnović, 2008, str. 48).

Med pogovorom o očetih Marko prijateljem pove, da je prenehal trenirati košarko in pri tem ne pokaže čustev, čeprav mu »je bilo za popizdit mučno« (Vojnović, 2008, str. 48). Potem ko se je Marku na igrišču uspelo obvladati, pa mu to na policiji ne uspe, »ker je kreten tako pritisnil, da sem samo še tulil od bolečine. Ko je malo popustil, sem pa samo začel jokat. /.../ V lajfu nisem cmizdril pred drugimi, zdaj se mi je pa odtrgalo« (Vojnović, 2008, str. 54). Na policijo je Marka prišel iskat Radovan, ki je razjarjen bes zopet ubesedil v maternem jeziku. Na Marka je očetov bes deloval kot nov šok, ki je sledil policistovemu nasilju, nato pa je bes nadomestila »čista tišina. /.../ Prvič v življenju sem doživel, da me oblije znoj. /.../ Radovane, ne mi tega delat, prosim te. Ko boga te molim, Radovane!« (Vojnović, 2008, str. 59). Markov strah, ko oče joka pri Ljubljani, je, kot kaže navedek, nov preplet slovenskih in tujih prvin. Leta bivanja v Sloveniji so vplivala tudi na Rankin jezik:

- »Hočeš se sad malo posvetit šoli? /.../« (Vojnović, 2008, str. 61).

Premislek o notranjih nasprotjih – kateri jezik je materni jezik druge generacije čefurjev – se utrne, ko fantje, medtem ko se po Ljubljani vozijo v avtomobilu Adijevega očeta, mimoidoče ogovarjajo v slovenščini in so tujejezične prvine le dodane slovenskemu sobesedilu, največkrat kot vulgarizmi:

- »Teetaaa! Zakaj si tako debela? A boš imela dojenčka? 'Puncaaa! Kok si ti lepa! Majke mi moje! A bi šla z mano na burek?'« (Vojnović, 2008, str. 97).

2.3.5.5 Kje je Markov dom?

Kaj pa Marko pove o Radovanovi državi?

- »Nima Radovan svoje države, in to ga jebe. Vse te bosanske Srbe to jebe« (Vojnović, 2008, str. 102).

V ozadju tega je politika, za Radovana pa ostaja upanje, da bo Bosna postala normalna država in da bo lahko rekel, da je to njegova država. Spomin na nekdanjo navezanost na šport v Marku vzbudi celo dvom v lastno čefurstvo:

- »Kakšen čefur je to, če se mu jebe za finale Lige prvakov?« (Vojnović, 2008, str. 111).

Notranja stiska ob prenehanju treniranja košarke je nekje morala najti način sprostitev in ga je tudi našla – v Adijevi ideji: »'Dejmo zapaliti kosovni odpad'« (Vojnović, 2008, str. 146) – kar je Marku omogočilo izživeti težave in doživeti katarzo:

- »Nikoli v lajfu mi ni uspelo narediti kaj tako velikega. /.../ Ta ogenj je bil pa ogromen. In zapalil sem ga jaz. Marko Đorđić. /.../ Zdaj sem bil res ponosen na sebe. Končno sem bil zadovoljen sam s sabo. In nisem bil jezen« (Vojnović, 2008, str. 150).

Potem ko so notranje travme razrešene, o zunanjih odloči oče in Marka pošlje v Bosno. Ampak Marku je izkušnja življenja v Sloveniji spremenila pogled na to, »kakšna država je res ta Bosna« (Vojnović, 2008, str. 172–173). Iz Markovega dolgega naštevanja, o tem, v kakšno državo ga je poslal oče, povzamemo predvsem to, da je za Marka Bosna sprejemljiva, če gre za dva tedna na počitnice k sorodnikom, nekaj drugega pa je biti v Bosni več časa:

- »To je najbolj baksuzna država na svetu. In tja grem jaz živeti. Ne moreš, da verjameš« (Vojnović, 2008, str. 172).

Dvomov o tem, kje je Markov dom, ni več. Radovanove države in sorodnikov Marko ne bo pozabil nikoli, ampak po koncu obiska v Bosni, bo on vedno čakal, da se vrne »domov v Slovenijo, ker se ne da več zdržat in gledat ljudi, ki jih imaš rad, kako trpijo pa kako se mučijo, da sloh preživijo, /.../ vedno si srečen, ker ti ne živiš tu, ampak v Sloveniji, in vidiš, da si drugačen in da nisi eden od njih, ker si Janez /.../« (Vojnović, 2008, str. 174).

III JEZIKOVNA ANALIZA

Sledi tretji del naloge, v katerem bomo *Fužinski bluz* (2001) in *Čefurji raus!* (2008) analizirali z jezikovnega stališča. Uvodoma bomo opisali, kakšni si bili odmevi praške teorije zvrstnosti v SSKJ, kaj se je dogajalo na področju raziskovanja slovenskih posebnosti posameznih zvrsti in podzvrsti ter kako se je utrjevala zvrstna teorija v obdobju od SSKJ do SP 2001. Nazadnje pa nas bo še zanimalo, kaj A. E. Skubic (2003) meni o prisotnosti jezikovne zvrstnosti in sociolektov v SP 2001 in kako je ugotovitve povezal s teorijo o knjižnem jeziku, ki po njegovem prepričanju združuje standardni in kulturni jezik.

V jedru tretjega dela bomo raziskali jezikovne prvine sociolektov v govorici petih literarnih oseb, nastopajočih v Skubičevem in Vojnovičevem delu. Besedišče bomo analizirali na osnovi izpisanega gradiva in le-tega primerjali s socialnozvrstno kategorizacijo besedišča v SSKJ in SP 2001. Rezultati analize bodo predstavljeni ob umestitvi govoric petih literarnih oseb v Skubičevo teorijo o sociolektih (Skubic, 2005), saj bomo na ta način lahko preverili, v kolikšni meri so značilnosti sociolektov, opisane v znanstveni monografiji (Skubic, 2005), prisotne tudi v njegovem leposlovnem delu. Da bi bili rezultati analize bolj verjetni, pa tudi bolj relevantni, bomo prvine sociolektov analizirali še v Vojnovičevem proznem prvencu.

1.1 ODMEVI PRAŠKE TEORIJE ZVRSTNOSTI V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (1970–1991) IN REŠITVE SLOVENSKEGA PRAVOPIISA (2001)

V članku Ade Vidovič Muha *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika* (1996, str. 24, 28) so s stališča vplivnih prvin na oblikovanje normativne podobe slovenskega knjižnega jezika skozi njegovo zgodovino predstavljena tri obdobja, s posebnim poudarkom pa zlasti strukturalizem od tridesetih let 20. stoletja dalje. V tridesetih letih sta se v slovenskem jezikoslovju izoblikovali dve pojmovanji knjižnega jezika in njegove norme. Prvo, tradicionalistično pojmovanje je knjižni jezik razlagalo kot monolitno pojavnost z normo slovničarsko popravljenega »dobrega avtorja«. Drugo pa je bilo po ugotovitvah A. Vidovič Muha (1996) neodmevno alternativno strukturalistično, aktualno in splošno sprejeto v šestdesetih letih, ko se je ob drugih ugodnih okoliščinah izoblikovala zasnova SSKJ.

Zasnova za slovar je bila na normativni ravni izražena zlasti s praškostrukturalnim pojmovanjem jezikovnih zvrsti. Kot ugotavlja A. Vidovič Muha (1996, str. 29), zaradi posebnih slovenskih okoliščin ne moremo govoriti o popolni aplikaciji češkega pojmovanja jezikovne zvrstnosti. Slovenska različica jezikovnih zvrsti v šestdesetih letih se nam – kot predstavlja A. Vidovič Muha (1996) – kaže v dveh podobah: 1. Poudarjena je bila le sporazumevalna vloga jezika, o posebnostih umetnostnega jezika pa se skoraj ni govorilo, zato da bi bil končno presežen umetnostni jezik kot edini vrednostni (normativni) kriterij za vse druge jezikovne funkcijske zvrsti. 2. Z dokončnim sprejetjem zasnove SSKJ in njenim uspešnim dograjevanjem se je na leksikalni ravni uveljavila celovita slovenska zvrstno-slogovna teorija.

O normi knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo (v obdobju 1950–2001) je pisala tudi Tina Verovnik (2004) in izpostavila, da so na dokončno sprejetje zasnove SSKJ vplivale strokovno podprte domače kritike (F. Jakopin, B. Pogorelec) in češka kritika *Poskusnega snopiča SSKJ*, ki je izšel leta 1964 (avtorji kritike so bili sodelavci slovarja češkega knjižnega jezika). Vse kritike so, kot ugotavlja T. Verovnik (2004, str. 247), opozarjale na pomembnost selekcije in ustrezne predstavitve jezikovnega gradiva, saj je že izbor gesel in njihova označitev (s kvalifikatorji, ki jih je bilo po mnenju vseh kritikov še premalo) podatek o normi. Vsem se je tudi zdelo nujno dopolniti (zlasti z dnevnim tiskom in publicistiko v širšem pomenu) gradivo za izpisovanje, ki naj bi potekalo že med samim delom za SSKJ. Uredniški odbor SSKJ (A. Bajec, M. Klopčič, F. Tomšič s sodelovanjem S. Suhadolnika in L. Legiše) je, kot njegovo delo opisuje A. Vidovič Muha (1996, str. 30), želel graditi koncept *Poskusnega snopiča SSKJ* na kritičnih izkušnjah slovarskega dela pravopisnega slovarja iz leta 1962, čeprav naj bi že samo ime določalo razliko med obema deloma: novi SSKJ naj bi prikazal besedje informativno, v vseh plasteh sporazumevanja, pravopisni slovar pa je normativno delo, ki informira le sekundarno. S tem namenom si je z anketo, poslano Društvu slovenskih pisateljev in objavljeno v *Jeziku in slovstvu* 1964, prizadeval zbrati kar največ relevantnih mnenj o bodočem slovarju, njegovem obsegu in oblikovanju.

France Jakopin v članku *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, objavljenem v *Jeziku in slovstvu* leta 1964, na katerega se sklicuje tudi A. Vidovič Muha (1996), pri kriterijih za sprejemanje v slovar postavlja na prvo mesto funkcijo in pomen (ne glede na izvor poimenovanja). F. Jakopinu (1964) se zdi nujno upoštevati moč žive in aktualne jezikovne norme, kar se začne

pri izbiri slovarskih gesel, in prav tako je zanj nujno upoštevati »jezikovno realnost« tudi pri besednih oblikah in naglasu. Namen kvalifikatorjev v SSKJ je bilo izražanje časovnosti (prinaša besede od slovenske moderne dalje – slovenski klasiki le v smislu morebitnega nujnega tolmačenja pomenov), ekspresivnosti in krajevnosti (poleg oznake za pokrajinskost še narečnost) leksemov, nujno pa je bilo zajeti tudi strokovno izrazje, ki je prešlo okvire ozke znanosti. Prav tako leta 1964 je Breda Pogorelec v članku *Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika v zvezi z informativno-normativno zasnovo SSKJ* menila, da je informacija lahko norma takrat, kadar upošteva stopnjo jezikoslovnega vedenja določenega jezika. Kot piše B. Pogorelec (1964, str. 236), naj SSKJ na ravni zvrstnosti označuje dinamično sinhronijo jezika, kar razlaga s »sonavzočnostjo jezika različnih generacij«. Kot temeljno nalogo slovarja B. Pogorelec (1964) navaja predstavitev pomenov (od splošnega k posebnemu), sledijo podatki o stilistični vrednosti in morfološki podatki. Iz vsega navedenega je A. Vidovič Muha (1996) sklenila, da seznama za SSKJ izpisanih del, na katerega sta opozorila tako F. Jakopin (1964) kot B. Pogorelec (1964), in ki bi razjasnil, iz katerih del, revij, časnikov – skratka virov, je nastal SSKJ, ni prinesla niti zadnja knjiga SSKJ (1991).

Če iščemo vzporednice med praško šolo in jezikoslovnim krogom pri nas, v katerem je nastal SSKJ, je bistvenega pomena dejstvo, da so se mlajši sodelavci pri slovarju podiplomsko izpopolnjevali in slovarsko usposabljali na *Ústavu pro jazyk český*. Ko so bila leta 1968 končana redakcijska dela za prvo knjigo SSKJ, je bil javnosti predstavljen njegov koncept, iz katerega je bilo razvidno, da so se slovarniki zgledovali po čeških vzorcih: Suhadolnik (1968) je slovarski koncept predstavil kot sinhroni slovar, ki ima razvejan sistem oznak (kvalifikatorjev), funkcionalno razvrstitev gradiva, različne sopomenke – vse z vidika sodobnega govorca slovenščine. Suhadolnik je opozoril tudi na novi način normiranja – ne več po načelih prav – narobe, temveč se presoja ustreznost jezikovnih prvin glede na posamezne funkcije.

Kljub upanju snovalcev, da bo SSKJ pripomogel k prenehanju preganjanja izoliranih jezikovnih napak in utrdil zavest o normalnosti govornega in pisanega jezika povprečnega izobraženca, istočasno pa poglobil resnično zanimanje za slovensko besedo, je slovar naletel na očitke. T. Verovnik (2004, str. 256) omenja, da je Jože Toporišič (1971) očital sestavljalvcem SSKJ »samovoljno reševanje pravopisnih in pravorečnih vprašanj«, kasneje tudi šibko besednovrstno in skladijsko teorijo. Temu T. Verovnik (2004, str. 256) doda opozorilo A. Vidovič Muha (1992) o nerazvidnosti meril za izbiro besed, predvidenih za

izpisovanje in analizo, delno tudi meril za razpored in morebitno opustitev pomenov pri večbesednih besedah. T. Verovnik (2004, str. 248) pa ob vseh naštetih kritikah izpostavlja dejstvo, da je SSKJ zajel in predstavil takratni sodobni knjižni jezik v najširšem smislu in bil odraz realne norme še vsaj desetletje po izidu prve knjige. Že A. Vidovič Muha (1998, str. 16) je namreč pisala o tem, da je »razmeroma uravnotežena funkcijskozvrstna dokumentacija« omogočila vpeljavo zvrstnega pojmovanja jezika v slovenskem okolju, slovar pa se je uspešno ognil tudi »politično-ideološkemu vrednostnemu načelu oziroma ga vsaj omilil z uvedbo kvalifikatorskih pojasnil«.

1.2 OD SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (1970–1991) DO SLOVENSKEGA PRAVOPISA (2001)

Kot ugotavlja T. Verovnik (2004) se je v sedemdesetih letih nadaljevalo raziskovanje slovenskih posebnosti posameznih zvrsti in podzvrsti, hkrati pa se je utrjevala zvrstna teorija, kot se je oblikovala zlasti ob SSKJ. Pri tem sta imela zaradi vpliva na šolske programe pomembno vlogo serija učbenika *Slovenski knjižni jezik 1–4* (1965–1970) in *Slovenska slovnica* (1976) Jožeta Toporišiča. Če je SSKJ zvrstno-slogovno teorijo uveljavil na ravni leksike, jo je Toporišič v grobih obrisih razširil še na druge ravnine. Ob izidu zadnje knjige učbenika SKJ 4, predhodnika slovnice, je Jakob Müller, eden od avtorjev SSKJ mlajše generacije, (1974) zapisal, da je kljub »nezadostni pojmovni sistematiziranosti, povezanosti ali usklajenosti« jezikovni material v delu SKJ 4 obravnavan »zvrstno-funkcijsko sodobno, dokaj natančno in dokumentirano«.

Jože Toporišič je v kritiki SSKJ (1971) obravnaval tudi pravopisne rešitve v tem slovarju, čeprav je v *Uvodu* zapisano, da splošnih pravopisnih pravil priročnik ne daje, čeprav pogosto že z zapisom besed, še izraziteje pa z razporedom variant (prednostne in neprednostne dvojnice) podana tudi pravopisna rešitev. Ob izidu SSKJ so se izkazale pomanjkljivosti tega slovarja, ki sta jih izpostavila Toporišič in Rigler v polemiki v *Slavistični reviji*. Polemika med Toporišičem (1971) in Riglerjem (1971) ob izidu prvega zvezka SSKJ (*Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ I.*), kot piše H. Dobrovoljc (2004, str. 85), »sooča dva pogleda na vlogo slovarja: s stališča prvega naj bi ta pokazal, kako so slovnična (in pravopisna) pravila uresničena v praksi, s stališča drugega pa princip slovarja, kot je SSKJ, ni izrecno poučevati o pravilih pisanja, temveč jih o tem obvestiti posredno, s slovarskim

zapisom posamezne iztočnice«. V omenjeni razpravi je Rigler (1971), kot njegove težnje razlaga H. Dobrovoljc (2004), skušal perspektivnost slovaropisja nakazati z ločevanjem med slovarji s specializirano pravopisno problematiko in splošnimi enojezičnimi slovarji ter slovnico. Tovrstne spodbude so, kot nadaljuje T. Verovnik (2004), pripeljale do odločitve o pripravi *Načrta pravil za novi slovenski pravopis*. Da bi številne novosti, ki jih je ta prinašal, sprejel kar najširši krog uporabnikov, so načrt dali v javno in strokovno razpravo še pred dokončno redakcijo nove izdaje. Pisni prispevki, nastali ob javni razpravi, so bili objavljeni v zborniku *Spoznanja in pripombe javne razprave o načrtu pravil za novi slovenski pravopis* (1982). Splošnejše kritike razpravljavcev je T. Verovnik (2004, str. 251) strnila v nekaj točk: 1. priročnik mora biti prilagojen stopnji jezikovne izobrazbe vseh, ki v njem iščejo napotke; 2. zgledi naj bodo aktualni, saj so prejšnji pravopisi izhajali iz drugačnih zgodovinskih, družbenih in kulturnih razmer; 3. pravila morajo biti jasno formulirana in pregledna, manj učenjaška in zapletena; 4. spremembe, ki jih pravopis prinaša, naj bodo poenostavitve ali prilagoditve novonastali jezikovni situaciji, ne pa posledica slovničarske logike.

Od leta 1991 dalje so se vsa pričakovanja usmerila v nastajajoči slovarski del pravopisa, ko so »akutni problemi sodobne jezikovne prakse«, kot jih imenuje T. Verovnik (2004, str. 254), dosegli vrh ravno v obdobju končne redakcije in nato izida SP 2001. Zato so mnogi od njega pričakovali, da bo splošni vodnik pri odločanju o normativnosti jezikovnih sredstev in da bo poleg pravopisne problematike urejal še marsikaj drugega. Pritiska ob nereálnih pričakovanjih zaradi pomanjkanja velikega števila potrebnih priročnikov, so se po mnenju T. Verovnik (2004) gotovo zavedali tudi sestavljavci pravopisa in so se temu uklonili.

Med pomanjkljivosti pravopisnega slovarja T. Verovnik (2004, str. 254) uvršča njegovo gradivsko zasnovo oziroma preveliko naslonitev na SSKJ. Podatki o virih, ki naj bi odgovorili na vprašanje o razmerju do gradiva za SSKJ, so v SP 2001 skopi. Iz dosedanjih ocen je, kot ugotavlja T. Verovnik (2004), razvidno, da je priročnik sodobno kultivirano rabo – tudi govorjenega knjižnega jezika – marsikje obšel. Pravopisni slovar pa je zajel pravopisno neproblematicne prvine, namesto da bi nadgradil in gradivno razširil *Pravila*. Z uvajanjem neknjižnih prvin, tudi tistih, ki se v knjižnem jeziku redko ali nikoli ne pojavljajo kot stilemi, je ponovil napako pravopisov iz let 1950 in 1962, ki briše razlike med knjižnim in neknjižnim jezikom meni T. Verovnik (2004) in doda ugotovitev, da SP 2001 jezikovna sredstva normativno vrednoti z grafičnimi oznakami.

Bistveno za problematiko razčlenitve neknjižnih jezikovnih prvin, s katerimi se ukvarjamo v pričujočem delu, pa je da ta pravopis, ki je nastal na osnovah SSKJ, gradivsko pa ni bil opazneje izpopolnjen, vrednoti lekseme z različnih vidikov, ki so celo prekrivni, in pri tem vrednotenju ni sistematičen. Zato bomo v nadaljevanju navedli, kako SP 2001 opredeli socialnozvrstne oznake, ki zaznamujejo neknjižne jezikovne prvine in upoštevajoč odzive na SP 2001, pokazali na problematiko zaznamovanja v novem pravopisu.

Približno petintrideset let po uveljavitvi funkcionalističnega koncepta v akademskih jezikoslovnih krogih in SSKJ, se je ta vizija uveljavila tudi v osrednjem normativnem jezikovnem priročniku SP 2001, ki je nastal na temeljih SSKJ. V tem obsežnem projektu je torej bilo potrebno zvrstno zaznamovati večino slovenskega besedišča. Uvedba stilnih kvalifikatorjev v normativno prakso v SP 2001 je po mnenju kritikov zagotovo pomemben dosežek, vendar pa eden od njih, Skubic v *Odzivu na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001* (2003, str. 239) ugotavlja, da »je zaznamovanje opazovanih izrazov presenetljivo arbitrarno«.

Skubic (2003) v svoji kritiki ost nameri v naslednja vprašanja:

1. Uvod v pravopisno poglavje o zvrstnosti nas, kot piše Skubic (2003, str. 239), pouči, da v slovenščini med zvrstne snope uvrščamo socialne, funkcijske, časovne, mernostne in prenosniške zvrsti. Na neskladje pa Skubic (2003) naleti le nekaj strani naprej, kjer je razdelitev zvrstnih oznak nekoliko drugačna – prenosniške zvrsti namreč postanejo podrazdelek socialnih.
2. Prvine, označene s kvalifikatorjem *neknj. pog.*, se uporabljajo »zlasti v govornih stikih« (nav. po SP, 2001, str. 129), prvine označene z *neobč.* pa domnevno v pisnih, čeprav je razlaga »ne v navadnem sporočanju«, temveč »bolj iz izročila knjižnega jezika« (nav. po SP, 2001, str. 129) za Skubica (2003), ki se je v svoji kritiki posvetil zlasti zvrstnemu konceptu, ni nedvoumna in ne pove, kaj »navadno sporočanje« v bistvu sploh je.
3. Med razlago slogovnih oznak v SP 2001 ne najdemo mernostnih oznak, kar Skubic (2003, str. 239) ocenjuje kot razumljivo, »saj naj bi se ta oznaka nanašala na način organizacije besedila in ne na nižje jezikovne ravnine, obenem pa je še hudo problematična glede na zapleteno literarnoteoretično pojmovanje literarnih žanrov«.

4. Za pričujočo nalogo je še bolj pomembna Skubičeva (Skubic, 2003) ugotovitev, da SP 2001 vsebuje precej obsežno poglavje z razlagami čustvenostnih oznak, ki jih v pravopisu razložena teorija nikamor ne umesti. Za uporabnika bi bil po mnenju A. Skubica (2003, str. 240) koristen tudi kakšen bolj specifičen nasvet kot zgolj to, da imajo besede s čustvenostno oznako »v pokončnicah pripisano nečustveno vzporednico ali opis«, kar pa »ne pomeni, da so čustveni izrazi odsvetovani« (nav. po SP, 2001, str. 131).

Ko Skubic (2003) primerja socialnozvrstne oznake s teorijo, se pokaže, da je obdelava obsežnega jezikovnega gradiva prinesla razširitev pojma. Do izida SP 2001 je bila podlaga pojmu »socialnega v najširšem smislu« geografska razprostranjenost rabe, socialnozvrstne oznake pa z novim pravopisom prvič izrecno zajemajo tudi družbenoplastno zaznamovanje govorca. Med oznakami Skubic (2003) izpostavi še *izobrazbeno*, ki opozarja na rabo ljudi, »ki v svojem izražanju kažejo na določeno višjo izobrazbo« (nav. po SP, 2001, str. 129), *neknjižno ljudsko* označuje, kar je »za višjo kulturno in izobrazbeno raven manj sprejemljiva neknjižna prvina« (nav. po SP, 2001, str. 129), oznaka *mestne govorice* pa je v SP 2001 pojasnjena le z geografsko-socialno umeščenostjo kot »značilna za večja mestna okolja« (nav. po SP 2001, str. 129). Ob pregledu prvin kot so na primer *brinet, familija, oma, papa, tati* pa Skubic (2003, str. 240) zapiše, da gre pri oznaki *mestne govorice* vendarle »bolj za izražanje meščanstva kot družbenega sloja kot pa zgolj mestnega prebivalstva«. Za mestno prebivalstvo je bolj tipična oznaka *neknjižno pogovorno*, ki jo SP 2001 definira z rabo »zlasti v govornih stikih v okviru mestnega življenja« (nav. po SP, 2001, str. 129). Ob povedanem Skubic (2003, str. 240) sklene, da »pravopis med socialne zvrsti vnaša tudi prvine sociolekta« in ne več le »osi dialekt–knjižni jezik«.

Analizo oznak, ki govorce zaznamuje družbenostatusno, Skubic (2003) poveže s teorijo o knjižnem jeziku in je v neposredni povezavi z neknjižnim. Pojem knjižnega jezika, kakršen prevladuje v slovenskem jezikoslovju in je podlaga za SP 2001, po Skubicu (2003, str. 244) združuje dva različna pojma, in sicer: standardni in kulturni jezik.⁵³ Socialnozvrstne oznake v jezikovnih priročnikih so, če jih razumemo v kontekstu Skubičevih terminov, povezane s pojmom kulturnega jezika, od koder izhaja družbenostatusna zaznamovanost govorcev. Tako je na primer višja oziroma nižja kulturna in izobrazbena raven besed, ki so v SP 2001

⁵³ Pojma »standardni in kulturni jezik« sta bila prvič omenjena v I. delu, v poglavju 2.1 Problemi koncepta knjižnega jezika.

označene kot neknjižno ljudske, določena glede na kulturni jezik, torej norme družbene sprejemljivosti v skladu s prevladujočo kulturo (po Skubicu, 2003). Standardizacija skuša zajeti vsa jezikovna sredstva v jeziku in tako vsaj teoretično omogočiti njihovo poenoteno rabo. Vendar pa Skubic (2003) poudari, da standardizacija zajema tudi tista jezikovna sredstva, ki niso del kulturnega jezika in so v SP 2001 označena kot neknjižna. Normativnost standardizacije oslabi v primeru posebej nekulturnih jezikovnih sredstev, zato, kot piše Skubic (2003, str. 244), na primer »normiranje besede *kurec* pri uporabnikih povzroča več zabave kot resnega upoštevanja«. Kljub temu pa ima standardizacija nekulturnih jezikovnih sredstev po Skubičevem prepričanju svoj smiseln namen.

Skubic (2003, str. 245) ocenjuje, da je SP 2001 z vidika jezikovne standardizacije izčrpen in dosleden, medtem ko je z vidika zaznamovanja jezikovne kulture nedosleden in neučinkovit. Teorija zvrstnosti bi zato potrebovala nov premislek o tem, kaj izbira določenega jezikovnega sredstva pravzaprav zaznamuje. Poleg delitve oznak na socialnozvrstne, funkcijskozvrstne in čustvenostne ter dopolnitvi pojma socialne zvrstnosti bi morala večjo težo dobiti »družbenoplastna-geografska umeščenost govorca v jezikovni diasistem«. Le na ta način bo po Skubičevem mnenju pravopis lahko natančneje opisal, kaj iz sporočevalčeve izbire posameznega jezikovnega sredstva o njegovih lastnostih ali o situaciji govornega dogodka dejansko razberejo prejemniki sporočila. Izbor jezikovnih sredstev je v vseh časovnih obdobjih soodvisen od zvrsti besedila, v katerega so jezikovna sredstva umeščena. Ker pa se jezikovne navade uporabnikov spreminjajo, opazamo spremembe tudi pri rabi jezikovnih sredstev v posamezni besedilni zvrsti. Jezikovne prvine, ki so jih uporabljali literati na primer v 20. stoletju (npr. Ciril Kosmač), danes občutimo kot zastarele. S tematiko upovedovanja so se spremenila tudi jezikovna sredstva (npr. leksika). Zato bomo z jezikovno analizo sodobnih literarnih del 21. stoletja skušali ugotoviti, kakšno je aktualno stanje izbora leksikalnih prvin na literarnem področju in kako so te prvine bile označene v SSKJ in SP 2001.

2 JEZIKOVNA ANALIZA PRVIN SOCIOLEKTOV V GOVORICI LITERARNIH OSEB

Jezikovna analiza govorce petih literarnih oseb in treh sociolektov razkriva jezikovne značilnosti različnih govoric sodobne slovenščine. Združuje jih geografsko območje, saj so v

pripovedni sedanjosti vsi stanujoči v osrednji Sloveniji, Ljubljani ali njeni bližnji okolici. Ločijo pa se v razmerju med standardnim in kulturnim, knjižnim in neknjižnim jezikom znotraj govorice. Najbližje knjižnemu oziroma standardnemu jeziku je kultivirani sociolekt upokojene slovenistke Vere Višnar, nekoliko bolj se od knjižnosti, kakršno opisujejo informativno-normativni jezikovni priročniki, oddaljita Peter in Igor z govorico ekscesnega sociolekta, čisto poseben preplet različnih južnoslovanskih jezikov pa nam ubesedita Janina in Marko v obrobnem priseljskem sociolektu.

2.1 KULTIVIRANI SOCIOLEKT VERE VIŠNAR

Kultivirani sociolekt Vere Višnar se nanaša na »kulturni kapital«, ki ga upokojena univerzitetna profesorica slovenskega jezika zagotovo ima. Skubic (2005, str. 191) prevzame pojem »kulturni kapital« od Bourdieuja (1984),⁵⁴ ki je poleg kulturnega raziskoval še ekonomski kapital. Skubic (2005, str. 191–192) je Bourdieujeve ugotovitve povzel in izpostavil, da je Bourdieu (1984) »z različnimi količinami in kombiniranjem ekonomskega in kulturnega kapitala opisal sodobno slojevitost tipične zahodne družbe – skupaj z značilnimi okusi posameznih skupin«. Pri tem je, kot piše Skubic (2005, str. 192), Bourdieu (1984) odkril pomembne razlike med družbeno elito in srednjim razredom, ki pojasnjujejo tudi razlike v jezikovni rabi. Intelktualnost in humanistično izobrazbo je Vera v retrospektivni preteklosti dokazovala predvsem v dialogih s sosedom in rednim profesorjem anorganske kemije, Adamom Zamanom, h kateremu se na novo besedno prepričevanje pripravlja tudi v pripovedni sedanjosti. Kot je pričakovano, Vera večinoma upošteva »kulturno formo«⁵⁵ tako v notranjih monologih kot v dialogih. Eden najizrazitejših signalov izobraženosti in kultiviranosti je po Skubičevem prepričanju (Skubic, 2005, str. 187) urejena slovnica, ki velja tudi za Verino govorico in s katero se Vera približuje kulturni ali celo standardni izreki. To potrjuje raba dvojine, ki je v govorjenem jeziku običajno nadomeščena z množino:

⁵⁴ Bourdieu, P. (1984). *Distinction Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge // Kegan Paul (nav. po Skubic, 2005, str. 251).

⁵⁵ Izraz »kulturna forma« navajamo po Skubicu (2005, str. 186), ki je ta izraz uporabil v povezavi s kultiviranimi sociolekti, ko je zapisal: »Izraz kultivirani sociolekt moramo ločiti od izraza kulturni jezik, ki smo ga omenjali v zvezi z jezikovno standardizacijo. Kulturni jezik je najčistejši izraz dominantne kulture in neke vrste ideal, h kateremu kultivirani sociolekti stremijo, vendar pa slednji domujejo v zasebnosti, kjer omogočajo od čiste kulturne forme različna odstopanja in dodatna zaznamovanja.«

- »**Ždeli sva** tam na tisti skali, Jolanda in jaz, kapljice morske vode so **nama** občasno škropile bose noge in počutila sem se nenavadno /.../« (Skubic, 2001, str. 17), »Pod očmi mu režejo nekakšni **kožni vrečici**, ki **sta** videti, kot bi **ju** kdo tja nalepil« (Skubic, 2001, str. 117).

Ko pa Adam v pogovoru o njegovi novi ženi poveča Verino notranjo razburjenost, se ta čustvenost pokaže tudi v nadomestitvi dvojine z množino:

- »Tale možakar je v zraku čutil napetost. Šestdesetletni možakar **z vrečami** pod očmi je čutil, da je med njim in petindvajsetletno smrkljivo napetost« (Skubic, 2001, str. 127).

Verina govorica vsebuje tudi primere z dolgim nedoločnikom tako v notranjem monologu kot v dialogu z Adamom v pripovedni sedanjosti:

- »Kaj drugega bi utegnilo **biti**? /.../ Ne, ampak to je res, pravzaprav se s tem ne gre **afnati**. /.../ Danes pa skušajo **živeti** na ... /.../«, »Najbolje, ko jim je začela **teči** voda v grlo« (Skubic, 2001, str. 19, 25),
- »Ampak teh (znanstvenih prvin) prevajalci potrebujejo bore malo. In bi se dale **uvrstiti** v redne jezikovne študije. Kar potrebujejo specifičnega, je predvsem strokovni tečaj« (Skubic, 2001, str. 117).

Do redukcije izglasnega -i ni prišlo tudi v primeru osebne glagolske oblike in v primeru določne oblike pridevnika:

- »Svoja mesta zasedajo v letu 2000, svoje najboljše ideje pa so **izziveli** že v sedemdesetih in osemdesetih. /.../ A smo se za to **borili**?« (Skubic, 2001, str. 19),
- že citirani »**strokovni** tečaj«, »Sedela sva v separeju, **rdeči** prt, sveče« (Skubic, 2001, str. 26).

Poleg navedenih zgledov pa najdemo tudi primere, ko pri nedoločniku vendarle pride do popolne redukcije v izglasju:

- »Pomislil bo, da se pač nisem mogla upreti in da sem ga morala nekako priti pogledat. Ga **občudovat**, šarmantnega, modrega profesorja v pokoju« (Skubic, 2001, str. 24).

2.1.1 Glasovna raven Verine govorice

Prva izmed posebnosti, ki jo odkriva glasovna raven, je izrekanje tujk iz tujih jezikov po vzorcu tujega jezika:

- »In tako dobro se spomnim Adama v njem, samozavestno kraljujočega kot kakšnega **dandyja**, obdanega z občudujočimi epigoni« (Skubic, 2001, str. 77).

Zapis *dandy* knjiž. smo še našli v SSKJ, novi SP 2001 pa je kodificiral podomačeno obliko zapisa, torej *dandi* člov., žarg. (nenavadna oznaka) 'gizdalin'. Razmišljanje o slovenskem črkopisu je Vero vodilo vse do misli:

- »Z njim se bori tisti domiselni viški trot, ki si je nad trgovino izobesil napis **JUWELIR**« (Skubic, 2001, str. 68).

Leksem *juwelir* najbolj spominja na angleški samostalnik *jewellery* (sln. nakit), v SP 2001 pa najdemo le poslovenjen izraz za draguljarja, in sicer: *juvelir*. Citatna besedna zveza iz angleškega jezika *kill beez* se domiselno glasovno dopolni z glagolom *pobezati*:

- »/.../ kje se v resnici jezik dogaja, kje ždi? /.../ **KILL BEEZ** Da ga mi lahko malo **pobezamo**« (Skubic, 2001, str. 67).

Razmišljanje o zgodovini slovenskega jezika je opisovanemu času primerno podkrepljeno s cenjeno latinščino, besedna igra pa se tokrat poigrava z leksemom *nada*, prvič v slovenskem neobčevalnem pomenu 'upanje', drugič pa v latinskem pomenu (lat. *nihil* –) 'nič':

- »Ampak odrešenik pa – odrešenik gospod Dunajčan (tj. Jernej Kopitar) ni bil (*scilicet!*) /.../ Kaj pa gospodje študentje? Naš ponos in nada? *Nada, gracias*, tudi malo kilavo odrešeništvo, da bi se ga ravno človek veselil, hvala lepa« (Skubic, 2001, str. 20).

Del, ki obuja Adamova nasprotovanja v dialogih z Vero, vsebuje primer tujke angleškega izvora s slovensko obliko pridevnika *new-age* > *new-ageovski*:

- »Ah, pa ravno teorijo kaosa si našla, potem to ne bi bil tak **new-ageovski** hit« (Skubic, 2001, str. 76).

V SP 2001 najdemo obliko zapisano malce drugače, brez stičnega vezaja *new age* in slovenski prevod 'nova doba', ki bi mu ustrezal pridevnik 'novodobni'. Uravnoveženost besednega boja med Adamom in Vero opazimo celo pri slovenjenju tujk, saj se še en primer skriva v Verinem monologu z izrazito žensko dilemo:

- »Zakaj sem se tako oblekla? /.../ Zakaj obleko, ki je sploh še nisem imela gor, ki sem jo pred meseci naročila pri **Quelleju** za posebne priložnosti, /.../« (Skubic, 2001, str. 125).

2.1.2 Značilnosti leksikalne ravni

V Verini govorici ne najdemo sledov ljubljansčine, saj je njen jezik izrazito nadregionalen. Skubic (2005, str. 187, 193) utemeljuje **nadregionalnost** najprej na glasovni ravni, in sicer kot posledico »simbolne vloge kulturnega jezika« (187), deloma pa tudi kot posledico »življenjskega stila, ki je razmeroma mobilien« (187), zaradi česar osebe sestavljajo »dokaj geografsko razpršene družbene mreže« (187). Nato pa Skubic (2005, str. 188) »odklanjanje regionalizmov kot primer univerzalizma« navaja še, ko našteva značilnosti leksikalne ravni

kultiviranih sociolektov. Raven leksike po Skubicu (2005, str. 188) »odseva glede na konkretno skupino dokaj specifične odnose do značilnih ideologij kulturnega jezika«, kar Skubic (2005) ponazarja poleg univerzalizma še s »purizmom (odklanjanje tujk, predvsem novejših)« in »splošno kultiviranostjo (odklanjanje vulgarnosti, izrazi kultivirane etikete)«.

Težnja po distanciranju od provincialnosti je tako intenzivna, da imajo izrazi, ki kažejo na nadregionalnost toliko večji pomen. Leksemi, kot so: *bogve*, *čenča*, *čikgumi*, *filozofiranje*, *kvantanje*, *možakar*, *nagec*, *pasje*, *precijaziti*, *razkurjen*, *repenčiti se*, *tič*, *tip* (govorec zadnjih dveh je Adam), niso geografsko omejeni, temveč le nekoliko odmaknejo Verino govorico od stroge knjižnosti in ji dodajo čustven naboj – slogovno zaznamovanost. Leksem *vikend* je v jezikovnih priročnikih v pomenu 'konec tedna' označen s knj. pog. v SP 2001 (pog. v SSKJ), pomenu 'počitniška hišica' pa ni dodan noben kvalifikator. Upoštevajoč ostale literarne osebe ima Verina govorica najmanj leksemov, ki niso evidentirani v informativno-normativnih jezikovnih priročnikih, in najmanj leksemov s prenesenim pomenom. Med leksemi, ki jih ni v SSKJ ali SP 2001, najdemo primere, kot so: *fafati*, *foh*, *guzmanija*, *kafetiera*, *kemp*, *kvasti*, *kvasam*, *nudl*. Preneseno pa so rabljeni leksemi:

- ***cefrati se*** v primeru: »Kaj se tudi meni na stara leta počasi že malo cefra?« (Skubic, 2001, str. 184) s prenesenim pomenom: 'blesti se, biti zmešan';
- ***krevelj*** v primeru: »Z njim se je davil Metelko, /.../ ki se je pozneje spraval izumljat nove krevlje za glasove, /.../« (Skubic, 2001, str. 68) s pomenom: 'črka';
- ***pobirati*** v primeru: »'Ivan, jaz res ne vem, od kod take pobiraš,' sem siknila« (Skubic, 2001, str. 241), kjer je leksem rabljen v prenesenem pomenu: 'nespodobno govoriti';
- ***poonegaviti*** v primeru: »Če bi bila Sneguljčica, bi se lahko sedem tednov vsak dan poonegala z vsakim palčkom posebej, /.../« (Skubic, 2001, str. 23) s prenesenim pomenom: 'spolno občevati';
- ***roba*** v primeru: »'/.../ nisem prepričana, da je njihova roba zares na univerzitetni ravni'« (Skubic, 2001, str. 116) v pomenu 'znanje, delo'.

Z vsemi naštetimi primeri pa smo obenem podali argumente za **univerzalnost** Verine govorice, ki po Skubicu (2005, str. 188) dopušča le »simpatično obliko lokalpatriotizma«. V primeru Vere pa je še ta oblika regionalnosti težko dokazljiva, za kar lahko iščemo razloge v njeni strokovni izobrazbi, opravljanju profesorske službe v preteklosti ali pa sami strukturi njene govorice, v kateri prevladuje notranji monolog.

2.1.2.1 Vulgarizmi – razločevanje med kletvicami in psovkami

Značilna ideologija kulturnega jezika, ki ji Vera sledi, je tudi »splošna kultiviranost« in s tem pogojeno »odklanjanje vulgarnosti« (nav. po Skubic, 2005, str. 188). O maloštevilnosti vulgarizmov v Verini govorici smo spregovorili že ob opisu upovedovalnih položajev z neknižnimi prvinami, sedaj pa jih analiziramo še jezikovno. Bernard Nežmah (1997, str. 81) razlikuje med kletvico in psovko, pri čemer »psovka vključuje tudi zmerljivke, žaljivke in posmehovanje«. Vulgarizmi v najširšem pomenu, kot piše B. Nežmah (1997, str. 11), »razvrednotijo reči, ki jih imenujejo, s tem pa tudi ljudi, na katere se nanašajo«. Nežmah (1997, str. 11–12) zapiše, da »imamo opraviti z žaljivko, katere funkcija je spreminjati družbeni status nagovorjenega, bodisi prek neposredne označitve bodisi prek objektov, ki ga zadevajo«. Nežmah (1997, str. 16) na primer razlaga, da z izrekom žaljivke *idiot!* izrazimo »osebno sodbo in višjo stopnjo subjektivnega angažmaja«. Preklinjanje po Nežmahu (1997, str. 19) zajema dva modusa, prvi je »psovanje oziroma žaljenje, kjer gre za degradacijo nagovorjenca«, drugi pa so »kletvice oziroma preklinjanje v ožjem pomenu, pri katerem je v ospredju anihilacija govorca«. Konceptualno zagato med kletvico in psovko Nežmah (1997, str. 83–87) razreši z opisom razlik – kletvica vzpostavlja odnos dominacije, pri katerem pa ne gre za razžaljenost, marveč predvsem za obliko verbalne agresije, ki se kaže v izrekanju protekcije oziroma negativnega dejanja zoper nagovorjenega. Moč govorca je pri izrekanju psovke hipna, saj je z izrekom že transformiral nagovorjenega. Na drugi strani pa je kletvica magična, ker se z izrekanjem negativne želje nad nagovorjenim postavlja na mesto bogov, magov in šamanov (npr. *Pejd v pizdo materno!*). Z oblikovnega stališča je psovka kopulativna vez med glagolom 'biti' in primerjanim referentom: (*Ti si*) *x!*, pri čemer je *x* poljubna negativna entiteta (npr. vol, prasec, pes; rit, kurc, pizda ...). Jezikovna oblika kletvice pa predpostavlja rabo glagola (v sedanjiku) in nastopa le v obliki sintakse. Upoštevajoč opisano je (*Ti si*) *hudič!* / *drek!* psovka, *Hudič te vzemi!* / *Mam te polno rit!* pa kletvica. Nežmahovi primeri napovedujejo še razliko v časovni implikaciji. Če kletvica prinaša proces, ki teče v prihodnosti, je psovka strnjena v sedanjosti, v trenutku, ko je izgovorjena, pravi Nežmah (1997).

Jezikovna analiza Verine govorice je pokazala na razdelitev med zmerljivkami, slabšalnimi in nizkimi leksemi v eni skupini, v drugi pa leksemi, ki se približajo Nežmahovi definiciji psovke (Nežmah, 1997), saj gre za govorcevo izvrševanje agresije, vendar pa to ni tako intenzivno kot pri psovkah drugih literarnih oseb. SP 2001 je leksema *cepec* in *trot* označil s

kvalifikatorjema člov., zmer., za SSKJ pa to nista bili zmerljivki, temveč le ekspresivna izraza. V SSKJ so se razhajala mnenja o vrednotenju leksemov *dedec* (ekspr.) in *kreten* (pog., slabš.), SP 2001 pa se je v oznaki približal slednjemu in je obema leksemoma pripisal slabš. *Mulec*, ki ga v *Fužinskem bluzu* (Skubic, 2001, str. 22) najdemo v reducirani obliki *mulc*, je v SSKJ bil pogovorno rabljen leksem, SP 2001 pa ga predstavlja le še kot poudarjenega. Bolj enakovredno je vrednoten leksem *kurba*, ki ohranja pomensko razlago 'vlačuga, prostitutka' podobno tisti, ki jo je, kakor navaja B. Nežmah (1997, str. 24–25) zapisal Joža Glonar leta 1936 v *Slovarju slovenskega jezika* – 'javna grešnica, pocestnica, lovača, vlačuga' in pri katerem je kvalifikator vulg. iz SSKJ zamenjala oznaka nizk. v SP 2001. Ob pridevniku *južnjaški* v SSKJ in SP 2001 ni posebne oznake, ker primeri in pomeni (SSKJ: 'nanašajoč se ne južnjake': *južnjaški obraz, temperament; južnjaška domišljija, živahnost / v sebi ima nekaj južnjaške krvi*) ne vključujejo slabšalne rabe, ki jo je čutiti v primeru:

- »Problem s temi **južnaškimi** mulci je to, da so tako zelo pripravljene pomagati« (Skubic, 2001, str. 22).

Kateri izrazi pa v Verinem sociolektu izražajo največ vulgarnosti? Edini, ki ima v SP 2001 kvalifikator nizk., je *klin(e)c* (»Kaj za en klinc si pa ti misliš?« (Skubic, 2001, str. 128)), ki mu v SSKJ najbolj ustreza razlaga, da v prislovni rabi 'izraža jezo ali omalovaževanje': *klinec, pa taka družba / klinec gleda vse skupaj*. Prislov *prekleteo* (»Ne, prekleteo malo upanja« (Skubic, 2001, str. 127)), ki ga je, kot piše B. Nežmah (1997, str. 21), slovenski akademik Trstenjak v pridevniški obliki v besedni zvezi: *preklet hudič!* obravnaval kot edino slovensko kletvico, je v SP 2001 le še poudarjen in je bil že v SSKJ označen kot ekspresiven. Razlog za to razliko se skriva v pomenu leksema v določeni rabi. SP 2001 pri pridevniku *preklet* (*prekleteo* prisl.) razlikuje med: poud. *Že spet ta prekleti dež* 'izraža odklonilen odnos' in zmer. *Ti prekleti bik ti*. Leksem *prekleteo* (mer. prisl.) pa je pomensko enakovreden nevtralnemu 'zelo': *prekleteo se motiti*. Ob razpoloženjskem medmetu *zaboga* je v SSKJ še oznaka ekspr., v SP 2001 pa je medmet ostal brez kvalifikatorja, čeprav so primeri (*Kaj se pa dogaja, zaboga; Zaboga, kakšno presenečenje; Zaboga, odpri že*) primerljivi s tistimi v SSKJ, ko leksem 'izraža nejevoljo ali nestrpnost' (*Zaboga, kaj pa delaš; zaboga, odpri že*). Argument za »evfemizem kot zakon kultiviranega sociolekt« po Skubicu (2005, str. 189) najdemo že v izbiri načina preklinjanja. *Hudir* je bil v SSKJ celo označen z evfem. pog., ki je v SP 2001 dobil le s slovenskim izrazom izražen pomen evfemističnega, to je olepševalno (olepš.).

2.1.3 Tujke, vključno s strokovnimi izrazi v Verini govorici

Na raven leksike sega ugotovitev, ki je bila podana že ob upovedovalnih položajih in zadeva rabo **tujk** tudi takrat, ko Vera upoveduje zasebno temo ali pa so zasebne okoliščine prostora in časa (na primer, ko Vera ni bila v službi in se je pogovarjala s sosedom in ne sodelavcem). Upokojena profesorica je tujke tako zelo ponotranjila, da se te vrivajo tudi v njeno monologno razmišljanje:

- **averzija** (knjiž. v SSKJ): »Ne morem si pomagati, ta njegova 'mlada' mi ni prav nič všeč, pa je še poznam ne, še videla je nikoli nisem, že začutim averzijo do nje ...« (Skubic, 2001, str. 114) v pomenu 'odpor, mržnja';
- **defenziven**: »V resnici namreč sploh ni bil (Adam) tako zelo samozavesten. /.../ je tisti precenjujoči pogled v resnici defenziven /.../« (Skubic, 2001, str. 114) v pomenu 'obramben'.

Podobno kot *averzija* in *defenziven* so v SP 2001 brez kvalifikatorja in z napotilom k rabi slovenske ustreznice še leksemi:

- **demolirati**: »Horda mularije si je medtem doma z zbranimi močmi prizadevala demolirati hišo« (Skubic, 2001, str. 17) v pomenu 'razbiti, razdejati';
- **deprimirati**: »Upam samo, da me razstava ne bo profesionalno deprimirala« (Skubic, 2001, str. 25) v pomenu '(duševno) potreti, pobiti';
- **disputirati**: »Počutila sem se kot krščanski misijonar, ki je prisiljen, da s poglavarjem nekega primitivnega ljudstva disputira o neprimirnosti uživanja možganov svojih pobitih sovražnikov, /.../« (Skubic, 2001, str. 75) v pomenu 'diskutirati, razpravljati', ki ima kvalifikator neobč. oziroma v SSKJ redko;
- v SSKJ brez, v SP 2001 pa z oznako izobr. je leksem **eklatanten**: »Seveda sem to raje povedala njej kot pa Adama – to bi bilo že preveč eklatantno« (Skubic, 2001, str. 124) v pomenu 'očiten, jasen';
- ravno nasprotno pa ima leksem **imponirati**: »Imel je novega hrošča, kot poljski profesor, tudi to mi je imponiralo, zraven pa vzbujalo nekaj nejasnega nelagodja« (Skubic, 2001, str. 26) v SSKJ kvalifikator knjiž., v SP 2001 pa razlago 'vzbujati občudovanje, spoštovanje';
- prav tako sta s knjiž. v SSKJ označena **indiferenten**: »Ampak on je čisto indiferentno gledal stran, se pretvarjal, kot da nič ne vidi« (Skubic, 2001, str. 22) v pomenu 'ravnodušno, nezavzeto' in;

- **insistirati**: »Adam je insistiral, da ju z Goranom čez vikend obiščeva na morju« (Skubic, 2001, str. 17) v pomenu 'vztrajati pri spremembi, zahtevati spremembo';
- glede slabšalne (SSKJ: nav. slabš.) rabe leksema **intrigirati** sta si bila jezikovna priročnika enotna: »Pravzaprav – če si ga nekoliko bolje spoznal, te je začel tisti njegov pogled intrigirati« (Skubic, 2001, str. 114) v pomenu 'spletkariti, rovariti'.

V opis plota, ki so ga postavili novi lastniki in je tako zelo spremenil ulico, kjer je Vera nekoč živila, se vplete tujka:

- **monstruozen**: »/.../ ampak tisti visoki plot je nekako izžareval po celi ulici, ji gospodoval, jo preurejal po svojem okusu, pačil, delal ču-dno, monstruozno« (Skubic, 2001, str. 120) v pomenu 'pošasten, spačen; nenavadno velik'.
- Kljub temu, da je **parola** tujega (ital.) izvora, pa v SSKJ in SP 2001 ni pospremljena s posebno oznako in v SP 2001 ji ni dodana niti slovenska različica leksema: »Na primer: v osemdesetih, ko se je v Jugoslaviji začel boj proti narodnostnim pravicam – ko so hoteli metati slušalke iz zvezne skupščine – ko je padla parola: v Srbiji nam prodajajo Radensko, nam pa ne dovolijo, da bi v Sloveniji prodajali slatino *Knjaz Miloš*« (Skubic, 2001, str. 21) v pomenu 'geslo'.
- Leksema, ki sta v SSKJ bila označena s knjiž. in imata v SP 2001 oznako neobč., sta tudi **pretenciozen**: »V neki fazi mi je začelo rojiti po glavi, da bi enega od tistih pretencioznih opičnjakov, ki so nam opletali po glavah, pobezala z dežnikom pod tisto mašniško haljo« (Skubic, 2001, str. 25) v pomenu 'veliko obetajoč; umetniško, strokovno zahtevno' in
- **prezentacija**: »'Joj, že tako sem prepozna,' sem rekla, 'jutri imam prezentacijo svojega referata« (Skubic, 2001, str. 26) v pomenu 'predstavitev'.
- V SSKJ in SP 2001 je brez kvalifikatorja ostal tudi pridevnik **profesionalen**: »Upam samo, da me razstava ne bo profesionalno deprimirala« (Skubic, 2001, str. 25) v pomenu 'strokoven, kakovosten'.
- Medtem ko je SSKJ leksem **profit**: »Če dela, kako ga boš pa za profit sfriziral?« (Skubic, 2001, str. 159) omejil na pogovorno rabo v pomenu: 'dobiček, korist', pa je v SP 2001 s knj. pog. označen le še pomen: 'korist'. Leksema *profesionalen* in *profit* bi lahko opredelili tudi kot nadregionalna.
- V SSKJ ne najdemo pridevnika **sofisticiran**: »Za koga od davkoplačevalcev financirane nacionalne akademije po svetu in založbe z dobro plačanimi uredniki pišejo slovarje, če ljudje sploh ne vejo, iz katerega jezika je kakšna sofisticirana beseda, da bi lahko pogledali, kako se

napiše?« (Skubic, 2001, str. 68), to je v pomenu 'zelo izbran, zelo izostren', ki je v SP 2001 vrednoten kot neobčevalen.

- Zadnja analizirana tujka, ki je brez kvalifikatorja v SSKJ in SP 2001 je, **stimulacija**: »Mamljiva stimulacija« (Skubic, 2001, str. 27) v pomenu 'spodbujanje, spodbuda'.
- Sledijo še trije leksemi, ki so v SSKJ označeni s knjiž. in to so: **substancia**: »Vsi imajo tako polna usta tega našega narodnega bistva, te naše nacionalne substance, no, in ko se zbere na kupček štiristo šestnajst let refleksije o tej substanci, je kdo tam?« (Skubic, 2001, str. 67) v pomenu 'snov, tvarina';
- **triumf**: »Potem pa, čisto iznenada, pravi triumf dejavnosti – namenilna vezava: *da se vtisne v razmehčan beton*« (Skubic, 2001, str. 129) v pomenu 'izreden uspeh';
- **vehementno**: »Povedala sem ji, ko je Goran hotel postaviti ob zidu med terasama kamin – ker me je bilo strah, da bi začel zid od vročine pokati in bi nastala na drugi strani škoda, čeprav je Goran vehementno zatrjeval, da od takega majhnega ogenjčka že ne bo nič« (Skubic, 2001, str. 124) v pomenu 'silovito, ognjevito'.
- Edini strokovni termin pa je **vazektomija**: »Anin mož si je dal pri petinštiridesetih naredit vazektomijo« (Skubic, 2001, str. 23), ob katerem lahko oznako med. iz SSKJ primerjamo z zdrav. v SP 2001.

Medtem ko večino izpisanih tujk v SSKJ pojmujejo kot knjižne, pa jim v SP 2001 niso pripisali oznake. Od vseh omenjenih leksemov so brez oznake v obeh jezikovnih priročnikih le: *defenziven, profesionalen* in *stimulacija*. Povečanje števila tujk, ki so v SP 2001 brez oznake, kaže na spremembe v jezikovni rabi, zaradi česar SP 2001 uvaja drugačen sistem vrednotenja tujk kot SSKJ. Na nedoslednost pa posledično napeljuje oznaka neobčevalno v SP 2001 s primeri: *disputirati, pretenciozen, prezentacija* in *sofisticiran*, saj med njimi in tujkami brez oznake (*averzija, defenziven, demolirati, deprimirati, profesionalen* ...) ni opaznejše razlike. Nejasna je obravnava leksema *eklatanten* kot izobrazbenega v SP 2001, potem ko le-ta v SSKJ ni imel oznake. Podobno neutemeljena se zdi tudi razlika v označitvi leksema *profit*: pogovorno v SSKJ v primerjavi s knjižno pogovorno v SP 2001. Verjetno bi ugibanja in dvome razrešili že, če bi sestavljavci enega in drugega slovarja predstavili merila, po katerih so presojali lekseme zlasti na ravni – pogovorno in knjižno pogovorno.

Teorija o sociolektih (Skubic, 2005, str. 189) določa, da »družbena perspektiva pri kultiviranih sociolektih zaradi večje relevance za skupino specifičnih področij življenja spodbuja pogostejšo rabo leksike s teh področij, pa tudi razvoj specializiranega besedišča«. Pestrost Verinega besedišča je še toliko bolj raznolika zaradi njene izobrazbe, ki prispeva k

rabi tujk s humanističnega oziroma slovenističnega področja. Nekatere od njih so pogojene s sobesedilom, ki pripoveduje, o kateri od slovenističnih tem. Leksemov *eksistirati* 'biti, obstajati' in *eksistent* 'bivajoče' (ni v SSKJ niti v SP 2001) sta na primer umeščena v razmišljanje o procesih v Hallidayevi teoriji systemskega funkcionalizma (poleg strokovnih besednih zvez in leksemov, kot so: *bivanjski glagolski proces, materialni proces, relacijski proces atributivne vrste, delujoče, dejavno* – Skubic, 2001, str. 127). Razmišljanje o skupnih standardih je dopolnjeno z navedenim:

- »Na primer tole: JA SAM MALO ŽALOSTAN. Popolni **semēion**. Razcepljen direktno na dvoje, kot bi si ga Bahtin lahko samo želel. Dva **koda** z eno identiteto« (Skubic, 2001, str. 69).

Premlevanje o slovnici in jeziku izraža kritiko do generativne slovnice:

- »Kakšen **slovnični gen** neki, kakšna **prirojenost** – kaj ste nori, gospodje **generativisti?**« (Skubic, 2001, str. 67).

Jezikoslovnim je dodan še literarnofilozofski termin *teorija kaosa*, sposojen iz matematike in fizike:

- »Človeškega uma in družbenih stvari ne moreš obravnavati digitalno, /.../, sem rohnela, to je prekompliciran mehanizem, tukaj deluje že **teorija kaosa**, tukaj potrebuješ drugačne **koncepte**« (Skubic, 2001, str. 76).

Ker se Vera najpogosteje spominja dialogov s profesorjem kemije Adamom Zamanom, najdemo tudi strokovne izraze z naravoslovnega področja:

- »Če bi se s kanibalskim poglavarjem pogovarjal on, bi mu samo pojasnil, da se z možgani pobitih sovražnikov prenaša **creutzfeldt-jakobova bolezen**« (Skubic, 2001, str. 75).

V nekaterih primerih izraze z Adamovega strokovnega področja uporabi Vera v svojih protiargumentih, ko skuša z rabo naravoslovnih terminov zagovarjati enakopravnost z družboslovjem:

»Kaj pa **medicina**, pa **homeopatija**, pa **akupunktura** – a to niso različne teorije, ki obstajajo istočasno?« (Skubic, 2001, str. 76–77).

Med »signale kozmopolitske vpetosti v svetovno dogajanje« Skubic (2005, str. 194) poleg prevzetih besed, ki so velikokrat intelektualizmi, navede še **tujejezične navedke**. Poleg vokativa *scilicet!* je latinščina vpletena tudi v poved:

- »*Nada gracias*, tudi malo kilavo odrešeništvo, /.../« (Skubic, 2001, str. 20).

Premlevanje o zgodovini slovenskega jezika vključuje navedek starega slovenskega črkopisa iz učbenika za učitelje, ki ga je iz nemščine v slovenščino prevedel Janez Nepomuk Edling:

- »Pogervajna na fhulmastre inu uzhenike teh trivial – ali gmejn fhuli, na katerih dopolnostjo imajo ti postavljeni vizitatorji ali spregledovavci gledati, ino po taisteh ta rodnost teh, kateri ta mladost poduzhujo, obsoditi – /.../« (Skubic, 2001, str. 68).

Verino poznavanje slovenistične literature se znova potrdi ob primeru Schönlebna, ki je:

- »izrecno zapisal: *Scribamus more gentis, loquamur more regionis*. Oli po kranjsku: Pišimo po šegi rodu, govorimo po šegi pokrajine« (Skubic, 2001, str. 69).

Iz latinščine je tudi besedna zveza **alter ego**, ki je v splošni jezikovni rabi pogostejša in jo z oznako izobr. oziroma knjiž. najdemo tudi v SP 2001 in SSKJ. Drugačna pa je motivacija za zapis navedka:

- »Jebo te Malibu v šupak!« (Skubic, 2001, str. 185).

Glede na sobesedilo lahko navedek pripišemo eni od »južnaških frajl«, Vera pa je tokrat v vlogi sopotnice na avtobusu, pri kateri pozornost vzbudi predvsem nespodobna vsebina:

- »Kakšno govorjenje – in to od mladih punc, na avtobusu!« (Skubic, 2001, str. 185).

2.1.4 Verin odmik od razumskega k čustvenemu

S katerimi leksemi pa se Verina govornica le nekoliko oddalji od toge racionalnosti, forme in zmernosti ter približa nepredvidljivosti, pretiravanju in nebrzdani emocionalnosti? Razlog za odmik je morda posebnost, ki jo Skubic (2005, str. 194–195) pripiše kultiviranemu sociolektu elite in simbolno samozavest izraža »z zavračanjem evfemiziranja in s približevanjem svojega govora dvema drugima glavnima skupinama sociolektov«. Z leksemi, ki imajo v SP 2001 kvalifikator **knj. pog., neknj. pog. ali neknj. ljud.** in so v SSKJ najpogosteje imeli oznako **pog. ali nižje pog.**, dobiva Verina govornica **poteze ekscesnega sociolekta**. Če Vera ni namesto leksema *televizija* rabila leksemov *teve* (Igor) ali *tivi* (Pero) in ni uporabila besede *trenerka* (Marko) v nestandardni obliki, pa se govornica humanistke vendarle z rabo posameznih leksemov, kot je zapisal Skubic (2005, str. 195), usmeri proti »igrivim, subverzivnim vidikom ekscesnih sociolektov, čeprav seveda na način, s katerim se njihova različica ekscesnosti loči od ekscesnih sociolektov izvorno obrobni govorcev«. Leksemi, ki jih SP 2001 označuje kot knj. pog., so v SSKJ pretežno predstavljeni kot pog.:

- **nacediti se** knj. pog., poud. v SP 2001 (pog. ekspr. v SSKJ); **nobel**; **roba**, prenesen pomen: 'znanje, delo'; **štorija** knj. pog., poud. v SP 2001 (pog. ekspr. v SSKJ); **zafrkavati**.

Imamo pa tudi lekseme, ki jim v SSKJ še ni bila pripisana nobena oznaka (*flirtati, kokta, šofirati*). Posebno razlago pa bi potrebovala *penzion* in *seksi*, saj ima prvi v SSKJ oznako nižje. pog., drugi pa žarg. Ko vse te lekseme primerjamo z leksemi, ki imajo v SP 2001 oznaki neknj. pog. ali neknj. ljud. (*afnati se, hecen, larfa*, neknj. ljud. slabš., *larifari, žavba, ženirati se*), ugotovimo, da so knjižno pogovorni leksemi (po SP 2001) v primerjavi s slednjimi (neknj. pog., neknj. ljud. po SP 2001) danes občuteni kot splošno pogovorni oziroma nadregionalni, kar sproža vprašanje o smiselnosti razlikovanja med ljudskim in pogovornim v sodobnem pomenu besede. Z današnjega vidika bi bilo verjetno bolj smiselno govoriti o splošno pogovornem jeziku, v katerem se mešajo prvine narečnih govorov (ljudski vaški jezik), mestnega govora ipd. Izpostavimo lahko le *štorijo*, ki je v spodaj navedenem primeru rabljena malce ironično:

- »Ko mi je Rodošek pripovedoval te štorije – no saj ti pamet obstane« (Skubic, 2001, str. 73).

Po SP 2001 neknjižni leksemi pa se, z izjemo pridevnika *hecen* in glagola *afnati se*, lahko pridružijo leksemoma *dičiti* (zastar.) in *nališpati se* (star.) – raba peša v SSKJ –, ki sta bila že v SP 2001 vrednotena kot starinska oziroma zastarela.

S tem smo analizirali še nekatere značilnosti kultiviranih sociolektov, ki jih je Skubic (2005, str. 194–195) uvrstil na raven **diskurzne semantike** in tako lahko za konec potrdimo Skubičevo (2005, str. 188) ugotovitev, da je za kultivirani sociolekt značilna »večja nagnjenost k nominalizaciji glagolskih procesov«, ki naj bi bila, kot piše Skubic (2005, str. 188), v skladu s teorijo M. A. K. Hallidayja (1994)⁵⁶ postopek abstrakcije, torej vrsta »slovnične metafore«.

Zaradi razdrobljene razporeditve vseh omenjenih leksemov Verino govorico ponazarjamo z deloma, ki vsebujeta kar največ raznovrstnih primerov in zastopata dve različni področji, združeni v Verinem življenju, javno (1.) in zasebno (2.). Ob prvem navedenem odlomku postavljamo domnevo, da Verino javno v tem primeru lahko enačimo s Skubičevim razmišljanjem in da gre torej za element esejistike, ki ga razlagamo kot Skubičev lastni element. Brez upoštevanja, da je Verino razmišljanje o slovenističnih temah vsaj deloma tudi Skubičevo, se zdi ta povezava preprosto preveč naključna.

1. »Ko stopim iz Nuka, me najprej zaslepi sonce. Letos bo vroče poletje. Letos *je* vroče poletje; kako gre ta čas naprej, to me vedno znova preseneti. Ura je točno po načrtu. Dovolj

⁵⁶ Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold (nav. po Skubic, 2005).

časa za kosilo. Ljubljana. Pojdimo ob Ljubljani. Tam je lepša pot, čeprav mogoče malo po ovinku.

Ja, razstava v bistvu sploh ni slaba. Nekaterih od teh knjig sploh še nisem nikoli videla. In ne **deprimira**, hvala bogu. Deprimiralo bi lahko samo to, da ni skoraj nikogar tam, da bi se malo zamislil. Lahko bi se, ob vseh teh **parolah**, ki jih poslušamo. Vsi imajo tako polna usta tega našega narodnega bistva, te naše **nacionalne substance**, no, in ko se zbere na kupček štiristo šestnajst let **refleksije** o tej substanci, je tam kdo? Peščica starih **larf**, kakršna sem jaz. /.../

Z njim se je davil Metelko, ki se je pri osemindvajsetih priboril do mesta prvega predstojnika kakšne **slovenistične katedre** na svetu, ki se je pozneje spravil izumljat nove **krevlje** za glasove, ki so živele samo v njegovem jeziku. Kakšen vizualen talent potrebuješ, da si zamisliš vijugo, ki bo zaznamovala tvoj glas? DOTAKN SE ME (TRNULČICA) Z njim se bori tisti domiselni viški jezikovni **trot**, ki si je nad trgovino izobesil napis **JUWELIR**. Znak časa, menda. Za koga od davkoplačevalcev financirane nacionalne akademije po svetu in založbe z dobro plačanimi uredniki pišejo slovarje, če ljudje sploh ne **vejo**, iz katerega jezika je kakšna **sofisticirana** beseda, da bi lahko pogledali, kako se napiše? Mimogrede, od Zlate ladjice do Makalonce je 41 grafitov, od teh jih je 51 % v slovenščini, 2 % v nemščini, 20 % v angleščini in 27 % v različnih **semiotičnih kodih**. Nekaterih povsem neugotovljivih, domnevno so čisti indeksi, brez kanca **simbolnega**. Torej **jezikovna situacija** tudi v naši ulični kulturi še ni tako grozna. Še vedno imamo absolutno večino na področju, katerega namen je čista, zgoščena **izraznost**. **FAFI KURBA** Z njim se je davil in ga krotil tudi tisti čudaški pater Škrabec, ki je rekel, da naj nam bo v izgovoru 16. stoletje merilo. Čeprav v 16. stoletju živa duša ni pomislila na izenačenje **izgovarjave** po skupnem kopitu. ♂♂ + ♀♀ = razred zase Schönleben je izrecno napisal: *Scribamus more gentis, loquamur more regionis*. **Oli po kranjsku: Pišimo po šegi rodu, govorimo po šegi pokrajine**. Z njim se otepa tudi tisti čudaški novinar, ki z razkazovanjem svojega ultravisokega **sociolekta** domnevno gradi individualnost. In v resnici je celo res gradi. Samo zato, ker je **standardni jezik** v 19. stoletju postal umeten, izražanje družbene skupine v njem pa kvečjemu, hm, **individualna stilizacija**. Profesor Bajec je šele proti koncu šestdesetih let klonil in zapisal, da naj bo merilo izgovarjave govor ljubljanskih izobražencev. Kopitar je zakopal obraz v dlani. Silen srd mu je legel na obraz. **NAMOČI ME V MED IN ME VRŽI LEZBIJKAM** Ne gospoda, če že ne morejo biti kmetje, pa naj nam bo merilo 16. stoletje. **Dasi** bi bili boljši kmetje, **taku-le** vam povem.

Nehaj.

Jaz ždim na svoji ploščati skali in ne grem dol.

Kako boš lahko s takimi pristopi sploh še razmišljala o kakršnikoli standardih? Saj ljudje potrebujejo neke standarde. Neko skupno **identiteto**. Identiteto **nagcev** na balskih skalah. Med ljudmi nenehno poteka boj za pravico do definiranja skupin. Ne: mislim na neke *skupne* standarde. Kaj nas bo sploh še držalo skupaj?

Na primer tole: **JA SAM MALO ŽALOSTAN**. Popolni **sēmeion**. Razcepljen direktno na dvoje, kot bi si ga Bahtin lahko samo želel. Dva **koda** z eno **identiteto**. Kakšna shizofrena žalost, največja žalost, kar jih je. Da ti je hiša duha razklana na dvoje. Dovolj tega **filozofiranja**« (Skubic, 2001, str. 66–69).

2. »To je bila zgodba, ki bi jo svoje čase Adam sam uvrstil med **urbane mite**. Kaj se je tu zgodilo, Adam? Ali pa je tudi tukaj bolj pomembna **funkcija** kot **vsebina zgodbe**? Kaj je njena funkcija? Namig? Bi si rad šel speč **jajca** v kuhinjo, Adam?

Iznenada me je postalo sram. Pred kom? Pred Adamom že ne. Nenadoma se mi je **zdelo**, kot da pravzaprav ni vreden sramu. Pred kom? Pred njegovo ženo, ki je sploh ne poznam? Verjetno ne. Pred Jolando?

Pred Jolando. *Zakaj* nisem Jolandi nikoli nič povedala?

Pravzaprav bi Jolandi morala zaupati. Prej kot Adamu. Zakaj ji nisem? Ker je bilo nemogoče? Absurdno? No, seveda je bilo vse precej absurdno, ampak vseeno. Ne, nemogoče pa pač res ne. Če bi dejansko **hotela**, potem bi že našla način. Seveda bi bilo zelo težko, tudi zelo zapleteno – ampak načini obstajajo, tudi za take stvari. Menda obstajajo. Jasno, da obstajajo, saj so jih polni romani, polni filmi, polne sosedске **čence**. Lahko bi malo proučila, kakšni so. Dejansko sem se takrat postavila na Adamovo stran. Ne da bi takrat to tako vedela. Ampak dejansko sem se. Zakaj?

Jolanda je bila prijetna ženska. **Bili sva prijateljici, prijateljici** po vseh standardih, ki bi jih bilo po danih okoliščinah mogoče pričakovati. Dala mi je jabolčne tropine za **domač** kis. Za rojstni dan sem ji kupila knjigo pesmi Daneta Zajca. Povedala mi je, ko je Adam kupil gramofon in ojačevalec za dva tisoč **mark**, ne da bi ji sploh kaj rekel, čeprav je bila prej, ko sta se o tovrstnih načrtih pogovarjala, večkrat **eksplicitno** proti. Povedala sem ji, ko je Goran hotel postaviti ob zidu med terasama kamin – ker me je bilo strah, da bi začel zid od vročine pokati in bi nastala na drugi strani škoda, čeprav je Goran **vehementno** zatrjeval, da od takega majhnega ogenjčka že ne bo nič. Lastnega moža sem ji zatožila, **zaboga**, lastnemu možu bi lahko s tem pokvarila načrte, ker se mi je zdelo, da bi jima lahko nehote naredil krivico. Seveda sem to raje povedala njej kot pa Adamu – to bi bilo že preveč **eklatantno**. Pa vseeno, pa vseeno

/.../ Zakaj sem se tako oblekla? Razmišljala sem nekaj o *prvem vtisu*. Po toliko letih. Ampak tako očitno. Zakaj obleko, ki je sploh se nikoli nisem imela gor, ki sem jo pred meseci naročila pri **Quelleju** za *posebne priložnosti*, pa no, kaj sem jaz kriva, da doslej ni bilo še nobene« (Skubic, 2001, str. 122–125).

2.2 EKSCESNA SOCIOLEKTA PETRA SOKIČA IN IGORJA ŠČINKOVCA

Literatura kot diskurz Petru in Igorju omogoča ubeseditev dveh različic ekscesnega sociolekta, v katerem se, kot piše Skubic (2005, str. 218), vrednote uresničujejo podobno kot v imaginativnem diskurzu nasploh. Obe literarni osebi živita na Fužinah, kjer sta v mestnem okolju vpeti v »kaotičen sistem hierarhičnih družbenih povezav« (nav. po Skubic, 2005, str. 217). Urbano življenje po Skubičevem prepričanju (Skubic, 2005, str. 217) jezikovne uporabnike usmerja k rabi »univerzalnejšega jezika in nudi večjo jezikovno svobodo«. In prav na osnovi težnje po svobodi, ki govorce spodbudi k izstopu iz konvencionalno dovoljenega, Skubic (2005) utemeljuje nastanek ekscesnega sociolekta, oddaljujočega se od kultivirane forme, a žal ekscesni sociolekt s tem vstopi v novo, prav tako zamejujočo formo. Željo po ekskluzivnosti obravnavanih govoric prepoznamo v »negativno nabitih izrazih« (nav. po Skubic, 2005, str. 218), kot so: *japi, odbitek, šmeker, šmeki, tastari* 'starši' v primerjavi s *stara* 'dolgoletna prijateljica'. Zaradi izrazitega ekskluzivizma, ki ga je Skubic (2003, str. 304) ponazoril s primeri: *capli, fosili, hipurji, japiji, luzerji, pacienti, papki, šminkerji, tastari ...*, in zaradi agresivnosti so ekscesni sociolekti lahko tudi predmet kritike. Njihova inovativnost, z izjemo vulgarnih prvin, pa obenem zbuja zanimanje pri širši jezikovni skupnosti, saj je del hedonistične plati tudi njihova duhovitost. V primerjavi z obrobni sociolekti, ki prevladujočim zoperstavljajo lastne, obrobne vrednote, Skubic (2005, str. 214) ekscesne sociolekte loči po »**releksikalizaciji**« (Halliday, 1978).⁵⁷ Pri Skubičevi opredelitvi ekscesnih sociolektih pride torej do »zamenjave leksemov, kar je pogojeno z osredotočanjem na nekatera življenjska področja« (na primer pri Petru je izrazito hedonistično področje) in »druge specifične vidike lastne kulture« (nav. po Skubic, 2005, str. 214–215). Petrovo in Igorjevo govorico opredelimo, upoštevajoč teorijo o sociolektih (Skubic, 2005), kot ekscesni obrobni sociolekt. Pri obeh govoricah gre za ljubljansko oziroma fužinsko govorico glede na krajevne okoliščine, glede na poklicno oziroma (sub)kulturno usmerjenost pa je to – pri Igorju poslovni (nepremičninarski) sociolekt, pri Petru pa sociolekt v hevimetalski subkulturi, ki ji je Peter pripadal v mladosti in jo v pripovedni sedanosti ohranja v stanju delirija. Odsev težnje po družbenostatusni izmuzljivosti je tudi jezikovna izmuzljivost, ki jo je Skubic (2005, str. 215) strokovno imenoval »**intertekstualnost** – aktivno mešanje visokega in nizkega, starega

⁵⁷ Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold (nav. po Skubic, 2005).

in novega, domačega in tujega« pa bo s primeri iz *Fužinskega bluza* potrdila ali ovrgla jezikovna analiza obeh govoric.

2.2.1 Izreka in slovnica

Jezikovna podoba Petrovega in Igorjevega ekscesnega sociolekta temelji na obrobnem sociolektu in se skupaj z besediščem razlikuje od kultiviranega ekscesnega. Skubic (2005, str. 216) opaža, da so govorci kultiviranih ekscesnih sociolektov na primer bolj zadržani do vulgarnosti kot govorci obrobnih ekscesnih sociolektov. Po Skubicu (2005, str. 216) so ekscesni sociolekti vedno »rezultat resocializacije«, torej je pri govorcih prvotni nezavedni socializaciji v sociolekt svojega okolja sledilo novo, zavestno alternativno samoumeščanje v družbo. Že omenjena težnja po vtisu govornosti je za Skubica (2005) pokazatelj nihanja med opiranjem na možnosti pisnega jezika in načelnim zavračanjem ali celo spodkopavanjem pisnega jezika kot tujega. »Glasovju govornega jezika« se, kot navaja Skubic (2005, str. 221), ekscesni sociolekt približa z⁵⁸ reduciranjem končnih samoglasnikov pri glagolih (*bit, delovat, it, nažigat, potegniti, pregledat, telefonirat* – Skubic, 2001, str. 85) in še drugimi zgledi reduciranosti:

- izpuščanjem nenaglašene končnega -o v prislovih (*dobr, kolk, verjetn*),
- prehodom deležniških končajev -al/-el -il v -u (*fuknu, natoču, uletu*),
- prehodom -aj > -ej ali -i (*zdej*),
- spremembo soglasnika po onemitvi vmesnih samoglasnikov (*klele, kva, tazgale*).

Poleg tega se po Skubicu (2005) ekscesni sociolekt glasovju govornega jezika približa tudi z nekoliko radikalnejšimi poenostavitvami, ki jih v literarnih upodobnitvah ponavadi ne srečamo. Med take spremembe Skubic (2005, str. 221) uvrsti sklapljanje pogostih besednih zvez:

- Igor: *tamala* 'hčerka', *tamali* 'Mirkovičev sin Mirsad', *tapravi* (*cajt*); Peter: *mendajade, nevemkakšen, nevemkolikič, sempatja, tanajstarejši, taprava, tastarmu, tazadnjo, tjavendan*.

Opazamo tudi sistematično ponavljanje posameznih slovničnih posebnosti govornega jezika, npr.:

⁵⁸ Kategorije navajamo po Skubicu (2005, str. 221), primeri pa so iz Petrovega in Igorjevega sociolekta (Skubic, 2001).

- izgubljanje srednjega spola (maskulinizacija nevter): »Kva bo šel sonce gor« (Skubic, 2001, str. 9); »/.../ pa ta kurčev špikanje« (Skubic, 2001, str. 34),
- izgubljanje dvojine pri ženskem spolu: »/.../ fukne obe roke v zrak pa se usede dol na tla« (Skubic, 2001, str. 13); »Dve zime poznej je zmrznu v eni veži /.../« (Skubic, 2001, str. 96).

Nestandardne, pogovorne so tudi podaljšave osnove pri sklanjanju (*Pero, Perota, Zoki, Zokita, sine, sineta*), pogosto je s knjižnim jezikom v razkoraku tudi raba predlogov: v *Fužinah*, v *Fužine*, v *Petrolu* namesto knjižnih oblik: *na Fužine, na Fužinah, na Petrolu*.⁵⁹ Značilnosti izreke in slovnice celoviteje ponazarjajo sledeči odlomki Igorjevega (1.) in Petrovega (2.) sociolekta:

1. »Ti boga, Mirkovića. Mi še kar ne gre iz glave tisto, kar mi je Zoki rekel. Mirković. Pašković bobtail pa Pašković rotvajler.

Zokitova primerjava mi gre na jetra. Nekako težko si predstavljam Paškovića **ko** kakšnega bobtaila. Saj ne, da bi bila konstitucija tako zelo različna. Samo ksiht. Pašković je nabrit, brkat tip, ki ga ima žena pod copato, da samo migne, pa priteče. Ko gre dol v nabiralnik iskat pošto, mora **it** v copatih. Da ji ne bi spizdil čez cesto v Dinastijo. Pašković ima črne brke pa črn ljubavni tepih pa grdo gleda, da bi nekako **not** prinesel za to, da je taka copata. Ne spominja te glih na kakšnega munjenega, skravžljanega psa, ki mu skoz moli jezik ven. Od kje, ti boga, Zokitu bobtail. Klinc, to je samo zato, da se razkazuje, kako obvlada imena od pasem, mama mu« (Skubic, 2001, str. 35).

»'Ampak jugovičev pa ni veliko na tem hodniku, ne?' pravi potem še, da se z Zokitom kar spogledava. Zokitu se čisto malo zarežim, tako da me odbitek ne vidi. Konec koncev je on tudi jugovič, čeprav je že čisto naš. Saj ponavadi sploh na to ne pomislim – samo takrat, kadar kdo zraven njega blekne kakšno tako. Jaz nimam nič proti čefurjem, če so kulturni, tako **ko** Zoki. Da govorijo lepo po slovensko pa da mi ne našigajo **une** svoje cigu-migu pjevaljke sto na uro iz avtomobilov pod oknom.

'Saj veste, to sploh ni res, kar se tako govori o Fužinah, da se tukaj sploh ne bi slovenščine slišalo,' pravim. Nekako bo treba rešit situacijo. 'Pred leti so bila tukaj socialna pa kadrovska stanovanja, samo to je zdaj že deset let vse **privat** ...'« (Skubic, 2001, str. 37).

»V glavnem, tele Fužine vseeno niso taka idila, kakor ste nam jo vi slikali, gospod,' pravi Erjavčevka, ko da jo je tale pogovor razdražil, pa zdaj mene gleda, nekam očitajoče. Na, klinc jo gleda, zdaj bo pa meni tukaj nekaj očitala. Kaj sem ji jaz kdaj **lagal**? Tukaj ji pride tip z denarjem, z markami, ona me pa gleda, ko da sem jo privlekel v sam pekel.

'Gospa, jaz živim v **Fužinah** že šestnajst let,' pravim jaz avtoritativno, tako je treba s takimi.

'Jaz sem tukaj že čisto od začetka. Ko so te bloke postavili. Ko so **tukaj** okoli še Bosanci na

⁵⁹ Nestandardne premene Skubic (2005) omenja na str. 223.

roštiljih odojke vrteli. Pa vam povem, koliko sem imel v tem času pizdarij?' Če me bo takole gledala, mi je čisto vseeno, tudi če **skup** pade, ko sliši kakšno tako besedo. Hudič babji. Saj provizijo je že plačala. 'Nič. Niti ene. V avto so mi v šestnajstih letih vdrli enkrat, pa to ne v **Fužinah**, ampak ko sem ga imel parkiranega v Trnovem. Evo, v gosposki soseski. Veste, kakšne so tam cene na kvadratni meter? V **Fužinah** pa niti enkrat'« (Skubic, 2001, str. 100–101)

2. »Naenkrat sem sam slišal en tih smeh tam iz teme, **pol** se je pa začel ob beli steni pri tleh neki temnega premikat, pa sem vidu, da tam v spalkah ležijo **tud** Marta, Sandra pa druge babe, pa da si ti zraven njih, vse **skupi** ste me gledale pa se režale. Lej jih, babe. **Buljo** vame, **ko** da sem totalen kreten. Pa še prav majo. Veliki frajer, ko je mulca prefuku, je prišel gor po svojo nagrado. Je prišel po svoj komad pičke. O ja, kreten. Kaj si si ti mislila?

Bertl. Že sto let se nismo videli. Jebemti, to bo treba spremenit. To bo treba sanirat.

Zaspan sem. Moru bi vstat pa it v **pojstlo**. Pa ne morem.

Ej, Bertl, a se spomniš? Takrat, ko smo **bli** v **unmu** tolminskemu night clubu, kao. Stal smo tam pa je blo vroče **ko** pri norcih, od **enga samga** pira se mi je cedil švic dol po faci, to mi gre najbolj na kurac. Domačini so rekli, da je to treba videt, da je to ludo i nezaboravno. Sedel sem tam noter, pijača draga za popizdit, hvala bogu so **mel uni** domačini žganjico pod mizo, da si naroču mrzel pa si lahko kar **nekak** shajal. Pol pa **uni** artistični nastop. Ne, ne ga jebat, je **blo** pa res nezaboravno« (Skubic, 2001, str. 13).

2.2.2 Značilnosti leksemov v ekscesnem sociolektu

Za lekseme v ekscesnem sociolektu, ki so s kultiviranimi v zapletenih odnosih, Skubic (2005, str. 215) piše, da imajo »vrednostno nasproten naboj« in so »pomensko široki«, saj je »pomen odvisen od konteksta« oziroma »načina izrekanja, kar pa je značilnost internega, omejenega koda«. Na primer:

- »Ko nam je (organizator) /.../ pršu povedat, da smo mi naslednji, je bilo **hudó**« (Skubic, 2001, str. 86)
- v primerjavi s primerom: »To bo **húda** noč« (Skubic, 2001, str. 93) v pomenu 'zelo se bomo zabavali'; »/.../ jim s smrtno resnim izrazom na ksihtu razlagal, kolk je on **kul**. /.../ Kolk bo šele **kul**, ko bo na odru /.../« (Skubic, 2001, str. 86).

Pri tem moramo ločevati med leksemi, ki stopnjujejo dogajanje, občutenje, doživljanje (*hudo*, *kul*) in tistimi, ki pomensko natančneje opredeljujejo neko dejavnost (*spedenati*). Težje pa je najti primere, ki bi ustrezali Skubičevi postavki (Skubic, 2005, str. 215), ki opredeljuje izraze

»v zapletenih razmerjih delne sinonimije, ki kaže na uživanje v bohotnem besedišču, in drobnih pomenskih odtenkov, ki so pogosto težko ulovljivi ali se celo hitro spreminjajo«:

- na primer glagol *spedenati*: »Vrt pa bunar, pizda, teb se še tega balkona ne da spedenat« v pomenu 'popraviti, urediti, polepšati'; »Jej, dobro je to, pravim morskemu prasetu, ta pa ful hitro, ful urgentno pobira ostanke strupa za podgane dol z žličke, /.../ Dobro, tebe smo spedenal, /.../« (Skubic, 2001, str. 14) v pomenu 'opraviti s tabo, umoriti'.

Še ena značilnost, ki jo Skubic (2005, str. 215) pripiše eksczesnim sociolektom, je preimenovanje pojmov iz skupnega jezika skupnosti z izposojenkami, narečnimi izrazi, arhaizmi, inovativnimi tvorjenkami in metaforičnim ali metonimičnim sprevračanjem pomena splošno znanim besedam. Slednje Skubic (2005) ponazarja s primeroma: *teta* za žensko, *stari* za prijatelja, v Petrovi in Igorjevi govorici pa najdemo primere, kot so:

- *mrha* 'privlačna ženska' (Skubic, 2001, str. 149), *kurba*, rabljena za moškega (Skubic, 2001, str. 162), in *peder*, rabljen kot zmerljivka oziroma slabšalna beseda, ki pa za razliko od *kurbe* v nobenem primeru ne označuje ženske (Skubic, 2001, str. 11, 108).

Geografsko omejena je raba leksema *kva*, ki ga v *Fužinskem bluzu* rabi Peter, sicer pa je *kva* značilen za ljubljansčino. Ostali narečni izrazi, ki jih je Skubic (2005) ponazoril s primeroma *kažin* in *žganjica*, so večinoma omejeni na zahodni del Slovenije. Peter na primer leksem zabava zamenja s *fešto*, Igor pa rabi besede: *čupa*, *kontent*, *korzo*, *preštrihan* in *sold*. Leksemi, ki so se pogosteje rabili v preteklosti in morda bili celo narečni, pa so: *očerupan*, *pojerbati*, *talar*, *tegelc*, *uč* (Igor); *andoht*, *garba*, *juriš*, *žabe* (Peter). V primerjavi s primeri iz zadnje skupine je Skubic (2005, str. 215) navedel le en primer arhaizma (*bojda*). Raba leksemov *kul*, *odbito*, *noro*, *stari*, *zakon* ponazarjamo z odlomkom:

»Sisamo mi tkole vsak svoj pir. Ura je tkole pozn popoldne.

'Živjo, Bertl, **stari!**' Roka se mi kar mal trese, ko z njo od ust stran nosim čik, dim se mi kadi v oči, sam še to sem rabu, ja, sam še to.

'Pero. **Džomba stara**. Kje si, jebemti.'

Ej. Ej. Totalna ena toplota se mi razlije sol po prsih pa po trebuhu pa po stegnih. Ej. To. To je to. To je Bertl.

'Tle sem. Tle sem, **stari.**'

Ej, totalno noro. Totalno **kul**. Bertl, **džomba stara**, povej ti men, kako si ti kej. Kje ti zdej furaš sceno.

'A v Fužinah si, **stari?** Kako te kej čefurji ubogajo, **stari?**'

Ej, jebemti, boli te kurac za čefurje. Povej ti men kej o seb. No, dobr, bom najprej jaz teb povedal kaj o seb. Tko za zgled.

'Stanovanje mam tlele najet. Tastari so me dokončno vrgl ven. Zadost sem jih izkorišču. Zdej pa cajtenge prodajam. Salomonov oglasnik pa to.'

'Salomonov oglasnik? **Zakon, stari.**'

Bertl je zmeri blazno velik uporablu besedo **stari**. Sem že skori mal pozabu. V bistvu že čist preveč za moj okus, če se prav spomnim. Sam ni problema. Je **kul**. Pa še eno lastnost je mel zmeri Bertl, čeprav za to v bistvu ne vem, od kod mu to. Zmer so totalno babe padale na njega. Ej, pravi Casanova« (Skubic, 2001, str. 172–173).

»Ti, Bertl, a si slišu za Flinta?'

Bertl ma kar mal hripav glas, njega je tud to sesul.

'Sem slišal, valda. Totalno **odbito, stari.**'

'Bum, pa ga ni več.'

'Ti da za mislim, ja.'

Ja, tisto je bil od Špacota žur. Kaj je sploh kej s Špacotom? Njega sem videval sicer mal delj ko Bertla, tud tam na Metelkovo je še hodu. Pol pa naenkrat nič več« (Skubic, 2001, str. 173–174).

2.2.3 Delno podomačene in nepodomačene izposojenke, razvrščene v pet skupin

Delno podomačene in nepodomačene izposojenke ter inovativne tvorjenke ekscesnega sociolekta bomo analizirali v nadaljevanju, ko bomo združili dve različni razporeditvi zbranega besedišča. Prva razdelitev temelji na označenosti besedja v SP 2001 in SSKJ, druga pa lekseme razvršča v pet skupin – splošno obrobni leksemi, kreativno ekscesno besedišče, leksemi, povezani s hedonizmom, splošno vulgarne besede, ožje kultivirano besedišče – in je osnovana na primerjalni analizi kultiviranega in ekscesnega korpusa (Skubic, 2005, str. 223–225).

2.2.3.1 Leksemi splošno obrobnega izvora

Že Skubic (2005, str. 223) je med lekseme splošno obrobnega izvora uvrstil lekseme, ki jih najdemo tudi v *Fužinskem bluzu*:

- Igor – *fraj, pofotkati (fotka), rabiti, ufuran, zalaufati, zaštihati, zahihрати se (ziher)*;

- Peter – *cajt, foter, frej, fruškati, gužvati se (gužva), laufati, majster, pajska, plac, probati, sigurno*.

Poleg teh vsebuje Igorjeva in Petrova govorica še veliko drugih leksemov, ki jih je nekoliko težje opredeliti kot splošno obrobne. Igorjev sociolekt vključuje na primer lekseme, ki sodijo med žargonizme in izstopajo iz ostalega splošno obrobne besedišča:

- *feršteker* (ni v SSKJ, SP 2001), *sfrizirati* (v SSKJ, SP 2001 ni pomena 'preurediti (avtomobil)'), *štrom* (ni v SSKJ, SP 2001) 'elektrika',
- pri Petru najdemo še: *šraufencinger* (ni v SSKJ, SP 2001) 'izvijač'.

Na področje Igorjevega dela sodijo še:

- *firma, garant, marketing, primopredaja, privatnik, profit, provizija, šef*.

V SP 2001 je kot del uradniškega (urad.) jezika, podobno kot v SSKJ (adm.), označen le leksem *primopredaja*, ampak tokrat se lahko strinjamo s pravopisom, da je področje Igorjevega dela ubesedeno s precej splošno rabljenimi leksemi. Težko pa te lekseme opredelimo kot nekulturne besede obrobne izvora. Splošno obrobni leksemi tujega izvora so pri Igorju podomačeni v zapisu in pregibanju. Bistveno pa je, da podomačitev ni izpeljana dosledno in enotno: *design – dizajn proti toyota*:

- »Mura **dizajn**« (Skubic, 2001, str. 157); »Erjavčevka ropota s **kafetiero**« (Skubic, 2001, str. 220); »**kamionarjem**« (Skubic, 2001, str. 152); »ko da stara mama na tretjem **zicu** honorarno mesečne **kontrolira**« (Skubic, 2001, str. 160); »se lahko pelješ v svojem **oplu** ali pa **mondeu**« (Skubic, 2001, str. 158); »saj sva bila zmeraj dober **tim**« (Skubic, 2001, str. 239); »samo da malo trzneš z nogo, **toyota civic**, leti ko svinja« (Skubic, 2001, str. 179); »si bosta postavila nekašno **vikendico**« (Skubic, 2001, str. 152).

Skupna značilnost Igorjevega in Petrovega splošno obrobne besedišča so leksemi tujega izvora. Največ leksemov je iz nemščine in med njimi najdemo na primer: *cajt, glih, gelipter, lamber, luft, mašna, štofenc, štreber, štumpf, štruca, švic, ziher*. Germanizma, v slovenščini prisotna že dlje časa, sta tudi *andoht* in *garba*, ki pa sta za večino uporabnikov slovenščine že dobila okus arhaičnosti. Dopolnjuje se zaznamovanje leksema *kreten*, ki ga Skubic (2005, str. 224) uvrsti med splošno obrobno besedišče, SP 2001 in SSKJ sta ga označila s kvalifikatorjem slabšalno. Leksema *doterati* in *fertik* sta glede na rabo splošno pogovorna in ju ne moremo omejiti le na splošno obrobno. Leksemi: *popati, popedenati, spedenati, štikla* in *tabaniti* so splošno obrobni in se morda spogledujejo s kreativno ekscesnim besediščem, ki veliko bolj izrazito kaže značilnosti ekscesnega sociolekta. Spodnji navedek kaže na Igorjevo rabo leksemov med sklepanjem nepremičninskih poslov:

»S tema dvema tukaj, z Erjavcema, je pa sama zgaga. Živčkarja. Že tako sta gledala okoli, ko da ju bo tukaj vsak cajt kdo napadel. Pol pa, ko sta dobila **pogodbo** za proučit, sta jo nesla domov pa sta jo prinesla nazaj čisto rdeče popackano. Ti boga, sploh nista nič spremenila nobenih **določb**, ampak sta *slovnico* popravljala! Ne vem, kaj sta po poklicu, mislim, da je Erjavčevka neka učiteljica nemščine ali kaj. Jaz sem jima rekel, gospod, gospa, zaradi mene ni problema, samo veste, taka pogodba, kakor je, gre garant skoz pri **notarju**. To je moj posel, veste, da poskrbim, da je pri notarju mir. Je rekla, notar gor ali dol, tale stavek, kakor je napisan, nima ne repa ne glave. Sem rekel, gospa, saj to *mora* bit tako, to je pravniški jezik, tega je nam nepravnikom težko razumet. Samo skimavala je pa me prepričevala: pogledjte, gospod, če pa tole besedo damo sem, pa damo v drug sklon, pol je pa stavek iznenada čisto smiseln: *izročil v last in posest na dan podpisa kupoprodajne pogodbe in plačila celotne kupnine*. Pa dobro, klinc jih gleda, zaradi mene. Res ne vem, kaj je narobe z *in plačilo celotne kupnine*. Kateri bebec pa ne razume, zakaj tukaj gre. Pizda ji materina picajzlasta – saj je itak samo formalno, smo se zmenili, da se stanovanje izroči že prej, da pride zadnji obrok čez dober mesec. Samo da bi imela zadnjo besedo. Sem samo rekel: dobro, gospa, samo če bo **notarka** imela pripombe, ne bom jaz kriv. Ma, glih da se meni s takimi. Prav molil sem, da bi notarka zadevo enkrat za spremembo dobro prebrala pa najdla not kakšno pizdarijo. Pa je ni, samo z dveh metrov jo je pogledala, ko zmerom, pa zamahnila proti tajnicam, češ, naj punce **poštempljajo**. Pa **pokasirajo** tistih dobrih osemnjast jurjev« (Skubic, 2001, str. 98–99).

2.2.3.2 Kreativno ekscesno besedišče

Ko primerjamo lekseme, ki jih je Skubic (2005, str. 224) uvrstil med kreativno ekscesne, in Igorjevo besedišče, najdemo le en skupen leksem, in to je *keš*, v SP 2001 označen s sleng., v SSKJ pa celo z žarg. Pri Petru je leksemov, ki sovpadajo s Skubičevimi, nekoliko več: *ful*, *plata*, *rasturiti*, *špon*, *šponati*; *faca*, *folk*, *fora*, *frend*, *rolati (se)*, *žur*; *džaket*, *džeki* (Skubic, 2005: *deket*), *scena*, *tu mač*. Igor z leksemi nakazuje ekscesnost besedišča te skupine:

- *aberveznik*, *mesek*, *namalati se* 'pojaviti se', *našniclati* 'dati na koščke' v prenesenem pomenu, *odbitek*, *sparkirati se* 'oditi'.

Izpostavimo lahko pogostejšo rabo citatnih leksemov:

- Igor – *ballantine's*, 'škotski viski', *dream team* ang. 'sanjsko moštvo', *Mister* ang. 'gospod';

- Peter – *alter* lat. 'drugi', *bal* hrv.'ples', *deja vu* fr.'paramnezija, motnja spomina', *Discharge* ang. 'ime glasbene skupine', *Exploited* ang. 'ime glasbene skupine', *fetus* lat. 'plod', *Green Day* ang. 'ime glasbene skupine', *hardcore (scena)* ang. 'pankovski', *power* ang. 'moč, sila', *spitfire* ang. 'ime letala', *thrash* ang. 'tepež, udarec', *yes* ang. 'da'.

Podomačen je leksem *džambo* (ang. *jumbo*), ki pa sodi v okvir splošne pogovornosti in ga zato morda ne moremo omejiti le na obrobno ekscesnost, čeprav je v zapisu podoben leksemoma *džaket* in *džeki* (ang. *jacket*). Med značilno kreativno besedišče lahko z večjo gotovostjo uvrstimo podomačene lekseme:

- Igor – *plej* (ang. *play*), *tim* (ang. *team*);
- Peter – *allstarka* (ang. *all-star*), *densati* (ang. *dance*), *displej* (ang. *display*), *fak* (ang. *fuck*), *flet* (ang. *flat*), *hevimetalski* (ang. *heavy metal*), *leder* (ang. *leather*), *losati* (ang. *lose*), *pamperske (Pampers)*, *smajl* (ang. *smile*), *tivi* (ang. *TV [tivi]*).

Zmoti nas lahko glagol *cvikati*, ki ga nenavadno označi že SP 2001, in sicer s kvalifikatorjem sleng., v SSKJ pa sploh nima pomena 'bati se'. Tako kot je leksem z oznako sleng. omejen na rabo pretežno med mladimi, ga je tudi težko umestiti v eno od Skubičevih skupin. Minule čase Peter obuja z leksemi *juriš*, *omladinski* in *armija*. Beseda *juriš* je v Petrovi govorici rabljena na nov način v povedi: »Fantje, sam juriš« (Skubic, 2001, str. 93), srbohrvaški pridevnik *omladinski* je preseljen na Fužine: »Fužinska omladinska akcija« (Skubic, 2001, str. 163), *armija* pa nas preseneča z oznako publ. v SSKJ, ki je bila v SP 2001 nadomeščena z žarg. 'vojska, armada'. Vprašljiva je kreativnost v primeru *kao* (hrv.) in *val(j)da* (hrv.), saj je njuna raba v slovenščini precej pogosta. Zaradi narečnosti (SSKJ nar. zahodno) pa je v SP 2001 s sleng. označena *fešta* (ital. *fiesta*), sporna tudi pri uvrstitvi med kreativno ekscesno besedišče.

2.2.3.3 Leksemi, povezani s hedonizmom kot vrednoto

Od splošno ekscesnega besedišča Skubic (2005, str. 225) loči besede, povezane s hedonizmom kot vrednoto, kamor uvrsti lekseme, ki na nov in kreativen način poimenujejo stvari in stanja, povezana z alkoholom, mamili in zabavo. Poleg, že pri Skubicu (2005, str. 225) omenjenega *zadet* lahko v Igorjevem sociolektu med hedonistično besedišče uvrstimo še primere: *car*, *diler*, *diskač*, *drogeraš*, *fiks*, *fafati*, *nažgan*, *viskač*; v Petrovem sociolektu pa najdemo še: *doza* in *džoint*. Pomisleke pa imamo pri leksemih: *cuzati* (SP 2001 knj. pog.,

SSKJ nav. ekspr. sesati), *češplja* (SP 2001 in SSKJ nimata nisk. ali vulg. pomena) – leksema lahko, upoštevajoč njuna nova pomena, uvrstimo tudi med vulgarne lekseme – in *dec*, ki je nastal z okrajšavo leksema *dedec* in ga lahko razumemo tudi kot splošno obrobnega.

2.2.3.4 Splošno vulgarne besede ali kreativno nasproten pomen vulgarnih oblik?

Kreativnost se odraža tudi v razlikovanju med vulgarnimi besedami in leksemi, ki imajo nespodobno le jezikovno obliko, pomen pa je nevtralen (ne gre zakletvico ali psovko). V analiziranem besedišču zopet najdemo nekaj leksemov, ki jih že Skubic (2005, str. 225) uvrstil med splošno vulgarne besede in to so:

- *fukniti* 'vreči, položiti', *kurba*, *kurec*, *napizditi*, *nasrati*, *peder*, *pizdarija*, *popizditi*, *prasec*, *scati*, *srati ga* 'delati neumnosti, lahkomišelnosti', *zajeban*, *zajebancija*.

Že iz teh primerov je razvidno, da je pomen nekaterih leksemov z nekulturno jezikovno obliko lahko tudi nevulgaren. Poleg že naštetih najdemo pri Igorju še primere, kot so:

- *odfukati se* 'zmešati se', *odjebati* 'oditi', *pizdarija* 'nesnaga', *skurcati* 'popraviti', *sprdniti se* 'zahoteti se', *zafukan(o življenje)* 'težko', *zagoniti* 'zapraviti';
- pri Petru pa: *jebati* 'preprečevati, preganjati, kaznovati' (*jeba*), *napizditi* 'nakričati', *odjebati (faks)* 'opustiti', *pankrt* (v SP 2001 leksem nima slabš. pomena), *podjebavati* 'norčevati se, dražiti nekoga', *posrati se* 'sramovati se', *spizdevati* 'krasti', *zajebavati* 'dražiti, norčevati se', *zjebati* 'pokvariti, uničiti'.

Nasprotje kreativnosti v tvorjenju novih vulgarnih jezikovnih oblik, ki so posledica pogostosti rabe le-teh, pa je zveza *klinec palec*, ki je v SP 2001 ne najdemo in glagol *kvasiti*, ki je bil zabeležen že v Verinem sociolektu. Glede na ostalo vulgarno besedišče sta to izjemi, ki zaradi olupševalnosti izstopata iz skupine vulgarnih besed. Razlika med vulgarnimi besedami (*jebemti*, *jeben*, *koji kurac*, *kreten*) in leksemi, pri katerih je pomen nevtralen (*fukniti*, *odpizden*), čeprav je jezikovna oblika nespodobna, je razvidna v odlomkih Petrovega sociolekta:

»**Jebemti**, ni vode ... Sem pozabu. O **jebemti**. Sej so napisal, da bojo zaradi okvare na vodovodu nujno zaprl vodo. Za cel dan. In jaz, **kreten**. Nisem si ... nič natoču.

Pa **koji kurac**. **Koji kurac** bi rabu vodo. Sej to ni tko, ko da bi bil lift pokvarjen. Če je lift pokvarjen, je sranje. Ene triinštirideset **jebenih** šteng do sem gor. Pijače mam poln hladilnik.

Zakaj se ne bi spravu Bertla poklicat ... pa Triča ... pa Flinta ... pa IRENO! **Jebemti**, to bi blo neki.

Bertl sedi na tleh ... pa Flint mu vleče kavbojke dol čez noge, čez supergo

Jej, dobro je to, pravim morskemu prasetu, ta pa ful hitro, ful urgentno pobira ostanke strupa za podgane dol z žličke, jejte, froci moji, jejte pa se plodite« (Skubic, 2001, str. 14).

»Ko se pršetam s pirom v rok nazaj not v sobo, so uni že televizijo našgal. Sej je že skrajn cajt. Tekma se bo vsak moment začela, igrišče že kažejo, ekipe so gor, se ogrevajo. Še mal, pa bo. Zicnem se fajn na kavč, začuda je glih zraven Irene plac. Irena zgleda ful v redu, gor ma ozke kavbojke pa tesen črn puloverček, fizuro ma tako ko zmeri, bolj mišje lase ma, zgori kratke pa mal navzgor naštimane, ob stran pa mal daljše.

Irena, tega ti nkol nisem povedu – takrat na umnu tvojmu žuru. Manjši žur je bil tist – zlo mal tipov si povabla, same izbrane. Menda take, ko niso preveč težil. Počaščen sem bil, **jebemti**. Triča ni blo, Bertla ni blo. Flint je sedel tam v svojmu fotelju pa sisal rum. Pa Humar. Kaj je tam Humar delal? Kaj je delal? Treba bi ga blo ven **fuknit**.

Sam bab je blo pa hvala bogu na bacanje.

Ne vem, kako se je to zgodil, da se je Mirjana na mene nalimala. Jaz ziher nisem nič naredu, da bi jo spodbuju, prsežem. Sem ji bil menda zlo všeč, al kaj. Kar zraven mene se je usedla pa mi ful skoz na žnablil visela.

Sej, kako mi ne bi blo všeč, to – sej sem tud jaz božji, **jebemti**, z mesa pa krvi; jaz sem bil zmeri bolj **odpizden**, ko je Marta stalno une svoje džointe rolala, puhu sem jih enga za drugim, baba je pa zraven mene sedela pa se rolala ko ubrisana vsaki kozlariji, ko sem jo ven fuknu, komu to ne bi blo všeč? Ma da je to vsakemu normalnmu všeč« (Skubic, 2001, str. 214–215).

2.2.3.5 Ožje kultivirano besedišče

Ožje kultivirano besedišče v ekscesnem sociolektu Skubic (2005, str. 224) razlaga kot interferenco ali pa gre za ironično rabo. Ožje kultivirani leksemi pri Petru in Igorju so:

- *debata, dilema, enormen, flambirati, kvartal, masakrirati, mozgati, preferenca in remek-delo.*

Kultiviranost je morda le navidezna pri leksemih *vekija* in *vinček* (Peter), ki bi ju lahko glede na povezanost z alkoholom uvrstili tudi med besede, povezane s hedonizmom. Glagola *butati* in *mlatiti* (Igor) imata v SP 2001 oznako poud., v SSKJ pa ekspr., torej sta slogovno zaznamovana in le pogojno ožje kultivirana. Med splošno pogovorno besedišče pa lahko

uvrstimo *pač* (SSKJ nav. ekspr., v SP 2001 ni tega leksema) in *itak* (SP 2001 neobč., SSKJ brez oznake).

Še nekaj primerov rabe izposojenk in inovativnih tvorjenk v Petrovi govorici, prinaša spodnji odlomek:

»Sisamo mi tkole vsak svoj **pir**. Ura je tkole pozn popoldne. Noter pride Ščinkovec, sosed, pička mu materina. Jebeni šmeker. Z njim pa še trije tipi. Isti primerki kork on. Za mizo v kotu se ciznejo. Boli me kurac zanje.

Z naše mize že skor piksne dol padajo, kmal bo **pira** v hladilniku zmanjkalo. Še dobr, da nas travarica mal nazaj drži.

'A se spomnite, ko smo bli v Prematuri?' prav Bertl, v roki ima štamprl travarice, zgleda, da mu zbuja asociacije na morje. 'A se spomnte Špacota na plaži?'

Špacota na plaži? Ja, **valda** da se ga spomnm. Pizda, ta bebo je bil pa tud zmeri neki posebnga. Vsi smo bli na plaži v kopalkah, tko ko ves normalen **folk**, mislim, tko ko ves milijon **folka** na plaži, gužva za popizdit, tam v Prematuri. Sam ne pa Špaco. Špaco je sedu tam med nami, vse kavbojke je dal hvala bogu dol, tko da je mel gor kopalke, sam na nogah je mel pa visoke **allstarke**, gor črn **leder džaket**, okrog pasu pa debel usnjen pas s tremi vrstami **netov**. Sej smo ga mel neki **cajta** užitek **podjebavat**, on se je pa sam pomembno režu. Pa to govorim res o plaži, jebemti, ne o kakšnmu kafiču zraven, o plaži, na vročmu soncu. Kakšen norc morš bit za kej tazga« (Skubic, 2001, str. 207–208).

2.2.4 Knjižno pogovorni in neknjižno pogovorni ali neknjižno ljudski leksemi v SP 2001

V skupinah leksemov, ki so v SP 2001 označeni s knj. pog. in neknj. pog. ali neknj. ljud. najdemo tudi lekseme, pri katerih lahko o ustreznosti kvalifikatorja dvomimo. V besedišču Igorja Ščinkovca imamo na primer leksem *biznis*, v SP 2001 z oznako neknj. pog. Ampak *biznis* (ang. *business*) izstopa iz skupine neknjižno pogovornih leksemov, med katerimi najdemo tudi lekseme:

- *bajta, bicikel, britof, dohtar, fentati, fovš, kibla, korajžno, ksiht, gazda* in mnoge druge.

Raba leksemov, kot so na primer: *financar* (star.), *(po)kasirati*, *(po)štempljati*, *šraufati*, je omejena na poslovno stroko, podobno kot leksema *primopredaja* (urad. v SP 2001, adm. v

SSKJ) in *provizija* (brez kvalifikatorja v SP 2001 in SSKJ). Primeri iz Igorjevega sociolekta, ki so v SP 2001 označeni kot knj. pog., so – v primerjavi s številčnejšimi neknj. pog. ali neknj. ljud., ki so bolj regionalni in nekateri morda že arhaični (npr. *štimunga* 'razpoloženje') – splošno pogovorni.

Podobno najdemo izstopajoče izjeme v besedišču Petra Sokiča. Z neknj. pog. ali neknj. ljud. so v SP 2001 označeni leksemi:

- *lift* (ang. *lift*), *nalimati se* 'osvajati (dekleta)', *pir* (ang. *beer*) in njegova manjšalnica *pirček*.

Vse našteje lekseme večinoma uporabljajo mlajše generacije, zato bi jim glede na uveljavljen sistem kvalifikatorjev bolj ustrezala oznaka sleng., ki bi bila določnejša od obstoječe, a še vedno del neknjižnega v teoriji zvrstnosti. Skupina knjižno pogovornih leksemov nas preseneča z leksemoma *kuli* in *pob*. Oba leksema sta imela že v SSKJ oznako pog., ampak ju je glede na področje rabe bolj ustrezno umestiti med narečno obarvane lekseme in ne splošno pogovorne.

Nekaj leksemov, ki so v SSKJ in SP 2001 označeni kot neknjižni, prinaša odlomek Igorjevega sociolekta:

»Grem jaz zdaj lepo proti Rosso Nerotu. Konec **ših**ta za danes, klinc – sva z Zokitom zmenjena že malo pred cajtom, da se malo podpreva. Me pa tudi zanima, če bo še zmeraj taka tužna vrba ko prej. Kaj se zdaj to pravi, bit zamorjen na tak dan. Ga bo treba malo potipat. Še prej moram samo stopit do lekarne, da vzamem ene aspirine. Od Mire **komanda**. Hvala bogu vsaj vrste ni.

Ko pridem ven pa grem tam mimo Perle, na vogalu zagledam – o-pa. Glej ga, koga zagledam. Tamalega Mirkovića, Mirsada. Z eno **frajlo** se nekaj za rokice drži. Aha. Še ena taka južnjaška frača, z dolgimi lasmi pa v oprijetih črnih hlačah. O, taka krasna prilika. Da pošljemo staremu Mirkoviću en majhen sporočilček. Grem kar proti njima.

'Ej, kolega!' ga pokliče, ker zgleda, ko da mi mislita kar pred nosom spizdit. Se je tamali kar stran obrnil. Samo ko ga pokličem, pa vseeno na miru obstane. Se proti meni obrne. Una njegova **frajla** pa tudi. 'Ej, kolega,' pravim še enkrat, za vsak slučaj, 'daj no malo počakaj.'

'Kva pa je?' pravi mulc. Pa me kar obadva gledata.

'V bistvu bi rad tvojega fotra najdu,' pravim pa se postavim pred njega. 'Samo se zgleda dobro skriva.' /.../

'Pa da mu povej, da če se danes kaj prikaže v Rosso Nerotu, da bo hudo,' mu povem, lepo počasi, pa z užitkom. Da vidimo, kaj bo na to rekel. Tamali malo pomežikne. Ja, prpa

definitivno delo. 'Povej mu, da Ščinkovec ne bo pozabil, kdo se mu v posle meša.' Pa kar stoji pa me gleda. 'A mu boš povedal?'

'O, pa ja, da mu bom,' pravi tamali, Mirsad ali kako mu je že ime. 'Od besede do besede. Po moje ga bo ful zanimalo.'

'Ja, jaz že upam, da ga bo,' pravim, 'pa da ne bo pol, nisam znao.'

'Bo foter točno informiran,' pravi tamali.

'Tako je prav,' pravim, '**fejst** dečko, Mirsad'« (Skubic, 2001, str. 147–148).

2.2.5 Izrazi iz tujih jezikov, ki so v slovenščini podomačeni

Glede na izvor so poleg že omenjenih *lift* in *pir* podomačeni izrazi iz angleškega jezika, ki se v slovenščini rabijo kot slengizmi, še primeri, kot so:

- *cizniti se, čelna, densati, flet, frend, fukniti, ful, losati, odpizden, pank, rasturiti, razčefukati, razfukavati, ucuriti se, uturavati in vufl.*

Anglizmi so novejšje tujke, ki so sprva bile rabljene v slengu, od tam pa so se razširile v pogovorni jezik. Na to razširitev je morda vplivalo dejstvo, da je generacija ljudi, ki je te lekseme začela uporabljati, danes odrasla. Vnašanje tujejezičnih prvin je do leta 1990 potekalo iz srbščine in hrvaščine, ves čas pa tudi iz angleščine in v omejeni meri iz nemščine. Poleg že prej naštetih so podomačeni izrazi še sledeči:

- *batina, blazno, bremza, frej, fruškati, laufati, majster, oreng, plac, prešvican, zafarbati, zašlafati, zašvicati, zicniti se.*

Že omenjene anglizme je pomembno ločiti od starejših tujk iz nemščine, ki so še danes žive zlasti v pokrajinskem govoru, narečjih in nižjih pogovornih zvrsteh. V *Fužinskem bluzu* imamo tudi nekaj srbohrvaških besed (srb-hrv. *konobarica, kao, omladinski, pecati, raskomadati*), med katerimi ločimo tiste, ki so ostale v povsem tuji obliki (*konobarica, kao*) in jih uporabljajo le pripadniki te skupnosti, in tistimi, ki jih uporabljamo v več družbenih skupinah (*jugosi*). Jezikovno mešana govorica po Skubičevem mnenju ne ogroža sistema slovenskega jezika, saj je raba slengizmov pogosto le začasna in poleg tega se tujejezične prvine ne prevzemajo s tujesistemskimi lastnostmi, temveč prevzemajo slovensko besedno vrsto, skladenjsko rabo in včasih tudi pomen. Vse to sklenemo s Skubičevo (Skubic, 2005, str. 216) ugotovitvijo, da slovenščina kljub prevzemanju ohranja »integrativno in preoblikovalno moč«. Mešano govorico v *Fužinskem bluzu* ponazarjamo z nekaj primeri:

- »Mislim, šta«; »Ma, smo se mi en kurac boril. S čim smo se boril. Kurcem, vojniče, riječima druga starijeg vodnika« (Skubic, 2001, str. 9);

- »Smo bli mi power sami po seb, /.../ Smo šli v akcijo, *agaist the odds black metal gods*, dons pa kurc, /.../« (Skubic, 2001, str. 9);
- »Pa te prenosi usred noči blesave« (Skubic, 2001, str. 9–10);
- »/.../ gledam o enih avstralskih vodnih stvorjenjih, pol pa ... evo, zora se zori, drugovi junaci« (Skubic, 2001, str. 10);
- »Tko, en tak bunar« (Skubic, 2001, str. 10);
- »Bobri so zakon, mislim. *Fresh college beaver*. Ob vodiki lepo sediš, tam pa – bobrčki šetajo« (Skubic, 2001, str. 10);
- »Sam ti pa hladna ko Celtic Frost, *To Mega Therion* – e, pizda, Irena, da mi je sada, ko mam tlele svoj plac, eno romantično večje, /.../« (Skubic, 2001, str. 11);
- »*Hey, baby, love me like a reptile, love me like a reptile*, sem šel za tabo po štengah gor« (Skubic, 2001, str. 12);
- »Domačini so rekli, da je to treba videt, da je to ludo i nezaboravno« (Skubic, 2001, str. 13);
- »/.../ noče pokazat sploh nobenih znakov slabosti, unih, ko so tipični za možganske krvavitve, te pa pol obvezno pelejo direkt v smrt, mort, schluss, nema više« (Skubic, 2001, str. 16);
- »Kar se tega tiče, svaka mu čast. /.../ Potencialni džeparac čez vikend, mi je že večkrat rekel – avtosejem. Klinc, bagatela« (Skubic, 2001, str. 30);
- »Mrzlo pivo. *No such luck*. Kakšna vročina, kurčeva. /.../ Za začetek, zgledaš ko en totalen brezvezni luzerski jadnik« (Skubic, 2001, str. 82).

Jezikovno analizo ekscesnega sociolekta, ki sloni tudi na primerjavi s SP 2001, zaključujemo z ugotovitvijo, da je bila kategorizacija besedja v SP 2001 poljubna in premalo oprta na dejansko rabo. V zbranem besedišču Igorjeve in Petrove različice ekscesnega sociolekta prepoznavamo nekatere izraze, ki so značilni za ta sociolekt, in mednje sodijo na primer:

- *cizniti se, čelna, filo, flet, kvazi, mazo, mendajade, mularija, nategovanje* 'zavajanje', *nažigati se* 'napiti, opijaniti se', *nevemkakšen, nevemkolikič, odbito, plata* 'glasbena plošča', *popati, popedenati, pošlihtati, poštekati, potegniti* 'dojeti', *scati* 'deževati', *spedenati, strgati se* 'zmešati se', *šmeker, šmeki, špon, šponati, štikla, telebniti, tjavendan, trta-mrta, usuvati se*.

Zgoraj naštetih primerov ne moremo opredeliti izključno kot prvine ekscesnega sociolekta, saj jezikovne prvine posameznega sociolekta težko vrednotimo le glede na lekseme. Za natančnejšo analizo je treba upoštevati predvsem besedilo, v katerega so umeščeni. Iz besedila izpisani leksemi torej le ponazarjajo prvine, na temelju katerih je osnovana ekscesnost obeh sociolektov v Skubičevem romanu. Če primerjamo obe analizirani govoric, ugotovimo, da je

v govorici Petra Sokiča več značilnosti ekscesnega sociolekta in je Igorjeva govorica le deloma meji na ekscesnost. Za konec to potrjujeta še primera obeh govoric:

Igor:

»Z **Zokitom** sem bil zmenjen v **buflu**, bom moral pred ogledom še enega stisnit, za krvni obtok, ker **klinc**, sem bil še zmeraj zaspan, osem zjutraj je ura. Kakšen **odbitek** se ti zmeni za ogleda ob osmih zjutraj. Zoki je rekel, da je en čudak. Jaz bi mu čisto verjel, čeprav Zoki sicer rad **nalaga**. Zmeraj kaj. Mislim, za njega je vsak en čudak. Če bi kdo njemu povedal, da je čudak, bi bil pa ves užaljen.

Samo nekaj časa sem še stal pa gledal za **unim policajem**, **jebemti**, je čisto dobro čutil, kako ga gledam. Ves **usran** pa prijazen je bil s **tipom**, ki ga je ustavil, z enim brkačem v prastarem **mercedesu**. Dobro, mislim, da je dojel, kaj mu imam za povedat. Ščinkovec se že ne bo **usral** pred takim **mulcem** dvajsetletnim. Hitro čez cesto pa v Oaza bar.

Zokita še ni bilo. Ma, **jebemti**, tip zmeraj zamuja. Enkrat bo treba imet eno resno **debato** o delovnih navadah.

Zoki je sicer v redu tip. Malo len, kar **se dela tiče** – samo ima pa voljo. Kar se tega tiče, **svaka mu čast**. Stalno na lovu za informacijami. Specializacija so mu cene **od** rabljenih **avtov**. Potencialni **džeparac** čez vikend, mi je že večkrat rekel – avtosejem. **Klinc**, **bagatela**. Iščeš majhne **boge** sirote, ki gledajo okrog sebe, ko da jim bo vsak **cajt** kdo kaj naredil. Greš k njemu, prodaja za tri **jurje**, mu **skurcaš pleh**, dvigneš havbo, skurcaš vse živo, ponudiš jurja mark, narediš en krog. Drugi teden ga **zrihtaš** pa prodaš za štiri jurje. **Mala malca**.

Saj me stalno mika, **fora** je res v redu. Tudi Zokitu bi stoprocentno zaupal, tip ima te stvari pod **kontrollo**. Samo kje **se** meni kaj takega **da**. Po celem tednu gonjenja po tujih stanovanjih. Njemu pa volje ne zmanjka. Zmeraj, ko ga vidiš, da te kje v buflu čaka, ima na mizi pred sabo **Salomona** pa študira. Ne vem, če še kdo tako obvlada te zadeve. Kako je samo **Benota** takrat skurcal, ko je kupil **unota**. Nazadnje, ko sem ga videl, je imel **pocahnane** še cene od starih štedilnikov pa pralnih strojev, **ti boga**. Čeprav bi jaz temu mogoče že rekel razmetavanje energije. Samo vseeno. Če se bo **biznis** kaj **zajebal**, vsaj vem, na kaj bodo lahko Fixed Properties d.o.o. **prešaltale**« (Skubic, 2001, str. 30–31).

Pero:

»**Stari**, številko od Triča. Prosim. **Cifra** od Triča je ta **moment** bistvenega pomena. Stari, tvoj sin je **fac**. Je bil vsej svoje **cajte** fac, če ni zdej postal kakšna **pizda usrana mobitelovska** z ženo pa z dvema **frocoma** pa s službenim **meganom**. Sam ne-e, stari, ni tvoj sine take **kurčevske sorte tip**, ne bi on kej tazga.mogoče bi blo teb kej tazga všeč, **foter**, sam ne žel si, ni to kakšna taka stvar za želet svojmu sinu, da **rata** tak gnoj od človeka.

Tvojga sina ni zgazu avto.

Ne, to je statistično nemogoče, to je za celo našo **bando** oddelu Flint. Take vrste človek je bil, da je take stvari prevzel na svoje rame za druge. /.../

Stari, kje si ti mene najdu? Mane, ko mi je bla zmer edina droga poštena doza žganjice, pa ko sem bil zmer pošten za **žur** pa za **babe** – ne pa ko **uni kurčevi džankiji**, ko sam zijajo v stene, **jebenti**, sva jih s Tričem **garbala** svoje cajte! **Jebemu mater**, kaj vse človek v življenju dožvi. Da se je Trič s **kurčevimi drogeraši** spečal? Ma, **ne me jebat**. Ej, **hors**, to pa ni-ni, ni poštena **hevimetalska** droga, stari, ni tko ko rum pa vodka. A veš, da je Flinta pred petimi leti zgazu avto. BUM! In zdej mene tvoj foter **napizdeva**, da mu sina zavajam! Vas bi trebalo da se zabrani, **pička vam materina čefurska**, takole **napizdit** človeka.« (Skubic, 2001, str. 95–96).

2.3 OBROBNA SOCIOLEKTA JANINE PAŠKOVIĆ IN MARKA ĐORĐIĆA

V obeh normativnih slovarjih, ki smo ju izbrali za primerjavo med standardnimi kategorizacijami in kategorizacijo, ki jo ponuja primerjalna analiza leksemov, to je SSKJ in SP 2001, ne najdemo leksema *čefur*, ki smo ga uporabili že v opisu upovedovalnih položajev, kjer neknjižne prvine uporabljata Janina in Marko. Leksem *čefur* je zanimal že Gorana Vojnovića (Vojnović, 2008, str. 9) in našel ga je v *Slovenskem etimološkem slovarju* (Snoj, 2003), kjer poleg oblik *čefur*, *čefurski* in *čefurka* beležijo še *čifur*, *čufur*, *čifurka*, *čufurka*, *čifurski* in *čufurski*. Leksem je najverjetneje prevzet iz hrv., srb. *Čift*, *Čivut* 'Žid', kar je v večini govorov slabšalna oznaka pripadniku tega naroda. Vse navedene oblike so, kot je zapisano v *Slovenskem etimološkem slovarju* (Snoj, 2003), slabšalne in ta slabšalnost je podkrepljena s slovensko pripono *-ur*, ki nadomešča izvorni *-ut* in vzpostavlja slabšalnost po zgledu *nemčur*. Izraze *čefur*, *čefurka* in *čefurski*, ki so v Janinini in Markovi govorici rabljeni kot ponotranjene zunanje oznake, Vojnović (2008) dopolni še z malce ironičnim leksemom *čefko* in manjšalnico *čefurček*. *Slovenski etimološki slovar* (Snoj, 2003) leksemu *čefur* torej pripiše le slabšalno in ne tudi nezaznamovane, nevtralne rabe. Zapis z malo začetnico je primerljiv z leksemom iz SP 2001: *cigan* člov., slabš. 'zvit, malovreden človek', za katerega pa imamo tudi izraz *Cigan* preb. 'Rom'.

Ampak, ali ima raba leksema *čefur* v Vojnovičevem delu vedno slabšalen pomen? Ozremo se lahko le po naslovu dela: *Čefurji raus!* in naslovih poglavij: *Zakaj čefurji ne govorijo o seksu*, *Zakaj nisem dal kape stari čefurki*, *Zakaj je važno, da je Damjanović čefur*, *Zakaj čefurji sedijo v zadnjih klopih*, *Zakaj so male čefurke največji monstri*, *Zakaj čefurji ščijejo ob Ljubljani*, *Zakaj se čefurji zabavajo*. Raba v naslovih se jasno razlikuje od tiste v kletvici:

- »Pička mu materina čefurska!« (Vojnović, 2008, str. 74).

Naslovi so glede na pomen veliko bolj podobni Markovi misli:

- »/.../ si lahko čefur /.../ ti ni treba razmišljat, kaj si folk misli o tem, da si čefur« (Vojnović, 2008, str. 97).

Beseda *čefur* je z Vojnovičevim delom zelo verjetno dobila zgolj nevtralen pomen, ki mu ustreza opis iz *Slovenskega etimološkega slovarja* (2003), ki ga je navedel tudi Vojnović (2008, str. 9) 'priseljensec iz južnih republik nekdanje Jugoslavije'.

2.3.1 Opredelitev obeh govoric

Govorici Janine in Marka sta v skladu s Skubičevimi teorijami (Skubic, 2005, str. 211–213) kot obrobna priseljska sociolekta vrednoteni najnižje, stigmatizirani in v javnem pogovoru lahko tudi vir komike, ki je poniževalna. Kot pravi teorija o sociolektih (Skubic, 2005) in kot skušamo dokazati tudi v tej nalogi, je stigmatizacija večja pri govornikih prve generacije priseljencev. Druga generacija pa se lahko jezika staršev v določenih okoliščinah sramuje, kot se ga je sramovala Janina, ko sta oče in stric govorila v maternem jeziku pred prijateljico Dašo, ali pa ustvari svoje različice sociolektov, ki jim getoizirane skupnosti z močno skupinsko solidarnostjo, kot piše Skubic (2005, str. 212), zagotovijo »skriti prestiž«. In Fužine so zagotovo primer okolja, kjer priseljenci lahko ustvarijo lastne družbene mreže.

Za govorce obrobnih priseljskih sociolektov je po Skubicu (2005, str. 211) značilno, da preklaplajo med jeziki, razvijajo lastne govorne navade, pa tudi njihovo znanje slovenskega diasistema nasploh je pomanjkljivo ali pa hitro izdaja tuj izvor. Janina in Marko celo življenje živita v Sloveniji, hodita v slovenske šole in se družita tako s priseljenci kot s Slovenci (večinoma iz Ljubljane), njihovi starši pa se pogovarjajo v svojem maternem jeziku. Zaradi zgodovinskorazvojnih sorodnosti jezikov se podobnosti med jeziki ne obrnejo v prid Janine in Marka in to ponazarjajo primeri iz *Čefurjev*:

- »Da ga ne uvati srcé (sríce)« (Vojnović, 2008, str. 154); »Pod vsem tistim njegovim salom in trbúhom (trbuhom)« (Vojnović, 2008, str. 154); »Ložili (Lóžili) so se starci na lokomotive in vagone« (Vojnović, 2008, str. 170); »Točno takó (táko)« (Vojnović, 2008, str. 172).

Ker pa gre za prvotno zapisano besedilo, je težko dokazati, kako bi lekseme izgovoril Marko. Predvidevamo lahko le na osnovi jezika ostalega dela povedi, vendar tudi to ni zanesljivo, ker najstnika jezike prepletata tudi znotraj povedi. Ob prepletanju več jezikov je opazna razlika v načinu, kako Janina in Marko ubesedita jezikovno mešanico. Pri Janini imamo celotne dele besedila, ko najstnica rabi tuj jezik, to je črnogorščino.⁶⁰ Če je v Janinini govorici mešanja na ravni manjših enot besedila, torej na ravni manjšega števila povedi ali znotraj nje, manj kot izmenjave jezikov med več odstavki, pa Marko sociolekt toliko preplete, da jezika delujeta že kot sinteza enega, to je Markovega jezika oziroma njegove osebne govorice. Ponazarjamo jo z odlomkom, v katerem so krepko označene neslovenske jezikovne prvine:

»Prvič v življenju sem se fural z vlakom. Jebiga, kaj češ. Tako je to, če si čefur pa greš samo do Bosne, pa še to z opel vektro. Mi je pa Radovan od nekdanj nabijal svoje zgodbe z vlaka.

⁶⁰ Odlomek Janinine govorice v črnogorščini smo ponazorili v II. delu naloge (glej. str. 116).

On nikoli ni imel avta in se je vedno fural z vlakom. Pa se švercal, pa nek cigo mu je spizdil denarnico, pa nek **Turčin** mu je zasedel posteljo v spalniku, pa je prespal postajo in se fural do Sarajeva, pa je šel dol na pivo v Zagreb in mu je vlak spizdil, pa je šel na olimpijado in se ga **ukokal** že na vlaku z nekimi **Švedani**, pa **dobili so** ga, ko se je švercal in ga je konduker hotel fuknit iz vlaka in sta se pobila, pa neka ciganka mu je **gatala**, da bo imel tri **sina** in da bojo vsi živeli v Ameriki in vozili džipe, pa celo pot do Ljubljane je stal na nogah, ker je bil tak džumbus na vlaku, pa z navijači Dinama se je fural do Zagreba in se kregal z njimi, ali je boljši Boban ali Savičević. **Priče i pričice**. Vlak je bil vedno del čefurske folklore. Jebiga, niso oni furali **skupe** avte pa se zajebavali. Oni so bili **sirotinja** in so se furali z vlaki. In potem so se delali, da so vlaki totalna žurka, da je to **najjače** prevozno sredstvo. **Ložili so** se starci na lokomotive in vagone. Radovan je stalno govoril, da si od vsega najbolj želi, da se še enkrat usede na vlak, in to z mano, pa da greva midva do Visokega. Da jaz vidim, kaj je to vlak. To naj bi bilo moje darilo za petnajsti pa potem šestnajsti in še sedemnajsti rojstni dan. Samo nikoli ni bil pravi moment, da bi se midva, **otac i sin**, usedla na vlak in zapičila do Visokega ko največja carja. **Stari i mladi Dordić**. To si je Radovan želel. On je vedno hotel z mano potovati z vlakom v Bosno. To mu je bila vedno velika želja. Samo ko sem bil **mali**, je **zaratilo**, potem je bila razjebana proga, potem nisi vedel, **kakvi se luđaci** peljejo na teh vlakih, potem je pa že **uletela** opel vektra in Radovanu se ni dalo več jebati s peroni pa kondukerji. In nikoli Radovan in jaz ne bova šla skupaj na vlak. To sem zdaj že prepričan. Jebiga, **Radovane, prošo nam voz**« (Vojnović, 2008, str. 170–171).

2.3.2 Značilnosti jezikovnih ravni obrobni priseljenskih sociolektov

Za glasovno, slovnično in leksikalno raven je po Skubicu (2005, str. 203) značilna »izrazita geografska razčlenjenost«, ki jo prav tako lahko razlagamo kot posledico mešanice več jezikov, pa tudi vpliva ljubljansčine (npr. na glasovni ravni pri Marku: *bogi, kle, klele*; na leksikalni pa: *bad, bed* (ang. *bad*)). Na glasovni ravni je Janinina govorica dosegla večji vtis govornosti kot Markova. To se kaže v popolni odsotnosti končnih samoglasnikov pri glagolih, ki je pri Marku ponekod še rabljen:

- *boleti, gledati, kupovati, odkimati, odpirati, peljati, potovati, sedeti, slišati, spakirati, umiti, zapreti, zaščititi* (Vojnović, 2008, str. 157–169).

Do podobne ugotovitve pridemo, če primerjamo slovnične kategorije, ki smo jih opazovali že pri Veri, Petru in Igorju. V Janinini govorici najdemo veliko primerov, kjer je prišlo do redukcije samoglasnikov in primerov z glasovno spremembo:

- -al -el -il > -u: *blo, bolš, dobr, kupl, misnla, naredla, not* (knj. *noter*), *sprašvala, užal, znajdl; hotu, naslanju, uletu, ulovu* (Skubic, 2001, str. 42–44).

Ko pregledamo prve strani Markove pripovedi, pa najdemo številne primere brez redukcije samoglasnikov in primere z ohranjenimi -al -el -il:

- *bila, Bosanec, državni, igrala, izpadli, komplicirano, navijali, neodločeno, prekinili, proti, rezervni, samo, svetovni prvaki, svojega; gledal, hodil, navijal, poškodoval, prefukal, razbil, sedel* (Vojnović, 2008, str. 11–12).

Pogovornost Janinine govornice se potrjuje tudi v primerih, kot so: *tazga, vsazga* (< *takega, vsakega*), *pol* (knj. *potem*) in *neb* (knj. *ne bi*), Marko pa nas preseneča z glasovnimi oblikama, ki sta podobni refleksom v narečjih: *bom pršou domov, prou* (Vojnović, 2008, str. 30, 126). Janinini govornici, ki ima več značilnosti ljubljansčine (npr. *kva, zakva, valda*), se v *Čefurjih* najbolj približa dialog med Markom in njegovimi prijatelji, potem ko so jih policisti pustili v gozdu:

- »**Men** je to podobno Golovcu. Samo z druge strani.' /.../ 'Dej **poklič** taksi, **stari!** 'In **kaj** mu poš povedu? Da naj pride **oduzad** Golovca, pod Šmarno goro v Črnučah?' 'A **maš** ti boljšo idejo **al kaj?**' (Vojnović, 2008, str. 23).

Skladenjska raven in slovnica sledita značilnostim pogovornega jezika, ki so že bile omenjene predvsem pri ekscesnem sociolektu. Mednje sodi na primer neujemanje v spolu:

- »Pa razložil mu je, da **te vlaki** ne zamujajo, /.../« (Vojnović, 2008, str. 166)

Poleg tega imamo v obrobnem sociolektu še nekaj nenavadnih slovničnih oblik, ki bi jih morda lahko povezali s približevanjem vtisu govornosti (gl. Skubic, 2005, str. 221) ali pa s slabim znanjem slovenskega jezika (gl. Skubic, 2005, str. 211):

- »Samo Miran je umrl že nekaj časa nazaj od raka, /.../« (Vojnović, 2008, str. 78); »'Na sedmem ali osmem štuku'« (Vojnović, 2008, str. 89); »Zato sem ostal sedet v travi« (Vojnović, 2008, str. 178).

Nekatere Markove povedi so dvomljive v razumevanju:

- »**Niti sem čutil** neko potrebo, da se premikam« (Vojnović, 2008, str. 121).

Včasih pa Marko namesto roditelja uporabi tožilnik:

- »Ne jebejo oni **to asimilacijo** sploh« (Vojnović, 2008, str. 136).

Med vožnjo po mestu in ogovarjanjem mimoidočih so, poleg vulgarizmov v tujem jeziku, zanimivi še verzi, ki jih razlagamo kot element intertekstualnosti:

- »'Armaturu čupaš iz temelja sreće, niko tako draga voljeti te neće'« (Vojnović, 2008, str. 97);
»'Prijatelju Demo, idem v San Remo, pričuvaj mi Fatu, dok pijevam sonatu'« (Vojnović, 2008, str. 98).

Da je za skladenjsko raven značilna večja preprostost, ki se, kot je zapisal Skubic (2005, str. 203), kaže v »povedih z manj in krajšimi stavki«, potrjujejo dialogi. Zato navajamo enega od najkrajših primerov dialoga in odlomek s prej navedenimi rimanimi besedami ter vulgarizmi:

- »'Jesi napiso domaču nalogu?' 'Aha!' 'Jel danas tekma?' 'Sutra'« (Vojnović, 2008, str. 32).
- »Ni tega. Ti se samo počasi pelješ po mestu in nažigaš narodnjake. **Ko vam svima jebe mater!** Vsi vi, ki nas gledate, ko da smo pobegnili iz živalskega vrta, pa zavijate z očmi pa si mislite, zakaj jih nismo izbrisal vseh, ne pa samo osemnajst tisoč. Za vse vas nabijamo te naše komade do konca pa se furamo po mestu pa vas provociramo. Glejte, glejte, lepših še dolgo ne boste videli. **Mamicu vam vašu nabijem.**

'Armaturu čupaš iz temelja sreće, niko ti draga voljeti te neće.'

Dejan je najžešči. Njemu je mama Slovenka in potem mu najbolj dogaja in se nagne ven iz okna in se dere čefurske komade. Aco šalta muziko in menja Mirsadove kasete, Adi mota volan s kamolčkom na vratih lepo, jaz pa rugam folk v glavo.

'Gospa, zgubil smo eno zebro, tako afriško, prugasto. A ste jo mogoče vidla? Lihkar je šla mim? Kako, da ne. A veste vi, gospa, kaj je to zebra?'

To je največji žur. Pelješ se lepo z merdžotom in se zajebavaš. To ti je život, ne pa smučanje pa badmintoni pa savne pa bovlingi pa te slovenske kmečke fore. Pa Nuše Derende pa Saše Lendero.

'Prijatelju Demo, idem v San Remo, pričuvaj mi Fatu, dok pijevam sonatu.'

To je žur« (Vojnović, 2008, str. 97–98).

2.3.3 Razdelitev leksemov glede na kreativno ustvarjalnost obrobnega sociolekta

Značilnosti obrobne priseljenskega sociolekta bomo tokrat prikazali z razdelitvijo izpisanih leksemov glede na njihove besedotvorne ali oblikoslovne posebnosti, vulgarne besede in pomenske prenose, ki jih obrobni sociolekt kreativno ustvarja. Vse štiri kategorije so odraz jezikovne (ne)sposobnosti najstnikov, ki s svojima govoricama postavljata novo dilemo – ali je v skupini ekscerpiranega gradiva mogoče ločiti med značilnim za obrobni sociolekt, slengovskim in žargonskim izrazjem. Podobno kot v predhodnjih se bomo tudi v analizi Markove in Janinine govorice omejili na slovensko besedišče, čeprav bi se lahko posvetili

tudi kreativnosti znotraj tujih jezikovnih prvin in vprašanju – ali so tam posebnosti kaj drugačne, ozirajoč se na dejstvo, da sta oba najstnika spreminjala sociolekt svojih staršev in ne knjižne zvrsti črnogorščine oziroma bosanščine.

2.3.3.1 Besedotvorne posebnosti

Najprej se posvetimo besedotvornim novostim, ki jih v svojih sociolektih tvorita Janina in Marko in jih večinoma ne najdemo v SSKJ ali SP 2001. Število besedotvornih posebnosti narekuje večjo sistematičnost analize, zato jih bomo razvrstili glede na oznako, ki jo imajo v SP 2001 in SSKJ izpisani leksemi ali leksemi, iz katerih so bili izpisani tvorjeni.

V prvi (1.) skupini so poleg slogovno zaznamovanih, zastarelih, slengovskih in žargonskih, tudi leksemi, ki jih v SP 2001 in SSKJ sploh ni (v nadaljevanju označeno z: /).

V drugi (2.) skupini so leksemi, katerih osnova je izposojena iz tujega jezika in jih le redko najdemo v SP 2001 ali SSKJ.

V tretji, četrti in peti (3., 4., 5.) skupini pa si sledijo besede, ki imajo v SP 2001 oznake: 3. slabš., nizk. – 4. neknj. pog., neknj. ljud. – 5. knj. pog., neobč., v SSKJ pa njihove vzporednice: 3. vulg. – 4. nižje pog. – 5. pog., knjiž. Opisana razporeditev ureja tako Janinine kot Markove besedotvorne posebnosti, ki jih je lažje primerjati tudi zaradi združevanja leksemov glede na besedne vrste.

Slovarski priročniki ne vključujejo prvin, ki jih povprečen govorec prepozna kot običajne. Tako lahko med samostalnike, ki jih pri **Janini** prepoznamo kot novotvorjene uvrstimo:

1. *asica* (poud. *as*), *balinplac* (nov sklop), *čistak* (/), *dolgcajt* (nov sklop), *hipur* (/), *matka* (SP 2001 sleng., SSKJ zastar.), *minika* (SP 2001 *minikrilo* tudi *mini krilo*), *odbitek* (člov., slabš.), *pivnik* (/), *slimič* (/), *šminkeraj* (*šminker* sleng. 'snob'), *špricanje* (glagolnik, nastal iz SP 2001 *špricati* šol. žarg.);
2. *ferštekerija* (/), *mud* (/, ang. *mood* – 'razpoloženje', tu rabljen v pomenu: 'pogum'), *šajze* (/), *šit* (/, ang. *shit*, v sln. rabljen v prenesenem pomenu: 'neokusna stvar');
3. *budala* (*budalast* v SP 2001 slabš., v SSKJ ekspr.), *gobcač* (*gobcati* v SP 2001 nizk., v SSKJ slabš., nizko);
4. *roštiljanje* (*roštilj* v SP 2001 neknj. pog. 'raženj, žar', v SSKJ žarg.);

5. *kontraprimer* (sklop, nastal iz povedkovnika *kontra*, knj. pog. v SP 2001, v SSKJ pa pog.);

pri **Marku** pa na primer:

1. *bluzator* (/, glagola *bluziti*, ki ga prav tako ni v SSKJ in SP 2001), *narkič* (/, okrajš. leksem *narkoman*);
2. *basket* in *basketaš* (/, ang. *baskeball*), *čefurček* (/, *čefur*), *fakič* (/), *hekeriranje* (/, po vzorcu: *programiranje*), *kukluksklanovec* (sklop brez smiselnega pomena), *masaker* (v SP 2001 leksem nima oznake, v SSKJ pa je označen s knjiž. 'pomor, pokol');
3. *jeba*, *jebač*, *jebancija* (/, *jebati* v SP 2001 nizk., v SSKJ vulg.), *kurček* in *kurčič* (/), *kurec/kurac*), *pošizitis* (/).

V **Janinini** govoricu večinoma s predponami novotvorjeni glagoli najpogosteje nastanejo zaradi spremembe glagolskega vida (nedovršni glagol > dovršni).

1. *napopati se* (/), *poklapati* (/), *klapati* v SP 2001 sleng., v SSKJ nižje pog.), *poštecati* (/), *prežurirati* (/), *žurirati* v SP 2001 sleng., *žur* v SSKJ žarg.), *prišponati* (/), *prieteturati* (/), *zahinaviti* (/ oziroma v SSKJ ima glagol *hinaviti* oznako star.), *zakajati* (/), *zatežiti* (/), *težiti* sleng. v SP 2001, žarg. v SSKJ);
2. *zicniti se* (/, germ.);
3. *prefukati* (/), *fukati*), *skozlati* (/), *kozlati* nizk. v SP 2001 in SSKJ), *zamoriti* (slabš. v SP 2001 in SSKJ);
4. *kušovati* (*kušniti* neknj. ljud. v SP 2001, v SSKJ pa pog.), *pogrunitati* (v SP 2001 neknj. pog., v SSKJ pog.), *prištimiti* (v SP 2001 neknj. pog., v SSKJ nižje pog.), *razrajcati* (v SP 2001 neknj. pog., v SSKJ tega leksema ni), *sfrišati* (*frišen* neknj. pog. v SP 2001, v SSKJ ni ne pridevnika ne glagola), *zrihtati* (v SP 2001 neknj. ljud., v SSKJ nižje pog.);
5. *splačati se* (*izplačati se* v SP 2001 knj. pog., v SSKJ pog.).

Med glagolske posebnosti pri **Marku** pa sodijo:

1. *napsihirati* (/), *narakijati se* (/), *naroljati se* (/), *pendrekirati* (/), *pendrek* v SP 2001 knj. pog. 'gumijevka', v SSKJ pog.), *podebljati* (/), *športati* (/), *zafiksati se* (/), *fiksati se* v SP 2001 in tudi v SSKJ žarg. 'vbrizgavati si, jemati mamila'), *zarakijati se* (/), *zašutirati* (/);

2. *podžombati* (hrv. *džomba* – 'kupa'), *prešejkati* (ang. *shake*), *skontati* (/, ital. *contare* – 'šteti', v primeru je rabljen v prenesenem pomenu: 'ugotoviti, dojeti'), *začuzirati* (hrv. *čuza*);
3. *nafukati se, odfukati se, prefukati, rasfukati se* (/, *fukati*), *najebati, razjebati, zjebati* (/, *jebati*).

Srbohrvaško predpono (*malo-*) in slovensko pripono (*-en*) je dobil pridevnik, ki ga Marko zapiše v obliki *maloleten*. Z besedotvorjem pridevnikov se poigra tudi Janina v primerih: *prifuknjen, luškan* in podomačenim presežnikom *dbest* (ang. *the best*). Nekaj navedenih besedotvornih posebnosti najdemo v sledečem odlomku Janinine govornice:

»Pizda, sam pol je blo pa konc debate. K miz so pršle Danila pa Sanela, nazaj s plesišča. Sam ne same. Vmes sem vidla, da se Daša še kar razmetava tam po plesišču, sam onedve sta pa že ubodle en ulov. Kao ulov, dva pacienta, eden se je zgleda **napopu** na Danilo, to se je pa njej blazno fajn zdel. Ta je zgledu še kar uredi, blond, kar lušna faca, mal daljši lasje. Tadrug pa se je zgleda nameravu inštalirat na mene. Jao, mamicu mu. Jaz pa res absolutno nisem bla za take scen. Tist, kar mi je Mirjana rekla, me je ful zamoril. A zdej sem pa jaz ful važna. Ja, res krasno.

Sam sej sem se tud mal sama nategnla. Ko je pršu za mizo, je najprej vprašu: 'Ej, punce, kva bomo?' Takrat bi mogla bit tih. Pa sem se glih takrat odločla, da bi mogoče še en pir v temu večeru spila, preden grem dam. Pa keša nisem več mela. Če je že šansa. Pa sem rekla, da bi jaz en pir.

Ko je privleku v naš vogal rundo, se je pa nalepu name. Od kod si ti? Iz Fužin. Mal je spremenu faco, pa ne tolk, kokr sem upala, da jo bo. Blo bi krasn, če bi poštek, da je zdej odslužu, ko je pir prnesu, pa da lohk spizdi. A si dostkrat v Valentinotu? Jaz sem bil zadnjič v Centralu, tam je totalen **šminkeraj**, pa polhn enih starih bab, ko se delajo, da so kul. Pa še redarji so nama neki težil. A si ti že kdej bla v Centralu? Ja, pa še kej, ni u ludilu. Ful maš lepe lase, ful so mi všeč dolgi temni lasje. A, še na Aškerčevo hodiš? Mam enga kolega, ko je tja hodu, zdej je pa v vojski. A bi šle ve zdej z nama na žur v Šiško? Čist bliz tuki. Ej, hudo.

Pizda, kolkr sicer sovražim, če se tipi **razmetavajo**, sem si zdej pa ful želela, da bi vseen Mirsad pa Jaro pa Rožca pršli pa **zatežil** tema dvema kekcema, da kva napastvujeta fužinske pičke. Vsej unmu mojmu. Sam niso. So se sam režal nekje tam od daleč. Mislm, da je Jaro še neki kazu na nas pa se zraven režu. Mamicu mu« (Skubic, 2001, str. 47–48).

2.3.3.2 Oblikoslovne posebnosti ali posledica podobnosti med slovenščino in srbohrvaščino

Izbor oblikoslovnih posebnosti, ki jih lahko opazimo v *Fužinskem bluzu* in *Čefurjih raus!* ponuja veliko inovativnega združevanja jezikovnih prvin iz slovenščine in srbohrvaščine. Z jezikoslovnega stališča je prepletanje teh dveh jezikov in nastanek novih oblik posledica sorodnosti med južnoslovanskimi jeziki, kar se razkriva v primerih, kot so:

- v *Fužinama* (Skubic, 2001, str. 62) v primerjavi z: *u Fužinama* (Skubic, 2001, str. 181) – oba primera sta obdana s tujim sobesedilom;
- *pred Dašom*: »Ali ne pred Dašom« (Skubic, 2001, str. 252) – primer je umeščen v odstavek v tujem jeziku, a neposredno obdan s povedma v slovenščini;
- podobno tudi leksem *idiotizam* (sln. *idiotizem*), umeščen v tujejezično poved.

Glede na zgoraj navedene primere se ločevanje med slovenskim in srbohrvaškim delom besede ne zdi upravičeno, saj gre za oblike, ki so ne glede na jezik sobesedila del srbohrvaščine in ne slovenščine. Že navedenim primorom je podoben tudi srbohrvaški izraz *kelner* (v primerjavi s slovenskim izrazom *kelnar*), ki ga Janina rabi v primeru:

- »Kelner je nazaj!« (Skubic, 2001, str. 142); »/.../ Dunja zija v kelnerja, /.../« (Skubic, 2001, str. 143).

Čisto poseben je leksem *kurac*, ki ga beležimo pri obeh govorcih obrobne priseljskega sociolekta. V slovenskih jezikovnih priročnikih najdemo obliko s pripono -ac le v *Besedišču slovenskega jezika* (1998), ne pa tudi v SSKJ in SP 2001. B. Nežmah (1997, str. 73) je tovrstno kodificiranje imenoval »zmaličenje oblik kurc in kurac v umetelno kurec, pač zaradi slovenskosti morfema -ec«.

Čefurji raus! prinaša še večjo pestrost v rabi besed, katerih osnova je enaka kot v slovenščini, pripona pa je iz srbohrvaščine. Oblikoslovna edinstvenost je dobesedni navedek Acove mame Marine, ki pri sklanjanju meša slovensko in srbohrvaško paradigmo:

- »'Jedite fantje, da boste lahko delali pa se učili pa igrali košarku. A ne, Marko? Moraš dobro jest, če hočeš igrat košarko. A ne da?'« (Vojnović, 2008, str. 90).

Z besedotvornega vidika se tuja obrazila ohranjajo v naslednjih tvorjenkah:

- lastnim imenom: *Bosanac*, *na Fužinama*, *Janezima*, *v Novim Jaršama*, *Radovane*, (*šofer*) *s Preglovoga*, *Slovenac*, *u Visokom*;

- samostalnikom: *za čefurku, doktori, (ti prinesem) fotelju, genijalac, za hašišare, na hitarco, intelektualac, kasetar, klinac, količinu, kriminalac, kurac, ligu, litar, mozak, mulac, patak, (tri) sina, (slavi) slavu, ustaša, živala (prfuknjena)*;
- in še nekaterim drugim leksemom: *u božju (mater), nervozan, za staru (čefurku); je (namesto sln. jo), (na kraj pameti ne) pada, zajebo; prosam.*

Ker se v Čefurjih od vseh naštetih primerov s slovensko osnovo in srbohrvaško pripono najpogosteje pojavi oblika *Fužinama*, navajamo krajši odlomek, v katerem je rabljena:

»Aco jih je prav zbiral. On je hodil s takimi napornimi čefurkami, da to svet ni videl. Ena gora od druge. Ampak Makarovička je bila pa največja mora. Saj je kar v redu zgledala, ampak ona ni zapirala ust od jutra do sutra. Stalno nekaj. In potem jo je Aco pustil, in zdaj ga ganja in kliče in govori svašta **po Fužinama** in ne vem še kaj.

'Dej povej Acotu, da me pokliče, a prou? K mu morm neki povedat! A mu boš povedu, **matere** ti? A si ti Marko, a ne? Kako se že pišeš? Đorđić? Saj moja matka pozna tvojo matko! A si bil ti sošolc od Acota v osnovni? De, res mu povej, da me pokliče, k mu morm neki povedat. A si boš zapomnu? Dej, res nemoj zaboravit! A ti hodš na Center strokovnih, a ne? Sej vem, k si bil od Burića sošolc. Jst sem hodila z njim, sam mi je model dosađival. Kolk je on dosadan, res. /.../' (Vojnović, 2008. str. 126).

Ob do sedaj analiziranih posebnostih leksemov lahko ugotovimo, da so besedotvorne posebnosti v precejšnji meri tudi prepoznavne prvine obrobnega sociolekta in predstavljajo stopnjevanje eksczesnega besedišča. Oblikoslovne posebnosti pa obrobni sociolekt definirajo ožje, in sicer kot priseljskega. Povsem jasno je že, da se v obrobnem priseljskem sociolektu srečamo s številnimi leksemi, ki jim včasih v jezikovno-normativnih priročnikih ne moremo poiskati niti osnove, iz katere so nastali. Utemeljuje jih inovativnost govorcev in moč jezika, ki v svoji živosti ne pozna meja. Kreativnost obrobnega sociolekta se še poveča v skupini leksemov, pri katerih je prišlo do pomenskega prenosa ali pa do nastanka novega, slogovno nezaznamovanega pomena že prej poznanega leksema. Spremembi je včasih težko razločiti in bi ju lahko označili ne le kot značilnosti sociolekta, temveč tudi slenga. Razlike med pomenskimi prenosi in ustvarjanjem novih nezaznamovanih pomenov, ki jih ni v SP 2001 in SSKJ, ponazarjamo s primeri pri Janini in Marku in rabi v obeh literarnih delih ustrezajo tudi pripisani primeri.

2.3.3.3 Leksemi z novim ali prenesenim pomenom in leksemi, povezani s hedonizmom

Janinini leksemi z novim pomenom

Leksemi, ki jim raba v Janinini govorici doda **nov pomen** in so večinoma omejeni na pogovorno ali slengovsko rabo so:

- *častiti* 'plačati nekomu', *frka* '(najstniška) neumnost', *imidž* 'izgled, način oblačenja', *klas* 'šolski razred', *navaliti* 'planiti na nekoga ali nekaj' (le v SSKJ najdemo temu podobne pomene), *odbit* 'nenavaden' (podobno kot: *odštekan*), *spraviti se* 'nadlegovati, ogovoriti' (v SP 2001, SSKJ brez kvalifikatorja: 'napasti'), *zalizovati se* 'poljubljeni se'.

Janinini leksemi s prenesenim pomenom

Malce bolj izrazito slengovsko pa se rabijo leksemi, ki jih Janina uporabi s **prenesenim pomenom**, ohranjajoč določeno povezavo s prvotnim, nezaznamovanim pomenom. V to skupino uvrščamo:

- *inštalirati* (se na koga) (pomenu 'namestiti, priključiti' je v tem primeru dodan pomen, povezan z vzpostavljanjem odnosov, osvajanjem), *klofati* 'tepsti nekoga', *murija* 'pijančevanje', *nalepiti se* 'osvajati', *pobrati* 'izvedeti', *povoziti* 'spolno občevati', *scavnica* 'slaba pijača', *šit* 'neokusna svar', *tetraplegik* (slabš. za človeka), *zalepiti* 'dati klofuto'.

Leksemi, povezani z alkoholom in mamili pri Janini in Marku

Zaradi številčnosti uvrščamo v posebno skupino še lekseme, ki so povezani s **pijančevanjem ali mamili** in svoj pomen izražajo na nov, slengovski način. Razdelimo jih v štiri podskupine, in sicer:

- besede, za katere v SP 2001 in SSKJ ne najdemo ustreznega pomena: *nabutati se* 'opijaniti se', *pribit* (*kot afna*) 'pijan', *rukiniti* 'opijaniti, omamiti';
- besede, ki imajo v SP 2001 oznako nekuj. pog., v SSKJ pa nižje pog., vendar pa so brez ustreznega pomena: *našopati* 'zadeti se z alkoholom ali mamili' in *šopati* 'zadevati';
- besede, ki jih v SP 2001 in SSKJ sploh ni: *natrobentati se* 'napiti se', *natrumpetan* 'pijan', *ucuriti se* 'opijaniti se';

- in besede, ki imajo v SP 2001 in SSKJ pomen, ustrezen rabi v analiziranih sociolektih: *drink* 'pijača' (v SP 2001 ima oznako sleng.), *tankati* 'piti, popivati' (v SP 2001 z oznako žarg., v SSKJ pa pog.).

V kreativnosti izrazov, ki sodijo v **pomensko polje alkohola in mamil**, je še bolj ustvarjalen **Marko** in tako nam *Čefurji raus!* prinaša novo množico leksemov, ki jih le naštejemo:

- *iglavec* 'trda droga', *listavec* 'mehka droga', *nabasan* 'pijan', *nafukati se* 'opijaniti se', *narakijati se* 'opijaniti se z rakijo', *narkič* 'narkoman', *naroljati se* 'napiti se', *nasekavati se* 'opijaniti se', *nažigati se* 'opijaniti se', *odfukati se* 'postati zmešan zaradi količine popitega alkohola', *počen* 'omamljen', *pribasan* 'pijan', *pribit* 'omamljen zaradi mamil', *pribiti se* 'opijaniti se', *razfukati se* 'napiti se', *rakijanje* 'pitje rakije', *razmontiran* 'pijan', *sneti se* 'biti zmešan zaradi omame', *tresniti* 'opijaniti', *ubiti se* 'napiti se', *ucuriti se* 'napiti se', *usuti se* 'močno se opijaniti', *zadet (kot mavra)* 'zelo omamljen', *zarakijati se* 'piti rakijo', *zelenica* 'hašiš', *roba* 'mamilo', *džambo džet* 'cigareta, v kateri je droga', *gotov* 'obnemogel zaradi pijanosti'.

Markovi leksemi s prenesenim (zaznamovanim) ali novim (nezaznamovanim) pomenom
Zabrisanost meje med leksemi z novim, nezaznamovanim pomenom in leksemi, pri katerih je pomen zaznamovan zaradi pomenskega prenosa, je še večja pri Marku. Eden od možnih načinov polarizacije, ki pa naj služi bolj beleženju pestrosti Markovega besedišča kot dejanski razdelitvi, je sledeč.

- nov, nezaznamovan pomen imajo: *ful* 'veliko', *hit* 'popularna stvar', *komad* 'glasbeni ~', *nabijati* 'glasno predvajati glasbo', 'govoričiti' in 'igrati npr. videoigrice', *nabiti* 'breniti žogo', *furati se* 'navduševati se, navijati za' (tudi v obliki: *nafurati se*), *naložiti* 'zlagati se', *natepavati* 'spolno občevati', *pešak* 'iti peš', *pičiti* 'hitro oditi', *plavec* 'policist', *podelati* 'porabiti', *razlepiti se* 'pasti po tleh', *rolati (se)* 'predvajati', 'vrteti se', *scufati se* 'zmešati se', *sesti* 'ustrezati', *slikati se* 'podrediti se', *startati* 'odpeljati, začeti pot' (*startati* v SP 2001, SSKJ je posledica hiperkorektnosti), *veza* 'poznanstvo', *zabiti* 'preživeti (dan)' (SSKJ ekspr.), *zaštekati* 'zatakiniti se', *priti* 'masturbirati' (nizk.), *furati* 'delati, npr. imeti odprto trgovino', *našopati* 'sproščati se', *alias* 'proti', *razguliti* 'povedati', *roling* šport., žarg. 'obrat (pri košarki)';
- zaznamovani leksemi, nastali s pomenskim prenosom, pa so: *avtomat* (šol., žarg.), *balon* 'prsi', *buč(k)a* 'nespametna, neumna stvar', *dogajati* (sleng.), *fazona* 'družinska

težava, zgodba', *garati se* 'spolno občevati', *hud* (sleng.), *najava* 'izreki npr. pri navijanju', podobno tudi *prijava*, *najedati* 'težiti', *odklopiti se* 'izgubiti umski nadzor', *odpuliti se* 'zmešati se', *odtrgati se* 'izgubiti nadzor nad čustvi', *paliti se* 'navduševati se' in 'biti zaljubljen', *praskati* 'osvajati', *razmontiravati* 'premagovati', *sprdniti se* 'zahoteti se', *starci* 'starši', *tamali* 'mlajši, mlajše generacije', *tastari* 'starši', *trgati* 'noret', *uleteti* 'prispeti', 'vmešavati se npr. v pogovor', *zdilati* 'izmenjati usluge', *pumpanje* 'praznenje želodca', *štala* 'zmeda, kaos', *štepati* 'zaporedno vrstiti npr. nočne izmene', *zalimati* 'dati oceno v šoli', *upaliti* 'razjeziti', *uvaliti* 'zadeti'.

Novi, nevtralni pomeni prvotno vulgarnih leksemov

Nove pomene dobijo tudi leksemi, ki imajo ob osnovnih oblikah: *fukati*, *jebati* in *pizditi* v SP 2001 in SSKJ oznako slabšalno, nizko oziroma vulgarno. Pri teh leksemih smo že pri analizi eksczesnega sociolekta **ločili njihovo »nespodobno« jezikovno obliko od nevtralnega pomena**. Tovrstni primeri pri Janini niso tako zelo številni kot pri Marku, ki tudi v tem delu analize doseže največjo pestrost besedišča pri ustvarjanju novih leksemov in njihovih pomenov:

- **Janina:** *fukati* 'norčevati se', *fukniti* 'vreči', 'izključiti', *prefukati* 'pretepsti';
- **Marko:** *najebati* 'slabo se obrestovati', *razčefukati* 'razburiti', *razjebati se* 'pasti', *dopizditi* 'naveličati se', *odjebati* 'premagati, odriniti', *presran* 'bojazljiv, boječ', *popizden* 'zelo jezen', *razjebati* 'na obrazu izraziti jezo', 'čustveno uničiti, utruditi', *razjebavati* 'uničevati, rušiti se', *razpizden* 'zelo jezen', *sfukati se* 'zmešati se', *spičkati se* 'skregati, sporeči se', *spizdevati* 'odhajati', *zajebati* 'neuspešno narediti'.

2.3.3.4 Vulgarizmi najstnikov

Vulgarnih besed ne moremo definirati kot specifičnih za obrobni priseljski sociolekt, saj smo jih opazovali že v kultiviranem in eksczesnem sociolektu. Vendar pa je pogostost rabe vulgarnih besed največja prav v obrobni govorici Janine in Marka. Če je vulgarnost Janinine govorice še primerljiva s Petrovo, pa Marko preseže oba predhodnja govorca, kar mu še dodatno omogoči dolžina pripovedi. Potem ko smo v jezikovni analizi kultiviranega sociolekta razrešili konceptualno zagato med kletvico in psovko, uporabimo koncept še za analizo vulgarnih besed pri obrobnem sociolektu.

Psovke

Janina izrazi negativna občutja s psovkami, ki odražajo inovativnost najstniškega jezika:

- *baba nesrečna, idiot, (neka) jebena (Angelca), (una) kobila (iz našga klasa), kreten, kurac, kurba (za psovanje moškega), majmun, (jao,) mamicu mu, papak, (nežen) s pičkam, pizda, pizda gnila, pizda im materina, pizda nesramna, (kaj njega zanima), pizda ji materina, pizdarija, (onog) prekletog pедера, tipična total koza, totalni peder od čovjeka (bo) zajeban.*

Podobne psovke, ki pa so rabljene veliko pogosteje in zato še bolj inovativne, najdemo tudi pri **Marku**:

- *čefur prfuknjen, debil kretenski, debil zarukan muslimanski, dupelizac kretenski, fakin šit (< ang. fuck and shit), jebeni Adi, jebeni basket, jebeno gasterbajstersko življenje, kurac od ovce, kurac palac portugalac, kurci turci gnjurci, u božju mater, majku vam pandursku, majke ti, majmun, majmune obrezani, mamico mu njegovo, (Samiro), papak, papki od pandurjev, pičkarija, (tista) pičkica (od Primoža), (koji drugi) pičkin dim, pičkin dim od razloga, prasci kretenski zarukani, prava cmizdrava pederčina, svetska pizda, štreberčine pederske, truntoti matere ti, živala prfuknjena;*
- in številne, po strukturi podobne različice, kot so: *nekam v pičku materinu, pička ji materina ciganska, pička vam materina pederska, pička jim materina ušiva, pičke materine nepismene, pička mu materina čefurska, o pički materini, pička im materina zaostala, pička mu materina mutava, pička vam materina domobranska, pička vam materina egoistična, pička ti materina seljačka, pička mu / ti materina blesava, pička ti materina debilna; v pizdi materini, pizda jim materina lopovska, nabijem žogo v pizdo materino proti Ljubljani, pizda vam materina hinavska, pizda ti materina čefurska, pizda ti lažniva.*

Kletvice

Področje leksikalne ravni presegajo kletvice, ki imajo po Nežmahu (1997), kot smo navedli že pri jezikovni analizi Verine govorice (gl. v III. delu naloge poglavje 2.1.2.1), tudi glagol (običajno v sedanjiku) in nastopajo le v obliki sintakse. Jezikovno sestavo Janininih in Markovih kletvic bomo analizirali ob Nežmahovi razdelitvi kletvic v štiri razrede (Nežmah, 1997, str. 97–135). Pri tem bomo v analizo vključili skoraj vse Janinine kletvice in le nekatere primere iz Markove govorice, ki sicer obsega zelo veliko število primerov kletvic.

V prvi razred Nežmah (1997, str. 99–100) uvrsti kletvice, kot so: *ne me jebat!*, *jebi se!* in *jebi si mater!* V vseh treh primerih gre za odklonitev nasilja. Ker govorec noče biti objekt nasilja, odreagira tako, da v prvem primeru (*ne me jebat!*) izrazi zahtevo, da se akt nasilja konča, v drugem (*jebi se!*) nasilnežu predlaga, naj za objekt nasilja raje izbere samega sebe, v tretjem primeru (*jebi si mater!*) pa mu kot objekt ponudi njegovo mater.

Po podobnem vzorcu tvorita kletvice tudi:

- **Janina:** *jebiga* (hrv.), *jebes* (nežnost), *jebe se njej, da mu jebes mater, jebačete ježa* (hrv.), *jebal njega (njegovi džankiji), ne jebe žive sile, (ga) jebejo, (kva to Dašo) jebe*;
- in **Marko:** *da naj se jebemo, jebiga, ne jebe žive sile, ko vas jebe, me ni jebal pet posto, ko te jebe, jebe ga gramatika, jebi se sad, (Ranka), jebala ga pošta, ne me jebat, se ni pustila jebat v glavo, (Adi,) ne jebi, jebejo vse nas na -ič v glavo, jebali vas svo vaši iksi in ipsiloni* (hrv.), *jebe z avtomatom, ko mu jebe mamicu* (hrv.), *jebala te Samira tvoja v dupe* (hrv.), *jebes vse to, jebale te one*.

Drugi razred Nežmahove (1997, str. 101–102) razporeditve formirajo kletvice tipa: *jebem ti...!*, *jebem ti sunce!*, *jebem ti boga!* in *jebem ti mater!* Tudi te kletvice odgovarjajo na verbalno ali kakšno drugo nasilje. Govorec se z rabo teh kletvic pretvori v agresorja, s stališča realnosti pa so kletvice iz drugega razreda prazne. Kletvico: *jebem ti mater!* Nežmah (1997) razlaga kot neresnično izjavo, saj govorec ves čas le preklinja, izgovorjenega pa ne udejanja. Tudi za to skupino najdemo nekaj primerov v obeh analiziranih govorih.

- **Janinini** primeri so: *jebem ji mamicu, jebom mater, jebemti, jebom je Bog, jebom joj pas mater, jebom te Malibu u šupak*, (vsi v hrv.) *jebote, jebom te*;
- **Markovi** pa: *jebom ga njegov bog, jebom ga /.../ da ga jebom, jebom jih jež pijandurski, jebom jih /.../ da jih jebom, jebem im mater u pičku bolesničku* (hrv.), *je jebom mater* (hrv.), *ko vam svima jebem mater* (hrv.), *mater vam jebem rasistično, jebom ga ti, jebom mu pas mater končarjevsko, jebem ti, bi mu jebom mater, jebom mater, se mu jebe za cel svet, ko mu bom jebala mater, jebem ti tako življenje, jebem ti čefurja čefurskega, jebem ti jaz tintaro nejkovo ludo, jebote, jebom ga jež* (hrv.), *jebom ga bog njegov kamiondžarijski* (hrv.), *jebem ti Đokota u sto pički materini, ne jebem več, jebom vas Prešeren in Cankar, jebom ga bog njegov radovanski, jebom ga bog njegov izbrisani*.

Tretji razred kletvic Nežmah (1997, str.128–132) tvori s formulacijama: *mandi te gleda!* in *kurc te gleda!*. Semantično nesmiselna kletvica: *kurc te gleda!* bi v pomenu posmehljive

zavrnitve spolnega akta lahko spadala v prvi razred med: *jebi se!* in podobne kletvice, kjer je agresija sogovorca tako neznosna, da preklinjalec ne vzdrži več v komunikacijskem razmerju in sogovorniku predlaga, da občuje sam s seboj. Vendar v primeru: *kurc te gleda!* nimamo izraza nemoči, temveč govorec odnos parodira in s tem uživa v njem. Tretji preklinjevalni razred Nežmah (1997) prepozna kot inverzijo prvega, vendar pa v sociolektih analiziranih govorcev ne najdemo veliko primerov, dovolj sorodnih opisanim, da bi jih lahko uvrstili v ta razred:

- **Janina:** *kurac ga gledam.*

Četrti razred je pri Nežmahu (1997, str. 130–131) nekoliko bolj raznolik in obsega: *mam te poln kurac!*, *mam te polno rit!*, *pejd v pizdo materno!* in *pejd v kurac!*. Pri prvih dveh kletvicah gre za sorodno transformacijo, kjer se eksistenca nagovorjenega transformira v človeški izloček in je celo kot taka popolnoma v rokah govorca. Z drugima dvema kletvicama pa želi govorec povedati, da je sogovornika tako naveličan, da si želi, da ga sploh ne bi bilo, da se nikoli ne bi rodil.

- **Janina:** *naj se goni v kurac, si v pizdi, (je bla) že čist v kurcu (zarad tega), iti na kurac; boli me za njega, boli me kurac, koga boli kurac, baš me boli kurac za koga;*
- **Marko:** *imeti vsega poln kurac, (je ta moj ljubavni život totalno) v kurcu (hrv.), (biti) ves v pizdi, pošlje v materinu (hrv.), nabijati v tri pizde materine; zaboli kurac, boli njih kurac za vse, boli te kurac, boli njega kurac, boli jih đoko (hrv.), boli jih patak (hrv.), njih zaboli za tvoje pravice pa te fore, (ma nosi se ti) ko te boli kurac.*

Vulgarnost Janinine in Markove govorice ponazarjamo z izbranimi odlomkoma:

Janina:

»Krista je dober kontraprimer. Res enkratna – Ej, mega, **pizda**, svašta. Res enkratna kolegica. S Kristo sva tud prežurirale sve pa još. Ha. Mislm, na tegale tipa bo treba pa še pazit – To bi blo fajn videt, če se tale tipček s kakšno Danilo al pa Biljano pogovarja, bi blo takoj več jasn, od kje babam tolk keša. Ja, s Kristo sva ble skupi, pa če je bla **pizdarija** al pa če je blo dbest. Ej, sva šle z enga žura, se mi zdi, da je blo za Savo – Najprej sva se ga tko nabutale. Skor zmeri, ko sva ga pile, sva tankale sadjevec al pa bambus. Liter bambusa je moral bit obvezno! To ti je bil drink – tega dons skor nobeden več ne pije.

No, v glavnem sva se ga takrat tko nabutale, da zase nisve vedle. Pol pa, no, jaz sem se ful rada odzad za njo na motorju pelala, ker je Krista zmer tko rada na gas prtiskala. Kar tam nekje na Brodu smo spizdle taprv motor, ko nama je pršu pod roke, pa sva kidnle. Tam nekje v

Šiški, že naprej od Litostroja, smo na ovinku pršponale z vso brzino pa se zložile na tla. Parkrat smo se zavrtle po tleh pa obležale pa se začele na ves glas rolat. Za naju je blo to vse smešn. Ej, **jebemti**, če bi kakšen avto takrat pršponu izza ovinka, bi ble na mestu mrtve. Sam **bolil naju je kurac**« (Skubic, 2001, str. 144).

Marko:

»**Debil zarukan muslimanski!**

Eto nas. Zdaj smo pa tam. Ko Dejana do konca zjebeš, začne pa z nacionalističnimi forami. Adi je res preteral s svojim smehom, samo debil od Dejana pa tudi ni poštekala, da je ta **trunto** ob vsej svoji **truntavosti** še zadet ko mavra od te svoje **kurčeve** travarice.

'Majmune obrezani!'

Kake **debilane**. Ne moreš verjet. Konec. Da se ti zagabi vse na svetu. Ko vidiš, kako se dva tvoja kolega takole jebeta v glavo, ti gre na bruhanje. Vprašaš se: 'Jooj, s kim ja to živim?' S kim si, takav, si, kot bi rekel Radovan. Ampak kaj naj jaz tukaj pametujem v strgani majici in s krvavo ustnico. Sploh nisem vedel, kje je Aco, in sploh nisem uspel vprašat. Nisem nič boljši od teh dveh **kretenov**. Isto govno sem« (Vojnović, 2008, str. 143).

IV SKLEP

KRITIČNO O PLK IN SLOVENSKI TEORIJI ZVRSTNOSTI

Do teorije zvrstnosti v PLK in slovenski teoriji se opredelimo še s kritičnega stališča, ki naj ob koncu naloge zaokroži celovito obravnavo tako čeških teoretikov kot slovenskih, tradicionalnih in sodobnih jezikoslovcev. Os stilov oziroma **funkcijskih zvrsti v slovenski teoriji** je Skubic (2005, str. 81) predstavil v kontekstu razmerja knjižnega jezika do jezika kot celote. Vendar pa je Skubic opredelil koncept funkcijskih zvrsti v tej teoriji kot notranje problematičen. Opaža namreč, da je zaprta in notranje nekoherentna pri opredelitvi pojma *funkcije*. Tako na primer koncept jezikovnih funkcij pri Romanu **Jakobsonu** (1989), enem najpomembnejših predstavnikov praške šole, »presega osredotočenost na knjižni jezik in se nanaša na jezikovni sistem kot celoto« (nav. po Skubic, 2005, str. 81). Ta pojem ni prekriven s pojmom funkcijske zvrstnosti oziroma je podobnost pojmov zavajajoča.

Funkcijske zvrsti, katerih zasnovo najdemo pri Bohuslavu **Havránku** (1963a), temeljijo na delitvi nekaterih tradicionalnih izvorov jezikovnega gradiva po določenih podobnostih. Prvotna delitev naj bi bila na umetnostni in neumetnostni jezik. Sledijo pa še glavne teze Havránkove teorije – za neumetnostni jezik je po Havránku značilna razmeroma visoka avtomatizacija rabe jezikovnih sredstev, za umetnostnega pa posebno visoka aktualizacija oziroma deavtomatizacija. Avtomatizacija je še posebej močna pri praktičnostrokovnem in znanstvenem jeziku. Pri neumetnostnih zvrsteh bi bilo vsakršno pritegovanje pozornosti na sam jezik moteče, zato te zvrsti težijo k intelektualizaciji, pomembni lastnosti knjižnega jezika. Nekje vmes nihajo še žanri, ki pripadajo razgovorni zvrsti.

Pri slovenski delitvi funkcijskih zvrsti na praktičnosporazumevalno, publicistično, strokovno in umetnostno Skubic (2005, str. 82) izpostavi izrazitejšo pogojenost z uporabnostnim namenom, saj se odreka abstraktnim podlagam in osredotoča na samo specializiranost področja.

Roman Jakobson (1989) je teorijo jezikovnih funkcij zasnoval na shemi poteka komunikacije. Pri tej so po Jakobsonu (1989) vedno navzoči govorec, poslušalec, stik, kontekst, sporočilo in kod. Jezikovna sredstva so orientirana k vsakemu od teh dejavnikov, katerim ustrezajo: emotivna, konativna, fatična, referencialna, poetska in metajezikovna funkcija besedila. Jakobsonovo terminologijo se še danes pogosto uporablja, nikoli pa po Skubičevem

prepričanju (Skubic, 2005) ni bila uspešno povezana s pojmom funkcije, ki naj bi bila podlaga funkcijske zvrsti. Ker so za posamezno zvrst potrebne precej nepredvidljive in spremenljive kombinacije funkcij, jih je mogoče utemeljiti kot zvrst šele »zdravorazumsko«. To pa nam, kot ugotavlja Skubic (2005, str. 82), ne odstira novih vednosti in ne nudi metodološkega vpogleda v mehanizme v ozadju jezikovnega vedenja. Zato ni bilo nikoli dokončno pojasnjeno, kakšen status imajo funkcije stilov v jezikovni teoriji strukturalističnega funkcionalizma. Skubic (2005) lahko le domneva, da se doktrina razvija vzporedno ob stiku z jezikovnim gradivom, brez teorije, zaradi česar je tudi tako spremenljiva. Rezultat so predlogi z različnim številom funkcijskih zvrsti in še bolj nepredvidljive določitve in uporaba kvalifikatorjev v SSKJ in SP 2001 (Skubic, 2005, str. 81–83).

Stilne kategorije besedišča, kakor jih izkazuje SSKJ, so bile že raziskane. A. Vidovič Muha (1972) je ugotovila, da se iz leksike, zajete v SSKJ, da razbrati, da se slovenski jezik deli na tri samostojne sisteme: sistem knjižnega jezika, sistem pogovornega jezika in na narečne sisteme. Kot piše A. Vidovič Muha (1972) lahko pogovorno označene besede vežemo na drug sistem zato, ker jih, rabljene nasploh v knjižnem jeziku, občutimo kot nepravilne. Če so pa rabljene pravilno, imajo funkcijo doseganja določenega učinka, pri čemer niso v knjižnem jeziku nikoli nevtralne. »Pogovorno in narečno obarvane leksikalne enote so zunaj sistema slovenskega knjižnega jezika, zato jih SSKJ kot nosilec leksike knjižnega jezika prinaša samo v taki meri, kolikor se kot stilni elementi lahko uporabljajo tudi v knjižnem jeziku« (nav. po Vidovič Muha, 1972, str. 180). Določanje neknjižnih leksikalnih enot, ki so v knjižnem jeziku še sprejemljive kot stilni elementi, pa bo pri večini primerov problematično in bo verjetno vodilo v iskanje objektivnih meril, kot je na primer pogostost rabe. Jezikovna analiza izpisanega gradiva je opozorila na to, da se socialnozvrstna kategorizacija besedišča lahko izvaja le v slovarju, ki ima pomenske razlage. Vsa slovarska dela sekundarnega značaja (npr. SP 2001) pa lahko ohranjajo sistem SSKJ, če nastanejo v dovolj omejenem časovnem intervalu in na osnovi izbranega referenčnega gradiva.

Temu dodajamo rezultate primerjave socialnozvrstne kategorizacije besedišča v SSKJ in SP 2001, ki je ob jezikovni analizi literarnih del pokazala na problematiko iskanja ustreznih razmerij med oznakami v SSKJ in SP 2001, še zlasti socialnozvrstnih. Če lahko nekatere ustreznice (SSKJ – SP 2001) določimo z večjo gotovostjo: ekspresivno – poudarjeno, vulgarno – nizko, evfemistično – olupševalno, medicinsko – zdravstveno, pa je iskanje ustreznice težje pri nekaterih drugih primerih. Sistem kvalifikatorjev v SSKJ na primer ločuje

med pogovorno in nižje pogovorno, medtem ko SP 2001 ti dve oznaki večinoma nadomesti z neknjižno pogovorno ali neknjižno ljudsko. Iz te razlike je razvidna težnja SP 2001 k večji natančnosti, ampak razlikovanje med ljudskim in pogovornim se je v jezikovni analizi pokazalo kot nejasno in zato neučinkovito. Do podobne nejasnosti je prišlo v primeru leksemov, ki imajo v SSKJ oznako knjižno, SP 2001 pa razlikuje med izobrazbeno in neobčevalno. Nasprotno pa je razmerje v številu oznak v primeru leksemov, ki imajo v SSKJ oznako raba peša, redko, starinsko ali zastarelo. V SP 2001 namreč razlikujejo le še med starinsko in zastarelo. Najtežje pa je najti ustreznico oznaki knjižno pogovorno v SP 2001. Glede na število v jezikovni analizi pregledanih leksemov je oznaki knjižno pogovorno v SP 2001 najpogostejša ustreznica pogovorno v SSKJ.

Ob pregledu besedišča obeh literarnih del smo našli tudi precej v SSKJ in SP 2001 nezabeleženega besedja. S tem smo izpostavili spremembe na ravni leksikalne norme slovenskega jezika. Stanje bi morda bilo malce drugačno le, če bi preverili še prisotnost izpisanih leksemov v *Besedišču slovenskega jezika* (1998). Do sprememb obstoječih jezikovnih elementov prihaja na primer s širjenjem pomenskega polja. Zaradi sprememb znotraj jezikovnih elementov v tem primeru nadgrajevanje obstoječih slovarjev po določenem času ni več aktualno, temveč bi bila potrebna nova slovarska redakcija. Že Gorjanc (2005, str. 90–93) piše o tem, da bi se obstoječi slovar lahko nadgrajeval le, če bi bila zagotovljena dinamika spremljanja leksikalnega razvoja, sprotnega vključevanja novega in pregledovanja obstoječega.

KORPUSNO JEZIKOSLOVJE

Poleg slovarskih priročnikov pa je bilo zadnje desetletje 20. stoletja bilo zaznamovano s korpusnim jezikoslovjem. Gorjanc (2005) piše o tem, da nam korpusi omogočajo širše in globlje razumevanje jezika, veliko pripomorejo h kultiviranju in razumevanju jezika, pa tudi razumevanju in opisovanju sodobne družbe, kot odseva v jeziku. Korpusni pristop prinaša večjo verodostojnost analize jezika, ki jo po ugotovitvah V. Gorjanca (2005) omogoča velik obseg načrtno zbranega gradiva in nadalje tudi izpostavitev v jeziku tipičnega. Poleg gradiva za jezikoslovno analizo je korpusno jezikoslovje oblikovalo metodologijo korpusne analize in novih jezikovnih opisov. V. Gorjanc (2005, str. 7) to poudari zato, ker slednji prisegajo na jezikovno realnost in ob nepričakovanih rezultatih ne podlegajo intuiciji, vključujejo več

podatkov o tipičnem besedilnem okolju ter podatkov o komunikacijski realnosti. V monografiji *Uvod v korpusno jezikoslovje* (2005, str. 30) si Gorjanc postavi eno temeljnih vprašanj korpusnega jezikoslovja, tj. zagotavljanje reprezentativnosti korpusa – »kako določiti in uravnotežiti količino raznoterih besedil v korpusu«. Jezikoslovec (Gorjanc, 2005, str. 30) se zaveda, da je nemogoče »opisati celoten nabor jezikovnih položajev in tipov besedilnih realizacij, vendar pa je smiselno težiti k zajemanju različnih besedil glede na trenutno jezikoslovno vedenje in jih povezati s podatki o socializaciji različnih besedil v aktualni družbeni stvarnosti«. Kot temeljno vrsto korpusov Gorjanc (2005, str. 8) predstavlja referenčne korpuse, ki predstavljajo jezik v njegovi celoviti podobi in ki lahko zajemajo tudi podkorpus (npr. govorni korpus, tj. transkripcijo govora, namenjeno predvsem leksikološkim in skladenjskim raziskavam).

Sodobni slovarski priročniki že od osemdesetih let prejšnjega stoletja nastajajo na podlagi aktualnih besedil, zbranih v računalniških korpusih. Gorjanc (2005, str. 97) to utemelji s prepričanjem, da je »še le na realnem jeziku temelječi jezikovni opis lahko osnova« za učinkovit jezikovni opis in iz njega izhajajoči predpis, saj le »na podlagi dejanskega stanja lahko ugotovimo, kje je potreben jezikovni poseg, in tako ne uveljavljamo avtoritarnega nadzora nad jezikom, temveč dejansko jezikovno stanje«. Slovarski opisi so že po tradiciji utemeljeni na podatkih o jezikovni rabi, sodobni slovarski priročniki v zadnjih dvajsetih letih pa nastajajo na podlagi korpusov, ki »v slovaropisno delo z objektiviziranimi aktualnimi podatki vnašajo novo kvaliteto« (nav. po Gorjanc, 2005, str. 98). Glede na SSKJ, ki je temeljil na besedilnem gradivu z jasno metodologijo izpisovanja in oblikovanju nabora slovarskih iztočnic, pa se novi slovenski pravopis po Gorjančevem prepričanju oddalji od ideje objektiviziranega pogleda na jezik. Gradivna osnova SP 2001 je v celoti nebesedilna, opira se na »slovaropisno sito, ki je bilo opravljeno že pri drugih slovarskih priročnikih in tudi v tujejezičnem okolju« (nav. po Gorjanc, 2005, str. 98).

Ugotovitve, ki jih je prineslo preverjanje leksemov in njihovih kvalifikatorjev v SSKJ in SP 2001, izpostavljajo probleme, kot so:

- besedišče ni zajeto tako, da bi odsevalo aktualno stanje,
- slovarska obravnava besed se oddaljuje od stanja v besedilih,
- vrednotenje in slovarsko označevanje besed, ki sloni na sistemu njihove funkcije v besedilu in razširjenosti v družbeni skupini, nista konsistentna, nista razvidna – ali s Skubičevimi (2005) besedami, je preveč arbitraren.

Ob naštetih problemih lahko korpus kot pripomoček za ugotavljanje aktualnega stanja v jeziku pomaga vsaj k večji verodostojnosti gradiva. Postopki korpusne analize nam namreč, kot je zapisal že V. Gorjanc (2005), omogočajo »objektivizacijo v zvezi s podatki o jezikovnozvrstni in besedilnovrstni vezanosti posameznih jezikovnih enot«. Poleg tega korpusi »ponujajo vrsto podatkov tudi pri označevanju besedišča, kar pripisovanje oznak preusmerja od intuicije k dejanski rabi« (nav. po Gorjanc, 2005, str. 101, 106). Za analizirani literarni deli je pomembno sobivanje jezikov, ki nenehno vpliva na oblikovanje norme slovenskega jezika. Razmerje med ustreznostjo in sprejemljivostjo poimenovanj je Gorjanc (2005) ocenil kot »nepredvidljivo, četudi je poimenovanje jezikovno ustrezno«. Korpus bi nam pri novih poimenovanjih pokazal na »variantnost, morebitno težnjo po izvirnem domačem poimenovanju in nakazal prevladujočo rabo«, pri tem pa Gorjanc opozarja, da so nove, nepredvidljive rešitve še vedno »izziv pri opisovanju jezikovnega stanja in pri normiranju« (nav. po Gorjanc, 2005, str. 114, 118). Seveda pa tudi korpusna besedila potrebujejo sistematično kategorizacijo, ki potem omogoča, da leksemom, kakršne smo opazovali v obeh delih, smiselno določimo polje uporabe.

FUŽINSKI BLUZ (2001) IN ČEFURJI RAUS! (2008) V DISKURZU LITERATURE

Fužinski bluz (2001) in *Čefurji raus!* (2008) sta kot literarni deli umeščena v **imaginativni diskurz**. Kljub Skubičevi domnevi (Skubic, 2005, str. 105), da pri imaginativnem diskurzu »uporabniki že vnaprej ne bodo pričakovali, da so njegove neposredne izjave resnične«, ima ta vrsta diskurza tako velik ugled, da mu je **praška teorija** zvrstnosti prvotno podelila primarno razločevalnost v funkcijski zvrstnosti. V imaginativnem diskurzu imamo po Skubicu (2005) več stopenj pisave, ki smo jih kratko opisali s pomočjo Barthesovega pojma »pisave« (Barthes, 1971), analizirani literarni deli pa smo umestili v stopnjo »pisave kot govora«. Namesto »literarnega« jezika, ki mu vzporednico najdemo v knjižnem jeziku in je prepoznavni jezik žanra, pa »pisava kot govor« ubesedi resnični jezik živih ljudi. Od vseh sredstev opisa je Barthes v spisu *Ničta stopnja pisave* (1953) obvladovanje resničnega jezika imenoval »za pisatelja najhumanejše literarno dejanje« (nav. po Barthes, 1971, str. 79). Kljub temu pa pisateljev govor ni resnični govor ljudi, temveč je še vedno Literatura. V razmerju, ki zanima Andreja E. Skubica (2005) se pri Barthesu (1971) Literatura kot ustanova izkaže za princip ponarejanja, družbena zmaga nad »svobodnim jezikom«. In tako postane subjektivni

sociolekt po prepričanju Andreja Skubica (2005, str. 125) »novi objektivizirani diskurz ustanove«.

Pri analizi upovedovalnih položajev smo ugotovili, da se raba neknjižnih jezikovnih prvin od Vere prek Igorja, Petra in Janine do Marka izrazito stopnjuje. Poleg tega smo pri vsakem od govorcev opazili določene specifične lastnosti – npr. številčnost knjižnih jezikovnih prvin in intelektualizmov pri Veri; neknjižno strokovno izrazje s področja nepremičninskih poslov in avtomobilizma pri Igorju; izrazi, povezani s hevimetalsko subkulturo pri Petru; in intenziven preplet tujejezičnih prvin (iz črnogorščine oziroma iz srbohrvaščine) pri Janini in Marku. Teza o osrednjih vrstah upovedovalnih položajev, to je prvoosebni pripovedi, dialogu in notranjem monologu (gl. poglavje 2.1 v II. delu), se je z analizo potrdila. Dodamo lahko le še, da je prvoosebna pripoved v obeh analiziranih literarnih delih pogosto notranji monolog.

KRITIČNO O OBRAZIH JEZIKA (SKUBIC, 2005)

Skubičeva monografija, *Obrazi jezika* (2005), je nastala v času, ko sta v jezikoslovju druge polovice 20. stoletja nastali pragmatika kot moderna jezikoslovna disciplina, ki je teoretične temelje naslonila na filozofijo, in sociolingvistika, ki je s sociološkimi teorijami družbe razumevala jezik ne več kot sistem pravil, ampak kot igro konteksta, komunikacije, trenutka, stanja govorca, socialnega statusa in podobnega. V tem kontekstu predstavlja Skubičevo delo prvo obsežno sintezo in analizo jezika kot družbenega fenomena na Slovenskem. Delu znanstvenika in pisatelja urbane kulture sodobnega predmestja se ob koncu naloge približamo še s kritičnega stališča, upoštevajoč ugotovitve Andreja Koritnika (2006), ki je prav tako pisal o *Obrazih jezika* (2005). A. Koritnik (2006, str. 216), izpostavi povezavo med študijo *Obrazi jezika* (2005) in romanoma *Grenki med* (2000) in *Fužinski bluz* (2001), v katera je vdrla resničnost, urbano predmestje s svojim načinom razmišljanja in specifičnim jezikom. V *Obrazih jezika* (2005) pa je diskurz pomaknjen na znanstveno raven in obravnavan z jezikoslovno metodo, ki jo je avtor imenoval »lingvistika konotacije«. Skubic (2005) zagovarja nekatere terminološke spremembe, spodbujene v »modernem« duhu slovenskega jezikoslovja: namesto izraza *knjižni jezik* predlaga *standardni jezik*, *okoliščino* nadomesti z *diskurzom*, *sleng* ni več le govorica mladih, ampak govorica vseh družbenih skupin. Predvsem pa se v monografiji želi čimbolj prepričljivo pokazati Skubičeva teza o dveh oseh človeškega življenja. Eno predstavlja zasebno in specifična raba diskurzov, na drugi pa je javno z vsemi

ustanovami, ki pričakujejo ustaljeno, nikoli drugačno ravnanje. Skubic (2005) želi uvesti razumevanje sociolekta, ki je prvotno govornica družbene skupine. To pa je v nasprotju s tradicionalnim slovenskim jezikoslovjem, prepričanim, da je javna raba lahko samo knjižna. Vendar ni nujno, da ta Skubičev namen razumemo kot končanje »terorja« fantomskega, izmišljenega knjižnega jezika, kot ga imenuje Andrej Koritnik (2006, str. 216). Morda je Skubičevo delo bolj povezano z naslovom (*Obrazi jezika*) in z izrisovanjem različnih obrazov, ki jih slovenski jezik ima, kaže na razlike med njimi, torej na različne sisteme, ki jih je omenjala že A. Vidovič Muha (1972). Izmed različnih sistemov se Skubic (2005) posveti sistemu pogovornega jezika oziroma sociolektom iz sklopa neknjižnih zvrsti slovenskega jezika. Bolj se lahko strinjamo s Koritnikovo oceno (Koritnik, 2006), da gre za raziskavo z izjemno širino, ki ji na Slovenskem težko najdemo podobno. V to nas predvsem prepriča množica imen znanstvenikov in njihovih teorij, pa tudi Skubičev način obravnave. Ko nasprotuje »tradicionalnim« konceptom slovenske različice strukturalističnega jezikoslovja, pokaže na razplatenost jezika z analizo družbenih govoric in pri tem se ozre tudi v zgodovino slovenskega jezika. Kljub upoštevanju zgodovinskih dejstev, se monografija ne osredinja na zgodovinskem, diahronem, temveč je njeno težišče sinhrono – zanima ga danes aktualna družbena razcepljenost jezikov. Koritnik (2006, str. 219–220) je kritiko zaključil z dolgo mislijo, namenjeno jeziku: »A jezik živi, ne glede na to, kako ga hočemo stisniti v pravila in v objektiviziranih ustanovah »vsiljevati« rabo knjižnega jezika; notranje sile v jeziku so pravzaprav zunanje, če so tako tesno povezane z družbeno strukturo človeštva na začetku enaindvajsetega stoletja, se ne ozirajo na uglajenost, primernost in kar je še lepih vrlin dobrega sloga, ampak se v razsežnejših večresničnostih, /.../ uresničujejo sočasno, se izmikajo prizadevnim teoretikom, ofenzivno ali vulgarno poimenujejo resničnost, hitro menjajo besede, slog, način izrekanja«.

PRIHODNOST STANDARDNEGA JEZIKA

Kakšna pa bo prihodnost standardnega jezika v času, ki mu je Mirjana Nastran Ule (2000) pripisala vse večjo destabilizacijo družbene identitete posameznikov in zahtevo po kreativnem poustvarjanju identitete v spreminjajoči se družbi? Skubic (2003, str 218–219) se je pri napovedi za prihodnost osredotočil na standardni jezik kot model za vsakdanje izražanje družbenih skupin. Predvidel je, da se bo izobraženski sloj v vsakdanji govorici še naprej oddaljeval od standardnega jezika. Tako bo standardni jezik kot model za vsakdanje

sporazumevanje ostal pri slojih z manj kulturnega kapitala in jim pomagal pridobiti jezikovno samozavest. Po Skubičevih predvidevanjih se bo zaradi družbene mobilnosti in novih gospodarskih zahtev še naprej zmanjševala oddaljenost »nizkih sociolektov« od standardne slovenščine, pri čemer »nizki sociolekti« zelo verjetno zajemajo obrobne in ekscesne sociolekte.

Delitev na javno in zasebno rabo jezika smo najprej zasledili pri Aloisu Jedlički (1965), kjer je bilo to nasprotje povezano z razlikovanjem med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico; v začetku 21. stoletja Skubic (2005) prav tako dokazuje tezo o dveh obrazih sporazumevanja z nasprotjem med standardnim jezikom in sociolekti. V primerjavi s preteklostjo, ko se je od govorca, ki je naslavljal javnost, pričakovala uporaba standardnega jezika, se odnos do zahtevnosti posameznih žanrov s časom, pod vplivom družbenih norm in zaradi novih tehnologij, ki zameglijo mejo med zasebnim in javnim, spreminja. Na te spremembe je opozoril tudi Skubic (2005, str. 220–221), ki ugotavlja, da »danes raba standardnega jezika v bolj subjektivnih vrstah besedil ni več nujna. Taka jezikovna praksa pa je odsev družbenih sprememb v postmoderni ali pozni moderni«.

V LITERATURA IN VIRI

- Ahačič, K.** (2007). *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Bart (Barthes), R.** (1971). Nulti stopen pisma. *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit, str. 33–83.
- Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (1998). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Bogataj, M.** (2006). Bluz (na tri gole). *Literatura*, letn. 18, št. 175/176, str. 164–176.
- Brozović, D.** (1970). *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena, zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dobrovoljc, H.** (2004). *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dobrovoljc, H.** (2005). *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dragojević, D.** (2002). Urbani miti (Andrej Skubic: Fužinski bluz). *Literatura*, letn. 14, št. 135, str. 127–132.
- Grdina, I.** (1999). *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.
- Havránek, B.** (1969). Teorija knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letn. 14, št. 7, str. 196–204.
- Jedlička, A.** (1965). Teorija Praške šole o knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo*, letn. 9, št. 6/7, str. 186–192.
- Jerman, F.** (1971). O strukturalizmu in Mukašovskem. *Sodobnost*, letn. 19, št. 2, str. 192–193.
- Kalin Golob, M.** (1996). Kritična analiza praške teorije jezikovne kulture. *Slavistična revija*, letn. 44, št. 2 (apr.–jun.), str. 223–228.
- Kocbek, E.** (1963). Misli o jeziku. *Sodobnost*, letn. 11, št. 6, str. 205–222.
- Koritnik, A.** (2006). Notranje sile v jeziku. *Literatura*, letn. 18, št. 179/180, str. 215–220.
- Korošec, T.** (1973). Sinteza stilističnih raziskav v češkem jezikoslovju. *Slavistična revija*, letn. 21, št. 1 (jan.–mar.), str. 93–100.
- Kosmos, I.** (2008). Medkulturni roman za medkulturno leto 2008. *Literatura*, letn. 20, št. 207/208 (sept.–okt.), str. 231–237.
- Lenček L., R.** (1996). Sociolingvistične determinante razvoja slovanskih knjižnih jezikov. *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 28–39.

- Müller, J.** (1974). Razmišljanje o(b) Slovenskem knjižnem jeziku 4. *Prostor in čas*, 5–6, 7–9, str. 305–322, 393–407.
- Nežmah, B.** (1997). *Kletvice in psovke*. Ljubljana: Nova revija.
- Podlogar, G.** (2008). O urbani literaturi pri nas. *Literatura*, letn. 20, št. 201 (mar.), str. 104–126.
- Pogorelec, B.** (1964). Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letn. 9, št. 7/8 (jan. 1965), str. 232–242.
- Pogorelec, B.** (2001). Slovenski knjižni jezik – norma in življenje. *Obdobja 20: metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 203–208.
- Skubic Ermenc, A.** (2001). *Fužinski bluz*. Ljubljana: Študentska založba.
- Skubic Ermenc, A.** (2003). Jezikovna zvrstnost in sociolekti (Odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001). *Slavistična revija*, letn. 51, št. 2 (apr.–jun.), str. 293–245.
- Skubic Ermenc, A.** (1994/95). Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije. *Jezik in slovstvo*, letn. 40, št. 5, str. 155–168.
- Skubic Ermenc, A.** (2001). Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. *Obdobja 20: metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 209–226.
- Skubic Ermenc, A.** (2006). Načini umeščanja sociolektov v diskurz slovenske literature. 42. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 26. 6. – 14. 7. 2006. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 35–45.
- Skubic Ermenc, A.** (2005). *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Skubic Ermenc, A.** (2003). Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. *Obdobja 22: metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 297–320.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis* (2001). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stabej, M.** (1991). Roman Jakobson: Lingvistični in drugi spisi 1989. *Jezik in slovstvo*, letn. 36, št. 5/6, str. 170–172.
- Suhadolnik, S.** (1968). Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letn. 13, št. 7, str. 219–224.

- Toporišič, J.** (1991). Družbena pogojenost norme in predpisa slovenskega jezika. *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 411–418.
- Toporišič, J.** (1977). Pojmovanja in poimenovanja za pojave zvrstnosti slovenskega jezika. *Slavistična revija*, letn. 25, št. 4 (okt.–dec.), str. 387–405.
- Toporišič, J.** (1971). Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I. *Slavistična revija*, letn. 19, št. 1, str. 55–75, 222–229.
- Urbančič, B.** (1976). Knjižni jezik skozi prizmo Praške šole. *Slavistična revija*, letn. 24, št. 2 in 3 (apr.–sept.), str. 308–313.
- Vidovič Muha, A.** (1998). Kocbekov in Voduškov delež v slovenski jezikoslovni misli. 34. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 29. 6. – 18. 7. 1998. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 7 – 17.
- Vidovič Muha, A.** (1992). Normativnost v slovar ujete slovenske besede. *Naši razgledi*, letn. 41, št. 1, str. 10–11.
- Vidovič Muha, A.** (1971/72). Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letn. 17, št. 6 (mar.), str. 178–186.
- Vidovič Muha, A.** (2000). Prague functional stratification of language in Slovene linguistics. *Slovo a slovensnost*, letn. 61, št. 4, str. 276–283.
- Vidovič Muha, A.** (1996). Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, str. 15–40.
- Verovnik, T.** (2004). Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave*, letn. 20, št. 46/47, str. 241–258.
- Vodušek, B.** (1932/33). Za preureditev nazora o jeziku. *Krog*, str. 66–76.
- Vojnović, G.** (2008). *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba.
- Vojnović, G.** (intervjuvanec), **Bratož, I.** (oseba, ki intervjuva). »Zgodba iz življenja, katerega del sem bil«. *Delo*, letn. 50, št. 302 (12. dec. 2008), str. 13.
- Vojnović, G.** (intervjuvanec), **Matković, D.** (oseba, ki intervjuva). Enciklopedija Fužin v »fužinščini«. *Delo*, letn. 50, št. 104 (7. maj 2008), str. 19.
- Vojnović, G.** (intervjuvanec), **Milek, V.** (oseba, ki intervjuva). Ko pišem dialoge, si jih govorim na glas. *Delo – Sobotna priloga*, letn. 51, št. 111 (16. maj 2009), str. 25–27.
- Vovk, U.** (2008). Zakaj so Vojnovičevi Čefurji postali letošnji literarni najdogodek? [online]. [citirano 5. feb. 2010]. Dostopno na spletnem naslovu: http://www.airbeletrina.si/index.php?option=com_content&task=view&id=1283&Itemid=
- Zorko, U.** (2008). Vodič po vesti neke veščine. *Čefurji raus!* (Goran Vojnović). Ljubljana: Študentska založba, str. 184–199.

Zupan Sosič, A. (2003). *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*.

Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Žvirč, B. (2008). Goran Vojnović – Čefurji raus! (2008). [online] [citirano 26. jan. 2010].

Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.bajta.com/goran-vojnovic-cefurji-raus-2008>.